

Adriaen Verwer

Schets van de Nederlandse taal

Adrian Veyser

Schets van de Nederlandische taal

Adriaen Verwer

Schets van de Nederlandse taal

Grammatica, poëtica en rhetorica

Naar de editie van E. van Driel van 1783

J. Kuol

Met een Innomechanische herdruk van Anonymus Bataafus
idem *Logicae Belgicae grammatica, poëtica et rhetorica*
herdrukt door Everhardus van Driel, Laiden 1783

Beoordeld door Th. A. J. M. Jansen en J. Nourstogruaf
met medewerking van A. J. Burger, L. F. van Driel,
A. J. Klaywegt en H. Spoutheer

Stichting Neerlandistiek VIJ Amsterdam
Neder Publicationen Midover
1996

Adrian Verwey

Schets van de Pictorlands taal

Adriaen Verwer

Schets van de Nederlandse taal

Grammatica, poëtica en retorica

Naar de editie van E. van Driel vertaald door

J. Knol

Met een fotomechanische herdruk van Anonymus Batavus'
Idea Linguae Belgicae grammatica, poetica et rhetorica
bezorgd door Everhardus van Driel, Leiden 1783

Bezorgd door Th.A.J.M. Janssen en J. Noordegraaf
met medewerking van A.J. Burger, L.F. van Driel,
A.J. Kleywegt en H. Stouthart

Stichting Neerlandistiek VU Amsterdam
Nodus Publikationen Münster
1996

Voor de fotomechanische herdruk van de *Idea Linguae Belgicae* is gebruik gemaakt van het exemplaar UB Amsterdam, sign. 1141 F 35.

Omslagillustratie: deel van een brief van Adriaen Verwer aan David van Hoogstraten (d.d. 23 april 1711).

ISBN 90-72365-47-X

DIE DEUTSCHE BIBLIOTHEK - CIP-EINHEITSAUFNAHME

Verwer, Adriaen P.:

Schets van de Nederlandse taal. Grammatica, poëtica en retorica /
Adriaen Verwer. Naar de editie van E. van Driel vertaald door J. Knol.
Met een fotomechanische herdruk van Anonymi Batavi,
Idea linguae Belgicae grammatica, poetica et rhetorica.
Bezorgd door Th.A.J.M. Janssen en J. Noordegraaf met
medewerking van A.J. Burger ...
Münster: Nodus-Publ.; Amsterdam: Stichting Neerlandistiek VU, 1996
(Uitgaven Stichting Neerlandistiek VU; 21)
ISBN 3-89323-424-1 (Nodus-Publ.)
ISBN 90-72365-47-X (Stichting Neerlandistiek VU)
NE: Janssen, Theo [Hrsg.]; Verwer, Adriaen P.: [Sammlung];
Stichting Neerlandistiek VU: Uitgaven Stichting Neerlandistiek ...

Woord vooraf

Uitgave, vertaling en commentaar van de in 1707 verschenen en in 1783 door Everhardus van Driel bezorgde *Idea linguae belgicae, grammatica, poetica et rhetorica* van Adriaen Verwer (ca.1655-1717) had Jan Knols levenswerk zullen worden. Toen hij in april 1991 overleed, was de vertaling zo ver gevorderd dat een uitgave verantwoord en dus geboden leek. De eerste vertaalversie was van pagina IX tot 47 kritisch bezien door D.M. Bakker (1934-1985).

Om Knols werk te bezorgen, moest zijn vertaling niet alleen - zoals hij zelf al had afgesproken - nog gecontroleerd, maar ook vervolledigd worden. A.J. Kleywegt was bereid om Knols vertaling te reviseren; hij koos ervoor de stijl van Knols vertaling intact te laten en de tekst alleen waar nodig begrijpelijker te maken. Voorts nam hij het op zich om de onvertaald gebleven hoofdtekst op de pagina's 115-125 van de *poetica* te vertalen en H. Stouthart te adviseren, die de *rhetorica* vertaalde naast de opdrachten voorin en de noten op de pagina's 79-125 (van de noten op de pagina's 79-103 was een proefvertaling van Jan Knol voorhanden).

Zeer vaak misten de vertalers en bezorgers bij hun beraadslagingen en beslissingen node de kennis en het inzicht van Jan Knol, die zich bij uitstek had ontwikkeld tot de kenner van de geleerdendiscussie van de achttiende-eeuwse taalkunde. Zij waren er zich sterk van bewust dat ze werk afleverden waarvoor op tal van details nader onderzoek vooraf wenselijk zou zijn geweest, maar zij beseften ook dat anderen zulk onderzoek mogelijk met meer vrucht zouden kunnen verrichten op basis van wat nu voorhanden is.

Om Verwer te introduceren, werd een beroep gedaan op L.F. van Driel. De inleiding in dit boek dient gezien te worden tegen de achtergrond van zijn bredere, analytisch-biografische beschouwing 'Eene geautoriseerde tale. Adriaen Verwer, koopman, jurist, taalliefhebber', verschenen in *Voortgang, Jaarboek voor de Neerlandistiek* 13 (1992), pagina 121-143.

Deze editie met haar ingewikkelde vormgeving dankt haar verschijning in hoge mate aan de belangeloze inzet en grote inventiviteit van A.J. Burger, die zich als oud-leerling van Jan Knol zeer met hem en diens interesse in de achttiende-eeuwse taalkunde verbonden voelde.

Tot slot, Jan Knols leven en werk is door J. Noordegraaf in enkele trekken geschetst in een levensbericht - opgenomen in *Jaarboek van de*

Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden 1992-1993, Leiden 1994, pagina 103-108 - onder de titel 'Jan Knol. Aalten 12 mei 1937 - Aalten 11 april 1991'.

Th.A.J.M. Janssen en J. Noordegraaf
Amsterdam, november 1996

Adriaen Verwer, koopman, jurist en schrijver van de *Idea*

Over de persoon van Adriaen Pietersz Verwer is niet veel bekend. Volgens zijn akte van ondertrouw, gedateerd Amsterdam 19 maart 1688, was hij afkomstig uit Rotterdam en destijds 33 jaar oud, waardoor zijn geboortejaar gesteld kan worden op 1654, 1655 of 1656. Hij vestigde zich in 1680 als koopman te Amsterdam (Verwer 1683:**3^v) waarvan hij op 2 maart 1689 poorter werd. Op 9 februari 1689 werden Adriaen Verwer en zijn vrouw Hester Pellewijk (oud 29 jaar) gedoopt bij de doopsgezinde gemeente van Lam en Toren,¹ waarvan Verwer van 1697 tot 1702 diaken was. Zij bewoonden waarschijnlijk het huis aan de Keizersgracht "daer Lelienveld boven de deur staat" (thans waarschijnlijk Keizersgracht 232: Hermesdorf 1967, n. 20). Ze kregen drie kinderen, waarvan de jongste Pieter heette.²

Uit notariële archieven te Rotterdam blijkt dat Adriaen Verwer in de jaren 1676-1678 'diender' was van Willem Pedy, een Rotterdams koopman, goed bekend met bevrachting, internationaal vervoer, averij, schipbreuk en verlies van lading.³ In deze werkring moet hij de basis gelegd hebben voor zijn grote kennis van het zeerecht. Hij blijkt uiteindelijk immers een geschoold jurist te zijn, zonder dat tot nog toe gegevens bekend zijn omtrent een universitaire opleiding. Alles wijst erop dat hij behoorde tot de kring van Joachim Oudaan (1628-1692), de Rotterdamse dichter en geleerde. Ook deze Oudaan kennen we als een geslaagd zakenman en handelaar. Wat ten aanzien van Verwer nog meer spreekt, is de doopsgezinde achtergrond van Oudaan. Oudaan schreef onder meer voor Verwers huwelijk een gedicht (1688) (Melles 1958:154; Dibbets 1993:156, n. 6 met een dankbetuiging van Verwer aan Oudaan).

Adriaen Verwer had dus een behoorlijke opleiding genoten en op school of via privé-ondericht (via Oudaan?) Latijn geleerd;⁴ tevens was hij bevriend met andere geletterden zoals David van Hoogstraten.⁵ Verwer overleed te Amsterdam in 1717 en werd begraven in de Oude Kerk (Hermesdorf 1967:235; n. 53). Uit de voorbeelden in Verwers juridische publicaties kan men afleiden dat hij net als zijn Rotterdamse leermeesters een internationaal georiënteerd handelaar en bevrachter was. Hij wordt in ons land door rechtshistorici gezien als een belangrijke grondlegger van het maritieme recht. Ook internationaal moet hij bekend zijn geweest, wat reeds blijkt uit het feit dat hij geraadpleegd is bij de

voorbereiding van de vermaarde *Ordonnance de la Marine* van Lodewijk XIV (Hermesdorf 1967:228).

Verwers geschriften

Uit de gegevens lijkt men af te moeten leiden dat Verwer in Amsterdam woonde toen hij de eerste uitgave van zijn spraakkunst *Linguae belgicae idea grammatica, poetica, rhetorica* schreef en deze bij de Amsterdammer François Halma werd uitgegeven (Verwer 1707). De Anonymus Batavus lokaliseert de ondertekening van het voorwoord inderdaad te Amsterdam. Overigens wordt deze *praefatio* voorafgegaan door een brief van David van Hoogstraten⁶ aan Arnold Moonen. Deze teksten zijn eveneens opgenomen in de tweede uitgave van Verwers *Idea* (1783).

In *De Boekzaal der geleerde Weereldt*⁷ van *May en Juny* 1708 verscheen een *Brief, door den ongenoemden schryver der Idea, of Schetse der Nederduitsche Spraekkunst, aan den heere David van Hoogstraten*⁸ (I, 524-543), met een *Naschrift* over Séwel (I, 544-556) (Verwer 1708a). Gezien de gegevens over de persoon Verwer is het merkwaardig dat deze brief aan David van Hoogstraten is "geschreven uit Rotterdam den 18 Junius 1708". In dezelfde jaargang van *De Boekzaal* van *September en October* schreef Adriaen Verwer nog een tweede brief, eveneens uit Rotterdam: *Brief, door den ongenoemden schryver der Idea Grammatica, etc, ofte Schetse der Nederduitsche Taelkunst⁹ aen den Heere David van Hoogstraten over de echte Nederduitsche Vocaelspellinge* (II, 353-375), eveneens met een *Naschrift* over Séwel (II, 375-379) (Verwer 1708b). Naast deze teksten schreef de Anonymus Batavus nog een *Brief aen den Heere/ Adriaen Reland,/ professor der Oostersche/ talen in de Academie/ tot Utrecht,/ vanden Schryver der/ Linguae Belgicae/ Idea Grammatica; &c.* (Verwer 1709).¹⁰ Deze brief¹¹ is bijgebonden in de derde en vierde uitgave (resp. 1723 en 1733) van D[avid] van Hoogstratens *Lyst der gebruikelykste zelfstandige naemwoorden, betekent door hunne geslachten*. Verwers brief (1709) vormt een antwoord op een geschrift van Arnold Moonen: *Brief van den Heere Arnold Moonen aen den opsteller dezer aenmerkingen over de Schetse der Nederduitsche Spraekkunst, onlangs in de Latynsche tale uitgegeven*.

De epistolaire situatie kan als volgt gereconstrueerd worden. Verwers *Idea* (1707) krijgt een korte brief mee van David van Hoogstraten aan Arnold Moonen. Moonen (1708) vormt een antwoord op Van Hoog-

stratens inleidende brief. Deze brief van Moonen wordt gepubliceerd in Van Hoogstratens *Aenmerkingen over de geslachten der zelfstandige naemwoorden* (1710 en 1711).¹² Vandaar het adres: *aen den opsteller dezer aenmerkingen*, d.w.z. van Van Hoogstraten. Verwer beantwoordt Moonens brief via zijn correspondent Adriaen Reland en het geheel wordt opgenomen in Van Hoogstratens *Lyst* (1723 (3e dr.) en 1733 (4e dr.)). Het naschrift over Séwel bij Verwers eerste brief wordt beantwoord in *De Boekzaal* van 1708 (II, July-Augustus), waarna Verwer in zijn tweede naschrift dupliceert.¹³

Naast deze specifiek taalkundige publicaties bezitten we van Adriaen Verwer nog twee andere geschriften. In de eerste plaats zijn *Nederlants see-rechten; avaryen; en bodemeryen [...] Verklaert met aenteekeningen, ook met keurige bijlagen [...] door Adriaen Verwer*. (Amsterdam, J. Boom, 1711), waarvan in 1716, 1730 en 1764 uitgebreide herdrukken verschijnen. Het is deze publicatie die Verwers naam als jurist heeft gevestigd. Maar ook voor de geschiedenis van de Nederlandse taalkunde is dit geschrift niet zonder belang. Aan het slot heeft Verwer immers een *Afscheidt-rede* opgenomen over het door hem gebruikte Nederlands (Verwer 1711:178-181). In zijn *Archief voor Nederlandsche taalkunde* (dl. 4, 1853-1854:177-182) nam Arie de Jager de tekst van deze *Afscheidt-rede* nagenoeg volledig op (uit de uitgave van 1730) onder de titel 'Adriaen Verwers gevoelen over het gebruik van Bastaardwoorden'.¹⁴

Het laatste, bekende geschrift van Adriaen Verwer is een pamflet tegen Spinoza: *'t Mom-aensicht der Atheistery Afgerukt door een Verhandeling van den Aengeboren Stand der Menschen, vervattende niet alleen een Betoogh van de Rechtsinnige Stelling; maer ook voornamentlijk een Grondige Wederlegging van de tegenstrijdige Waengevoelens en in 't byzonder van de geheele Sede-konst Van Benedictus de Spinoza* bij Wilhelmus van Goeree te Amsterdam (Verwer 1683). De dichter Oudaan schreef ter gelegenheid van Verwers anti-Spinoza-publicatie een lang gedicht, gepubliceerd in Melles (1958:191-193).

De tekstbezorger van de *Idea* 1783

Verwers *Idea* verscheen voor het eerst in 1707. Het duurde tot 1783 voor een tweede uitgave het licht zag, ditmaal te Leiden bij 'Haak et Socios', onder de iets gewijzigde titel *Idea linguae belgicae grammatica, poetica*

et rhetorica. De heruitgave werd bezorgd door Everhart van Driel. Deze Van Driel was, net als Verwer, Rotterdammer van geboorte. In 1787 was hij ongeveer 29 jaar oud, gehuwd en vader van één kind (Fortgens 1958:92-93). Dat hij te Groningen gestudeerd heeft, kan men afleiden uit een vermelding in het *Alb. studios. Acad. Groninganae* (Groningen 1915, p. 230: 8 sept. 1775 Everhardus van Driel, Rotterdamo Batavus). Tot 1781 was hij praeceptor van de Latijnse school te Groningen. In de UB te Leiden (228 A 36) bevindt zich een Latijns gedicht (*Prolusio poetica*) van Jacobus de Rhoer met een vertaling in Nederduitse verzen, ondertekend door Everhart van Driel, 'student': *Digterlijk voorspel voor het verrigten der plegtigheid naar de wijze der ouden, gemeenlijk genoemd de bevordering met de kap. in de hooge tegenwoordigheid hunner doorlugtigste en Koninklijke Hoogheden in Latijnsche digtmaat uitgevoerd door den gewonen hoogleeraar in de welsprekendheid en Grieksche taal Jacobus de Rhoer en in Nederduitse verzen omschreven* (Groningen 1778). De bedoelde Koninklijke Hoogheden die bij de promotieplechtigheid aanwezig waren, zijn blijkens de tekst Willem V en zijn gemalin Sophie.

In een studie over de Latijnse school te Goes vermeldt Fortgens (1953:19) de benoeming van deze Groningse docent tot rector te Goes. Op 27 mei 1782 hield hij bij het aanvaarden van het rectoraat een inwijdingsredevoering die in druk verscheen: *Oratio pro interpretatione veterum scriptorum vernacula* (Goes 1782). Op grond van zijn bekwaamheid wordt hij in 1783 benoemd tot Lector Historiarum et Eloquentiae (met een verhoging van zijn salaris; kennelijk voor een rector een hogere of bijkomende functie) waarmee hij zich tevens verplichtte op de eerste woensdagmiddag van de maand in het Nederlands een openbare les te geven in de Franse kerk. Hij bleef in Goes tot 1788, toen hij rector werd te Culemborg. Van Driel overleed in 1803 te Culemborg waar hij op 25 april in de St. Barbarakerk werd begraven (Van de Ven 1936:191 n. 3).

De Kuilenburgse periode van Everhart van Driel is de tijd waarin met de omwenteling van 1795 het graafschap Gelre zijn zelfstandigheid verliest. De gang van zaken begin 1795 is door hem beschreven (Van de Ven 1936). Van Van Driel bezitten we verder nog een redevoering: *Oratio pro theocritea povli descriptione, adevndi scholarvm regvndarvm mvneris causa cvlenbvrgi in aede lvtherana* (Traiecti ad Rhenvm). Het titelblad vermeldt dat de rede werd uitgesproken op 6 nov. 1788.

Idea 1707 en 1783

De uitgave van Verwers *Idea* uit 1783 verschilt slechts op een aantal punten van de editie uit 1707. In de tweede uitgave is het Latijn vele keren verbeterd, naar we aannemen door de tekstbezorger. De laatste schrijft daarover iets in zijn voorwoord. Een tweede verschil tussen de uitgave van 1707 en 1783 bestaat in de verklarende taalkundige aantekeningen die de bezorger in voetnoten heeft ondergebracht. Een aardig aspect van Verwers *Idea* (1707) is de plaatsing van Nederlandse termen in voetnoten; deze zijn door Van Driel ook in zijn heruitgave opgenomen.

Inhoud *Idea*

Na het voorwoord van de tekstbezorger is de opdracht opgenomen aan Arnold Moonen door David van Hoogstraten. (Deze tekst uit 1707 is in de uitgave van 1783 ongewijzigd gebleven.) Nadat Van Hoogstraten de succesvolle ontvangst van Moonens spraakkunst uit 1707 gememoreerd heeft, werpt hij enig licht op het ontstaan van Verwers *Idea* in 1707.

Hierna volgt een betrekkelijk lange voorrede van de Anonymus Batavus waarna in 18 relatief korte hoofdstukken een schets van de Nederlandse grammatica volgt. Na de grammatica volgt een poëtica van twee hoofdstukken en ten slotte een retorica van een hoofdstuk, waarna een "conclusio tractatus" de *Idea Rhetorica* besluit.

In zijn voorrede stelt Verwer dat de Nederlanders (net als de Grieken) twee soorten (schrijf)taal hebben. Aan de ene kant de "lingua communis", de volmaakte, regelmatige taal die de norm stelt; aan de andere kant verschillende dialecti, waarvan de literaire taal, de "dialectus poeticae", er een is. De omschrijving en fundering van het belang van de "lingua communis" enerzijds en de relatie ervan met de literaire taal is in de voorrede een fundamentele kwestie. De literaire taal wordt weliswaar als verschijnsel geaccepteerd en over de grote schrijvers wordt met waardering gesproken, toch ervaart Verwer haar als bedreigend voor de taalnorm.

De lingua communis is de behoedster der regelmaat; zij bewaart de ware kenmerken die elk rededeel bezit, kortom de specifieke buigingsvormen. De lingua communis is de canon, vrij van grammaticale fouten en idiomatisch "de gebiedster der levende taal". De Nederlanders hebben

deze normtaal in de Bijbelvertaling, gesanctioneerd door de Staten en de juridische geschriften van Hugo de Groot. Verwer spreekt hier van een "geauctoriseerde taal".

In de hoofdtekst van de *Idea* onderscheidt Verwer twee delen: de grammatica (die elementair is) en de "ratio conscribendi sive componendi" als voortzetting. De grammatica wordt verdeeld in *etymologia* en *syntaxis*; onder de *etymologia* wordt de *orthographia* gerangschikt. De *ratio conscribendi* omvat de *poësis* (inclusief de *prosodia*) en de *rhetorica*. Verwer bespreekt nu per hoofdstuk de onderwerpen die hieruit voortvloeien.

Na de grammatica volgen Verwers poëtica en retorica - betrekkelijk korte delen, die uit slechts enkele hoofdstukjes bestaan. Verwer onderscheidt de gebonden en de vrije rede. Aanvankelijk schrijft hij vooral over *prosodia*, waarbij aandacht besteed wordt aan de syllabische bouw van het Nederlandse woord. Vervolgens past Verwer deze bespreking toe op de poëtica in engere zin; het aantal lettergrepen bepaalt het ritme en de kwantiteit van de lettergreep het metrum. In de *rhetorica* komt de woordorde aan de orde. Verwer verwijst hierin verschillende keren naar Vossius' grammatica en neemt als uitgangspunt de natuurlijke woordorde van het Nederlands. Vervolgens maakt hij op basis hiervan allerlei woordvolgorde-schema's.

Brieven over spraakkunst

Aan Verwers *Idea* ging vooraf (zoals hierboven opgemerkt) een brief van David van Hoogstraten aan Arnold Moonen met het verzoek te reageren. Moonens antwoord verscheen in de vorm van een zeer uitvoerige brief, gepubliceerd achter Van Hoogstraten 1710: *Brief van den Heere/ Arnold Moonen/ aen den opsteller/ dezer Aenmerkingen/ over de/ Schetse/ der/ Nederduitsche Spraekkunst,/ onlangs in de Latynsche tale uitgegeven* (cf. Schaars 1988:31). Verwers tekstbezorger, E. van Driel, heeft uit deze brief in zijn noten verschillende keren geciteerd.

Moonen keurt de taal van de Statenvertaling als normtaal af. Daarbij geeft hij een keur van voorbeelden waaruit moet blijken dat die taal niet correct is, met name wat de genera en de flexie betreft. Deze 'brief over Verwer' toont in extenso Moonens normatieve grammatica, en met name zijn afhankelijkheid van de grammatica van Schottelius en voor-

keur voor de taal van Vondel.

Verwer heeft deze kritiek beantwoord in een brief (Verwer 1709) aan de Utrechtse hoogleraar Adriaen Reland: "ik veile mijne *Idea* niet voor onfeilbaer: zelfs zoo nu en dan verander ik'er al wat in, doch niet systematijk" (Verwer 1709:34).¹⁵ Ook de twee brieven aan David van Hoogstraten (Verwer 1708a en 1708b) zijn relevant voor de historisch-taalkundige situatie. In het algemeen zijn deze brieven een toelichtende aanvulling op de *Idea*.

Hoewel de spelling geenszins stof is die Verwer belangrijk acht en "niettegenstaende dat dit heele spellingwerk eenen regtschappen oef-fenaer niet eens zoo hoog aen 't herte behoorde te leggen", heeft Verwer aan het slot van zijn eerste brief forse kritiek geleverd op Séwels *Nederduytsche Spraakkonst waarin de gronden der Hollandsche taale naauwkeuriglyk opgedólven, en zelfs voor geringe verstanden, zo ten aanzien der spellinge als bewoordinge, duydelyk aangewezen zyn* (Amsterdam 1708). Séwel beantwoordde de kritiek eveneens in een brief in *De Boekzaal*. Verwer verwijt Séwel naast een aantal details over de buiging met name de spelling van de klinkers, maar in het algemeen keurt hij af dat Séwel zich beroept op de spreektaal, hetgeen onmogelijk en ongewenst is, aldus Verwer (Knol 1977:77-78). Ook hier een pleidooi voor de "gemeene lantstaal", de normatieve schrijftaal (vgl. ook Verwer 1708a:526-527). En ook hier wordt de stelling mede beargumenteerd op juridische gronden: zoals Hugo de Groot de gewoonten in rechte verdeelt in plaatselijke en in "lantgemeene", "alzo is 't met de tael- en letter-kraem ook" (Verwer 1708b:548).

De algemene, geautoriseerde taal (Verwer 1707, *praefatio*) staat tegenover de particuliere en de gewestelijke. Ook de taal van Vondel is niet meer dan "het private Secterijtje", wat tegen de grondslag van Moonens grammatica gericht is. Het zal duidelijk zijn dat voor particulier taalgebruik bij Verwer geen plaats is, zij het dat zijn irenische mentaliteit en juridische denktrant zijn opvatting nuanceert (Verwer 1709:14).

Veel onderzoekers hebben over Verwer en Ten Kate opgemerkt met hoeveel aandacht zij de regionale en plaatselijke taalvarianten kenden en waardeerden. Die verschillen raken ook de grondslag van Verwers taalbeschouwing niet, integendeel: juist de vele varianten maken het juridisch noodzakelijk de taal te autoriseren. Vergelijk in dit verband de analyse van Ten Kate over de functie van de taal en de overheid in een

ontwikkellende maatschappij, waarbij taalgemeenschappen zich scheiden en verenigen (Ten Kate 1723, I:10-11; zie ook De Vooys 1924b:383-384). Vanderheyden (1957) heeft met Verwers opmerkingen over het Vlaams als deel van de taalgemeenschap van de Republiek enthousiast ingestemd. Het geheel van varianten berust op een algemene grondslag, een *tongeslag*, die door historisch onderzoek aangetoond wordt. Indien men kritiek heeft op de door geleerde mannen vastgestelde lingua communis, moet men onderscheid maken tussen wat Verwer noemt bestek-fouten en schrijf- en drukfouten.

Bij het onderzoek naar de oorspronkelijke regelmatige taal onderscheidt Verwer in de brieven nog een curieuze indeling in vier tijdbeurten. Hij verdeelt de geschiedenis van het Nederlands allereerst in de "duistere oft onheldere" periode "van de wiege onzer tale tot Melis Stoke".¹⁶ Met Stoke begint de regelmatige periode, die duurt tot 1477, de tijd van Maria van Bourgondië. De derde episode, de "verloopene" periode omvat het tijdvak 1477 tot eind 1623. Zij eindigt met de "letterkunstige vergaderinge" maar Verwer heeft af en toe de neiging het eind van deze periode bij het verschijnen van de Statenvertaling in 1637 te leggen. De tijd daarna noemt hij de "herstelde regelmatige" periode (eind 1623 tot heden).¹⁷ De keuze van de criteria van de indeling kan op het eerste gezicht verbazing wekken, maar voor wie op de hoogte is van Verwers studie naar oude keuren en handvesten, zijn betrokkenheid bij de wederwaardigheden van deze teksten, alsmede zijn neiging naar juridische, solide criteria te zoeken, is deze indeling begrijpelijker: alle criteria staan daarmee direct of indirect in verband.

De hoofdtrekken van zijn *Idea* worden in de brieven toegelicht en aangevuld. De echte betekenis van Verwers brieven ligt in het feit dat ze onderdeel zijn van een achttiende-eeuwse polemiek met belangrijke grammatici. Dat daarbij ook aandacht geschonken moet worden aan de *jurist* Verwer lijkt buiten kijf.

Voor de jurist Verwer speelt de taal een bijzondere tol. Het is niet slechts het behagen in spitse formuleringen of de fraaie voorbeelden waaruit zijn taalgevoel blijkt. De gerichtheid op de taal uit zich vooral in de intense speurtocht naar de wortels van het handels- en zeerecht zoals deze in allerlei oude formuleringen en bijzondere termen zijn overgeleverd. In de, ook etymologische analyse van deze terminologie komt Verwers occupatie met de taal eerst goed tot zijn recht (zie voor

een voorbeeld: Hermesdorf 1967:241). De studie van de "Gemeene lantstale" zal de juridisch-praktische interpretatie van handvesten verlichten en uiteindelijk rust, orde en welvaart ten goede komen. In dat verband zet hij zich ook als jurist af tegen Rhetorijcke talen, zoals hij het poëtische dialect dan noemt. Een goede "gemeenlantse tale" moet gebaseerd zijn op de schrijftaaltraditie van Stoke tot Grotius en moet door de overheid bekrachtigd zijn. De basis van die algemene taal ligt vast in de bijbelvertaling van 1637 die door geleerde mannen uit alle gewesten in gemeen overleg is voorgesteld en door de Staten-generaal is geautoriseerd. De betekenis van deze autorisatie gaat ver uit boven het "achtbare gebruik" van goede auteurs. Die behoren zich in vrijheid naar de "geautoriseerde tale" te richten. Die vanwege de overheid gesanctioneerde taal, gecodificeerd in allerlei wetten en handvesten, moet men respecteren en niet literair en particulier vervormen, dat voorkomt uiteindelijk conflicten.

Noten

1. Zie voor de geschiedenis en de achtergronden van de doopsgezinden in Nederland: *Wederdopers, mennisten, doopsgezinden in Nederland 1550-1980*, S. Groenveld, J.P. Jacobszoon & S.L. Verheus (eds.) [Zutphen 1980]. Voor de verschillende groeperingen: p. 68-79, met name de instructieve kaart op p. 72.

2. Gegevens ontleend aan Frederiks & Van den Branden [1891]:825. Zij noemen daarnaast Pieter Adriaansz Verwer die blijkens een feestgedicht de zoon van Adriaan Pieter is. Deze Pieter Adriaansz (geb. 11 sept. 1696), eveneens doopsgezind diaken (1734-1740), wijdde zich aan de letteren. Hij vertaalde theologische en literaire werken en schreef een roman in de stijl van *Tom Jones (Historie van het verlatene en ongelukkige weeskind Ch. Timmers*; Amsterdam 1751). Bovendien schreef hij, bevriend met Justus van Effen, in *De Hollandsche Spectator* en in *De Philantropie of Menschenvriend*. Zie ook Van der Aa 1852 (1969):61-62. C.G.N. de Vooys verwacht getuige het register in zijn *Geschiedenis van de Nederlandse taal* (Groningen 1970, p. 137, 139) vader en zoon Verwer met elkaar.

In Frederiks & Van den Branden 1891 wordt t.a.p. nog een Pieter Verwer genoemd die oomzegger was van Adriaan.

3. Archiefgegevens over Adriaan Verwer (veelal gevonden door Mej. dr. I. van Eeghen) zijn ontleend aan een artikel over Adriaan Verwer als jurist: Hermesdorf 1967.

4. Hermesdorf (1967:231 en n. 41) oppert (op basis van de aldaar genoemde informatie) de mogelijkheid van privé-onderricht door de conrector Silvius van het Erasmiaans gymnasium.
5. In de UB Leiden bevindt zich een brief (d.d. 23 april 1711) van Verwer aan Van Hoogstraten, een antwoord op een vraag naar inlichtingen omtrent de betekenis van woorden. Zie Hermesdorf 1967:242.
6. Zie voor de Rotterdamse arts en classicus David van Hoogstraten (1658-1724), behalve *N.N.B. Wb.*, dl. VIII, 831 ook J. te Winkel 1922-1927, dl. V, 79 e.v., 101-103.
7. Zie voor *De Boekzaal* (tot 1702): H. Bots (ed.), *Pieter Rabus en De Boekzaal van Europe, 1692-1702*, Amsterdam 1974.
8. Het kapitaal in de titelbeschrijvingen is hier en elders gemoderniseerd.
9. Merk op dat de eerste keer de vertaalde titel luidt: *Nederduitsche Spraekunst*.
10. Het titelblad bevat bovendien: *tot rekenschap vande Aenmerkingen vanden Heer Arnold Moonen op zelve Idea; en van 't richtig Nederduitsch, zoo als door onze Hooge Overheidt gebruikt is in hare nieuwe overzettinge des Bybels*.
Over Adriaan Reland (= Relandus) (1676-1718), groot kenner van de Oosterse talen: *N.N.B. Wb.* dl. IX, 851 en J. Nat., *De studie van de Oostersche talen in Nederland in de 18e en de 19e eeuw* (Purmerend 1929), p. 12 e.v.
11. Ook de schrijver van deze brief plaatst Rotterdam onder zijn epistel. In de brieven is eveneens sprake van 'hier te Rotterdam' (bijv. Verwer 1708a:546). De biografische opmerkingen (o.m. in Klijnsmit 1991) dat Verwer zijn nering in 1680 (?) verplaatste naar Amsterdam, behoeft kennelijk aanvulling met een, nergens in de literatuur aangeduid, Rotterdams intermezzo.
12. Zie Knol & Maas 1977, s.v. Hoogstraten voor de bibliografische situatie: zowel 1710 als 1711 zijn 2e drukken. Hoogstratens *Lyst der gebruikelykste zelfstandige naemwoorden* (1723) vormt de derde druk van de *Aenmerkingen over de geslachten der zelfstandige naemwoorden*.
13. De titelbeschrijving van Moonen 1708 in Knol & Maas (1977) wijkt enigszins af van die in Schaars (1988:31).
14. Van der Aa 1852 (1969):61-62 vermeldt nog een heruitgave van een werk van Weijtsius over hetzelfde onderwerp. Het titelblad van de derde uitgave (1730) geeft aan waaruit Verwers *See-rechten* bestaat, maar laat ook zien dat de editiegeschiedenis hiervan speciaal onderzoek vereist: *Nederlants See-rechten; Avaryen; en Bodemeryen: begrepen in De Gemeene Costumen van der See: de Placcaten van Keiser Karel den Vijfden, 1551; en Koning Filips den II. 1563: Tractaet van Mr. Quintijn Weijtsen van de*

Nederlantsche Avarijen: Ende daerenboven in Eene Verhandelinghe nopende het Recht der Hollantsche Bodemeryen, Verklaerd met Aenteikeningen, ook met keurige Bylagen; en 't Laetste nieuw-gemaekt; door Adriaen Verwer, koopman tot Amsterdam. De derde Druk; vermeerderd en verbeterd. Zynde hierby gevoegt: Advysen, Certificatien ende Gewijsdens, rakende het vergoeden van de schade, die de Binnenlandsche Schepen malkanderen aendoen. Tot Amsterdam, by Jan Boom (...) 1730.

Tevens bij Van der Aa nog de opmerking: "Abcoude [...] schrijft hem [=Verwer] het *Leven van Aldegonde, Gertrude en Agnes*. Antw. 1666 m. pl. en *Voorreden over de Inleijdingh tot de Christel. Godgeleerdheid toe*". Met 'Abcoude' is bedoeld: R. Arrenberg, *Naamregister van de bekendste en meest in gebruik zijnde Nederduitsche boeken, welke sedert het jaar 1600 tot het jaar 1761 zijn uitgekomen [...]*, voorheen uitgeg. door J. van Abkoude, Rotterdam 1788, 2e dr. (ongew. herdr. Leiden 1965). Naar de bedoelde werken is geen onderzoek gedaan, maar het auteurschap van Verwer lijkt niet realistisch.

15. Deze brief is (ook) als afzonderlijke publicatie verschenen, zie Zwaan (1939:7, n.7).

16. Prof. dr. G.R.W. Dibbets (Nijmegen) wees erop dat de kroniek van Melis Stoke indertijd de oudst bekende Middelnederlandse tekst was. Zie over Verwer in verband met de studie van het Middelnederlands: De Buck 1930:18. Over een nieuwe appreciatie van de studie van het Middelnederlands in de achttiende eeuw: Buijnsters 1984.

17. Vanderheyden (1957:630 e.v) heeft deze indeling geplaatst naast die van anderen, o.m. Isidorus van Sevilla, Lambert ten Kate, Jacob Grimm. Vooral de parallel met die van A. Ypeij, *Beknopte Geschiedenis der Nederlandsche Tale* (Utrecht, 1812) is opvallend.

Bibliografie

- Van der Aa 1852-1878
Biographisch woordenboek der Nederlanden [...] door A.J. van der Aa, e.d. Haarlem, 1852-1878. 21 dln. (repr. Amsterdam 1969, 7 dln.).
- Bakker, D.M. & Dibbets, G.R.W. (eds.) 1977
Geschiedenis van de Nederlandse taalkunde. Den Bosch 1977.
- Berg, B. van den 1975
'Lambert ten Kate's 'Gemeenlandsche dialect'.' In: R. Jansen-Sieben, S. de Vriendt, R. Willemyns (eds.), *Spel van Zinnen. Album A. van Loey*. Brussel 1975, p. 299-304.
- Buck, H. de 1930
De studie van het Middelnederlandsch tot in het midden der negentiende eeuw. Groningen-Den Haag 1930.
- Buijnsters, P.J. 1984
'Kennis van en waardering voor Middelnederlandse literatuur in de 18e eeuw.' In: *Documentatieblad werkgroep achttiende eeuw* 16 (1984), p. 39-58.
- Daan, Jo 1992
'Wat is een dialect?' In: *Taal & Tongval. Tijdschrift voor dialectologie* (44/2, 1992), p. 156-187.
- Dibbets, G.R.W. 1991a
Vondels zoon en Vondels taal. Amsterdam 1991.
- Dibbets, G.R.W. 1991b
'Jeremias de Decker als taalkundige.' In: *Voortgang. Jaarboek voor de Neerlandistiek* XII (1991), p. 231-240.
- Dibbets, G.[R.W.] 1993
'Joachim Oudaan en de taalvoorschriften.' In: *Zin dat het heeft. Een liber amicorum voor Jan van Bakel*. B. van Bakel, P.- A. Coppen & P. Rolf (eds.) [Nijmegen 1993], p. 145-157.
- Dongelmans, B. 1991
'Op pad voor Verwer: wegen en richtingen, omwegen en valkuilen.' In: *Noordegraaf & Zemel* (eds.) 1991, p. 21-26.
- Fortgens, H.W. 1953
'De Latijnse school te Goes.' In: *Archief Zeeuwsch Genootschap*, Middelburg 1953, p. 1-28.
- Fortgens, H.W. 1958
Schola Latina. Uit het verleden van ons voorbereidend hoger onderwijs. Zwolle 1958.
- Fortgens, H.W. & P.J.W. Beltjes 1953
'De Latijnse school te Culemborg.' In: *Bijdragen en mededelingen [der] Vereniging 'Gelre'* 53 (1953), p. 91-148.
- Frederiks & Van den Branden 1891
Biographisch woordenboek der Noord- en Zuidnederlandsche letterkunde, 2e, omgew., dr. Amsterdam [1891].
- Groenveld, S, J.P. Jacobszoon, S.L. Verheus (eds.) 1980
Wederdopers, mennisten, doopsgezinden in Nederland 1550-1980, [Zutphen 1980].

- Hermesdorf, B.H.D. 1967
 'Adriaen Verwer (1655-1717) en de *Ordonnance de la Marine* (1681).' In: *Rotterdam's Jaarboekje*, 7e reeks, 5e jrg. 1967, p. 227-261.
- Hoeven, A. van der 1896
Lambert ten Kate. De 'Gemeenschap tussen de Gottische Spraake en de Nederduytsche' en zijne onuitgegeven geschriften over klankkunde en versbouw. 's-Gravenhage 1896.
- Jager, A. de 1853-1854
 'Adriaen Verwers gevoelen over het gebruik van Bastaardwoorden.' In: *Archief voor Nederlandsche taalkunde* (dl.4.), 1853-1854, p. 177-182.
- Jongeneelen, G.J. 1992a
 'Empiricism and Spinozism in Adriaan Verwer's *Mom-aensicht*.' Paper read at the International Philosophical Congress 'Freedom and Necessity. The Presence of Spinoza in the Ethical and Political Discourse of Modernity', Univ. of Leipzig. 24-26 Sept. 1992.
- Jongeneelen, G.J. 1992b
 'Lambert ten Kate and the origin of 19th-century historical linguistics.' In: Noordegraaf, Versteegh & Koerner (eds.) 1992, p. 201-221.
- Kate Hermansz., L. ten 1710
Gemeenschap tussen de Gottische spraake en de Nederduytsche. Amsterdam 1710.
- Kate Hermansz., L. ten 1723
Aenleiding tot de kennisse van het verheven deel der Nederduytsche sprake (2 dln.) Amsterdam 1723.
- Klijnsmit, A.J. 1991
 'Spinoza en Verwer. Een zeventiende-eeuws meningsverschil over de grondslagen van de wetenschap.' In: Noordegraaf & Zemel (eds.) 1991, p. 9-20.
- Knol, J. 1977
 'De Nederlandse taalkunde in de 18e eeuw.' In: Bakker & Dibbets (eds.) 1977, p. 65-112.
- Knol, J. & M. Maas 1977
Bibliografie van de geschriften op het gebied van de Nederlandse taalkunde uit de periode 1691-1804. Amsterdam-Nijmegen 1977.
- Melles, J. 1958
Joachim Oudaan. Heraut der verdraagzaamheid 1628-1692. Utrecht 1958.
- Moonen, A. 1706
Nederduytsche spraakkunst, ten dienste van in- en uitheemschen uit verscheidene schryveren en aentekeningen opgemaakt. Amsterdam 1706.
- Moonen, A. 1708
Brief van den Heere Arnold Moonen aen den opsteller dezer aenmerkingen over de Schetse der Nederduytsche Spraakkunst, onlangs in de Latynsche tale uitgegeven. In: D. van Hoogstraten, *Aenmerkingen over de geslachten der zelfstandige naemwoorden.* Amsterdam 1710-1711.
- N.N.B. Wb.
Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek. (red.) P.C. Molhuysen, P.J. Blok, e.a. Leiden 1911-1937. 10 dln.

- Noordegraaf, Jan, Kees Versteegh, Konrad Koerner (eds.) 1992
The History of Linguistics in the Low Countries. Amsterdam & Philadelphia 1992.
 (Studies in the History of the Language Sciences, 64.)
- Noordegraaf, Jan & Roel Zemel (eds.) 1991
Accidentia. Taal- en letteroefeningen voor Jan Knol. Amsterdam 1991.
- Rademaker ss.cc., Cornelis S.M. 1988
 'Gerardus Joannes Vossius (1577-1649) and the Study of Latin Grammar.' In:
Historiographia Linguistica XV, 1988, p. 109-128. (Herdr. in: Noordegraaf,
 Versteegh & Koerner (eds.) 1992, p. 109-128.)
- Rompelman, T. A. 1952
Lambert ten Kate als germanist. Amsterdam 1952.
- Schaars, F.A.M. 1988
De Nederduitsche Spraakkunst (1706) van Arnold Moonen (1644-1711). Een bijdrage tot de geschiedenis van de Nederlandstalige spraakkunst. Wijhe 1988 (diss. KUN).
- Schaars, F. & M. te Wilt 1989
 'Jacobus Nylöe (1670-1714) en zijn *Aanleiding tot de Nederduitsche taal*.' In:
 G.R.W. Dibbets & P.W.M. Wackers (eds.), *Wat duikers vent is dit! Opstellen voor W.M.H. Hummelen*. Wijhe 1989, p. 267-295.
- Séwel, W. 1708
Brief (...) aan zekeren vrind, behelzende bedenkingen over het Naaschrift eens briefs van Anonymus Batavus, gevoegd in de Boekzaal van May en Juni 1708. In: *De Boekzaal der geleerde Weereldt van July en Augustus 1708* (II, p. 127-151).
- Vanderheyden, J.F. 1957
 'Adriaan Verwer. Verwer in de geschiedschrijving en over de geschiedenis van het Nederlands, Verwer en Zuid-Nederland.' In: *Verlagen en Mededeelingen Kon. Vlaamse Academie* 1957, p. 617-671.
- Veen, J.S. van 1920
 'De omwenteling te Culemborg in 1795.' In: *Bijdragen en mededeelingen der Vereeniging 'Gelre'* 23 (1920), p. 65-77.
- Ven, A.J. van de 1936
 'De incorporatie van Culemborg bij Gelderland.' In: *Bijdragen en mededeelingen der Vereeniging 'Gelre'* 39 (1936), p. 177-210.
- Verwer, A. 1683
't Mom-aensicht der Atheistery Afgerukt door een Verhandeling van den Aengeboren Stand der Menschen, vervattende niet alleen een Betoogh van de Rechtsinnige Stelling; maer ook voornamentlijk een grondige Wederlegging van de tegenstrijdige Waen-gevoelens en in 't bysonder van de geheele Sede-konst Van Benedictus de Spinoza. Amsterdam 1683.
- [Verwer, A.] 1707
Linguae belgicae idea grammatica, poetica, rhetorica; deprompta ex adversariis Anonymi Batavi: in usum proximi amici. Amsterdam 1707.
- [Verwer, A.] 1708a
Brief, door den ongenoemden schryver der Idea, of Schetse der Nederduitsche Spraakkunst, aan den heere David van Hoogstraten. In: *De Boekzaal der geleerde Weereldt van May en Juny 1708* (I, p. 524-556).

[Verwer, A.] 1708b

Brief, door den ongenoemden schryver der Idea Grammatica, etc, ofte Schetse der Nederduitsche Taelkunst aen den Heere David van Hoogstraten over de echte Nederduitsche Vocaelspellinge. In: *De Boekzaal der geleerde Weereldt van September en October 1708* (II, p. 353-379).

[Verwer, A.] 1709

Briefaen den Heere Adriaen Reland, professor der Oostersche talen in de Academie tot Utrecht, vanden Schryver der Linguae Belgicae Idea Grammatica. Utrecht 1709. Ook in: D. van Hoogstraten, *Lyst der gebruikelykste zelfstandige naemwoorden, betekent door hunne geslachten.* Amsterdam 1723.

Verwer, A. 1711

Nederlants see-rechten, avaryen; en bodemeryen; verklaert. Amsterdam 1711 (1716², 1730³, 1764⁴).

[Verwer, A.] 1783

Anonymus Batavus, *Idea linguae belgicae grammatica, poetica et rhetorica.* Leiden 1783.

Vooy, C.G.N. de 1924a

'Achtthiende-eeuwse spraakkunstbeschouwing.' In: *Verzamelde taalkundige opstellen*, dl. 1. Groningen 1924, p. 354-373.

Vooy, C.G.N. de 1924b

'De taalbeschouwing van Lambert ten Kate.' In: *Verzamelde taalkundige opstellen*, dl. 1. Groningen 1924, p. 374-391.

Wille, J. 1924

De literator R.M. van Goens en zijn Kring. Studiën over de tweede helft der achttiende eeuw. Leiden 1924.

Winkel, J. te 1922-1927

Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde. dl. V. (*Geschiedenis der Letterkunde van de Republiek der Vereenigde Nederlanden*, dl. III.) Haarlem 1922-1927 (repr. Utrecht-Leeuwarden 1973).

Zwaan, F.L. 1939

Uit de geschiedenis der Nederlandsche spraakkunst, grammatische stukken van De Hubert, Ampzing, Statenvertalers en Reviseurs, en Hoofd. Groningen-Batavia 1939 (repr. Groningen 1974).

Korte verantwoording bij de uitgave

De oorspronkelijke Latijnse tekst op de linker pagina's en de vertaling op de rechter pagina's lopen parallel. De zeer gevarieerde typografie van de oorspronkelijke tekst is sterk vereenvoudigd. Tekst die geursiveerd was, is ook in de vertaling cursief. Bovendien zijn titels van boeken, vertaalde Griekse begrippen en alle voorbeeldwoorden in gotische letters geursiveerd. Het notensysteem van asteriskjes en andere tekens is omgezet in (a), (b), (c) etc. Citaten zijn tussen dubbele aanhalingstekens geplaatst; onvertaalde begrippen tussen enkele aanhalingstekens.

In een aantal gevallen waren kennelijke drukfouten ten opzichte van de *Idea*-editie van 1707 en enkele drukfouten in de toegevoegde noten van E. van Driel reeds door Jan Knol verbeterd. In zijn - nog onvolledige en hier niet opgenomen - commentaar bij de Latijnse tekst had hij deze en andere verschillen verantwoord. Het betreft hier voornamelijk kleine afwijkingen in de spelling.

Adriaen Verwer

Schets van de Nederlandse taal

Grammatica, poëtica en retorica

Korte verantwoording bij de uitgever
A. J. van der
De uitgever heeft de Latijnsche taal op de hant paginas 1 en de verlaten
op de rechter paginas 2 kopie gemaakt. De uitgever aanvaardt de
de overgenomen taal in niet verantwoordelijk. Tevens die uitgever
was, is ook in de verlaten taal, tevens die uitgever
verantwoordelijk. De uitgever aanvaardt de
grondwettelijk. De uitgever aanvaardt de
in de verlaten taal, tevens die uitgever

I D E A

LINGVAE BELGICAE

GRAMMATICA, POETICA

ET

RHETORICA

[π1']

SCHETS VAN DE
NEDERLANDSE TAAL

GRAMMATICA, POËTICA

EN

RETORICA

ANONYMI BATAVI
 SCHRIFT VAN DE
 1784
 NEDERLANDSE TAAL
 LINGVAE BELGICAE
 VAN
 GRAMMATICIS, POETICIS
 ANONYMI BATAVI

RECTORIA
 GRAMMATICIS, POETICIS
 1784
 ACIOTER
 EVERHARDO VAN DRIEL

EVERHARDUS VAN DRIEL

LEIDEN
 1784
 20 DE BRUKEN COMPAGNIE VAN
 1784

ANONYMI BATAVI
I D E A
LINGVAE BELGICAE

GRAMMATICA, POETICA

ET

RHETORICA;

curante

EVERHARDO VAN DRIEL,

Schol. Goejan. Rect.

LVGDVNI BATAVORVM
APVD HAAK ET SOCIOS.

cl̄oĪocclxxxiii.

[π2']

SCHETS VAN DE
NEDERLANDSE TAAL

VAN

ANONYMUS BATAVUS

GRAMMATICA, POËTICA
EN
RETORICA

bezorgd door

EVERHARDUS van DRIEL

Rector van de School te Goes

Te LEIDEN
bij HAAK en COMPAGNONS
1783

ANONYMI BATAVI
SCHEPS VAN DE

DEEL I

NEDERLANDSE TAAL
LINGVAE BELGICAE

VAN

GRAMMATICA POLITICA
ANONYMI BATAVI

GRAMMATICA POLITICA

RETORICA

DEEL VAN DE

ANONYMI BATAVI

DEEL I

ANONYMI BATAVI

DEEL I

W O R T E R B O O K

Organon

W O R T E R B O O K

VERHEVENSTE. LANCHE. DORT

V I R I V

HANDE

G U I L L I M O VAN DER BILT

G U L I E L M U S VAN DER BILT

COLLEGIUM D'ARTS ET SCIENCES

DIGNO CORNELIO KETELAER

et cetera

V I R O C O N S V L A R I

J O H A N N U S A D R I A N U S VAN DORT

J O H A N N I A D R I A N O VAN DORT

C O N S V L I

NOBILISSIMIS,
AMPLISSIMIS, GRAVISSIMISQVE

VIRIS

GVLIELMO VAN DER BILT,

CLOETINGENSI DYNASTAE, CONSVLI,

DIGNO CORNELIO KEETLAER,

VIRO CONSVLARI,

IOHANNI ADRIANO VAN DORTH,

CONSVLI,

Opgedragen aan

DE EDELSTE

VERHEVENSTE, AANZIENLIJKSTE

MANNEN

GULIELMUS van der BILT,

Landheer van Kloetinge, burgemeester,

Eerwaardige CORNELIUS KEETLAER,

oud-burgemeester,

JOHANNUS ADRIANUS van DORTH,

burgemeester,

[78]

NOBILISSIMIS,
AMPLISSIMI I T E M
VIRI PLVRIMVM VENERABILI,

ERVDITISSIMO,

DIDERICO KAAS,

ORACVLORVM DIVINORVM APVD
GOESANOS INTERPRETI

en eveneens

DE ZEER RESPECTABELE,

ZEER ONTWIKKELDE

DIDERICUS KAAS,

predikant te Goes

2

PRUDENTISSIMIS SCHOLAE GOE-
SANAE CONSTITVENDAE
QVATVOR VIRIS

EVERHARDVS VAN DRIEL

S.

O, quos Aoniae, Proceres, finxere puellae,

Mattiacos inter nomina magna Patres,

Mnemonā si purae tetigerunt munera lymphae;

Si tangunt magnos munera parua Deos:

Exigui

EVERHARDUS van DRIEL

GROET

DE VIER ZEERGELEERDE HEREN

VAN HET SCHOOLBESTUUR

VAN DE SCHOOL TE GOES

O hoge heren, de Aonische meisjes
bedachten de naam Zeeuwse Vaderen voor U,
te midden van andere grote namen:
als Mnemon zich liet beroeren door
een geschenk van slechts zuiver water,
als kleine geschenken de grote goden al beroeren,

Exigui faciles admittite dona libelli,

Hei mihi! cur animo dona minora meo?

O! ita sim felix, vt, me ducente, Lyceo

Iam tandem veniat, quod fuit ante, decus!

Tunc ego, tum demum, puto, munera ferre viderer,

Dicerer et summis complacuisse viris.

aanvaardt dan welwillend mijn geschenk: dit kleine boekje
Helaas! Waarom is mijn geschenk kleiner dan mijn hart?

O, moge ik zo gelukkig zijn, dat onder mijn leiding
het Lyceum eindelijk weer de glorie te beurt valt,
welke het vroeger bezat!

Dan en dan alleen, denk ik, zou het lijken dat
ik een geschenk bracht,
en zou men zeggen dat ik de doorluchtige heren
welgevallig ben geweest.

EVERHARDVS VAN DRIEL

L E C T O R I
S.

Immortalia sunt ADRIANI VERWERI in
linguam vernaculam merita; cum scriptis
super ea epistolis, tum hoc maxime libello
notissima. Qui, licet ANONYMI BATAVI nomine
circumferatur, VERWERO tamen magno erudi-
torum hominum consensu tribuitur. vid. HUYDECO-
PERVS (*Proebe van Taal- en Dichtkunde*
bl. 453 en 625,) et HINLOPENIVS (*Historie*
van de Nederlandsche Overzetting des Bybels
bl. 2. volgg. 218 en 224.) Vti vero libri incre-
dibilis praestantia, sic exemplarium mira hodie est
paucitas. Et haec quidem causa est, cur iterum eden-
dum curauerim. Neque enim rem inutilem factu-
rus videbatur, si quis librum, in quo linguae initia
optime habeantur, adolescentibus harum rerum stu-
diosis, ac nonnullis forte vel in Academia versanti-
bus exhiberet. His autem cum destinatus sit, La-
tinum exire iussi, quamuis parum concinne scri-
ptum. At praestat nostris hominibus, Latine non
doctis, librum cetera egregium tradere. Recte. Sed
cum eam provinciam susceperit Vir Graeci Latinique
iuxta ac Belgici Sermonis peritissimus, NICOLAUS
HINLOPENIVS (lib. laud. bl. 224.,) hoc interim
Catone contenti sumus.

Cete-

EVERHARDUS van DRIEL

wenst de lezer heil

Onsterfelijk zijn de verdiensten van Adriaen Verwer voor de moedertaal; ze zijn zowel door de brieven die hij erover heeft geschreven als met name door dit boekje zeer bekend. Hoewel dit laatste als het werk van Anonymus Batavus in omloop is, wordt het door de geleerden niettemin met grote eenstemmigheid aan Verwer toegeschreven: zie Huydecoper (Proeve van Taal- en Dichtkunde, bl. 453 en 625) en Hinlópen (Historie van de Nederlandsche Overzetting des Bybels, bl. 2 vlgg., 218 en 224). Zo ongelooflijk evenwel de voortreffelijkheid van het boek is, zo bevreemdend is op het ogenblik het geringe aantal exemplaren ervan. En dit is de beweegreden waarom ik het opnieuw heb laten uitgeven. Het leek immers niet onnuttig, een boek waarin de beginselen der taal voortreffelijk behandeld worden, voor aankomende studenten in deze zaken en voor sommige die wellicht al aan de academie verkeren, beschikbaar te stellen. En omdat het voor hen bestemd is, heb ik het laten verschijnen in het Latijn, hoe weinig elegant van stijl dit ook is. Maar, zal iemand zeggen, met het oog op onze lieden die het Latijn niet beheersen, verdient het de voorkeur dat het overigens uitstekende boek wordt vertaald. Dat is juist. Maar laten wij, nu een man die in de Griekse en de Latijnse, alsmede in de Nederlandse taal zeer ervaren is, namelijk Nicolaas Hinlópen, deze taak op zich genomen heeft (a. w., bl. 224), met deze Cato tevreden zijn.

Ceterum, quae nos huc quidem contulerimus, leuio-
ra sunt. IDEAE nostrae (in quo et ipso titulo
facile reprehendendi causam nancisci elegantior ali-
quis poterat.) omnia integra esse volui; nec dubito
fore plerosque, qui scribendi genus ipsi argumento
condonent, cum, quod in simili Disquisitionum Pli-
nianarum a REZZONICO minus eleganter scriptarum
negotio KLOTZIUS (Act. Lit. Vol. VI. P. II. p. 139.):
etiam in figlinis pateris gemmas nobis praeberi
patimur, modo hae probae sint: deinde obser-
uationes, addidi: non eas, ne libelli moles, ac pre-
tium adeo augeretur, multas; nec, ne non adole-
scentibus scripsisse videar, doctas.

Vale.

VENE-

*Wat wij onzerzijds althans tot deze uitgave hebben bijgedragen, is overigens van vrij weinig betekenis. Ik heb onze 'Idea' - een al te kieskeurig iemand zou zelfs in deze titel gemakkelijk aanleiding tot kritiek kunnen vinden - in haar geheel ongewijzigd willen laten; en ik twijfel er niet aan dat er velen zullen zijn die de stijl van schrijven zullen vergeven met hetzelfde argument dat Klotzius (Act. Lit., band VI, dl. II, bl. 139) in een soortgelijk geval, namelijk dat van de niet erg fraai geschreven *Disquisitiones Plinianaes* van Rezzonicus, gebruikt: "zelfs in schalen van aardewerk laten wij ons edelstenen aanbieden, als deze maar deugdelijk zijn." Verder heb ik wat opmerkingen toegevoegd; het zijn er niet veel, opdat de omvang van het boekje, en, wat belangrijker is, de prijs, niet zou toenemen; en opdat het niet zou lijken alsof ik niet voor jongeren geschreven heb, hebben ze evenmin een geleerd karakter.*

Vaarwel

VENERANDO ET DOCTISSIMO
VIRO
ARNOLDO MONENIO,

Ecclesiae Daventriensis Pastori

S. P. D.

DAVID HOOGSTRATANUS.

JAM annus est, postquam praecepta Grammatices Belgicae in lucem dedisti. Quo nomine se non mediocriter tibi debere profitentur omnes, qui aliquo amore linguae patriae tenentur. Neque te ipsum fugit, opinor, quanto cum applausu labor ille ubique sit exceptus. Certe amicus quidam meus et popularis, ut vir est acerrimi ingenii et harum deliciarum amantissimus, simulque eruditionis tuae et lucubrationum a te editarum admirator summus, hoc exemplo permotus schedas suas, in quibus jam olim multa, quae ad notitiam linguae nostrae pertinebant, adnotaverat, excusit, atque inde collegit quae facere possent ad Ideam Grammaticae Belgicae concinnandam. Quo suc-

De eerwaarde en zeer geleerde heer

ARNOLD MOONEN,

herder van de kerk van Deventer,

wordt zeer gegroet door

DAVID van HOOGSTRATEN

Reeds een jaar is er verstreken sinds gij de voorschriften voor de Nederlandse spraakkunst in het licht gegeven hebt. Om deze reden komen allen die voor de moedertaal enigerlei genegenheid koesteren, er rond voor uit dat zij u niet weinig verplicht zijn. En ook u zelf is het, vermoed ik, niet ontgaan met hoeveel bijval dat werk overal ontvangen is. Een vriend en landgenoot van mij althans, een scherpzinnig man als hij is en ten zeerste op deze aangename bezigheden gesteld, tegelijk ook een zeer groot bewonderaar van uw geleerdheid en van het werk uwer nachtelijke uren, door u uitgegeven, heeft, door dit voorbeeld aangedreven, zijn eigen papieren, waarin hij reeds vroeger veel dat de kennis van onze taal betrof, had opgetekend, doorzocht en vervolgens verzameld wat geschikt zou kunnen zijn voor het vervaardigen van een schets van de Nederlandse spraakkunst. In hoeverre

cesſu id praefiterit , tu optime judicare poteris , qui non ſolum novam nobis Grammaticen ſingulari induſtria contexuiſti , ſed aperto etiam ad Batavam eloquentiam , et veras elegantias , itinere illuſtre inſuper limatiſſimis tuis carminibus nomen conſecutus es. Quare rem me facturum putavi nec abſurdam , nec a ſtudiis tuis alienam , ſi hunc libellum , quamvis alienum , quando de meo in praefentia nihil poſſum largiri , tibi inſcriberem. Eum rogo ut benevolus velis accipere , et ubi evolveris mihi ſignificare , quid de eo ſentias. Equidem ſcriptor , cui hunc laborem debemus , quo id facias liberius , voluit latere , neque cuiquam adimere pleniffimam judicandi libertatem , nihil aegre laturus , ſi quis vel in alia omnia eat , vel obtrectandi quoque libidine impuſus ſibi adverſari conetur. Vale , Vir venerande , et amare me perge. Dabam Amſtelaedami poſtridie Kalend. Jun. c1o Idcc vii.

PRAE-

[*2v]

hij hierin is geslaagd, zult gij het best kunnen beoordelen, aangezien gij niet alleen met buitengewone ijver een nieuwe spraakkunst voor ons hebt samengesteld, maar u bovendien ook, na de weg tot de ware elegantie der Nederlandse welsprekendheid geopend te hebben, een heerlijke naam verworven hebt door uw zeer verfijnde gedichten. Om deze reden heb ik het niet dwaas, noch ook aan uw belangstelling vreemd geacht, dit boekje - hoe vreemd het ook moge zijn, omdat ik immers voor het ogenblik niets van mij zelf kan schenken - aan u op te dragen. Ik verzoek u, het welwillend te willen aanvaarden en mij, zodra gij het gelezen hebt, te melden wat gij ervan denkt. Opdat gij dit des te vrijmoediger zoudt doen, heeft de schrijver aan wie wij dit werk danken, zijnerzijds onbekend willen blijven en aan niemand de volste vrijheid tot oordelen willen ontnemen, terwijl hij het in 't minst niet kwalijk zal nemen als iemand hetzij van geheel ander gevoelen is, hetzij zelfs uit lust om te kleineren tegen hem in tracht te gaan. Vaarwel, eerwaarde heer, en ga voort mij te beminnen. Geschreven te Amsterdam, 2 juni 1707.

P R A E F A T I O
A U C T O R I S.

A Ntequàm, Benigne Lector, ad legendum te accingis, parumper gradum sisto. Si vel Musas à limine salutasti, haud es inscius, Graecis olim in conscribendi ratione fuisse praecipuè Linguam Communem; fuisse item Dialectos, quas inter Poëtica haud infimam tenebat sedem.

Lingua Communis iis erat Idiomata Grammaticis legibus absolutissimum; in analogiâ praecipuè fundamentum; denique Etymologicâ et Syntacticâ figurâ quasi vacuum. Dialectus Poëtica contra in hoc distinguebatur, quod esset unde quaque luxurians multiplici figurâ, tum etymologicâ (metaplasmo nempe) tum Syntacticâ.

Pari modo scias oportet, et rem nunc se habere penes nos Belgas. Est et nobis Lingua Communis, perfecta, perfectissima; est quoque (*) Dialectus Poëtica; etiam in hoc diversa, quod, dum in scribendo (pronunciandi enim vagum ac variè tortum genus in alio atque alio Belgii tractu, si etiam †) Dialectum dixeris, hîc non innuo.) omnem Communis Linguae normam ad unguem adhibere satagit, utatur unâ metaplasmi figuris; et his quidem detractitiis; ut, Aphaeresi, Syncope, Apocope et Crasi. Rogas specimen? in continenti, pro nostrâ Linguâ Comuni est

(*) Sprachvoeme. VERW. (†) Landspraak. VERW.

VOORREDE van de SCHRIJVER

Voordat gij u, welwillende lezer, tot lezen zet, moet ge een ogenblik geduld hebben. Indien ge ook maar even met de Muzen kennis gemaakt hebt, is het u geenszins onbekend dat de Grieken vroeger bij het schrijven voornamelijk een 'lingua communis' hebben gebruikt; dat zij eveneens 'dialecti' hebben gehad, waaronder de 'dialectus poëtica' geenszins de laatste plaats innam.

De 'lingua communis' was voor hen het idioom dat, wat de grammaticale regels betreft, het meest volmaakt was; dat in hoofdzaak op analogia gebouwd was; kortom, dat zo goed als vrij was van etymologische en syntactische figuren. De 'dialectus poëtica' daarentegen onderscheidde zich hierin dat zij waar dan ook een overdaad had aan velerlei figuren, zowel etymologische (het metaplasme natuurlijk) als syntactische.

Op dezelfde wijze, zo behoort ge te weten, is het nu ook bij ons Nederlanders gesteld. Ook wij hebben een 'lingua communis', een volmaakte, een zeer volmaakte; ook hebben we een (a) 'dialectus poëtica', die zich nog altijd hierin onderscheidt dat zij bij alle moeite die zij doet om in het schrijven - want voor het geval gij onder (b) 'dialectus' de niet vastliggende en in de Nederlanden van gewest tot gewest verschillende wijze van spreken zou verstaan, deze bedoel ik hier niet - elke norm van de 'lingua communis' zo nauwkeurig mogelijk toe te passen, tegelijk de figuren van het metaplasme gebruikt, en met name die ter verkorting, zoals aferesis, syncope, apocope en crasis. Vraagt gij voorbeelden? Voor onze 'lingua communis'

(a) Spraekvorme (Verwer).

(b) Landsprake (Verwer).

II P R A E F A T I O

est quod te mittam (inter complura) ad Versionem Bibliorum Dordracenam, Ordinum nostrorum jussu prolatam post ann. 1618 et 1619: item ad HUGONIS GROTII Juris Hollandici institutiones, patrio sermone: rursus, pro Poëtica Dialecto, ad prosas Equitis PETRI CORNELII HOOFDII, JUSTI VANDELII, JOANNIS ANTONIDAE VANDER GOES, quos mortuos et vivi nunc aliquot sequuntur haud iniquo ferè passu. Verùm inè, quenquam obliviose praetermittendo, censeamur injurii, neminem nominamus: Tantumque abest, ut bifaria haec divisio vel hilum officiat linguae Belgicae splendori; ut eximiae potius ei, similiter ac olim linguae Graecae, cedat gloriae et triumpho prae variis populis vicinis, Gallis, Hispanis etc. ejus egonis, adèdque eorum flosculorum lusu et deliciis, quos Metaplasmi nostri hortulus progignit, infra nos sitis.

Sunt autem Lingua Communis ac ejus Dialecti eadem inter se proportione; ut, primò Circulus, et contrà multiformes eae lineae curvae; quae, dùm itidem spatium claudunt, à justâ circuli rotunditate abeunt defectivae: (Ellipses vulgò nominant Geometrarum filii) vel, ut secundò in velificandi arte, patriae Genti tam familiari, cursus ille navis, qui, acús magneticae ductum sequens, est (*) rectus, ac contrà cursus (†) obliqui. Hinc, quemadmodùm pro curvarum deficientiam sive Ellipticarum, aut secundò pro cursum in velificando obliquorum, symptomatis examinandis et reducendis, frequenter est recurrendum tum ad Circulum, tum ad cursum, qui acu magne-

(*) Fiegte streeh. VERW. (†) Azomstreehen. VERW.

wijs ik u dan (onder andere) op de Dordtse vertaling van de bijbel, op last van onze Staten verschenen na de jaren 1618 en 1619, alsook op de Instellingen van het Hollandse recht van Hugo de Groot in de moedertaal; voorts, voor de 'dialectus poëtica', op de prozawerken van ridder Pieter Cornelis Hooft, Joost van den Vondel en Johannes Antonides vander Goes, die na hun dood ook door heel wat thans levenden in doorgaans lang niet onverdienstelijke trant worden nagevolgd; maar om niet als onrechtvaardig beschouwd te worden uit vergeetachtigheid, noemen we niemand. Wel verre dan van de luister der Nederlandse taal ook maar enigszins te verduisteren, valt deze tweedeling haar als uitzonderlijke taal, gelijk vroeger de Griekse, ten deel tot eer en roem boven verschillende naburige volkeren, de Fransen, de Spanjaarden, enz., die ervan verstoken zijn, en stellig wat betreft de speelsheid en de vermakelijkheid van die bloempjes die het tuintje van ons metaplasme voortbrengt, voor ons onderdoen.

De 'lingua communis' en haar 'dialecti' nu staan tot elkaar in dezelfde verhouding als, ten eerste, een cirkel en daartegenover die veelvormige gebogen lijnen die, eveneens een ruimte omsluitend, doordat ze tekort komen van de juiste ronding van de cirkel, afwijken ('ellipsen' noemen de meetkundigen ze meestal); of als, ten tweede, in de zeilkunst, het volk van ons vaderland zozeer vertrouwd, die koers van het schip die, de richting van het kompas volgend, de (a) rechte is en daartegenover de (b) afwijkende koersen. Vandaar dat, evenals voor het onderzoek en het herleiden van de eigenschappen van de defectieve of elliptische krommen, dan wel, in het tweede geval, van de afwijkende koersen bij het zeilen, dikwijls teruggegrepen moet worden, hetzij naar de cirkel, hetzij naar de koers die volgens het kompas

(a) Regte streek (Verwer).

(b) Kromstreken (Verwer).

ticâ dictante rectus est: sic eodem planè modo, in negotio Belgici nostri Glossematis, ubi nodi occurrunt; hi frustrâ quaesitantur explicandi in Dialecto quaquam metaplasmicâ: verùm necesse est provocemus ad Linguam nostram Communem, ceu plenum copiae cornu: est quippe haec penes nos servatrix analogiae, et eatenus perfectè tenax characteristicarum, quae cuivis orationis parti jam dudùm dicatae; suntque hae quasi linguae oculi: ubi planè efficitur contrarium in Dialecto metaplasmicâ sive Poëticâ: utut enim primariis ejus cultoribus, HOOFDIO, VONDELIO, id laudis meritò referri debeat; quod, per omnem aliam Grammaticen, ritè servant Linguam Communem, ejusdemquo se praebeant strenuos statores ac vindices; (dignum sanè, ut sequacibus accendatur animus) tamen ille metaplasmus, jam iis abhinc seculum et in floridi sui argumenti profam traductus, ludens (instar Poëseos) in figuris detractitiis, od abduceret tandem; ut, nisi nobiseum ritè distinguatur, characteristicae, cumquo his tota analogia, conderentur humo; et sic ipsi linguae nostrae, velut uni collo, amputatum maneret caput. Istud idem jam animadvertere in causâ esse, cur constriicta, et ad Oratorium numerum castrata, illa Poëtarum dialectus sit imperfectior, mutila, infelix in tractandis Linguae Belgicae elementis; Grammaticâ, Orthographiâ, Profodiâ, Dictionario. Adde, quod ista ne etiam quidem sit de essentiâ Belgicae Rhetoricae. Neque recens nobis jam de coelo labitur isthaec animadversio. Nonne, dum pueri, aut juvenes, Graecè docebamur, id ipsimet experti? Unicae Communis Linguae via, pro elementis nobis calcabatur; calcaturque perpetuum. Testes hîc nobis sint

de rechte is, aldus op geheel dezelfde wijze bij moeilijkheden ter zake van ons Nederlandse 'glossema' de oplossing vergeefs gezocht wordt in enige 'dialectus metaplasmica'. Het is daarentegen noodzakelijk dat wij een beroep doen op onze 'lingua communis', als op een volle hoorn des overvloeds: zij immers is bij ons de behoedster der analogia en in zoverre op volmaakte wijze de bewaarster van de kenmerken die welk rededeel dan ook al lang toegekend zijn: en deze zijn als het ware de ogen der taal. In de 'dialectus metaplasmica' of 'poëtica' wordt juist het tegendeel bewerkt. Want hoezeer ook aan de voornaamste beoefenaars hiervan, Hooft en Vondel, terecht deze lof toegezwaaid moet worden, omdat zij de 'lingua communis' verder door de gehele spraakkunst heen naar behoren in stand houden en zich krachtige bewaarders en beschermers van haar betonen - het is stellig passend dat deze houding bij hun volgelingen wordt aangemoedigd -, toch zou het metaplasme, reeds door hen een eeuw geleden ook op hun proza met zijn bloemrijke inhoud overgebracht en (als poëzie) met verkortende figuren spelend, uiteindelijk daarheen kunnen afleiden dat, tenzij het met ons op de juiste wijze wordt onderscheiden, de kenmerken, en hiermee de ganse analogia, in de grond verborgen worden. En zo zou van onze taal zelf, gelijk alleen maar een hals, slechts een afgehakt hoofd overblijven.

De genoemden hebben reeds opgemerkt dat juist dit er de oorzaak van is waarom die ingeperkte en op de retorische maat gesneden 'dialectus' der dichters al te onvolmaakt, gebrekkig en ongelukkig is in het omgaan met de bestanddelen der Nederlandse taal: de 'grammatica', de 'orthographia', de 'prosodia', de woordenschat. Daarbij komt dat zij ook volstrekt niets te maken heeft met het wezen van de Nederlandse retórica. En deze opmerking komt ons niet plotseling uit de hemel vallen. Hebben wij dit, toen wij als jongens of jongemannen in het Grieks werden onderwezen, niet zelf ervaren? Voor de beginselen werd voor ons uitsluitend de weg van de 'lingua communis' betreden, en deze wordt altijd betreden. Laat slechts de schim

IV P R A E F A T I O

unius, omnium instar, GERHARDI JOHANNIS VOS-
SII manes. (*) Ubi contra dudum receptae, ac
hodiernum servatae, characteristicae sub terrâ sepul-
tae; Linguaeque adeo Communi effossi oculi; quid
miseræ reliquum penes auctores metaplasticos? aliud
nihil nisi coecè, et inter nebulam, normam manu
captare in nudo terminationum putamine; et sic pro
Regulâ et Analogiâ, vagam nobis et impropriam
partium enumerationem tradere, ac non Etymolo-
giam sive originum rationem, at luxatum et aridum
Symptomologiac conamen: dum eadem ratio origi-
num, quae amoenissima pars, iis jacet exanimis;
totique linguae interitum vaticinans. Eamobrem
elementa ista merito, quin necessarid, penes nos
persequenda in Linguâ Communi: haec quippe Bel-
gici glossematis verè Canon est; dignus eadem asser-
vari curâ, quâ penes nos solent in Aede Publica
ponderum et mensurarum Canones; (Slapers nun-
cupamus) ut, quicquid lubrici aut erronei accidat,
ad horum examen exigatur. Haec illa est quae Re-
gulas promit, non fortuitò prehensas, verum in ipso-
met rerum nucleo fundatas. Ceditque quidem magis
prosperè nobis Belgis, incudem hanc tuditare; cum
genti nostrae, prae omni aliâ, tale quid sit, cui
Procerès auctoritatis addiderunt robur; (***) Versio,
nempe,

(*) Adeo multus est noster singulis fere paginis in hoc
de metaplastico sermone, ut vereor, ne quis

Ohe! iam satis est! obe libelle

acclamet. Nos, quae de hac re sentiamus, ad Cap. XVII
dicemus.

(**) Ita de hac sacrorum Librorum interpretatione A. B.

NOL.

van Gerhardus Johannes Vossius, die in zijn eentje tegen allen opweegt, ons hier tot getuige zijn. (a) Maar wanneer de al lang aangenomen en nog heden bewaarde kenmerken onder de grond begraven en de 'lingua communis' zozeer de ogen uitgestoken zijn, wat blijft er dan bij de metaplasmische schrijvers voor de ellendige taal nog over? Niets anders dan blindelings en in een nevel met haar hand te tasten naar de norm in de lege dop der uitgangen en ons aldus in plaats van regels en analogie een onzekere en onpassende opsomming van onderdelen te leveren, en niet de 'etymologia' of de leer der oorsprongen, maar een scheve en dorre poging tot symptomatologie, terwijl dezelfde leer der oorsprongen, die het bekoorlijkste onderdeel is, bij hen ontzield terneer ligt, de ganse taal de ondergang voorspellend.

Om deze reden is het billijk, ja noodzakelijk, dat die beginselen bij ons in de 'lingua communis' worden nagegaan. Deze immers is waarlijk de 'canon' van het Nederlandse 'glossema', waardig met dezelfde zorg bewaard te worden waarmee bij ons ten gemeentehuiuze de 'canones' van gewichten en maten ('Slapers' noemen we ze) plegen bewaard te worden, opdat elke onzekerheid of afwijking die zich voordoet, door vergelijking hiermee vastgesteld kan worden. De 'lingua communis' is het die regels aan het licht brengt die niet toevallig gevonden zijn, maar op de grond zelf der zaken gebaseerd. En het gaat ons Nederlanders nog beter af, op dit aambeeld te hameren omdat ons volk, boven elk ander, iets soortgelijks bezit waaraan de autoriteiten de kracht van hun goedkeuring hebben verleend, te weten die (b) Dordtse vertaling

(a) Zo uitvoerig is onze vriend op bijna elke bladzijde in dit betoog over het *metaplasme*, dat ik vrees dat iemand zal uitroepen:

Hola, 't Is al genoeg! Hola, boek.

Wat ons betreft, wat wij van deze zaak vinden, zullen we zeggen bij hoofdstuk XVII.

(b) Over deze vertaling van de Heilige Schrift

A U C T O R I S. V^T

nempe, ea Bibliorum Dordracena: idioma sanè (quod palmarium hęc ducendum est) Grammatico sphalmate ut quod maximè vacuum; neque privati cujusquam fortuita aggressione expeditum nobis; verùm cujus ipsi Belgii αὐτόνομος Ordines, uti reverà sunt, Se Auctores rescribunt (): idioma, inquam, cujus Usus, viventis linguae arbiter, à nullo subjectorum potest argui antiquatus esse; quamdiu Ordinum majestate*

(*) Eene geautoriseerde tale. VERW.

MOLDVS MONENIVS: Bziet aen Hoogstraten ober de Schetse der N. Spz. Ik durbe — het onderwys (der gemeene tale) gansch niet haelen uit de Nederlantsche Overtzettinge des Bybels / hoe goet gekeurt van des Nants Hooge Maghten; doch (dat wel aen te merken is) niet omtrent de Letterkunst in de Vertaelinge gebzuikt / maer omtrent de vertaelde zaeken / uit het Hebzeusch en Grieksch in het Nederduitsch getrouwelyk overgebzacht. Want hoewel Uw Wzient dit uitsprekend werk zo hoog zet / dat hy het in de Voorrede noeme Grammatico sphalmate ut quod maxime vacuum, en in het boek zelf Errore, ni fallor, absque illo, omtrent de geslagten nochtans schynt my het tegendeel toe / en dat — de Vertaeling zich zelde alomme niet gelyk zy. — Ps. XXX: 12. maakt rey vzuutwylk / dat manlyk is 1 Sam. XXIX: 5. Ps. XXXIV: 15. is vrede vzuutwylk / en Hebr. XII: 14. manlyk / cetera.

Quod autem dicit **MONENIVS**, sui dissimiles fuisse interpretes, vtpote qui Sich et Ven promiscue, et illud quidem bene, hoc male adhibuerint: non cogitavit, opinor, veteres pronomen Sich non agnovisse, quo nec vsi fuissent interpretes, nisi perspicuitas aliquando iussisset. Certe sic ipsi (Resolutien van de Overtzetterz en Revisseurs aengaende de Duitse Tale. pl. 102. agter **HINLOPENS** Hist. van de Nederl. Overz. des „ Byb.) Sich placuit, utrique inservire numero, et aptum esse „ eo, quod hem en hen saepius ambiguitatem pariant, cum ex „ iis de significatione reciproca interdum constare nequeat.

Plura sunt, quae hac in interpretatione reprehendit **MONENIVS**, in quibus et illud est, quod praepositiones datiuo jungat Sic G^o III: 15. tusichen unen zave legi. Sed hunc datiuum non esse, in obs. ad C. V. ostendam.

van de bijbel: een idioom inderdaad - hetgeen hier als meesterwerk op te vatten is - van grammaticale fouten zo vrij als het maar kan, en ons niet op het toevallige initiatief van een particulier verschaft, maar waarvan de Staten zelf van de onafhankelijke Nederlanden zich als de auteurs beschouwen, wat zij dan ook inderdaad zijn (a); een idioom, zeg ik, waarvan geen der onderdanen kan beweren dat het gebruik ervan als de scheidsrechter der levende taal verouderd is, zolang het door het aanzien en het gezag der Staten

(a) Eene geauctoriseerde tale (Verwer).

[vervolg noot (b) van pag. IV]

zegt Arnold Moonen in zijn *Brief aen Hoogstraten over de Schetse der N. Spr.*: "Ik durve het onderwys (der gemeene tale) gansch niet haelen uit de Nederlantsche Overzettinge des Bybels, hoe goet gekeurt van des Lants Hooge Maghten; doch (dat wel aen te merken is) niet omtrent de Letterkunst in de Vertaelinge gebruikt, maer omtrent de vertaelde zaeken, uit het Hebreeusch en Grieksch in het Nederduitsch getrouwelyk overgebracht. Want hoewel Uw Vrient dit uitmuntend werk zoo hoog zet, dat hy het in de Voorrede noeme '*Grammatico sphalmate ut quod maxime vacuum*', en in het boek zelf '*Errore, ni fallor, absque ullo*', omtrent de geslagten nochtans schynt my het tegendeel toe, en dat de Vertaeling zich zelve alomme niet gelyk zy - Ps. XXX:12. maakt *rey* vrouwlyk, dat manlyk is. 1 Sam. XXIX:5. Ps. XXXIV:15. is *vrede* vrouwlyk, en Hebr. XII:14. manlyk", enzovoorts.

Wanneer Moonen evenwel zegt dat de vertalers zich zelf ongelijk geweest zijn, aangezien zij *zich* en *hen* door elkaar, en het eerste wel juist, maar het tweede verkeerd hebben gebruikt, heeft hij niet bedacht, meen ik, dat de ouden het voornaamwoord *zich* niet hebben gekend, en dat de vertalers het ook niet gebruikt zouden hebben als de duidelijkheid het niet soms geboden had. Zo is hij zelf stellig van mening geweest (*Resolutien van de Overzetters en Reviseurs aengaende de Duitsche Tale*, bl. 102, achter Hinlöpens *Hist. van de Nederl. Overz. des Byb.*) dat *zich* voor beide getallen kon dienen, en geschikt was "omdat *hem* en *hen* al te dikwijls dubbelzinnigheid veroorzaken, aangezien hieruit de wederkerende betekenis soms niet kan blijken."

Er is meer dat Moonen in deze vertaling afkeurt, waaronder ook dit, dat hierin voorzetsels met de dativus worden verbonden. Zo ben ik in Genesis 3:15 *tusschen uwen zade* tegengekomen. Maar dat dit geen dativus is, moge ik aantonen in een opmerking bij hoofdstuk V.

VI P R A E F A T I O

jestate et imperio, per omnem Suam ditionem in dies singulos impensè aded colitur.

Quatenus nunc, Benigne Lector, restabat tractationis consimilis ideam in eruditorum manus emittere; et haec quidem tibi in medium hîc prodit; orbis potius, ac gentis, coram judicio: ut sic fundamenta sternantur, super quae eadem Communis nostra Lingua, arbor cui Dialecti rami, aeternum maneat incolumis. Estque ille scopus auctoris primus.

*Ideam hanc ad minus nota potissimum compositam offendas, atque ad generaliora; è quibus particularia sigillatim deglomerare relictum sit aliis: ut neque hic ferri leges è cerebro, (quod scriptori privato nefas) sed è penitissimâ linguae veritate, rectoque item usu, referri videas. Quodque eruditos Jure potiores in hoc judicio adsumamus; id Gentis nostrae aequanimis indoles facile ignoscet: cum nequaquam repugnemus Grammaticen vernaculè trahi; at id nondum censeamus maturum: veniunt quippe ibi bene multa, quibus adversus illiteratos, prima specie, nihil proficitur; quae contra eruditi ultrò capiunt. Horum igitur scena prima ibi agenda: dum non nudum dictionis accidens (genus, casus, declinatio, conjugatio, constructio) ibi rem facit; verum dictio ipsa, ejusque vis et energeia; quae iterum studioso exponi nequit, nisi lingua etiam origine et progressu tradatur, propineturque sermo patrius purus nitidusque, et qui tuus, et qui avi aut proavi. Postea, quando linguae elementa penes eruditos in aperto fuerunt posita, opportune cadit illiteratis scena secunda. Magni JUSTI LIPSII erat verbum quo utebamur modò, Belgae in-clyti; et linguae patriae, quò seculo ejus analogo
egit*

door hun ganse gebied heen van dag tot dag zo zorgvuldig in stand gehouden wordt.

Daarom nu, welwillende lezer, ontbrak het aan een schets van een overeenkomstige behandeling ten behoeve van de geleerden; en thans verschijnt deze voor u - liever ter beoordeling van de geleerde wereld dan van het volk -, opdat aldus de grondslagen gelegd worden waarop diezelfde 'lingua communis' van ons, een boom waarvan de 'dialecti' de takken zijn, voor altijd ongeschonden blijve. En dit is het eerste doel van de schrijver.

Gij zult ontdekken dat deze schets voornamelijk gericht is op het minder bekende en op het algemenere, waaruit het aan anderen overgelaten is stuk voor stuk bijzonderheden te ontwikkelen; opdat ge zult zien dat de taalwetten hier niet uit het verstand worden geproduceerd (wat een particuliere schrijver niet toegestaan is), maar uit de diepste werkelijkheid der taal, alsmede uit het juiste gebruik gereproduceerd. En dat wij de geleerden bij de beoordeling hiervan als rechtens bevoegder beschouwen, zal de lankmoedige aard van ons volk ons gemakkelijk vergeven; want wij verzetten er ons geenszins tegen dat de grammatica in de moedertaal wordt behandeld, maar achten de juiste tijd hiervoor nog niet aangebroken. Er komen daar immers zeer veel dingen te voorschijn waarmee voor de ongeletterden op het eerste gezicht niets gewonnen wordt, maar die de geleerden vanzelf begrijpen. Voor hen is dus het eerste toneel dat hier is op te voeren, waarbij het niet slechts gaat om het 'accidens' van de 'dictio' (geslacht, naamval, verbuiging, vervoeging, constructie), maar ook om de 'dictio' zelf en de kracht en uitwerking ervan, die op haar beurt aan de geleerde niet uiteen te zetten valt zonder de taal ook in haar oorsprong en ontwikkeling te behandelen en de moedertaal in een zuivere en fraaie vorm aan te bieden, zowel die van u zelf als die van uw grootvader of overgrootvader. Later, wanneer de beginselen der taal bij de geleerden duidelijk gemaakt zijn, komt voor de ongeletterden het tweede toneel op het juiste ogenblik.

Het woord dat wij zoëven aanhaalden, was van de grote Justus Lipsius, een beroemd Nederlander en in de moedertaal, naarmate hij dichter bij haar tijdperk der analogie

egit propior quam nos, ed magis periti; ejus et consilium pluris nobis aestimandum quam omnium und Novitorum. Silendum neque, quod familiarem eum habuit KILIANUS in suo Etymologico aut Dictionario contexendo. Volunt nempe Recentiores aliqui in Lexicis, quae nunc dant, gentem nostram orbem relinqui omni avito sermone, utut intime Belgico: contra quam LIPSIO comprobatum videmus. (*) Idioma Modernum obtendunt, mihi quamvis stupidiori neque incognitum neque inusitatum; scio enim in solo Metaplasmo positum omne, caetera unum et idem esse cum lingua Communi. Ast Moderni ejusmodi nominis adrogatio estne justus acquirendi domini titulus, quo, in elementari linguae tractatione, posteros quidquam celabimus? efficiemusque eos, in re sua gerenda, nobis imperitiores? Sunt hinc reliqua multa, et gravia, Civilis Societatis (**) prisca instituta, quae hodiernum vim legis servant; sermone illius aetatis, sed apprime Belgico, concepta: qui jam Magistratui, qui subjectis, officii sui constiterit ratio, nisi ea probe intelligamus? atque unde intellectus, si Lexica non suppeditant? Ideo saepenumero volvi mecum, (volverunt arte me alii) qui elementarem linguae nostrae παιδείαν aliquando in tuto ponerent, oportere viros esse, patriae linguae lectione, non cuspian singularis argumenti, sed generatim omni-geni, delibutos atque infectos, quique adeo, LIPSII consilio, valerent eam et progressu tradere. Verum enimvero ubi id otii à talibus, quippe in Civili Socio-

tate

(*) Eene tale ban de Mode. VERW.

(**) Oude Keuten / Handbesten / Kostuimen. VERW.

geleefd heeft dan wij, des te meer bedreven; zijn raad moeten wij dan ook hoger schatten dan die van alle nieuwelingen samen. En evenmin is te verzwijgen dat Kiliaan hem als lijfboek gehad heeft bij het samenstellen van zijn Etymologicum aut Dictionarium. Sommige jongeren immers willen in de woordenboeken die zij nu uitgeven, ons volk verstoken laten van elke voorvaderlijke taal, hoe zuiver Nederlands die ook mag zijn: zulks in tegenstelling tot wat wij door Lipsius goedgekeurd zien. Zij houden ons een (a) 'idioma modernum' voor, dat voor mij, hoeveel dommer ik ook ben, noch onbekend, noch ongewoon is; want ik weet er namelijk van dat het in zijn geheel slechts op het metaplasme gebaseerd is, en dat het verder één en hetzelfde is als de 'lingua communis'. Maar is het zich aanmatigen van zulk een naam modern een wettig middel om een gezag te verwerven waarmee wij in de behandeling van de beginselen der taal voor het nageslacht iets verborgen zullen houden? En zullen wij bewerken dat dit bij het behartigen van zijn zaken minder bekwaam is dan wij? Er zijn hier vele - en belangrijke - (b) oude inzettingen van de maatschappij der burgers overgebleven, die tot op heden kracht van wet hebben, opgesteld in de toenmalige taal, die niettemin echt Nederlands is: hoe zal de overheid, hoe zullen de onderdanen nog bevredigend rekenschap geven van hun plicht als wij die inzettingen niet op de juiste wijze verstaan? En waarvandaan zal het verstand komen als woordenboeken niet voorhanden zijn?

Daarom heb ik telkens weer bij mij zelf bedacht - vóór mij hebben anderen dit gedaan - dat er, om het onderwijs in de beginselen van onze taal eindelijk eens veilig te stellen, mannen zouden moeten zijn die doordrenkt en doortrokken zijn van het lezen van de moedertaal, niet met enige bijzondere, maar in het algemeen met allerlei inhoud, en die daarom, naar het gevoelen van Lipsius, in staat zijn haar ook in haar ontwikkeling te onderwijzen. Maar voorwaar, waar de vrije tijd daarvoor van dezulken, in de maatschappij der burgers immers

(a) Eene tale van de Mode (Verwer).

(b) Oude Keuren, Handvesten, Kostuimen (Verwer).

VIII P R A E F A T I O

tate ad celebriora vocatis, haud potest impetrari: ut plurimum evenit, ut ista *παιδεία*, vetut merx fluctu adverso in mari natans atque à viris illis gravibus pro derelicta habita, e naufragio in littus deducatur, benigneque accipiatur hospitio ab ingeniis, modo non tenuioribus, aut eam in aciem nimis leviter instructis. Inde tunc omnis Grammaticae imperfectio et penuria; sub qua intereà id omne tolerandum, donec aliquando locupletior fors arrideat. Prospexerunt quidem Proceres, GERHARDI JOHANNIS VOSSII manu, de Grammatica Latina pariter et Graeca. Verum nonne esset majestate Eorum aequè dignum, si non dignius, tantundem et dare praestantissimas Communi linguae patriae? Cujusmodi quid si juventuti nostrae unà daretur recitandum in schola triviali; (adde, si in Dictionario KILIANI cuique primitivae voci jungeretur ratio Generis, aut Conjugationis) nullus, quae nunc summa est turpitudine, hospes maneret in patrii sermones elementis. Nec praeteribo, quantum attinet linguam nostram ex origine nosse; id quidem jam amplius neque mysterii esse neque operis; postquam unum item et alterum popularem nostrum juvit pulverem eum collegisse. Habuimus MARCUM ZUERRIUM BOXHORNIIUM, qui hujus argumenti quaedam fecit nobis publica; licet haud absoluta satis. Aut enim nos mittit ad nimis remota; velut Scythica; aut figit pedem in nimium nuperis; ut sunt Theodisca, sive Francica, Alamannica, item Anglo-Saxonica; sive Borealia, Normannica. Clarior, nempe, lux in illum diem nondum effulserat. Habuimus porro FRANCISCUM JUNIUM, F. F. immortalis famae virum, qui pensum istud nobis plane absolvit. Erat in eo totus,

tot eervoller bezigheden geroepen, volstrekt niet verkregen kan worden, gebeurt het op zijn hoogst dat dit onderwijs, als koopwaar tegen de stroom in zee drijvend en door die belangrijke mannen als prijsgegeven beschouwd, uit de schipbreuk op het strand geworpen en welwillend en gastvrij wordt opgenomen door vernuften die te onbetekenend of voor deze slag te licht uitgerust zijn. Vandaar dan alle onvolmaaktheid en de gebrekkigheid van de spraakkunst, en zolang die er zijn, is dit alles te verdragen, totdat eenmaal een vrijgeviger lot ons toelacht. Wel hebben de autoriteiten, door de hand van Gerhardus Johannes Vossius, voorzien in de Latijnse grammatica, evenals in de Griekse. Maar zou het hun aanzien niet even, zo niet meer waardig zijn, even veel te geven aan de zeer uitnemende vaderlandse 'lingua communis'? Als iets dergelijks aan onze jeugd gegeven werd om op de gewone school gezamenlijk te lezen - voeg toe: als in het woordenboek van Kiliaan bij ieder enkelvoudig woord de regeling van het geslacht of van de vervoeging werd gevoegd - zou niemand, wat nu het toppunt van schande is, een vreemdeling blijven in de beginselen der moedertaal.

Evenmin zal ik nalaten erop te wijzen van hoeveel belang het is, onze taal vanuit haar oorsprong te kennen, en dat juist dit al niet geheimzinnig en moeilijk meer is sinds het enkelen onzer landgenoten behaagd heeft zich hiervoor in te spannen. Wij hebben Marcus Zuerius Boxhornius gehad, die voor ons iets over dit onderwerp gepubliceerd heeft, zij het volstrekt niet genoeg. Want of hij stuurt ons naar een te ver verleden, zoals het Skythisch, of hij blijft staan bij het te recente, bijvoorbeeld het Duits, het Frankisch of het Alemannisch, insgelijks het Angelsaksisch, het Noords of het Skandinavisch. Een klaarder licht, voorwaar, had tot die tijd nog niet geschitterd. Wij hebben voorts Franciscus Junius Fzn. gehad, een man van onvergankelijke roem, die dit werk voor ons heeft voltooid. Hij was geheel en al

totus, quo Belgis suis assignaret linguae patriae natalem domum atque familiam; et trita, in eo pulvere, Nestoreae suae aetatis bona parte rem ulterius adducere nequiverat quàm ad eadem Anglo-Saxonica, BOXHORNII instar: ubi, ecce! mero casu, et velut de coelo, ei in manus incidit Euangeliorum nostrorum Versio Gothica, Codicis argentei nomine insignis. Ibi tunc liquido illi deprehensum, non absque ingenti gaudio, linguas istas, Theodiscam et Anglo-Saxonicam, e veterè Gothica directe promanasse: atque in hac Belgis merito figi indaginis hujus metam; quaque altiore nunquam sit opus. (*) {Inde et protinus, communi evulgavit eo modo (suis typis et sumptibus; Dordrecht, apud nos, an. 1665, in 4°.) IV Euangeliorum versiones perantiquas duas, GOTHICAM sc. et ANGLO-SAXONICAM: unà cum suo Glosfario Gothico, ac TH. MARESCALLI eruditissimis in utramque animadversionibus. (**)} Cuncto igitur, qui

(*) Scripsere de linguarum origine CAMP. VITRINGA. *Olf. Sacr.* lib. I. c. III. p. potissimum 136. sq. L. TEN KATE Henleid. *tot de kenn. van het verhevene deel der Nederlandsche Spzake* bl. 20—59. IHRIUS in praestantissimo *Glosfario Suis-Gothico* p. 3. 39.

(**) Haec et *Amstelodami* 1684. exiit, ac saepius edita est; *Holmiae* a STIERNHJELMIO, 1671, *Oxoniae*, 1750, ab EDUARDO LYE, addita interpretatione Latina et observationibus ERICI BENZELII. Aliam huius interpretationis partem, nonnulla *Paulinae ad Romanos epistolae capita* complectentem, e litura codicis MS. rescripti, qui in *Guelpherbytina Bibliotheca* aservatur, produxit FRANC. ANT. KNITTELIVS, *Brunouici* 1762. Est autem, qui Francicam potius, quam Gothicam, siue Geticam esse hanc *Viphilae* interpretationem existimet. Quo in numero sunt cum

verdiept in de vraag waar hij zijn Nederlanders het geboortehuis en de familie van hun moedertaal zou kunnen aanwijzen; en na een groot deel van zijn Nestoriaanse leven op dit terrein bezig geweest te zijn, had hij, geheel als Boxhornius, de zaak niet verder kunnen brengen dan tot hetzelfde Angelsaksisch, toen hem - ziedaar! - door een zuiver toeval en als uit de hemel de Gotische versie van onze vier evangeliën in handen viel, bekend onder de naam Codex Argenteus. Hierin is toen door hem, niet zonder geweldige vreugde, ontdekt dat de genoemde talen, het Duits en het Angelsaksisch, rechtstreeks uit het oude Gotisch zijn voortgekomen, en dat in deze taal voor de Nederlanders het eindpunt van deze speurtocht naar behoren vastgelegd wordt en er aan een ouder dan dit in het geheel geen behoefte is. (a) Vervolgens heeft hij in het algemeen belang ook aanstonds twee zeer oude vertalingen der vier evangeliën - namelijk de Gotische en de Angelsaksische - gepubliceerd (met eigen zetsel en op eigen kosten, te Dordrecht, bij ons, in het jaar 1665, in 4°), tezamen met zijn eigen Gotisch glossarium en Th. Marshall's zeer geleerde opmerkingen bij elk van beide versies. (b) Aan een ieder dus

(a) Over de oorsprong der talen hebben geschreven Camp. Vitringa, *Obs. Sacr.*, boek I, hfdst. III, vooral bl. 136 vlg.; L. ten Kate, *Aenleid. tot de kenn. van het verhevene deel der Nederlandsche Sprake*, bl. 20-59; Ihrius in zijn uitmuntend *Glossarium Suio-Gothicum*, bl. 3-39.

(b) Deze zijn ook in 1684 te *Amsterdam* verschenen, en meermalen uitgegeven: in 1671 te *Stockholm* door Stiernhielmus; in 1750 te *Oxford* door Edward Lye, met toevoeging van een Latijnse vertaling en opmerkingen van Ericus Benzelius. Een ander deel van deze Gotische vertaling, dat enkele *Hoofdstukken uit de brief van Paulus aan de Romeinen* bevat, afkomstig uit restanten in een opnieuw beschreven codex die bewaard wordt in de bibliotheek van Wolfenbüttel, heeft Franc. Ant. Knittelius in het licht gegeven, *Brunswijk* 1762. Het komt overigens voor, dat men deze vertaling van Ulphilas eerder als Frankisch dan als Gotisch of Getisch beschouwt. Tot dezen behoren

X P R A E F A T I O

qui exemplar hoc leviculo nummo comparaverit, lingua Belgica ibi manibus datur palpari; et magis quidem directo ac vicina quaequam alia. Fuit idem JUNIUS ille qui ea profusae doctrinae commentatione de Picturâ Veterum decoravit orbem literatum; sed et patriam: ubi eundem librum sermone vernaculo (*De Schil-*

eum alii, tum HICKESIUS, atque LA CROSIUS: qui *Tbes. Epist.* Tom. III. p. 78-95, ea de causa Getice conscriptam fuisse negat, quod in coenobio Werdensi codex ille argenteus repertus sit. Sed, ne dicam cum ERNESTO, V. C. *Institut. Interpr. Nov. Test.* P. II. C. IV. §. 10. p. 120. ed. quartae, et in ista regione Getas fuisse: e quo genere sint *Sunila et Fretela* apud Hieronymum, ad quem de dissensu graeci et latini textus scripsere; haec ne dicam, plura pro Getica adfert MICHAËLIS. vid. opus illud Viri eruditissimi princeps: *Einleitung in die Göttlichen Schriften des Neuen Bundes* Tom. I. p. 289-297. edition. posterior. cuius argumenta et ipsa ab IHRIO, KNITTELIO, aliisque accepta, breuiter hic in medium proferre liceat.

I. „ Scilicet, id certum est e veterum testimoniis, fuisse
„ Interpretationem eiusmodi Geticam: de Francica
„ quadam nihil apud veteres habetur. ”

II. „ Deinde vero historia docet, Vlphilan Getas literis
„ donasse, iisdemque suam Librorum sacrorum inter-
„ pretationem conscripsisse. Itaque, cum veterem
„ interpretationem Teutonicam, quae quidem literis,
„ non modo a Latinis, sed dimidiam minimum par-
„ tem a Graecis mutuo sumtis, consignata sit, in
„ manibus habeamus, haec profecto sermone Getarum,
„ ad Istrum olim habitantium, scripta esse dici
„ debet. Moesi autem, quorum in regionem pe-
„ netrauerant, Latine locuti sunt, Getisque finitimi
„ Graeci fuerunt. ”

III. „ Tum etiam Codex, qui vocatur, Argenteus mag-
„ nam vocabulorum vim complectitur, quorum in
„ Francica ne vestigium quidem deprehendimus.

IV.

die zich een exemplaar hiervan voor een spotprijsje heeft aangeschaft, wordt daar de Nederlandse taal gegeven om met de handen te betasten, en nog wel meer rechtstreeks dan welke andere verwante taal ook.

Dezelfde Junius is het geweest die met die studie van overvloedige geleerdheid, te weten de *Picturâ Veterum*, de wetenschappelijke wereld vereerd heeft, echter ook het vaderland, daar immers hij ons ten jare 1641 hetzelfde boek in de moedertaal (*De*

[vervolg noot (b) van pag. IX]

vooral Hiccesius en La Crosius, welke laatste in zijn *Theſ. Epist.*, dl. III, bl. 78-95, hierom ontkenst dat zij in het Getisch geschreven is, omdat die Codex Argenteus in het klooster van Werden ontdekt is. Maar, om nog maar te zwijgen van wat Ernestus zegt, *Institut. Interpr. Nov. Test.*, dl. II, hfdst. IV, § 10, bl. 120 van de vierde uitgave, "dat er ook in die landstreek Geten geweest zijn, tot welke volksstam behoren Sunila en Fretela bij Hieronymus, aan wie zij over het verschil tussen de Griekse en de Latijnse tekst geschreven hebben" - om hiervan nog maar te zwijgen; maar Michaëlis voert nog meer argumenten aan voor een Getische vertaling - zie dat eerste werk van de zeer geleerde man, te weten zijn *Einleitung in die Göttlichen Schriften des Neuen Bundes*, dl. I, bl. 289-297 van de laatste uitgave. Moge ik zijn argumenten, die eveneens door Ihrus, Knittelius en anderen zijn aanvaard, hier in het kort meedelen.

- I. "Het blijkt namelijk uit de getuigenissen der ouden, dat er een Getische vertaling van dien aard geweest is: over een Frankische wordt bij de ouden niets gezegd."
- II. "Vervolgens echter leert de geschiedenis dat Ulphilas de Geten het schrift geschonken heeft en voor dezelfde zijn eigen vertaling van de Heilige Schriften heeft te boek gesteld. Wanneer wij derhalve een oude Germaanse vertaling, die bovendien nog in letters, niet alleen aan de Latijnse letters, maar voor ten minste de helft aan de Griekse ontleend, geboekstaafd is, in handen hebben, zal men stellig moeten zeggen dat deze in de taal der Geten, eertijds bij de Donau woonachtig, geschreven is. De Moesiërs nu, in wier gebied zij binnengedrongen zijn, hebben Latijn gesproken, en de naburen der Geten zijn de Grieken geweest."
- III. "Voorts bevat de codex die 'Argenteus' genoemd wordt, ook een grote hoeveelheid woorden waarvan wij in de Frankische vertaling zelfs geen spoor aantreffen."

A U C T O R I S. XI

*Schilderkonst der Antyken) nobis propinavis
an. 1641. Principi Henrico Auriaco dedicatum; ad-
mirando linguae bene cognitae specimine; dum non
metaphrasten, at laxiore animo novum fere auctorem
tibi agit.*

Scopus

IV. „ Nec parum huc momenti affert, quod *WACH-*
„ *TERS* (*Glosf. Germ. p. 43.*) vocabula quae-
„ dam, Codicis Argentei propria, in Tartaria Minori,
„ Getarum quondam fede, inuenerit, cuiusmodi est
„ *Swilten*, mori, a *Swalt*, mors.

V. „ Quo et illud pertinet, quod *Vlphilana* interpretatio
„ non pauca Graecorum vocabula ciuitate sua donau-
„ rit, non illa, linguis Teutonicis cum Graeca ab
„ vltima inde antiquitate communia; e quibus eandem
„ populorum originem, vel priscum aliquod commer-
„ cium efficere solemus: sed ea vocabula, quibus
„ omnes omnino Teutonicae septentrionalesque dia-
„ lecti careant; atque in his nonnulla, quae, nisi per-
„ fecta iam, linguae vtriusque facie, illuc profecta non
„ fuere. Exemplum sit *ΑΤΤΑ*, *αττα*, *pater*.

VI. „ Huc accedunt vocabula et *Illyrica*, quae neque
„ in dialectis Teutonicis reperiuntur, neque gentem
„ produnt, a *Getis* longe remotam;

VII. „ Et *Latina*; non ea eruditionem, artes resque sacras
„ [qualia et apud *Francos* permulta sunt.] spec-
„ tantia: sed alia, neque *Rhenum* inter ac *Viadrum*
„ vnquam audita.

VIII. „ Ne vero amplius dubites, faciunt vocabula quae-
„ dam, quae *Getica* dixere *Veteres*. At haec quidem,
„ ceteris in dialectis Teutonicis non obuia, in *Codice*
„ *Argenteo* et *Carolino* inuenias.

Schilderkunst der Antyken) aanbod; het is opgedragen aan prins Hendrik van Oranje, en een bewonderenswaardige proeve van kennis van het Nederlands, waarin hij niet als vertaler, maar met een vrijere opvatting als een bijna nieuwe auteur optreedt.

[vervolg noot (b) van pag. IX]

- IV. "Van niet weinig gewicht hiervoor is dat Wachter (*Gloss. Germ.*, bl. 43) enkele woorden, kenmerkend voor de Codex Argenteus, in Tartaria Minor, eenmaal de woonplaats der Geten, ontdekt heeft, zoals *Swilten*, 'mori', van *Swalt*, 'mors'."
- V. "Eveneens pleit hiervoor dat de vertaling van Ulphilas aan heel wat Griekse woorden burgerrecht verleend heeft; niet die, welke de Germaanse talen met het Grieks sinds de vroegste oudheid gemeenschappelijk hebben - waaruit wij dezelfde oorsprong van deze volkeren dan wel enig vroeg handelsverkeer plegen af te leiden -, maar woorden die alle Germaanse en noordelijke dialecten ten enenmale missen, en daaronder een aantal die als de structuur van beide talen nog niet voltooid was geweest, daar niet doorgedrongen waren. Als voorbeeld diene *Atta*, *atta*, 'pater'."
- VI. "Hier komen nog Illyrische woorden bij, die noch in de Germaanse dialecten teruggevonden worden, noch wijzen op het bestaan van een volk dat ver van de Geten verwijderd was;"
- VII. "alsmede Latijnse, niet die welke betrekking hebben op wetenschap, kunsten en heilige zaken (van zulke woorden zijn er ook bij de Franken zeer vele), maar andere, die daarentegen tussen de Rijn en de Oder nooit gehoord zijn."
- VIII. "De laatste twijfel wordt weggenomen door enkele woorden die de ouden Getisch genoemd hebben. En juist deze, in de andere Germaanse dialecten niet voorkomend, zult ge in de Codex Argenteus en de Codex Carolinus vinden."

XII P R A E F A T I O

Scopus alter fuit nobis Metaplastmi Belgici doctrinam tradere. ὁλοκαίως; origine, causa, accidentibus, progressu; tum proprium ejusdem usum et necessarium; nempe in Poësi vernacula; denique improprium in quavis alia conscribendi ratione. Quod omne punctim nosse Genti nostrae vel maximi fuerit momenti; postquam Belgica tellus vidit à Poëtis, (ut hi undequaque scansione et numero effervescent) doctrinam hanc et in prosa tam serio adhibitam: non solum quo et hęc verba iis apte caderent, (hoc enim et Communis pollet lingua) sed ut ante oculos essent numerosa auctoris vestigia, lectori vel ἀπίστῳ absque titubatione premenda: postquam et factum deinde, ut consimilis pragmateia, in floridi sui argumenti descriptione, nunc communiter inter eosdem Poëtas nostros sit accepta ceu resera hospitalis. Interea nolim Hi ita me capiant ac si mens ferret id eorum idioma è prosa sua, multoque adhuc minus e lingua Belgica, repellere: ut Horum

IX. „ Denique inter inscriptiones Donianas, a GORIO de-
 „ nuo editas Florentiae 1731. clasf. 19. n. 11. villae
 „ cuiusdam venditae pactum est, cui subscripserunt
 „ eadem plane lingua, iisdemque literis, quibus con-
 „ scriptus est Codex Argenteus. His autem in terris
 „ [namque Areti, hodie Arezzo vocant, exstat, moni-
 „ mentum.] nunquam alia, praeter Geticam, gens
 „ Teutonica habitavit. ”

Atque hactenus MICHAËLIS, apud quem tamen audi et alteram partem. Quodsi quis illud, de quo postremo loco diximus, monumentum inspicere cupiat, adeat is, praeter ceteros. eruditiss. Virum in Obs. ad MALMENII de Reliquiis linguae Geticae Dissertationem, Belgice redditam (Waelkundi: Mnglingen uitgegeven onder de Zinspreuk Linguae patriae escolendae amore. Leyd. N. L. bl. 82. volg.)

Ons tweede doel was, de leer van het Nederlandse metaplasme volledig te behandelen, wat betreft oorsprong, oorzaak, 'accidentia' en ontwikkeling; verder het eigenlijk en noodzakelijk gebruik ervan, te weten in de vaderlandse dichtkunst; ten slotte het oneigenlijk gebruik in welk ander genre van schrijven dan ook. Dit alles op een prik te weten zou voor ons volk van het allergrootste belang kunnen zijn, nadat Nederland deze leer door de dichters - telkens wanneer zij waar dan ook in maat en ritme uitbarsten - ook in het proza zo in ernst toegepast heeft gezien, niet alleen opdat de woorden ook hier ritmisch bij hen zouden klinken - hierin is ook de 'lingua communis' sterk -, maar ook opdat er talrijke voetsporen van de schrijver in het oog zouden springen, door een lezer, zelfs een ongeletterde, zonder weifelen te drukken; nadat vervolgens ook bewerkstelligd is dat onder de genoemde dichters bij het schrijven van hun bloemrijk verhaal nu algemeen een overeenkomstige praktijk als onderling herkenningsteken is aangenomen.

Intussen zou ik niet willen dat zij mij zo begrijpen alsof het mij zou lusten, dit 'idioma' van hen uit hun proza, en om nog maar te zwijgen van de Nederlandse taal, te weren, daar toch sommigen hunner,

[vervolg noot (b) van pag. IX]

IX. "Ten slotte bevindt zich onder de inscripties van Doni, door Gori opnieuw uitgegeven, *Florence* 1731, class. 19, n. II, een overeenkomst met betrekking tot de verkoop van een landgoed die ondertekend is in precies dezelfde taal en in dezelfde letters waarin de *Codex Argenteus* geschreven is. En in deze streken (want het gedenkstuk is nog aanwezig in Aretium, thans *Arezzo* genoemd) heeft nooit een ander Germaans volk dan het Getische gewoond."

Tot zover dan Michaëlis, bij wie gij toch ook de andere partij moet horen. En indien iemand dat gedenkstuk waarover wij bij het laatste punt gesproken hebben, wenst te onderzoeken, wende hij zich, boven anderen, tot de opmerkingen van zeer geleerde mannen bij Malmenius' *de Reliquiis linguae Geticae Dissertatio*, die in het Nederlands is vertaald (*Taalkundige Mengelingen uitgegeven onder de Zinspreuk 'Linguae patriae excolendae amore'*, Leiden, nr. I, bl. 82 vlgg.).

rum nonnulli, praecipites nimium et perperam consulti, aliquando minantur innocuae linguae Communi. Contrà iuvanda censeo illa ingenia; atque Rei interesse Publicae omnigeno comœatu abundare: Quin ad ornati adeo ac mirifice compositi sermonis specimina, metaplasmi ope, coram exteris arguunt jactantque longè ac latè diffusam, imò stupendam, linguae nostrae potentiam. Addo et Dialecti ejus architectos VONDELIIUM, HOOFDIUM, aliosque vel nunc ad horum exemplar compositos, debere suspici illos esse, quorum ope et consilio multiplex norma Grammatica nostras ad manus delata incolumis. Solum utile erat visum, imò et necessarium tandem, ire obviam pronae et temerariae opinioni, velut si Poëtica haec Dialectus, nunc porro, unice linguam Belgicam efficere deberet. In id linguae non sunt ut flosculis, scansione, numero, ludatur tantum: aguntur et alia in Civili Societate, quae eo sermonis caractere, amoeni, liberalis, quandoque et ancipitis, se expediri non sinunt: veniunt quoque conscribendae Obligationes, et publicae et privatae, quae tum in dando tum in faciendo consistunt; ubi quidem

Non tali auxilio, nec defensoribus istis,
Tempus eget;

Sed tamen una, caractere licet stricte, et summa sermonis puritas servari datur. Id rectius non conferas quam cum agris nostris: Hi quidem dividuntur in hortos et viridaria, floribus laetissima; verum sic unice dividi civilis ratio non concedit. Rei cibariae necessitas exigit et arva et prata et pascua haberi: Nunc, cui sano id erit consilii, et haec culturae studium non aequè appositè recipere ac hortos

al te gehaast en met verkeerd overleg, soms de onschuldige 'lingua communis' bedreigen. Integendeel, ik meen dat die vernuften geholpen moeten worden, en dat het voor de Republiek van belang is, een overvloed van allerlei middelen te hebben. Ja, de proeven van een met behulp van het metaplasme zo versierd en wonderbaarlijk getooid taalgebruik bewijzen en verkondigen tegenover de buitenlanders de naar alle kanten ver uitgebreide, ja verbijsterende kracht van onze taal. En ik voeg hieraan toe dat de architecten van die 'dialectus', Vondel, Hooft en anderen, zelfs nu nog naar hun voorbeeld gevormd, beschouwd moeten worden als diegenen door wier arbeid en beleid ons een veelvormige grammaticale norm ongeschonden in handen is gekomen.

Slechts was het mij nuttig voorgekomen, ja zelfs ten slotte noodzakelijk, de gemakkelijke en onbezonnen opvatting tegen te gaan alsof deze 'dialectus poëtica' nu voortaan uitsluitend de Nederlandse taal zou moeten uitmaken. Talen zijn er niet opdat er slechts met stijlbloempjes, metrum en ritme worde gespeeld; er gaan in de burgermaatschappij ook andere dingen om, die zich in een taal die gekenmerkt wordt door bevalligheid, ongedwongenheid en soms dubbelzinnigheid, niet laten uitdrukken; ook komt het voor dat er verplichtingen beschreven moeten worden, zowel publieke als private, die nu eens in een leverantie, dan weer in een prestatie bestaan, waarbij weliswaar

noch zulke hulp, noch die verdediging

vereist wordt door de tijd,

maar zich toch tegelijk ook, zij het met een bondiger karakter, de hoogste zuiverheid van taal in acht laat nemen. Dit zoudt ge niet beter kunnen vergelijken dan met onze cultuurgronden. Deze immers worden onderscheiden in tuinen en parken, zeer rijk aan bloemen; maar ze uitsluitend op deze wijze te verdelen, staat het belang der burgers niet toe. De behoefte aan levensmiddelen vereist er ook bouwland, grasland en weiland op na te houden. Welnu, welk verstandig mens zal van mening zijn dat deze de zorg van de bebouwing niet even gevoeglijk toelaten als tuinen

XIV PRAEFATIO AUCTORIS.

et viridaria? id linguae munus, ut non in singulari quoddam argumenti specie, sed in genere omni, quod vel in Republicâ alicujus est loci, singulorum mentem aperte, atque ullâ procul lubricitate, referare et definire polleat; item ritâ atque ordine se doceri saltem patiatur: id quod in hâc Dialecto, ob characteristicae internecionem, monstramus fieri non posse. Quare doctrinae hujus metaplasmae aperimus limitem, excessum; atque ab excessu praesens periculum. Atque sic tandem aliquandò modus nobis assertus est, quò undè et Poëtarum nostrorum dialectus metaplasma, et perfectissima nostra lingua communis sint perpetuam sibi conciliatae: ut cunctis, tum pro animi ductu tum pro argumenti ratione ac more, in posterum nunc liceat, altâ sub pace et concordia, glossema Belgicum colere et promovere sapienter: ac cuiquè tersè scribenti dignum maneat decus; ei qui communi linguâ, suam; suum huic, qui dialecto Poëtica.

Denique, ne quid ad pleniorè linguæ nostræ ideam desideres, subnectimus breviter verborum collocandorum leges et pro Poësi, et pro Rhetoricâ.

Tu, lector, fruere benigne ac vale.

AMSTELÆDAMI.

Kalend. Sextil. MDCCVII.

en parken? Dit is de taak der taal, dat zij niet slechts over een enkel soort onderwerp, maar over elk soort dat waar ook maar in de Republiek voorkomt, de gedachten van een ieder duidelijk en zonder enige onzekerheid vermag te ontsluiten en te bepalen, alsmede dat zij zich althans behoorlijk en ordelijk laat onderwijzen, hetgeen, naar wij aantonen, in deze 'dialectus', wegens de volkomen vernietiging van het kenmerkende, onmogelijk is. Daarom tonen wij van deze leer van het metaplasme de grens aan, het overschrijden daarvan, en het uit dit overschrijden resulterende acute gevaar. En zo is eindelijk eens voor ons vastgesteld op welke manier de 'dialectus metaplasmica' van onze dichters en onze zeer voortreffelijke 'lingua communis' voor altijd met elkaar verenigd zijn; zodat het allen, nu eens naar de leiding van het gemoed, dan weer naar de wet en de gewoonte van het onderwerp, nu in het vervolg vergund zij, het Nederlandse 'glossema' in volmaakte vrede en eensgezindheid met wijsheid te verzorgen en te bevorderen, en ieder die correct schrijft, zijn verdiende eer te wachten zal staan, hem die in de 'lingua communis' schrijft, de zijne, en hem die in de 'dialectus poëtica' schrijft, de zijne.

Ten slotte, opdat gij iets dat ontbreekt aan een volledige schets van onze taal niet zult missen, voegen wij in het kort de regels voor de ordening der woorden toe, zowel voor de 'poësis' als voor de 'retorica'.

Gij, lezer, geniet met volle teugen en vaar wel.

Amsterdam, 1 augustus 1707.

L I N G U A E B E L G I C A E

I D E A

G R A M M A T I C A.

De Linguae naturâ et constitutione quod doceri potest, ad duo restringitur capita; alterum *elementare*, quae ars *Grammatica* est; *proventius* alterum, quae ratio est *Conscribendi* sive *Componendi*: Utraque mihi bipartita erit: nempe ars Grammatica in *Etymologiam* et *Syntaxin*; et Conscribendi ratio in *Poësin* et *Rhetoricen*. *Orthographia* subordinatur mihi Etymologiae; quemadmodum *Prosodia* Poësi.

C A P. I.

De Orthographiâ.

(*) **L**iterae, Belgis frequentatae, poni possunt
xxvi numero.

Majusc.

(*) Dicitur quidem **VILPHILAS** Gothorum seculo quarto in Mysia, sive Moesia Episcopus, literas inuenisse Gothicas; (vid. **SOCRATIS** *Hist. eccl.* Lib. iv. c. 27.) adeoque lingua Belgica, suas etiam a matre Gothica accepisse videri posset: docet vero in *Gramm. Anglofaxonica et Moesogoth.* reg. 1. p. 2. **HICKESIUS**, *Vlphilam* partim ex Latinis, partim ex Graecis literis alphabetum suum integrum sumsisse, adeo ut literarum Moesogothicarum, exceptis solis **⊙** [wh] et **Ϸ** [the] non inuentor, sed

SCHETS VAN DE
GRAMMATICA
DER
NEDERLANDSE TAAL

Wat over de aard en de inrichting der taal te onderrichten valt, wordt tot twee hoofddelen beperkt: het ene, de *'ars grammatica'*, is *elementair*: het andere, de *'ratio conscribendi sive componendi'*, *verder gaand*. Elk van beide zal ik in tweeën verdelen, en wel de *'ars grammatica'* in *'etymologia'* en *'syntaxis'*, de *'ratio conscribendi'* in *'poësis'* en *'rhetorica'*. De *'orthographia'* rangschik ik onder de *'etymologia'*, gelijk de *'prosodia'* onder de *'poësis'*.

HOOFDSTUK I

Over de 'orthographia'

(a) Het aantal letters, door de Nederlanders geregeld gebruikt, kan op 26 worden gesteld.

(a) Van Ulphilas, in de vierde eeuw bisschop der Goten in Mysia of Moesia, wordt wel beweerd dat hij de Gotische letters heeft uitgevonden (zie Socrates' *Hist. eccl.*, boek IV, hfdst. 27), en zo zou het kunnen lijken dat de Nederlandse taal haar letters ook van haar Gotische moeder ontvangen heeft; maar in zijn *Gramm. Anglosaxonica et Moesogoth.*, reg. I, bl. 2, leert Hiccesius dat *Ulphilas zijn alfabet geheel heeft overgenomen, deels van het Griekse, deels van het Latijnse schrift, en wel zo, dat hij van de Moesogotische letters, met uitzondering alleen van \odot [wh] en ψ [the], uitdrukkelijk niet de uitvinder, maar*

2 IDEA GRAMMATICA

	Majusc.	Minusc.	Potestas.
1.	A.	a.	a.
2.	B.	b.	b.
3.	C.	c.	c.
4.	D.	d.	d.
5.	E.	e.	e. ψιλόν.
6.	EE.	ee.	ee. ητω.
7.	F.	f.	f.
8.	G.	g.	g.
9.	H.	h.	h.
10.	I.	i.	i. vocalis.
11.	J.	j.	j. consonans.
12.	K.	k.	k.
13.	L.	l.	l.
14.	M.	m.	m.
15.	N.	n.	n.
16.	O.	o.	o. ὀμικρόν.
17.	OO.	oo.	oo. ὀμέγα.
18.	P.	p.	p.
19.	Q.	q.	q.
20.	R.	r.	r.
21.	S.	s. g.	s.
22.	T.	t.	t.
23.	U.	u.	u. vocalis.
24.	V.	v.	v. consonans.
25.	W.	w.	w.
26.	X.	x.	x.

Y,

collector et consarcinator plane dicendus sit. nec ductae sunt e Gothica illa Graecarum Latinarumque literarum mixtura literae Belgicae; sed e Latinis simpliciter. cui quidem rei causam dederunt cum Christianorum Sacra,
ab

	Majuskel	Minuskel	Klankwaarde
1.	A	a	a
2.	B	b	b
3.	C	c	c
4.	D	d	d
5.	E	e	e 'epsilon'
6.	EE	ee	ee 'eta'
7.	F	f	f
8.	G	g	g
9.	H	h	h
10.	I	i	i vocaal
11.	J	j	j consonant
12.	K	k	k
13.	L	l	l
14.	M	m	m
15.	N	n	n
16.	O	o	o 'omikron'
17.	OO	oo	oo 'omega'
18.	P	p	p
19.	Q	q	q
20.	R	r	r
21.	S	s	s
22.	T	t	t
23.	U	u	u vocaal
24.	V	v	v consonant
25.	W	w	w
26.	X	x	x

[vervolg noot (a) van bl. 1]

de samenbrenger en verzamelaar te noemen is. En evenmin zijn de Nederlandse letters afkomstig van dat Gotische mengsel van Griekse en Latijnse letters, maar eenvoudigweg van de Latijnse. Deze omstandigheid is niet alleen veroorzaakt door de christelijke eredienst,

Y, litera Pythagoræ, si simpliciter duplum i vo-
cale repræsentabit, posset admitti pro 27^a: (*) ve-
rum

ab hominibus maximam partem Latinis plerisque Eu-
ropæ regionibus illata, tum Latinorum scriptorum
lectio, quorum amore capti, literas Latinas introduce-
runt eruditi. idque factum facile fuit; erat enim his tem-
poribus sola fere penes illos legendi ac scribendi facultas.
Atque hinc patet, unde nobis venerit non modo vetus
Romanorum, maiuseula omnis, literarum scriptura,
sed & minor illa, quæ, ut vere *CELLARIUS Orthogr.
Lat. p. m. 2. velocitatis causa, adiuuante barbarorum
depravatione, adsumta est.* Deinde vero vel ex hoc
discimus, errare vulgum, quod literas ita scriptas
[Y, a cetera] *Belgicas*, has vero [A, a cet.]
solas esse Latinas existimet, cum vel oculorum iudicio
probante, utraque forma Latina sit; altera quidem,
affectato barbarorum ornandi studio, adunca; verior
altera, ac nonnihil simplicior. Illam formulam initio
typographiæ, quoties de libro patrio sermone con-
scripto res esset, secuti sumus: sed hanc tandem, ut
nunc sunt tempora, cum Britannis, Francogallis aliisque
malimus. Germani aliter; qui cum theodisce scribunt,
scriptura quadam sua, priscae nostræ simili, utuntur.
Sunt tamen, qui simpliciorẽ illam ament, quos inter
est *GESSNERVS*, suavisissimus ille bucolicorum auctor.

Ceterum monstri quid videre licet in hac literarum
tabulla, duplices scilicet *et*, et *oo*. Quid? an hæ
notæ sunt soni individui diversæ? Qualem tamen
literam vocamus. Exsulentur itaque istæ. Porro falsa
quoque est auctoris nostri de litera i consonante
doctrina. Nihil inter est in Lingua Belgica, nisi
Typothesas et correctores imperitos probare malis,
inter *ij* et *n*. In Codd. manu scriptis et libris non
diu post inuentam artem typographicam impressis,
promiscue scribitur; *iaet. iaet. iaet. die. die. heitcheit.
heitcheit.* Vide *HUYDECOE. Proeb. van C. en
Dichtk. bl. 644.* De *o* et *u* fere eadem dici possent.
nam, si Codd. inspicias, promiscue has quoque li-
teras scriptas, inuenies. *E. G.* scribitur *uu* et *uu*,
geual et *ungeual*. cetera.

(*) Nondum video, cur in exsilium mitti litera *Z* debeat.

De *y*, de letter van Pythagoras, zou, mits zij enkel de dubbele vocaal *i* zal weergeven, kunnen worden toegelaten als 27e; (a) maar

[vervolg noot (a) van bl. 1]

die door grotendeels Romeinse mannen naar de meeste streken van Europa gebracht is, maar ook door het lezen van Latijnse schrijvers, uit liefde tot wie de geleerden de Latijnse letters hebben ingevoerd. En dit was gemakkelijk te doen, want in deze tijden verstonden haast zij alleen de kunst van het lezen en het schrijven. En hieruit blijkt vanwaar niet alleen de oude, geheel uit majuskels bestaande schrijfwijze van de letters der Romeinen tot ons gekomen is, maar ook die met kleinere letters, die, naar Cellarius, *Orthogr. Lat.*, p.m. 2, naar waarheid zegt, *ter wille van het snelle schrijven, waarbij de vervorming door de barbaren te stade kwam, is ingevoerd*. Maar vervolgens leren wij reeds hieruit dat het gewone volk zich vergist, wanneer het meent dat de aldus geschreven letters: *Ȧ*, *Ꝟ* enzovoorts, de *Nederlandse* zijn, maar alleen de volgende *A*, *a* enz., de Latijnse, terwijl reeds een onderzoek met de ogen uitwijst dat elk van beide een Latijnse vorm is, en wel de ene, als gevolg van de onnatuurlijke versierzucht der barbaren, een hoekige, de andere een meer waarachtige en een wat meer natuurlijke. Het eerste type hebben wij bij het begin van de boekdrukkunst aangewend, telkens wanneer het maar ging om een boek dat in de moedertaal geschreven was; maar aan het laatstgenoemde geven wij ten slotte in de huidige omstandigheden, met de Britten, de Fransen en anderen de voorkeur. Anders de Duitsers, die, wanneer zij in het Duits schrijven, een zeker eigen schrift gebruiken, dat lijkt op het oude schrift van ons. Toch zijn er die houden van dat meer natuurlijke type, onder wie zich Gessnerus bevindt, die zeer liefelijke dichter van herderspoëzie.

Overigens kan men iets wonderlijks zien in deze lijst van de letters, namelijk de dubbele *ee* en *oo*. Wat is dit? Zijn deze tekens soms verschillend van de enkelvoudige klank? Een zodanige noemen wij toch een 'letter'. En daarom moeten ze verbannen worden. Verder is ook de opvatting van onze auteur dat de letter *j* een consonant is, onjuist. In de Nederlandse taal is er geen enkel verschil, tenzij ge liever onkundige letterzetter en correctoren wilt bijvallen, tussen *ij* en *y*. In met de hand geschreven codices en in boeken die niet lang na het uitvinden van de boekdrukkunst gedrukt zijn, wordt door elkaar geschreven: *iaer, jaer, yaer; die, dje; heilicheit, hejlicheyt*. Zie Huydecoper, *Proev. van T. en Dichtk.*, bl. 644. Over de *v* en de *u* zou ongeveer hetzelfde gezegd kunnen worden. Want als ge de codices beziet, zult ge ook deze letters door elkaar geschreven vinden. Er wordt b.v. geschreven *nu* en *nv*, *geval* en *ongeval*, enzovoorts.

(a) Ik zie nog niet in waarom de letter *z* verbannen zou moeten worden.

4. IDEA GRAMMATICA

rum **Z** nobis planè potest rejici; ut fit Latinis. porro expressiones sonorum z z et z per zz et qq nunc, post complurium dictionum crasin, vagantur aliquatenus. de his quaedam latius post in capite de Metaplasmo.

Figura nostrarum literarum ita excipitur e libris typis excusis; potestas ac nomen e vivo pronunciantis ore.

(*) Harum literarum XIX sunt consonantes; vocales VII: suntque omnes monophthongae. praeter quas et nobis sunt soni diphthongi et triphthongi. interea contemplationes criticae, qualisnam Orthographia sonos nostros exhibeat adaequatè (si rectè animum advertis) flocci pendent. (†) Nam signis sive literis vis haud inest intrinseca hoc vel illud potius exprimendi; neque alia quam *Ufus*. iis tribuit. Praeterea, quemadmodum (respondente olim JC^o.

Sibili genus apud nos duplex est, alterum mollius, acutius alterum. Quod ne permisceatur in posterum [permiscetur autem vel nunc cum maxime a Frisii] non frustra, ex meo quidem iudicio, sonum illum molliorem elemento **Z** exprimere iubemur. De pronuntiatione **Z** literae Graeca consulatur GERH. IO. VOSSIVS *Art. Gramm. Lib. I. c. XXI p. 89. sq.* itemque p. 90 et 91. de Latina, cui nec nostra admodum dissimilis esse videtur.

(*) Hic corrige auctorem nostrum, ac scribe „ Harum „ literarum XX sunt consonantes, vocales reuera V: „ sed figura VI.” Nam **Z** etiam adiiciendum, et z nihil aliud esse, quam z , vidimus.

(†) Recte. Et hoc modo actum est de disputatione ista SMOLLETTIANA in WYMPREDI KLINKERI *Itineribus*, quae forte nihil ostendit aliud, nisi desciscere hodie a veteri pronuntiandi ratione Anglos. Deinde vero etiam intelligitur, cur non ita male Galli egerint, quod pronuntiationem, a ceterorum usu alienam, receperunt.

de *z* kunnen wij ten enenmale verwerpen, zoals de Latijnen doen. Verder verbreidt zich thans, na samenvallende van verscheidene wijzen van uitspreken, enigermate de weergave van de klank van de η en de ω door middel van *ee* en *oo*. Hierover later uitgebreider iets in het hoofdstuk over het metaplasme.

De vorm van onze letters wordt aldus afgeleid uit boeken met drukletters, de klank en de naam uit de levende mond van de sprekende.

(a) Van deze letters zijn er negentien consonanten en zeven vocalen, die alle monoftongen zijn. Behalve deze hebben we ook diftongen en triftongen. Intussen zullen kritische beschouwingen er weinig aan hechten wat voor 'orthographia' onze klanken dan wel op de juiste wijze (indien ge goed oplet) voorstelt. (b) Want tekens of letters bezitten volstrekt geen innerlijke kracht om dit of veeleer dat uit te drukken en geen andere dan de *usus* eraan geeft. Bovendien, zoals (volgens een antwoord dat

[vervolg noot (a) van bl. 3]

Het sissen is bij ons tweeeërlei: het ene zachter, het andere scherper. Opdat dit in het vervolg niet verward worde - en het wordt althans nu vooral door de Friezen verward -, is het niet zonder grond voorschrift, althans naar mijn gevoelen, die zachtere klank met de letter *z* weer te geven. Over de uitspraak van de Griekse letter *z* raadplege men Gerh. Joh. Vossius, *Art. Gramm.*, boek I, hfdst. XXI, bl. 89 vlg. en eveneens bl. 90 en 91 over de Latijnse, waarvan de onze niet zeer verschillend lijkt te zijn.

(a) Hier moet ge onze auteur verbeteren en schrijven: "Van deze letters zijn er twintig consonanten en vijf in feite vocalen, maar zes wat het teken betreft." Want we hebben gezien dat de *z* nog toegevoegd moet worden en dat de *y* niets anders is dan de *i*.

(b) Dit is juist. En aldus heeft die verhandeling van Smolletus in de *Itinera* van Humfredus Klinkerus afgedaan, die wel niets anders aantoonde dan dat de Engelsen tegenwoordig van de oude wijze van uitspreken afwijken. Maar vervolgens wordt ook duidelijk gemaakt waarom de Fransen niet zo slecht gehandeld hebben door een uitspraak, aan het gebruik van anderen vreemd,

JC^o. Ulpiano) (†) *naturâ rerum ita conditum est ut plura existant negotia quam vocabula*; (*) sic et in linguæ nostræ pronuntiatione plures sunt soni quàm literæ; unde impossibile, crisin istam definiri unquam. (**) Consulant igitur sibi cultores, tum ut noticiam comparent nostræ pronuntiationis, vèlut præstantissimè viget Hagæ-Comitis (ubi Summarum Potestatum confessus) Rotterodami; Leidæ item et Amstelædami: tum ut, in praxi graphices, moderatam sequantur rationem, quâ per totum Belgium ritè possint intelligi; omni superfluitate ac (‡) scholasticâ affectatione vacuum. (***) IVSTI VAN

(†) *L. 4. ff. de præscr. verb. VERW.*

(‡) *Pedanterie. VERW.*

ceperint; præsertim quum eam acceptam, referant Wisigothis, Galliarum olim dominis. Gothi autem *ai* vt *ae* vel *e*, *ou* vt *u*, *au* vt *o* *μικροί* adhibuerunt. Vid. IHRIVS *Glossar. Suiogoth.* p. 35. sq.

(*) Quæ tamen cum ita sint, minime malum eorum videtur consilium, qui plures nunc sonos pluribus literis, consuetudine iubente, distinguant. cuius rei exemplum est, de quo paullo superius diximus, Y Graecorum, Batauorumque ij.

(**) In eadem sententiam GOTTSCHED. *Grundlegung einer Deutschen Sprachkunst*/ ed. 2^æ. p. 2. §. 3. *Die beste Mundart eines Volkes/ inquit, ist insgemein diejenige/ die an dem Hofe/ oder in der Residenz eines Landes gesprochen wird. Et in annot. Man meynet hier aber nicht die Aussprache des Pöbels; sondern der Vornehmern und Hofleute. Denn jene ist z. e. auch in Paris und London/ nicht die beste. — Quo etiam modo plebis Haganae, Amstelodamensis, Leydensis, ac Roterodamensis pronuntiatio comparata est.*

(***) Res hodie mutata est. certe, qui nunc VONDEL. atque ANTONIDEN hoc in negotio sequatur, inueuias plane neminem. Solent plerique eam scribendi

de rechtsgeleerde Ulpianus eens gaf) (a) *het door de natuur der dingen zo gesteld is dat er meer zaken dan woorden zijn*, (c) zo zijn er ook in de uitspraak van onze taal meer klanken dan letters, waardoor het onmogelijk is die keuze ooit te bepalen. (d) Laten de taalcultiveerders daarom bij zichzelf te rade gaan, zowel opdat zij kennis verkrijgen van onze uitspraak, zoals zij zeer voortreffelijk in zwang is in 's-Gravenhage (waar de hoogste autoriteiten zetelen), in Rotterdam, alsook in Leiden en in Amsterdam, als opdat zij in de praktijk van het spellen een wijs beleid volgen, om hierdoor door de ganse Nederlanden heen behoorlijk begrepen te kunnen worden, een methode die vrij is van alle overdaad en (b) schoolse gezochtheid. (e) Het voorbeeld van Joost

(a) Boek 4 ff. *de praescr. verb.* (Verwer).

(b) *Pedanterie* (Verwer).

[vervolg noot (b) van bl. 4]

over te nemen, namelijk vooral omdat zij die te danken hebben aan de 'Wisigothi', eenmaal de heersers der Galliae. En de Goten hebben *ai* als *ae* of *e*, *ou* als *ov* en *au* als *omikron* gebruikt. Zie Ihrius, *Glossar. Suigoth.*, bl. 35 vlg.

(c) Wanneer dit al zo is, lijkt het allerminst slecht de raad van hen die het grotere aantal klanken van tegenwoordig door een groter aantal letters willen onderscheiden, op gezag van de gewoonte. Een voorbeeld hiervan, waarover wij even eerder gesproken hebben, is de *y* der Grieken en de *ij* der Bataven.

(d) In dezelfde zin Gottsched, *Grundlegung einer Deutschen Sprachkunst*, bl. 2, § 3 van de tweede uitgave. "Die beste Mundart eines Volkes," zegt hij, "ist insgemein diejenige, die an dem Hofe, oder in der Residenz eines Landes gesprochen wird." En in een voetnoot: "Man meynt hier aber nicht die Aussprache des Pöbels; sondern der Vornehmern und Hofleute. Denn jene ist z.e. auch in Paris und Londen, nicht die beste." Op deze wijze is het ook met het Haagse, Amsterdamse, Leidse en Rotterdamse volk gesteld.

(e) De zaak is tegenwoordig veranderd. Stellig zult ge wel helemaal niemand vinden die thans Vondel en Antonides in deze aangelegenheid volgt. De meesten plegen met die manier van spellen

6 IDEA GRAMMATICA

VAN DEN VONDEL, excellentissimi nostri Poëtae, et qui ejus pressit vestigia IOANNIS ANTONIDAE VANDER GOES, exemplum hinc serio commendamus. Etiam extat editio libri Grotiani, de *Inleiding tot de Hollandse Rechtsgeleerdheit / Delft 1652 apud Arnold. Bon* excusi; cujus orthographia est numeris multis absoluta. interest Reipublicae, omnes cives legendi ac scribendi compotes esse; hinc certum est orthographiam non poni in prolixâ crisi altove mysterio punctorum, accentuum, vel signorum: quo fit (docente id nos hodiernâ experientia in Persis, Arabibus, Turcis, imò Hebraeis) ut feminae, pueri, ruris, item maris incolae ab eo habitu maneant seclusi.

Hic orthographiae monita propositum nobis erat concludere: at cum otiosa sint ingenia, rem istam facientia tanti, quasi inde penderet salus Bataviae, pauca de eâ adnectemus in capite de Metaplasi.

CAP.

rationem probare, quam ornauit clari nominis vir A. KLUIT *Behandeling over de Spelling*. Werk. van de Maatschapp. der Letterk. III. D. bl. 3. volgg. Quod superest; cum diu multumque inter nostros homines de orthographia certatum sit, nec suis quisque rationibus desistatur, his analogiam, illis usum causantibus, non nostrum est tantas componere lites. Vereor tamen, ne iure meritoque TYDEMANNUS. V. C. *Wij hoor ons vanden geen beter middel / dan het gezag der Taalgeleerden / gepaard en gestaafd met dat der Overheden.* quod p. 19. exemplo Academiæ, cum Franciæ, tum Inscriptionum Bonarumque Literarum, Ludouici XIII ac XIV. auctoritate conditæ commendat. V. *Verhoog over de dienige middelen ter verbetering der Nederduitsche Taal. Proeve van G. T. en D. Kunde door het Sengotsch. D. A. O. M. bl. 17. volgg.*

van den Vondel, onze grootste dichter, en van hem die zijn voetstappen gedrukt heeft, Johannes Antonides vander Goes, bevelen wij hier ernstig aan. Ook bestaat er nog een uitgave van een boek van De Groot, te weten *De Inleiding tot de Hollandsche Regtsgeleerdheit, te Delft in 1652 bij Arnold. Bon* gedrukt, waarvan de 'orthographia' in vele opzichten volmaakt is. Het is voor de Republiek van Belang dat alle burgers het *lezen* en het *schrijven* beheersen; daarom heb ik besloten de 'orthographia' niet te baseren op de uitvoerige onderscheiding of het diepe mysterie van punten, accenten of tekens, waardoor het gebeurt - zoals de huidige ondervinding bij de Perzen, de Arabieren, de Turken, ja zelfs de Joden ons dit leert - dat vrouwen, kinderen, bewoners van het platteland alsook zeelieden van die vaardigheid verstoken blijven.

Het was ons voornemen, de opmerkingen over de 'orthographia' hiermee te besluiten; maar aangezien er studieuze vernuften zijn die die zaak van zo veel belang achten als hing daarvan het heil van Batavië af, zullen wij in het hoofdstuk over het metaplasme nog enkele woorden erover toevoegen.

[vervolg noot (e) van bl. 5]

in te stemmen die door de roemruchte A. Kluit aangeprezen is in zijn Verhandeling over de Spelling, *Werk. van de Maatschapp. der Letterk.*, dl. III, bl. 3 vlgg. Voor het overige: aangezien er langdurig en heftig tussen onze mannen over de 'orthographia' getwist is en niemand door zijn eigen argumenten in de steek gelaten wordt, doordat dezen zich op de 'analogia' beroepen en genen op de *usus* is het niet aan ons, zo grote geschillen te beslechten. Ik vrees echter dat Tydeman b.v. naar recht en billijkheid zegt: "Wij voor ons vinden geen beter middel, dan het gezag der Taalgeleerden, gepaard en gestaafd met dat der Overheden", wat hij op bl. 19 met het voorbeeld van zowel de Franse Academie als die der Inscripties en Schone Letteren, op gezag van Lodewijk XIII en XIV gesticht, aannemelijk maakt. Zie *Vertoog over de dienstige middelen ter verbetering der Nederduitsche Taal, Proeve van O. T. en D. Kunde door het Genootsch. D.A.O.M.*, bl. 17 vlgg.

C A P. II,

De Etymologiâ, Usu, et linguae communis analogiâ.

Ad Etymologiam nunc nos accingimus. Inter linguarum cultores nullus est, cui non altè sit pectori infixum Horatianum hoc:

*Multa renascentur quae jam cecidere: cadentque
Quae nunc sunt in honore vocabula: si volet USUS,
Quem penes arbitrium est, et jus, et norma loquendi.*

Quod quidem illustre pro *Usu* effatum unicè debet referri ad linguam *viventem*. sub hâc agebat. Poëta: talemque ipsè tunc conscribebat. *Viventem* linguam dicimus eam, quae Patriam habet praesentem, ubi unâ à Proceribus, à populo, à plebe, tum vivâ voce, tum scripto, colitur ut indigena, quae similem Patriam habuit in praeterito; nunc autem non habet (ut Hebraïca, Chaldaïca, Graeca, Latina) *mortuam* vocamus.

Lingua Belgica nunc est viventium unâ; deque ea dicturi restringemus nos potissimum ad idioma (*) Belgii *αὐτονομία*, quod rursus haud parum componi

(*) *Belgio αὐτονομία* VERWERVS noster VII. foederatas ciuitates intelligit. Quarum idioma haud parum componi videas cet. Haec quidem vere dicuntur. Estque ea passim praecipua quaedam civium imperio, vel opibus spectatorum felicitas, ut sint sermonis quasi domini. Cum enim elegantiores habeantur, et res vera sunt,

 HOOFDSTUK II

*Over de 'etymologia', de 'usus', en de 'analogia' der
'lingua communis'*

Wij bereiden ons nu op de *'etymologia'* voor. Onder de taalcultiveerders is er niemand wie dit woord van Horatius niet diep in zijn hart gegrift staat:

*Talrijke woorden, vergaan reeds, zullen herleven, en vele,
Heden in aanzien, zullen vergaan, zo dit wenst het gebruik, dat
Oordelaar, meester en regelaar is van het spreken.*

Juist deze beroemde uitspraak ter verdediging van de *usus* moet uitsluitend betrokken worden op een *levende* taal. Hieronder leefde de dichter en een zodanige schreef hij toen zelf. *Levend* noemen wij die taal die een thans bestaand vaderland heeft, waarin ze door de vooraanstaanden en door het gewone volk gemeenschappelijk, zowel mondeling als in geschrifte, als de inheemse in stand gehouden wordt. Een taal die een dergelijk vaderland in het verleden heeft gehad, maar nu niet heeft (zoals het Hebreeuws, het Chaldeeus, het Grieks, het Latijn), noemen we een *dode*.

De Nederlandse taal behoort nu tot de levende talen; en wanneer wij over haar zullen spreken, zullen we ons voornamelijk beperken tot het idioom van de (a) *onafhankelijke* Nederlanden, dat gij op zijn beurt wel niet zelden

(a) Onder de *onafhankelijke Nederlanden* verstaat onze Verwer de zeven verenigde gewesten. Waarvan *gij het eigene niet zelden zult zien schrijven* enz. Dit wordt nu eens goed gezegd. En in het algemeen heeft het burgerlijk gezag, ofwel de macht der aanzienlijken, dit bijzondere voordeel, dat ze als het ware macht hebben over de taal. Want niet alleen worden zij voor verfijnder gehouden, en zijn zij dit ook inderdaad,

8 IDEA GRAMMATICA

poni videas ad exemplum Provinciae Hollandicae: ubi nempe Procerum Generalium, nostrarumque omnium Summarum Potestatum Senatus et Curiae: atque illic (ita per totum orbem fieri a solet sub ditione communi) linguae vulgò coluntur terfiores.

(*) Nostra illa lingua fertilitate, modò non super-

tum etiam ceteri, et ipsi elegantiam affectantes, vel civium potentiorum benevolentiam cupientes, eorum virtutes non modo, sed et vitia saepe imitantur. Sic olim linguae principatus in Graecia fuit penes Athenienses, in Italia penes Romanos. hodieque regnant hac in re inter Germanos Saxones; inter Gallos Aurelianenses, ac Parisini; inter Italos non Tusci (quod vulgo ex proverbio, *favella Toscana in bocca Romana*, credimus.) sed Romani. vid. VOLKMAN *Wetendaagse Historie van / en Reisboek door Italien* / D. I. *Inleid.* bl. 132. volg.

(*) Haec satis pro imperio pronuntiat noster. Hercle, si linguae fertilitatem vocabulorum copiam dixerit, ego quidem verbum non amplius addam. Alii, si possint, comparationem instituant. Id scio [quod dudum me docuit in *Observatt. de verbor. et nom. Graecorum originib.* MSS. L. C. VALCKENAER, vir in his literis facile princeps] non esse existimandum, sermonis Graeci diuitias omnes (quae quorundam est incogitata opinio.) *Tbesauro Stephani fuisse inclusas. Qui leui tantum oculo copias linguae capacis inspexerit, fatebitur, ad illas ordine digerendas volumina multo plura requiri.* At haec, inquis, doctissimus VERWERVS non voluit. Quod vero et in lingua communi et in dialectis fit, in eo nostrum sermonem Graeco simillimum dicit. Dicit, opinor, verborum contextus is est, eoque magis, cum in praefatione ita scripserit auctor: --- *ea ornati adeo ac mirifice compti sermonis specimina, metaphrasmi ope, coram exteris arguunt jactantque longe ac late diffusam, imo stupendam, linguae nostrae potentiam. Addo et dialecti eius architectos, VONDELIIUM, HOOFDIUM, cet.* Sed nihil hic habes, quod in lingua Belgarum praecipue laudare queas. Sic omnes omnino Graecam pariter aequabunt. omnes dialectos suas

zult zien tot stand komen naar het voorbeeld van de provincie Holland, waar immers de vergaderingen en de raadzalen van de Staten-Generaal en al onze hoogste autoriteiten zijn; en daar - zo pleegt het over de gehele wereld te gebeuren onder een centraal gezag - worden de talen gewoonlijk in een hogere graad van ordening in stand gehouden. (a) Die taal van ons staat in vruchtbaarheid zo niet boven,

[vervolg noot (a) van bl. 7]

maar ook bootsen de anderen, ook zelf naar verfijning strevend of de welwillendheid van machtiger burgers zoekend, niet slechts hun deugden, maar dikwijls ook hun gebreken na. Zo heeft eertijds de hegemonie van de taal in Griekenland bij de Atheners gelegen en in Italië bij de Romeinen. En tegenwoordig hebben in deze aangelegenheid bij de Duitsers de Saksen de leiding, bij de Fransen de inwoners van Orléans en de Parijzenaars, en bij de Italianen niet de Toscanen - wat wij blijkens het spreekwoord *favella Toscana in bocca Romana* [Toscaanse spraak in een Romeinse mond] gewoonlijk denken -, maar de Romeinen. Zie Volkman, *Hedendaagsche Historie van, en reisboek door Italien*, dl. I, *Inleiding*, bl. 132 vlg.

(a) Dit oordeelt onze auteur krachtens zijn gezaghebbende positie voldoende. Bij Hercules! als hij met de *vruchtbaarheid der taal* de voorraad aan woorden bedoeld heeft, zal ik er mijnerzijds geen woord meer aan toevoegen. Laten anderen, als zij kunnen, een vergelijking trekken. Dit weet ik - wat L.C. Valckenaer, de man die in deze wetenschap ongetwijfeld de voornaamste is, mij in zijn *Observatt. de verbor. et nom. Graecorum originib. MSS.* al lang geleerd heeft -, "dat men niet moet menen dat de ganse rijkdom der Griekse taal - wat de onbezonnen opvatting van sommigen is - tot de *Thesaurus Stephani* beperkt geweest is. Wie slechts met een vluchtig oog de voorraden van een rijke taal bezien heeft, zal toegeven dat er, om deze behoorlijk te rangschikken, veel meer boekdelen worden vereist." Maar dit, zegt ge, heeft de zeer geleerde Verwer niet willen zeggen. Wat in wezen zowel de 'lingua communis' als de 'dialecti' uitmaakt, daarin noemt hij onze taal aan de Griekse zeer gelijk. Dat zegt hij, meen ik: de samenhang van de tekst wijst hier op, te meer omdat de auteur in de voorrede aldus schreef: "...die proeven van een met behulp van het *metaplasme* zo versierd en wonderbaarlijk getooid taalgebruik bewijzen en verkondigen tegenover buitenlanders de wijd en zijd verspreide, ja verbijsterende kracht van onze taal. En ik voeg hieraan toe de architecten van die 'dialectus', *Vondel, Hooft*," enz. Maar op dit punt hebt ge niets om in de taal der Nederlanders in het bijzonder te kunnen prijzen. Zo zullen alle talen evenzeer volkomen met het Grieks 'gelijkstaan'. Alle hebben ieder

Cap. II. De Etymologia, Usu, et Analogia. 9

ret, saltem aequat priscam Graecam: ut, in limatâ conscribendi ratione, nobis sit lingua communis; sintque simul dialecti; quas ab illâ unice distinguunt metaplasmi figurae. definienda quippe communis lingua, Idioma Grammaticis legibus, perfectum; in analogiis ut maximè fundatum; denique etymologia et syntacticâ figurâ quasi vacuum. de ipsis dialectis nostris post suo dicitur loco. interim Grammatices objectum, per omnia, est lingua communis; non quaevis dialectus: atque in Orthographiâ et Prosodiâ idem locum habet; Quod non ritè advertisse effecit sudorem quorundam, qui publicâ scriptione hanc incudem tuditare voluerunt, minus felicem. Poëtos ipsius objectum est dialectus, ad eam peculiariter accommodata. sed Rhetoricae objectum denique, penes nos etiam alia lingua non est, nisi communis; neque ulla vocum tam elegans collocatio, quam lingua communis non ferat aptissimè; aut ubi dialecti subsidio opus sit. tamen videas, qui ornatisimè et dialectum ibi adhibent; ut Equitem PETRUM CORNELIUM HOOFDIUM, IUSTUM VONDELIUM; fortè et alios.

Cum linguâ igitur Belgicâ Communi ita est conditum; ut USUM habeamus duplicem; alterum, ana-

suas sibi habent; omnes figuras, quae vocantur, Grammaticas Syntacticasque; omnes tamen vicissim, si poëtarum dialectum spectes, a beata Graecorum copia longe absunt.

Quod autem ad linguæ Graecæ cum nostra convenientiam attinet, laudatur GVL. OTTONIS REITZII *Belgium Graecisans*. Attamen errant plane, qui cum ipso REITZIO originem Linguæ Belgicæ e Graeca repetant.

dan toch ten minste gelijk met het oude Grieks, zodat we in de beschaafde 'ratio conscribendi' een 'lingua communis' hebben en tevens 'dialecti', die daarvan uitsluitend verschillen door de figuren van het metaplasme. De 'lingua communis' is immers te omschrijven als een idioom dat volgens de grammaticale regels "volmaakt" is, "zoveel mogelijk op 'analogiae' gegrondvest, kortom, zo goed als vrij van etymologische en syntactische figuren". Wat de 'dialecti' betreft, hierover zal later te bestemder plaatse gesproken worden. Inmiddels is het object van de *grammatica*, in alle opzichten, de 'lingua communis', niet een willekeurige 'dialectus', en in de 'orthographia' en de 'prosodia' geldt hetzelfde: dat men dit niet correct opgemerkt heeft, heeft de inspanning van sommigen die in een openbaar geschrift op dit aambeeld hebben willen hameren, minder succesvol gemaakt. Het eigen object der 'poësis' is een 'dialectus' die hiertoe in het bijzonder is ingericht. Maar het object der 'rhetorica' ten slotte is bij ons ook geen andere taal dan de 'lingua communis', want er bestaat geen plaatsing van woorden, zo sierlijk dat de 'lingua communis' die niet heel geschikt zou verdragen of waarvoor de hulp van een 'dialectus' nodig zou zijn. Toch kunt ge wel mensen zien die hier ook een 'dialectus' zeer fraai gebruiken, zoals de ridder Pieter Cornelis Hooft, Joost van den Vondel en wellicht ook anderen.

Met de Nederlandse 'lingua communis' is het derhalve zo gesteld dat wij tweeërlei *usus* hebben: de ene,

[vervolg noot (a) van bl. 8]

hun eigen 'dialecti', alle de figuren die genoemd worden, de grammatische en de syntactische; toch zijn alle op hun beurt, als ge de 'dialectus' der dichters beziet, van de rijke voorraad der Grieken ver verwijderd.

Wat nu de overeenkomst van de Griekse taal met de onze betreft, wordt Gul. Otto Reitzius' *Belgium Graecissans* geprezen. Maar zij die met dezelfde Reitzius de oorsprong der Nederlandse taal in de Griekse zoeken, vergissen zich ten enenmale.

analogus qui remansit usque in hunc diem; *anomalum* alterum ille: Rex est et aequus moderator; hic Tyrannus.

Interim de ipso USU penes nos constituendo (de quo silet Horatius) tantum in transitu monebimur, „*praecipuas hic partes esse Procerum* nostrorum, tum etiam collegii aut caetus cui Hi de „*idiomatis nostri* definitione negotium fortè mandaverint. Et quod sic dicam, gravissimi ponderis habeo argumenta, quae ultrò scient illi, quibus vel minimum est delibatum de *Jure Majestatis*. In linguis *mortuis* autem paulò aliter res se habet; ibi USUM arcescere datur è probatis scriptoribus tantum; non tamen velut usus quondam penes suos legislatoribus, sed nudis sequacibus ac nunciis; Quando enim linguae eorum vivebant, nemo sanior eat inficias magisterium usus tunc fuisse et juris et causae ejusdem ut nunc penes nos. Ast video hic mihi obvius è longinquo Criticorum filios, increpantes, me consortio suo nescio quantum derogare, qui eò evehar ut, in capite de Usu Proceribus quid ausim tribuere: dum isti privatis suis auctoribus, plurimum quidem collaudandis *in suo genere*, in scenâ hâc personam deferunt omnem, Proceribus nullam. Sed, bona verba! distinguant isti mecum *viventem* linguam inter et *mortuam*; et mox conciliati erimus. Novae sane rei accusare me non poterunt, qui legem mecum conspirantes hic et Grammaticos Collegii rhythnici Amstelodamensis, insigniti, *de Haamer in liefde bloeiende / quî abhinc s. Quiseculum sic statuerunt. 't 's des Landheers ende der Overheids werk / namelijk / een gebruik*
doog

die 'analogus' gebleven is tot op deze dag, de andere, die 'anomalus' is; de eerste is een koning en een rechtvaardig heerser, de tweede een tiran.

Ondertussen zullen wij over het vaststellen van *usus* als zodanig bij ons (waarover Horatius zwijgt) slechts in het voorbijgaan erop wijzen "dat hierbij de rol van onze overheid de voornaamste is en vervolgens ook die van het college of de vergadering waaraan zij de taak van het bepalen van ons idioom eventueel heeft opgedragen." En ik heb zwaarwegende argumenten om dit zo te zeggen, welke vanzelf bekend zijn bij hen die ook maar het minste geproefd hebben van het '*jus majestatis*'. Bij de *dode* talen ligt het evenwel wat anders; daar is het geoorloofd de *usus* uitsluitend te halen uit beproefde auteurs, echter niet in die zin, dat ze destijds bij hun landgenoten de wetten van de *usus* hebben vastgelegd, maar slechts eenvoudig deze *usus* volgden en doorgaven; want aangezien hun talen leefden, zal toch niemand die enigszins goed bij zijn hoofd is, ontkennen dat, zolang hun talen leefden, de zeggenschap over de *usus* in rechtsmacht en oorsprong bij dezelfden berust heeft als bij ons. Maar nu blijkt dat van wijd en zijd de zonen van critici op mij af komen die mij verwijten dat ik hun genootschap ik weet niet hoeveel te kort doe, omdat ik zo ver ga dat ik in een hoofdstuk over de *usus* iets aan de overheid durf toe te delen, terwijl zij aan hun eigen persoonlijke auteurs, die *op zichzelf* zeer te prijzen zijn, op dit toneel alle rollen toekennen en aan de overheid geen enkele. Maar, lieve hemel! laten deze lieden met mij onderscheid maken tussen een *levende* taal en een *dode*, en weldra zullen wij het eens zijn. Van een nieuwigheid zullen mij niet kunnen beschuldigen degenen die ook de hier met mij overeenstemmende grammatici zullen lezen van het Amsterdamse dichtgenootschap, bekend als *de Kamer in liefde bloeiende*, die nu anderhalve eeuw geleden het volgende hebben vastgesteld. "*t Is des Landheers ende der Overheids werk, namelyk, een gebruik*

deoz te setten: dog de bysondere schypberg konnen
 Roerbinken en Waeghassen verstrckken om't werck
 gaende te maken. id est, *pertinere ad Supremam*
Potesstatem ut usui nodus neclatur; dum interim aucto-
res privati, exploratorum in modum, primi glaciem
frangere queunt.

Ubi, similia e characteristicis similibus iudicando,
 communem extruimus regulam; convenientia cum
 norma et regula communi, est *analogia*: ubi de-
 flectitur à similibus, communisque regula et norma
 non habet locum, est *anomalia*. ubi denique vel in
 pronunciando vel in scribendo adhibetur literae,
 imò syllabae, in dictione additio, detractio aut im-
 mutatio; *licentia* haec Grammaticis audit *Meta-*
plasmus; quae anomaliae est quasi subordinatio quae-
 dam.

Nostra USUS divisio id habet pro fundamento,
 quod et hodiè in lingua Belgicâ reliquiae sunt *veteris*
 cujusdam *analogiae*; plurimaque per omnem Gram-
 maticae partem, quae communem quandam servant
 normam, aetate nostrâ vetustiore. Etiam suo
 quoque loco non obliviscimur id hîc monstrare.
 (*) quod plus est, si attendimus ad scripta antero-
 rum seculorum (ante ann. 1600.) reperimus com-
 munem eam normam se multò latius exporrexisse;
 atque

(*) *Causam corrupti seculo xvi. sermonis ab Albani ducis*
hâs in regiones aduentu [qui vero huc an. 1568 profectus
est] repetit HVYDECOOPER. Praeue van Taal- en
Dichtk. bl. 130. Quo tempore, rebus turbatis, de
linguae elegantia cogitandi otium non fuerit. Conf.
etiam De Mente Bydagen van Taal- en Dichtkund.
D. I. bl. 324.

door te setten: dog de bysondere schryvers konnen Roervinken en Waeghalsen verstreken om 't werk gaende te maken." Dat wil zeggen *dat het de hoogste autoriteit toekomt, een gebruik verplicht te stellen, terwijl intussen de particuliere auteurs, bij wijze van verkenners, als eersten het ijs kunnen breken.*

Wanneer wij, door gelijkheden uit gelijke kenmerken op te maken, een algemene regel opbouwen, heet overeenkomst met de algemene norm en regel '*analogia*'; wanneer van de gelijkheden wordt afgeweken en de algemene regel en norm geen toepassing vindt, is er sprake van '*anomalía*'. Wanneer ten slotte, hetzij bij het spreken, hetzij bij het schrijven, toevoeging, weglating of omzetting van een letter, en zeker van een lettergreep, in een woord wordt gebruikt, heet deze '*licentia*' bij de grammatici het *metaplasme*, dat om zo te zeggen een ondersoort van de '*anomalía*' is.

Onze verdeling van de *usus* heeft dit als grondslag dat er ook tegenwoordig in de Nederlandse taal overblijfselen zijn van een zekere oude '*analogia*' en er in alle delen van de grammatica zeer veel is dat een zekere algemene norm bewaart die ouder is dan onze eeuw. Ook vergeten we niet dit hier aan te tonen als het aan de orde komt. (a) Wat meer is, als wij letten op de geschriften uit vroegere eeuwen (vóór het jaar 1600), ontdekken we dat deze algemene norm zich veel wijder heeft verbreid

(a) Huydecoper zoekt de oorzaak van het bederf der taal in de zestiende eeuw in de komst van de hertog van Alva in deze streken - die zich echter in het jaar 1568 hierheen begeben heeft -, *Proeve van Taal- en Dichtk.*, bl. 130. In deze tijd zou er wegens de onlusten geen rust geweest zijn om aan de verfijning der taal te denken. Vgl. ook *De Nieuwe Bydragen van Taal- en Dichtkund.*, dl. I, bl. 324.

atque ei tunc adhuc subditas fuisse dictiones complures; quae sensim post, et speciatim etiam hodie, ab illâ analogiâ manserunt deflexivae: in tantum; ut (ad instar SIMONIS STEVINI, Mathematici; cùm suo seculo erudito) jus sit statuendi, fuisse aliquando tempus, quo nostrae linguae res Grammatica erat in statu maximè analogo; quodque tempus mihi concedatur vocare *Seculum analogum*. Quando autem potissimum id inciderit, nunc valde difficile foret definitu. id tamen certum, incidisse id jam ante ann. Chr. 1300, quando scribebat noster (*) AEMILIUS STOKKIUS auctor Chronici Hollandici rhythnici: quippe liber ille, omninò suis stans Grammaticis legibus, jam modo non est vacuus anomaliâ. Quin vero proximum mihi videtur id tempus referri ad Christi seculum decimum; (non antè:) ubi ad linguam Belgicam accesserit lima Flandrica.

Hinc, in studio nostro Grammatico id minimè satis est; si, nudè in exemplum sumentes HOOFDII, VONDELIQUE metaplasinos ac lusus, (***) queis ita mos, saniores adhuc: cum admisceant multi plebejum dicendi genus) in ideâ componamus particulare idioma, quod et nobis ipsis et aliis pro *communi Belgico* eamus obtrusum. Verum enim verò est

(*) Huius opus iterum editum est Lugd. Bat. àn. 1772. Tom. III. DE HUYDECOOPER, viro summo, inscribiturque belgice: Hijinkzonijck van MELIS STOKK.

(**) Qui plebeio dicendi genere utantur, oratores Sacros belle, pro eo ac digni sunt, deprexos reddidit FRANCIVS V. C. Greg. Nazianzenus van de mededeelzaamheid in 't Nèerlande overgevoert. in de Doopsc. bl. 31. volgg.

en dat er toen nog verscheidene taalvormen aan onderworpen zijn geweest die later, en met name ook tegenwoordig, langzamerhand van die 'analogia' afwijkend zijn gebleven, en wel in die mate dat - geheel volgens Simon Stevin, de wiskundige, en diens *geleerde tijdgenoten* - we het recht hebben om te stellen dat er eens een tijd geweest is waarin de grammatica van onze taal in een in zeer hoge mate 'analoge' staat was, welke tijd ik wel het *tijdperk der analogie* zal mogen noemen. Wanneer dit evenwel precies geweest is, zou nu heel moeilijk te bepalen zijn. Dit is echter zeker vóór het jaar 1300 na Chr. geweest, toen onze (a) Melis Stoke schreef, de auteur van de Hollandse rijmkroniek; dat boek immers, dat geheel op zijn eigen grammaticale regels berust, is toch niet vrij van 'anomalía'. Ja zelfs lijkt mij het meest aannemelijk, die tijd te bepalen op de tiende eeuw na Christus (niet vroeger), omdat toen de Vlaamse beschaving aan de Nederlandse taal is toegevoegd.

Om deze reden is het bij onze studie van de grammatica allerminst voldoende als wij, uitsluitend de metaplasmen en het spel van Hooft en Vondel tot voorbeeld nemend - (b) zij die zo te werk gaan, zijn nog vrij verstandig, aangezien de massa er de gewone wijze van spreken bij voegt -, in onze schets een bijzonder idioom vastleggen om dat zowel onszelf als anderen als het *algemene* Nederlands op te dringen. Maar voorwaar

(a) Zijn werk is opnieuw uitgegeven te Leiden in het jaar 1772, in 3 dln., door de grote B. Huydecoper, en heeft in het Nederlands als titel: *Rijmkronijk van Melis Stoke*.

(b) Omdat zij de gewone wijze van spreken gebruiken, zijn de gewijde redenaars, naar wat zij waard zijn, aardig afgerost door b.v. Francius, *Greg. Nazianzenus van de mededeelzaamheid in 't Neêrlands overgebracht*, Voorreden, bl. 31 vlgg.

est in eo negotio procedendum eundem in ordinem, cui *Jurisprudentes* adstricti in enucleando *jure*: scilicet iis primo inspicere incumbit loco, quid ferat Jus Civile; secundo quid Patrium Jus: et hoc, ubi diversum statuit, illi anteferendum; ubi silet, illi addictos manere oportet. ita et in causâ linguæ Belgicæ, primo spectandum loco nunquid, ista *analogiâ* suggerat; secundo, quid *usus anomalius*; tunc huic, et diversum quid jubenti, obtemperandum; si non jubet, standum est *analogiâ*. Et sic demum tibi, ex vero, palam fit non idealis et particularis, sed genuinæ *communisque*, Linguæ Belgicæ indolens. Igitur pari modo ut non nudum Jus Patrium scire, verum adjunctum ei Jus Civile, facit Jurisprudentem; ita et sine analogiæ ejus perfectâ, quantum potis est, cognitione omnî linguæ nostræ studium est mutilum, imò præposterum: contra analogiâ bene perceptâ (contraria enim sibi opposita magis elucescunt) et citius et rectius comprehenduntur illapsæ anomalie. Ipse etiam GERHARDUS IOHANNES VOSSIUS disertè ait, *quod in vocum originibus multum refert scire analogias*. Ea propter, ante omnia, viam nos meditari oportet quâ cognitionem hanc potissimum eruamus: estque ea posita in legendo faniolem scriptorem alium atque alium, qui ad seculum analogum accedat proximus; *Stokkium* ante memoratum; item *Procerum ac Magistratum Hollandiæ acta publica*, inde à vetustissimis, quæ alia non sunt nisi pura puta Belgica, saltem ad usque ann. Chr. 1620: fuere quippe Proceres omni ævo, sæpè et soli, in conscribendi possessione; et, ut antè citatum, ad
Hos

is in deze aangelegenheid voort te gaan volgens dezelfde orde waartoe de *rechtsgeleerden* verplicht zijn bij het uitleggen van het *recht*; hun staat namelijk in de eerste plaats te bezien wat het burgerrecht, in de tweede plaats wat het vaderlandse recht vereist; en het laatste dient, waar het iets verschillends bepaalt, boven het eerste gesteld te worden; waar het zwijgt, behoren zij aan het eerste gebonden te blijven. Aldus is ook in de zaak van de Nederlandse taal "in de eerste plaats te zien of die '*analogia*' iets oplevert, in de tweede plaats wat de '*usus anomalous*' oplevert; dan dient de laatste, ook als hij iets verschillends voorschrijft, gehoorzaamd te worden; als hij niets voorschrijft, is bij de '*analogia*' te blijven." En zo eerst wordt u, overeenkomstig de werkelijkheid, de aard bekend niet van een ideale en bijzondere, maar van de natuurlijke en *algemene* Nederlandse taal. Op dezelfde wijze derhalve als niet alleen de kennis van het vaderlandse recht, maar ook die van het ermee verbonden burgerrecht de rechtsgeleerde maakt, zo is ook zonder een - voor zover dat mogelijk is - volledige kennis van de '*analogia*' alle studie van onze taal gebrekkig, ja zelfs verkeerd; maar wanneer de '*analogia*' goed begrepen is - want tegenstellingen treden duidelijker aan het licht wanneer ze tegenover elkaar gesteld zijn -, worden de ingeslopen '*anomaliae*' zowel sneller als juister verstaan. Ook zegt Gerhardus Johannes Vossius zelf met ronde woorden *dat het met betrekking tot de oorsprong der woorden van veel belang is de '*analogiae*' te kennen.*

Hierom behoren wij ons voor alles te bezinnen op de weg waarlangs wij dit inzicht bij voorkeur zullen verwerven, en deze is gelegen in het lezen van schrijvers met een zuivere stijl, de ene na de andere, omdat die het dichtst bij het tijdperk der analogie komen: de eerder genoemde *Stoke*, alsook de *openbare beschikkingen* van de *Staten* en de *magistraten* van Holland, van de oudste af, die niet anders dan allerzuiverst Nederlands zijn, tot ten minste het jaar 1620 na Chr. toe; de *Staten* immers zijn te allen tijde, en dikwijls ook als enigen, in het bezit van het schrift geweest en, zoals eerder vermeld, aan

14 IDEA GRAMMATICA

Hos pertinet USUI nodum nectere. Nec HUGONIS GROTII *institutiones Juris Hollandici*; et ANTONII DE HUBERT *Prologomena ad Rhythmicam Psalmidiam Davidis* (ambo vernacula) in pulvere hoc utcunque velim praetermissa; uti neque *Sanctorum Bibliorum Versionem Belgicam*, Ordinum jussu institutam post ann. J. Chr. 1618 et 1619; librum qui in manu est cunctae aetati, cuncto sexui: (*) nec denique CORNELII KILIANI dictionarium. Omnia quippe isthaec lingua Belgicâ communi sunt exarata. In lectione hac (nam è tempore illo leges Grammaticae nobis nihil alteratae) sufficiens tibi succurrit penus, qui promat multiplicem *analogiam*, tum quae hodiernum mansit, tum quae illapso usu anomalo obnubilata; qui promat dictiones pictas plenè et integrè, nec per metaplasmi licentiam castratas: unde in ruminanda analogiâ nescio quod compendium. Plenâ enim et integrâ scriptione (ut reliqua taceam) conspicuae nobis exhibentur dictionum Origines et characteristicae Etymologicae: quodque adprimè est notandum, factae tectae etiam manent regulae Profodicae: quod omne unâ metaplasmus ille radicitus evellet et humo condit. ut videas, quanti intersit, ne haec integrè pingendi consuetudo extorris abeat. Neque infimum hic, si serio advertas, locum tibi merebitur *Versio illa Bibliorum*; quam vulgò *Dordracenam*

(*) Caue, ne ea KILIANI editione decipiaris, quae Kilianus auctus inscribitur, quamque pessime habitam esse queritur FR. IVNIUS in *praef. ad not. suas in WILLERAMVM.* vid. MORHOF. *Polyb. Litt. T. I. p. 752.* ed. quart. Nouissimam curauit G. VAN HASSELT, *Vitratæcti.* an. 1777. II. voll.

hen komt het toe een *usus* vast te leggen. Ook zou ik de *Instellingen van het Hollandse recht* van Hugo de Groot en de *Voorrede bij het Berijmde Psalmgezang van David* van Antonis de Hubert (beide in de moedertaal) op dit terrein hoe dan ook niet overgeslagen wensen, evenmin als de *Nederlandse vertaling der Heilige Schrift*, op last van de Staten begonnen na de jaren 1618 en 1619 na Chr., een boek dat in handen is van elke leeftijd, elke kunne, (a) noch ook ten slotte het woordenboek van Cornelis Kiliaan. Al die werken immers zijn in de Nederlandse 'lingua communis' opgetekend. Bij het lezen van deze geschriften - want sinds die tijd zijn de grammaticale regels voor ons in het geheel niet veranderd - doet zich voldoende voorraad aan u voor om een veelvoudige 'analogia' aan het licht te brengen, nu eens een die tegenwoordig nog in stand gebleven is, dan weer een die door een ingeslopen 'usus anomalus' versluierd is; om woorden aan het licht te brengen die volledig en onverkort weergegeven zijn en niet door de 'licentia' van het metaplasme verminkt, waardoor vlijtig kennis nemen van de 'analogia' bijzonder lonend is. Want door het volledige en onverkorte uitschrijven worden - om van het overige te zwijgen - de oorsprongen en de 'etymologische' kenmerken der woorden duidelijk voor ons zichtbaar gemaakt en blijven zelfs de regels van de prosodie in goede staat van onderhoud, terwijl het metaplasme dit allemaal tegelijk met wortel en al wegrukt en in de grond verbergt. Zo kunt ge zien van hoeveel belang het is dat deze gewoonte om onverkort weer te geven niet als uitgebannen verdwijnt.

Niet de laatste plaats zal hier, indien gij ernstig oplet, voor u die *vertaling* van de *bijbel* verdienen die wij gewoonlijk de *Dordtse*

(a) Hoedt u dat ge niet misleid wordt door die uitgave van Kiliaan die *Kilianus auctus* als titel heeft en waarover Fr. Junius in de *voorrede bij zijn aantekeningen bij Willeram* klaagt dat ze van zeer slechte kwaliteit is. Zie Morhof, *Polyh. Litt.*, dl. I, bl. 752 van de vierde uitg. De laatste uitgave heeft G. van Hasselt bezorgd, te *Utrecht*, in het jaar 1777, 2 dln.

cenam nuncupamus. Ea quippe in Etymologicâ et Syntacticâ normâ nulli penes nos tractatui cedit; in normae constantiâ omnem alium antecellit, nullo excepto: est ei Orthographiae integritas; abest ferè metaplasmus omnis ac figura Grammatica: denique fulget Potentissimorum Ordinum nostrorum auctoritate, cujus robur ei, et idiomatis nomine, plenissimum est accommodatum peculiari Rescripto. (*) Et praeterea de eâ traditur; Ordines id maxime curae habuisse, quò augustissimi Eorum nominis proprius foetus eâ prodiret idiomatis puritate, quae esset supra omnem crifin Grammaticam; (†) et ad hoc virorum, linguae nostrae peritiâ clarissimorum, coëgisse coetum; in quo, auspicio publico, omnis rei Grammaticae conditio, prout à seculo analogo tunc retrò obtinebat, metaphrastisque singulis foret lex et regula, fuit definita. Coetum porrò hunc Grammaticum Amstelaedami habitum, paulò ante ann. 1624; illumque ipsummet esse, de quo Poëta noster JUSTUS VAN DEN VONDEL testimonium perhibet in praefatione Tragoediae *Palamedis*, vet. edit. anni 1625; item in dedicatoriâ *Hecubae*, viro cl. ANTONIO DE HUBERT inscriptâ eodem anno: ambo nempe coetui ei interfuerant. ipsâ VONDELII verba libet adnectere. In *Palamede*, *Indien den letterkundigen hier in pet vreemds of ongerijmts booz komt / die*

(*) 29 JULII 1637. VERW.

(†) Cum nullum de hoc grammaticorum senatu, publica auctoritate habito, vestigium exister, VERWERVUM fictam fabulam nobis narrasse ostendit NIC. HINLOVEN. V. *Ampl. Historie van de Nederl. Overzetting des Bybels.* bl. 218. 199.

noemen. Deze immers doet wat de 'etymologische' en de 'syntactische' norm betreft, voor geen enkel geschrift bij ons onder en in vastheid van norm overtreft zij ieder ander, geen enkel uitgezonderd; zij bezit een zuivere 'orthographia' en het metaplasme en de grammatische figuren zijn bijna in hun geheel afwezig; ten slotte schittert zij door het gezag van onze hoogmogende Staten, waarvan de kracht haar, ook ten aanzien van het idioom, het meest volledig is toegekend bij bijzonder bevelschrift. (a) En bovendien wordt over haar vermeld dat de Staten vooral hiervoor hebben zorg gedragen dat het eigen voortbrengsel van hun zeer verheven naam te voorschijn kwam met die zuiverheid van idioom die elke grammaticale voorkeur te boven ging, (b) en dat zij hiertoe een vergadering hebben belegd van de mannen die om hun ervaring in onze taal zeer beroemd waren, waarin, op last van de overheid, de toestand van de ganse grammatica is vastgelegd zoals die op dat moment in zwang was vanaf het tijdperk der analogie terug redenerend en voor iedere vertaler afzonderlijk wet en regel zou zijn. Voorts wordt vermeld dat deze grammaticale vergadering te Amsterdam gehouden is, kort voor het jaar 1624, en dat dit ook die vergadering is, waarover onze dichter Joost van den Vondel getuigenis geeft in de voorrede van het treurspel *Palamedes*, en wel in de oude uitgave van het jaar 1625, alsook in de opdracht van de *Hecuba*, aan de beroemde heer Antonis de Hubert opgedragen in hetzelfde jaar; beiden immers zijn bij die vergadering tegenwoordig geweest. Ik wil Vondels woorden zelf laten volgen. In de *Palamedes*: "Indien den letterkundigen hier in yet vreemds of onge rijmts voor komt,

(a) 29 juli 1637 (Verwer).

(b) Aangezien er van deze bijeenkomst van grammatici, op gezag van de overheid gehouden, geen enkel spoor terug te vinden is, wijst Nic. Hinlôpen erop dat Verwer ons een verzonnen verhaal verteld heeft. Zie *uitgebreid zijn Historie van de Nederl. Overzetting des Bybels*, bl. 218 vlgg.

die sal weten dat wy ons daer in gedragen hebben na het letterkünstig besluit / daer van wettenlyk t'Amstelredam by eenige digteren gemacht : en wat de spelling belangt / alsoo ons besluit daer van niet en rept / en dit in elc byzheid staet / soo hebben wy meest den gemeenen sleur gevolgt ; uitgeseid in weinige dingen : overmits wy tot nog toe nooit ons selven daer in hebben kunnen voldoen ; ook agtende datter soo veel niet aen gelegten is als / met verlos / sig sommige wel inbeelden / *Et. id est, Si quidem linguae studiose hęc insoliti quid occurrat aut absurdi, scire eum oportet ; nos hic per omnia pressę secutos Decretum Grammaticum, à Poëtis quibusdam de eo Amstelædami, auspicio publico, firmatam ; secundò, quatenus orthographiam ; ubi Decretum illud nostrum nihil definit, sed cuique relinquit eam liberam ; sectamur plerumque morem receptum vulgo : praeterquam in paucis. Nam capite in isto nunquam adhuc nobismet facere potuimus satis ; neque etiam id ducentes tanti, quanti alii (quod pace eorum dixerim) sibi animo fingunt. Porro in Hecuhá ; Of wy hier alle eigenschappen onzer moederlyke tael / volgens het afscheid der digteren / wel hebben waergenomen : daer van zal uwe **E**, können verdeelen ; als die hier t'huis hoort / en als een treffelyk lidmaect onze letterkünstige vergaderinge niet weinig vereerde. Id est, Num omne linguae vernaculae symptoma, ex Decreto illo Poëtico, nobis hęc ritè servatum ; Tu judicare valebis, cui etiam hęc apud nos civitatis jura manent ; quippe, ceu membrum spectabile, Grammatico Coetui nostro haud exiguo eras ornamento.*

Erunt

die sal weten dat wy ons daer in gedragen hebben na het letterkunistig besluit, daer van wettelijk t'Amstelredam by eenige digteren gemaakt: en wat de spelling belangt, alsoo ons besluit daer van niet en rept, en dit in elx vryheid staet, soo hebben wy meest den gemeenen sleur gevolgt; uitgeseid in weinige dingen: overmits wy tot nog toe nooit ons selven daer in hebben kunnen voldoen; ook agtende datter soo veel niet aen gelegen is als, met verlof, sig sommige wel inbeelden, enz." Dat is: *Indien namelijk de taalgeleerde hierin iets vreemds of ongerijmds voorkomt, behoort hij te weten dat wij ons hier in alles nauwkeurig gehouden hebben aan het grammaticaal besluit dat door enige dichters, op last van de overheid, hierover te Amsterdam is genomen; ten tweede, wat de spelling betreft, aangezien dat besluit van ons niets bepaalt, maar hierin een ieder vrij laat, volgen wij meestal de algemeen aangenomen gewoonte, met uitzondering van slechts enkele dingen. Want op dat punt hebben wij ons zelf tot nog toe nooit kunnen voldoen, dit ook niet van zo veel belang achtende als anderen - wat ik met hun welnemen moge zeggen - zich verbeelden.* Voorts in de *Hecuba*: "Of wy hier alle eigenschappen onzer moederlijke taele, volgens het afscheid der digteren, wel hebben waergenomen: daer van zal uwe E. kunnen oordeelen; als die hier t'huis hoort, en als een treffelijk lidmaet onze letterkunistige vergaderinge niet weinig vereerde." Dat is: *Of alle eigenschappen van de moedertaal, overeenkomstig dat besluit der dichters, door ons hier naar behoren in acht genomen zijn, zult gij kunnen beoordelen, die ook in dit opzicht te onzent de rechten van het burgerschap bezit; immers, als een aanzienlijk lidmaat waart gij onze grammaticale vergadering tot niet weinig eer.*

Erunt absque dubio et plura hujus caetûs documenta alibi in archivis, quorum indaginem aliis relinquimus: Id certò apparet, indè fuisse effectum, quod idioma *versionis Biblicae* prodiret non tantum perfectè Grammaticum; verum et per omnia sibi maximè simile. porrò et is fructus fuit in JUSTI VONDELII sermone, quem post edidit, quod justioris fuerit normae ac antea. in HOOFDIO idem: licet haud mihi fides hunc Coetui ei adfuisse, certis de causis: at VONDELIIUM in ea, quam colebant, amicitia omnia illi certè fecisse communia.

Interim ne sit mirum alicui, quod pro scrutinio analogico non etiam HOOFDIUM ac VONDELIIUM commendem: causa in promptu est; quod nempe praestantissimi hi auctores ut plurimum et in soluta oratione Poëticam suam adhibent dialectum, figuris metaplasmi fulgentem; atque haec analogias, quarum res hic agitur, non promit, sed abscondit. Contrà, in athena isthac, linguae *communis* scriptoribus, omnique metaplasmo quasi vacuis, opus est; ut antè insinuatum. Quin *Hugo Grotius*, qui in re Grammaticâ minus normalis est quàm illi, tamen, quia metaplasmo caret, magis conducit pro analogiis:

Institutum nunc prosequor: eumque servabo ordinem, ut, ubi usus nunc est anomalus, unà, quoad utique haurire potui, monstrem priscas analogias: porrò et ea sola attingam, in quibus lingua nostra à Latinâ abit diversa; caeterum te remittens ad Grammaticam Latinam GERHARDI IOHANNIS VOSSII.

Er zullen zonder twijfel ook meer bewijzen van deze vergadering elders in archieven zijn, waarvan wij de opsporing aan anderen overlaten. Dit is stellig duidelijk, dat hiervan het gevolg geweest is dat het idioom van de *bijbelvertaling* niet alleen als volkomen grammaticaal te voorschijn kwam, maar ook in alle opzichten als zich zelf volkomen gelijk. Verder is dit de winst geweest in de taal die Joost van den Vondel later geschreven heeft, dat dit aan strengere normen beantwoordde. Bij Hooft hetzelfde, al geloof ik geenszins dat hij bij deze vergadering aanwezig geweest is, om zekere redenen, maar dat Vondel in die vriendschap die zij onderhielden, hem zeker alles meegedeeld heeft.

Laat het intussen niemand verwonderen dat ik voor het onderzoek der 'analogia' niet ook Hooft en Vondel aanbeveel. De reden is duidelijk, namelijk dat deze zeer voortreffelijke auteurs zo veel mogelijk ook in de ongebonden rede hun eigen 'dialectus poëtica' gebruiken, die schittert door de figuren van het metaplasmie, en dat deze de 'analogiae', waarom het hier gaat, niet te voorschijn brengt, maar verhult. Daarentegen zijn er op dat terrein schrijvers van de 'lingua communis' nodig, en die als het ware vrij zijn van elk metaplasmie, gelijk eerder meegedeeld. Ja zelfs *Hugo de Groot*, die zich in de grammatica minder aan de norm houdt dan zij, is niettemin, omdat hij geen gebruik maakt van het metaplasmie, van meer nut voor de 'analogiae'.

Ik vervolg nu mijn onderricht en zal die inrichting aanhouden dat ik, wanneer de *usus* thans 'anomalus' is, tegelijk, voor zover ik ze althans heb kunnen opdiepen, de vroegere 'analogiae' laat zien, en verder ook die dingen alleen aanroer waarin onze taal van het Latijn afwijkt, u voor het overige verwijzend naar de Latijnse grammatica van Gerhardus Johannes Vossius.

CAP. III.

De Partibus Orationis.

(*) **P**artes Orationis statuemus VIII. *Nomen; Articulum; Pronomen; sub quo et numerale; adverbium; praepositionem; conjunctionem; interiectionem; verbum, sub quo est participium et supinum et gerundium.*

Nomini, articulo, Pronomini, item numerali; porro verbo, participio, supino, gerundio accidunt tum *numerus*, tum *persona*.

Nomen est aut substantivum, aut adjectivum.

No-

(*) Debent, si dialecticos audias, ea, quae explicantur, in partes quam paucissimas dispesci. Quid igitur; si PLATONIS in dispecendis Graecae orationis partibus institutum et in nostrum sermonem conferamus? Sic duae tantum essent; verbum, ac nomen. Quemadmodum enim *particulae*, quas dicimus, et apud Graecos (vid. LENNEPIVS v. c. *observ. in Analog. L. Graec. c. III. p. 45.*) et apud Hebraeos (conf. N. G. SCHROEDERVS, vir summus, *Instit. ad fundam. L. Hebraeae sect. IX. §. CXLV et CLI.*) vel ad nomina vel ad verba pertinent: ita, omnium origines si coniectura adsequi liceret, nostrae quoque *particulae* ad alterutrum horum referri posse videntur. Sed cum usus fecerit, ut non magnopere propriae earum significationis ratio habeatur, sed vim vel articuli, vel adverbii, vel praepositionis, vel conjunctionis, vel interiectionis denique induant *particulae*, age, orationem in tres omnino partes, *verbum, nomen, ac particulam* dispescamus. Ita quidem, ut verbo participium; nomine articulus, (qui tamen, originem si spectes, pronomine contineri possit) nomen ipsum, pronomen, *particulae* adverbium, praepositio, coniunctio, interiectioneque intelligatur.

HOOFDSTUK III

Over de rededelen

(a) Wij zullen acht rededelen aannemen: het *naamwoord*, het *lidwoord*, het *voornaamwoord*, waaronder ook het telwoord valt, het *bijwoord*, het *voorzetsel*, het *voegwoord*, het *tussenwerpsel* en het *werkwoord*, waaronder ook het *deelwoord*, het *supinum* en het *gerundium* vallen.

Het naamwoord, het lidwoord, het voornaamwoord, alsook het telwoord, voorts het werkwoord, het deelwoord, het supinum en het gerundium hebben als 'accidens' zowel een *getal* als een *persoon*.

Het naamwoord is hetzij *substantivisch*, hetzij *adjectivisch*.

(a) Als ge de 'dialectici' hoort, moet hetgeen uiteengezet wordt, in zo weinig mogelijk delen worden onderscheiden. Wat gebeurt er dus als we het principe van Plato voor het onderscheiden van de delen der Griekse rede ook op onze taal toepassen? Dan zouden er maar twee rededelen zijn: het werkwoord en het naamwoord. Want evenals de *partikels*, zoals we ze noemen, zowel bij de Grieken (zie bijv. Van Lennep, *observ. in Analog. L. Graec.*, hst. III, bl. 45) als bij de Hebreëen (vgl. N.C. Schroederus, een groot man, *Instit. ad fundam. L. Hebraeae*, sect. IX, § CXLV en CLI) hetzij tot de naamwoorden, hetzij tot de werkwoorden behoren, zo lijken ook onze partikels, als men de oorsprong van deze alle zou mogen gissen, tot een van die beide groepen teruggebracht te kunnen worden. Maar aangezien de *usus* bewerkt heeft dat er nauwelijks rekening gehouden wordt met de eigenlijke betekenis van de partikels, maar dat deze uiteindelijk de betekenis aannemen van hetzij een lidwoord, hetzij een bijwoord, hetzij een voorzetsel, hetzij een voegwoord, hetzij ten slotte een tussenwerpsel, welnu, laten wij de rede dan in ten hoogste drie delen onderscheiden: het *werkwoord*, het *naamwoord* en het *partikel*. En wel zo, dat onder het *werkwoord* het deelwoord, onder het *naamwoord* het lidwoord - dat echter, als ge op de oorsprong let, op het voornaamwoord zou kunnen berusten -, het naamwoord zelf en het voornaamwoord, onder het *partikel* het bijwoord, het voorzetsel, het voegwoord en het tussenwerpsel wordt verstaan.

Nomen substantivum est vel *proprium*, vel *appellativum*.

Nomini accedit *genus*, *numerus*, *casus*; at *declinatio* (quae nempe per dictionis inflexionem procedat; uti apud Latinos et Graecos) valde exigua. (*) Quod enim et in solutâ oratione, Poëtae aliqui, ac eorum sequaces, substantiva, quae quandoque in casu nominativo castratè orthographari iis lubet, efferant integrè et non castratè in genitivo, dativo, et ablativo; venditantes id quidem pro constanti *inflexione*; non linguae usus est ac *analogia*; sed voluntarius eorum abusus et *metaplasmus*. ad usum firmandum plus requiritur quàm scriptoris privati asumptio,

C A P. I V.

De Generibus.

(**) Ad *generum*, apud nos, intellectum praecognoscendum est, id quod per substantivum nomen denotamus, vel *personam esse*, vel *rem*.

Per-

(*) Id, opinor, significat auctor, si quis, exempli causa, van den rade (Senatus), van de hope, (h. e. spes.) van den lande genitivos esse crediderit, a nominativis de raad/ de hoop/ het land bene belgice deductos, plane illum errare. Vti enim olim nulla existerint monosyllaba, sic rade/ hope/ lande nominativi veri fuere. adeoque nec iusto genitivus van den rade/ van de hope/ van den lande dixeris. Conf. quae observavimus ad C. V.

(**) Ingeniosam et forte veram de generum in nominibus origine coniecturam facit

Л А Ж Ъ Р Т У С Т В Ѣ

В 9

КАТЕ

Het substantief is hetzij een *eigennaam*, hetzij een *appellatief*.

Het naamwoord heeft als 'accidens' een *geslacht*, een *getal* en een *naamval*; maar de *verbuiging* - zoals die aan het licht treedt in de flexie van het woord, zoals bij de Latijnen en de Grieken - is zeer gering. (a) Want dat sommige dichters en hun volgelingen ook in de ongebonden rede substantieven die zij in de nominatief wel eens verminkt willen spellen, in de genitief, de datief en de ablatief volledig en niet verminkt weergeven, dit nog wel aanprijzend als een regelmatige *flexie*, is niet de *usus* en de 'analogia' van de taal, maar de opzettelijke 'abusus' en het metaplasmе van die dichters. Om een *usus* te vestigen, is meer vereist dan de voorkeur van een particuliere schrijver.

HOOFDSTUK IV

Over de geslachten

(b) Voor het inzicht in de *geslachten* bij ons dient men vooraf te weten of datgene dat wij met een substantief aanduiden, een *persoon* is dan wel een *zaak*.

(a) Hierop, meen ik, doelt de auteur, dat als iemand zou denken dat bijvoorbeeld *van den rade* ('Senatus'), *van de hope* (d.i. 'spes'), *van den lande* genitieven zijn die van de nominatieven *de raad*, *de hoop*, *het land* op de juiste wijze in het Nederlands zijn afgeleid, hij zich ten enenmale vergist. Want enerzijds waren er eertijds geen eenletter-grepige woorden, anderzijds zijn *rade*, *hope*, *lande* de werkelijke nominatieven geweest. En daarom zoudt ge niet terecht *van den rade*, *van de hope*, *van den lande* genitieven noemen. Verg. wat wij hebben opgemerkt bij hst. V.

(b) Een vernuftige en misschien wel juiste gissing omtrent de oorsprong der geslachten bij de naamwoorden doet Lambert ten

Personas modò rerum distinxit natura, quod vel ad masculinum genus pertinent, vel ad feminineum. *Res*, quanquam natura non novit nisi *singulares*, alias concipimus (si Logicè licet loqui) sub notione *speciei*; alias sub notione *generis*. Idem hoc HUGO GROTIUS in *juris Hollandici institutionibus* sic effert: dat de saken zijn of enkele / of veel begrijpende. Super distinctionibus ejusmodi haud fuerit vero absimile, esse antiquitus sub *seculo analogo* receptum majoribus nostris; ut distincto habuerint genere Grammatico.

Primò nomina propria virorum, sexus, officii masculi:

Secundò nomina propria mulierum, sexus, officii feminei:

Tertiò nomina rerum, quas concipimus sub notione generis Logici; universitatis, collectionis, totius, etc.

Et, quod attinet ad nomina rerum singularium, sive quas concipimus sub idea speciei: ea (de praeteritis, proh dolor! caeci nimis) non invenimus a

ma-

KATZ *Wenl. t. d. h. v. h. bech deel d. Ned. Spraak D. I. bl 397. sq.* Nimrum antiquissimis temporibus res gestas odis memoriae proditas fuisse: poëtas autem res adhibuisse, mouendi gratia ac pingendi, vt personas, quibus vel masculinum genus, vel femininum assignaverint ob certam quamdam, leuiorem quoque, cum hoc vel illo conuenientiam. Hinc etiam, quae personarum formam inquirere parum potuerint, mansisse neutra.

Est igitur distinctio generis in nominibus partim naturae, partim instituti. consulatur hanc in rem GERM. 10. VOSSIVS *Art. Gramm. Lib. III. c. ix. p. 405.*

De natuur der dingen heeft *personen* slechts in zoverre onderscheiden, dat ze hetzij tot het mannelijk, hetzij tot het vrouwelijk geslacht behoren. *Zaken*, hoewel de natuur ze niet dan *enkelvoudig* kent, stellen wij ons - als ik volgens de logica mag spreken - deels onder het begrip '*species*', deels onder het begrip '*genus*' voor. Ditzelfde zegt Hugo de Groot in zijn *instellingen van het Hollandse recht* aldus: "dat de saken zijn of enkele, of veel begrijpende." Naar aanleiding van dergelijke onderscheidingen zou het geenszins onwaarschijnlijk zijn dat oudtijds tijdens het *tijdperk der analogie* bij onze voorouders het gebruik bestond dat zij door een grammaticaal geslacht te onderscheiden zouden hebben

ten eerste: namen, eigen aan mannen, de mannelijke kunne en het mannelijk beroep;

ten tweede: namen, eigen aan vrouwen, de vrouwelijke kunne en het vrouwelijk beroep;

ten derde: namen van zaken, die wij ons voorstellen onder het begrip '*genus logicum*', te weten die van de totaliteit, de verzameling, het geheel, enz.

En wat betreft de namen van enkelvoudige zaken of die wij ons voorstellen onder het begrip '*species*', bevinden we - omtrent het verleden zijn we, ach helaas! al te blind - dat ze door

[vervolg noot (b) van bl. 19]

Kate, *Aenl. t. d. k. v. h. verh. deel d. Ned. Sprake*, dl. I, bl. 397 vlg. "Zeker zijn de gebeurtenissen in de oudste tijden in liederen overgeleverd, en hebben dichters, ten einde te ontroeren of te schilderen, zaken voorgesteld als personen, waaraan zij hetzij het mannelijk, hetzij vrouwelijk geslacht hebben toegekend wegens een zekere stellige, maar ook wel een geringe, overeenkomst met het laatste of met het eerste; en daarom ook zijn zaken die het karakter van personen te weinig hebben kunnen aannemen, onzijdig gebleven."

Het geslachtsonderscheid bij de naamwoorden berust derhalve deels op de natuur, deels op instelling. Men vergelijkte voor deze aangelegenheid Gerh. Joh. Vossius, *Art. Gramm.*, boek III, hst. IX, bl. 405.

Cap. IV. *De Etymologia, Ufu, et Analogia.* 21

majoribus nostris fuisse distincta quarto quodam genere; sed in unum ex illis tribus conjecta.

(*) Hinc jam, pro generibus nostris manant Canones

(*) Licebit in generum apud nos negotio versanti, regulas *BOLHVSII* (*Kant. h. op. STYLS aanleid. t. de hennis d. D. C. bl. 66. volg.*) magnam partem describere. Quas, vt faciliores redderem, Grammaticae *Vossianae* verbis nonnunquam comprehendi. Sit igitur haec

R E G V L A I.

Masculini generis sunt

- I. Nomina virorum, et quae viris tantum conueniunt; vt *Pieter / Warend / Baer / Burgemeester / Groot / Spannaard*. Sic nomina, cum verbalia, tum gentilitia in act et ex exeuntia; vt *wozftaer / overwinnet / Delbenaar / Amsterdammer*. item denominativa in *ier*: vt *Scholier / rentenier*.
- II. Nomina, quae, non origine quidem masculina, significatione tamen ad viros referuntur; vt *woozspzaak / lidmaat / oudeugd*.
- III. Nomina lapidum. si lapidem singularem spectes: vt *robbin / diamant*. At si metallum, siue materiam, neutra sunt.

R E G. II.

Feminini generis sunt

- I. Nomina mulierum, et quae mulieribus tantum conueniunt: vt *Aleid / Margareet. dogter / dienstmaagd*.

Huc etiam pertinent verbalia in *stet* / vt *schijffter*. item denominativa in *es* seu *esse* et *in*: vt *Minnares* siue *Minnaresse* / *wozftin*. [Non vero in *schje*: quod genus obsoletum est, licet a *BOLHVSIO* addatur, atque apud *Groninganos* supersit.]

- II. Participialia in *nis* siue *nisse*: vt *beantennis / gedachtenis*. Deinde etiam verbalia in *ing* s. *inge*: vt *craving / wozeriing*. itemque denominatiua, quae in *n*

onze voorouders niet zijn onderscheiden door een zeker vierde geslacht, maar met één van die drie zijn samengebracht.

(a) Hieruit reeds vloeien voor onze geslachten

(a) Het zal mij vergund zijn, nu ik me bezig houd met de zaak van de geslachten bij ons, de regels van Van Bolhuis (*Aantek. op Styls aanleid. t. de kennis d. N.T.*, bl. 66 vlgg.) grotendeels over te nemen. Om ze gemakkelijker te maken, heb ik ze nu en dan in termen van Vossius' *grammatica* samengevat. Laat dit dus zijn

REGEL I

Van het mannelijk geslacht zijn

- I. Namen van mannen en namen die slechts passen bij mannen, bijv. *Pieter, Aarnoud, Vader, Burgemeester, Griek, Spanjaard*. Zo ook de naamwoorden, zowel deverbatieven als 'gentilia', die op *-aer* en *-er* uitgaan, bijv. *worstelaar, overwinner, Delvenaar, Amsterdammer*. Eveneens de denominatieven op *-ier*, bijv. *Scholier, rentenier*.
- II. Naamwoorden die, hoewel niet van oorsprong mannelijk, door hun betekenis toch met mannen in verband gebracht worden, bijv. *voorspraak, lidmaat, ondeugd*.
- III. Namen van stenen, als ge een enkele steen op het oog hebt, bijv. *robijn, diamant*. Maar als ge het erts of de stof op het oog hebt, zijn ze onzijdig.

REGEL II

Van het vrouwelijk geslacht zijn

- I. Namen van vrouwen en namen die slechts passen bij vrouwen, bijv. *Aleid, Margareet; dogter, dienstmaagd*.
Hiertoe behoren ook de deverbatieven op *-ster*, bijv. *schrijfster*. Eveneens de denominatieven op *-es* of *-esse* en *-in*, bijv. *Minnares* of *Minnaresse, Vorstin*. (Maar niet die op *-sche*, een type dat verouderd is, ofschoon ze door Van Bolhuis wordt toegevoegd en bij de Groningers nog voorhanden is.)
- II. Afleidingen van deelwoorden op *-nis* of *-nisse*, bijv. *bekentenis, gedachtenis*. Verder ook de deverbatieven op *-ing* of *-inge*, bijv. *ervaring, vordering*. En eveneens de denominatieven die op *-y*

nones sequentes; id interim firmiter est tenendum, ut, quantum potis est, dictionem omniam continuo revocemus ad suam analogiam.

Regula I. Genus, cui substant nomina 1. propria virorum; 2. masculi sexus; 3. item officii; **MASCULINUM** vocatum sit:

Regula II. Genus, cui substant nomina 1. propria mulierum; 2. feminei sexus; 3. item officii; **FEMININUM** vocatum sit: quamvis scimus dictionem *het wijf* / *mulier*, nunc neutram esse: verum prisca Flandri eam nobis tradiderant femininam, *die wijve*.

Re-

ſ. *ge* exeunt: nec per apocopen literam *d* amiserunt.

III. Desinentia in *heid* / ab adiectivis derivata: ut *goedheid* / *heilighheid*. vnum item a substantivo ductum: vt *Godheid* a *God*. quod nomen vsu certe est substantivum. Huiusmodi sunt et collectiva in *ſchap*: vt *jungetingschap*. quae tamen, dignitatem rei que conditionem si significant, neutra habentur.

IV. Exeuntia in *tè*: vt *breedte* / *leugte*; itemque nomina literarum: vt, *a* / *b* / *c*.

R E G. III.

Neutrius generis sunt

I. Nomina regionum, insularum, urbium, et pagorum: vt *Abysinië* / *Cesiel* / *Rotterdam* / *Sudethick*.

II. Collectiva cuiuscumque generis: vt *hoorn* / *gras*: excipiuntur tamen *haver* / *spelt* / *mede* permultaque alia. Quae vero materiam rei denotant: vt, *hooper* / *straal*.

III. Infinitivi et pleni, et apocopen passi, pro substantivis positi: vt *het lezen*; *het verloop*.

IV. Adiectiva, quae substantivae accipiuntur; vt *het goed*.

V. Ex.

de volgende richtlijnen voort; dit is intussen terdege in acht te nemen, dat wij zo veel mogelijk ieder woord dadelijk in verband brengen met zijn 'analogia'.

Regel I. Het geslacht waaronder vallen 1. namen, eigen aan mannen, 2. namen voor de mannelijke kunne, 3. namen voor het mannelijk beroep, zij mannelijk genoemd.

Regel II. Het geslacht waaronder vallen 1. namen, eigen aan vrouwen, 2. namen voor de vrouwelijke kunne, 3. namen voor het vrouwelijk beroep, zij vrouwelijk genoemd, hoewel wij weten dat het woord *het wijf*, 'mulier', nu onzijdig is; maar de oude Vlamingen hadden het ons vrouwelijk overgeleverd: *die wive*.

[vervolg noot (a) van bl. 21]

of -ye uitgaan en niet door apocope de letter *d* verloren hebben.

- III. Naamwoorden, eindigend op *-heid*, die van adjectieven zijn afgeleid, bijv. *goedheid*, *heiligheid*. Eveneens een enkel dat van een substantief is afgeleid, bijv. *Godheid*, van *God*. Welk naamwoord in het gebruik stellig als substantivisch geldt. Van deze aard zijn ook de collectieven op *-schap*, bijv. *jongeling-schap*. Deze worden echter, als ze een waardigheid of de gesteldheid van een zaak betekenen, als onzijdig beschouwd.
- IV. Naamwoorden die uitgaan op *-te*, bijv. *breedte*, *lengte*; en eveneens de namen der letters, bijv. *a*, *b*, *c*.

REGEL III

Van het onzijdig geslacht zijn

- I. Namen van landstreken, eilanden, steden en dorpen, bijv. *Abyssinië*, *Tessel*, *Rotterdam*, *Ouderkerk*.
- II. Collectieven van welke aard ook maar, bijv. *koorn*, *gras*; uitgezonderd worden echter *haver*, *spelt*, *mede* en zeer vele andere. Maar deze duiden de stof der zaak aan, bijv. *koper*, *staal*.
- III. Infinitieven, zowel volledige als die apocope hebben ondergaan, wanneer ze als substantieven zijn gebruikt, bijv. *het lezen*, *het verloop*.
- IV. Adjectieven die substantivisch worden opgevat, bijv. *het goed*.

Regula III. Ut et NEUTRUM est vocatum illud, cui subjacent rerum nomina, quae involvunt notionem 1. generis logici; 2. collectionis; 3. universalitatis aut totius. 4. quemadmodum et ejusdem neutrius generis sunt *Partes orationis quaecunque, substantivè aut materialiter positae*. velut adjectiva; pronomina; numeralia; adverbia; praepositiones; conjunctiones; interjectiones; verborum infinitivi; item participia. 5. *verbalia omnia e participio passivo orta* (exceptis iis, in quibus augmentum syllabicum est *nisse / heid / schap*;) 6. Nomina omnia *diminutiva*. fortè quod ambo haec ultima et *logici generis* notionem plerumque induant.

Regula IV. Rerum SINGULARIUM genus nunc restat definire ut proximè: has quidem potissimum

V. Exeuntia in *sel / s. tsel / je / s. jen / tje / s. tjeu / hej / heu / hijn / lijn /* atque in dom. collectiva: vt *raab- sel / oogjen / oogentijn / heidenom*.

Sunt et in sermone nostro communia: vt *egade / gemael / vzermdeling / lutgenoot*. cetera.

Illud quoque obseruasse opus erit;

I. Interdum non tam nominis, quam rei rationem habet: vt, *HET WIJF* *h thooft* *u laar* *oord*.

II. Quoties de neutris singularis numeri praemittatur, vel masculinis eiusdem numeri, alias deni postulantis, pluralia, apocopen passa, significari: vt *op de been / pro de beenen*; *de visch koken / pro de vischen*.

III. Genera nonnullorum nominum interdum permutari; vt *beest* / quod, olim femininum, nunc neutrum est.

IV. Denique esse et apud nos dubii; vt *maad*: omnique generis nomina: vt *slag*.

Ceterum haec vsu, lectione auctorum, atque libro Hoogstratani sive [*Lijst van de geslachten der Naamwoorden van D. VAN HOOGSTRATEN met de verbetering van A. KLUIT.*] melius docèbere.

Regel III. Zo is ook onzijdig genoemd het geslacht waaronder vallen de namen van zaken die het begrip inhouden van 1. een 'genus logicum', 2. een *verzameling*, 3. een *totaliteit* of een *geheel*. 4. Evenzo zijn van ditzelfde onzijdige geslacht *alle mogelijke rededelen die substantivisch of materialiter zijn gebruikt*, zoals adjectieven, voornaamwoorden, telwoorden, bijwoorden, voorzetsels, voegwoorden, tussenwerpsels, infinitieven van werkwoorden, alsook deelwoorden. 5. Alle *deverbatieven* die uit een *passief deelwoord* zijn ontstaan (uitgezonderd die waarin het syllabische augment *-nisse*, *-heid* of *-schap* voorkomt). 6. Alle *diminutieven*. Deze beide laatste groepen wellicht omdat zij meestal ook het begrip van een 'genus logicum' aannemen.

Regel IV. Er rest ons nog, het geslacht van de enkelvoudige zaken zo nauwkeurig mogelijk te bepalen; deze

[vervolg noot (a) van bl. 21]

V. Naamwoorden die uitgaan op *-sel* of *-tsel*, *-je* of *-jen*, *-tje* of *-tjen*, *-ke*, *-ken*, *-kijn*, *-lijn* en de collectieven op *-dom*, bijv. *raadsel*, *oogjen*, *oogenlijn*, *heidendom*.

Er zijn ook in onze taal gemeenslachtige naamwoorden, bijv. *egade*, *gemaal*, *vreemdeling*, *lotgenoot*, enzovoorts.

Het zal nodig zijn ook dit in acht te nemen:

- I. dat somtijds niet zozeer met het naamwoord als wel met de zaak rekening wordt gehouden, bijv. *Het wijf verkoopt haar goed*;
- II. dat telkens wanneer *de* gesteld wordt voor onzijdige naamwoorden met het enkelvoudige getal of voor mannelijke met hetzelfde getal die anders *den* vereisen, meervouden worden bedoeld die apocope hebben ondergaan, bijv. *op de been* in plaats van *de beenen*, *de visch koken* in plaats van *de visschen*;
- III. dat het geslacht van sommige naamwoorden soms wordt veranderd, bijv. *beest*, dat, eertijds vrouwelijk, thans onzijdig is;
- IV. dat er ten slotte ook bij ons naamwoorden zijn met een onzeker geslacht, bijv. *smaad*, en met alle geslachten, bijv. *slag*.

Verder zult ge hierin door de *usus* door het lezen van de auteurs en door het boek van Van Hoogstraten, namelijk de *Lijst van de geslachten der Naamwoorden van D. van Hoogstraten met de vermeerdering van A. Kluit*, beter onderwezen worden.

simum reperimus antiquitus habitas *genere feminino*, ut suffecerit exceptiunculas, quae vel in masculinum degenerarunt labente usu vel in neutrum, referre in tabellam.

Regula V. Feminina sunt itidem omnia Infinitivalia cum augmento *inge*: item participialia cum augmento *nisse*.

erbaren / *erbaringe*. erbaert / *erbaertenisse*.
 beroeren / *beroeringe*. beroert / *beroertenisse*.
 verbinden / *verbindinge*. verbint / *verbintenisse*.
 bekennen / *bekenninge*. bekennt / *bekentenisse*.
 voerden / *voedinge*. voert / *voertnisse*.
 bewegen / *beweginge*. beweegt / *beweegtenisse*.
 begraven / *begravinge*. begraeft / *begraeftenisse*.
 ontfangen / *ontfanginge*. ontfangt / *ontfanktenisse*.
 etc.

Dicemus post suo loco, quemnam *metaplasum* utraque haec verbalia hodiè sint passa: jubente, scilicet, *Euphonia*; cui (ut rectè observat Antonius de Hubert in Prolegomenis Psalmodiae suae) per totam nostram linguam tribuitur plurimum; factaque illa, in re nostrâ orthographicâ, velut *Dea*, caeloque locata. Ita ut inania prorsus captent, qui id non agnoscant. Conveniens est istud cum Quintiliani dicto, *esse impetratum à consuetudine, suavitatis causâ ut peccare liceat*. Nimis negotii mihi est, metaplasum eum sigillatim enarrare, cum in ipsis vocibus se prodat.

Regula VI. Rei singularis nomen sive masculinum, sive femininum, quoties sumitur collectivè, induit et quandoque genus neutrum. ut

vinden wij oudtijds voornamelijk beschouwd als van het *vrouwelijk geslacht*. Bijgevolg zal het voldoende zijn de kleine uitzonderingen, die door het verval van de *usus* hetzij naar het mannelijk, hetzij naar het onzijdig geslacht zijn afgeweken, in een lijst te vermelden.

Regel V. Vrouwelijk zijn eveneens alle afleidingen van infinitieven met het augment *-inge*, alsook de afleidingen van deelwoorden met het augment *-nisse*:

<i>ervaren</i>	-	<i>ervaringe</i>	<i>ervaert</i>	-	<i>ervaertenisse</i>
<i>beroeren</i>	-	<i>beroeringe</i>	<i>beroert</i>	-	<i>beroertenisse</i>
<i>verbinden</i>	-	<i>verbindinge</i>	<i>verbint</i>	-	<i>verbintennisse</i>
<i>bekennen</i>	-	<i>bekenninge</i>	<i>bekent</i>	-	<i>bekentennisse</i>
<i>vorderen</i>	-	<i>vorderinge</i>	<i>vordert</i>	-	<i>vordertnisse</i>
<i>bewegen</i>	-	<i>beweginge</i>	<i>beweegt</i>	-	<i>beweegtenisse</i>
<i>begraven</i>	-	<i>begravinge</i>	<i>begraeft</i>	-	<i>begraeftenisse</i>
<i>ontfangen</i>	-	<i>ontfanginge</i>	<i>ontfangt</i>	-	<i>ontfanktenisse</i>
enz.					

Wij zullen later te zijner plaatse zeggen welk *metaplasme* deze beide groepen deverbatieven tegenwoordig hebben ondergaan, zulks op bevel, natuurlijk, van de *eufonie*, waaraan - zoals Antonis de Hubert in de Voorrede bij zijn eigen Psalmberijming terecht opmerkt - door onze ganse taal heen zeer veel wordt opgeofferd en die in de kwestie van onze spelling geworden is als tot *een godin en een in de hemel geplaatste*. Aldus jagen diegenen stellig op ijdelheden, die dit niet erkennen. Het bovenstaande is in overeenstemming met het gezegde van Quintilianus *dat van de gewoonte gedaan gekregen is dat het ter wille van de welluidendheid geoorloofd is te zondigen*. Het is mij te veel moeite dit metaplasme tot in bijzonderheden te beschrijven, aangezien het zich in de woorden zelf verraadt.

Regel VI. De naam van een enkelvoudige zaak, hetzij mannelijk, hetzij vrouwelijk, neemt zo dikwijls hij collectief wordt opgevat, ook wel eens het onzijdig geslacht aan. Bijv.

de sneeu/	het sneeu.
de getuighenisse/	het getuighenisse.
de vinke/	het vink.
de haeg/	het haeg; (*)

quomodo venatores his vocibus utuntur.

de gereetschap/	het gereedschap.
de schole/	het schole.
de maegschap/	het maegschap.

et complura alia in schap/ etc.

Regula VII. Dictiones, ab exteris mutuatae, adsciscuntur cum suo genere. ut, de kraantz. m: de tafel. f. de kroone. f. de troon. m. etc.

Regula VIII. Nomina substantiva, tum composita ac decomposita, tum per metaplasium decurtata aut contracta, servant genus dictionis primitivae. (†)

ut,

(*) Nec nobis placet, quod MOONENIVS Ep. p. 9. accusat, het haeg/ het vink. Venatorum atque aucupum non magna est in sermone auctoritas. KLIVITIVS in obs. ad HOOGSTRATANI Genera nominum subst. zulk een misbruik schijnt my toe gesproken uit de sprekkings DAAR IS VEEL HAAS.

(†) Non sine veri specie MOONEN. Ep. p. 96: van ARMOET, OOTMOET, VLIJT, WEELDE, DEUGT, VOORSPOET, ERNST, AENDACHT, ROU, enz. kooft ARMOEDIGH, OOTMOEDIGH, VLYTIGH, WEELDIGH, DEUGTACHTIGH, of lieber DEUGDELYK, VOORSPOEDIGH, ERNSTIGH, AENDACHTIGH, ROUWIGH enz. En van deze byvoeglyke worden weder Zelfstandige Naemwoorden afgeleidt; als ARMOEDIGHEIT, WEELDIGHEIT, DEUGTACHTIGHEIT of lieber DEUGDELYKHEIT, VOORSPOEDIGHEIT, ERNSTIGHEIT, AENDACHTIGHEIT, ROUWIGHEIT enz. hoewel deze

<i>de sneeu</i>	-	<i>het sneeu</i>
<i>de getuighenisse</i>	-	<i>het getuighenisse</i>
<i>de vinke</i>	-	<i>het vink</i>
<i>de haes</i>	-	<i>het haes, (a)</i>

zoals jagers deze woorden gebruiken.

<i>de gereetschap</i>	-	<i>het gereedschap</i>
<i>de schole</i>	-	<i>het schole</i>
<i>de maegschap</i>	-	<i>het maegschap</i>

en verscheidene andere op *-schap*, enz.

Regel VII. Woorden, van buiten onze grenzen ontleend, worden overgenomen met hun eigen geslacht. Bijv. *de krantz*: m., *de tafel*: v., *de kroone*: v., *de troon*: m., enz.

Regel VIII. Substantieven, zowel samengestelde en van samengestelde afgeleide, als die door het metaplasmе ingekort of samengetrokken zijn, behouden het geslacht van het oorspronkelijke woord. (b)

(a) Wij achten het niet juist dat Moonen, *Brief*, bl. 9, *het haas* en *het vink* afkeurt. Het gezag van jagers en vogelaars inzake het taalgebruik is niet groot. Kluit zegt in zijn *opmerkingen bij Van Hoogstratens Geslachten der zelfstandige naamwoorden*: "zulk een misbruik schijnt my toe gesproten uit de spreekwys *Daar is veel haas*."

(b) Niet zonder schijn van waarheid zegt Moonen, *Brief*, bl. 96: "van *armoet*, *ootmoet*, *vlijt*, *weelde*, *deugt*, *voerspoet*, *ernst*, *aendacht*, *rou*, enz. koopt *armoedigh*, *ootmoedigh*, *vlytigh*, *weeldigh*, *deugtachtigh*, of liever *deugdelyk*, *voerspoedigh*, *ernstigh*, *aendachtigh*, *rouwigh*, enz. En van deeze Byvoeglyke worden weder Zelfstandige Naemwoorden afgeleid; als *armoedigheid*, *weeldigheid*, *deugtachtigheid* of liever *deugdelykheit*, *voerspoedigheid*, *ernstigheid*, *aendachtigheid*, *rouwigheit* enz. hoewel

ut, achtinge/	achte.
armoedighede/	armoede.
ootmoedighede/	ootmoede,
blijtighede/	blijte.
weeldigheid/	weelde.
deugdachtighede/	deugde.
boozspoedighede/	boozspoede,
ernstighede/	ernste.
aendachtighede/	aendagte.
rouwighede/	rouwe.
antwoozdinge/	antwoozde,
bozginge/	bozge.
gesterkthede/	sterkte.
gebozchtthede/	bozghete,
berstinge/	berste.
kindeken/	kind.
belegtſel/	beleg.
geſpantſel/	geſpan,
begintſel/	begin.
bedingtſel/	beding,
wijſken/	wijf/ etc.

Huc spectant participia omnia materialiter aut substantivè posita; quaeque per apocopen decurtantur.

deze allen niet/ of niet eben zeer in het gebruik zijn. Contra VERWER. *Ep. ad Reland.* p. 50. — *Moo-*
nen, en zyne volgers — *degrppen/ ALLE WORTEL-*
WOORT IS VAN 'T KORTSTE; en te recht. Daar
honne ſluitreden/ Ergo, ALLE KORTSTE IS
'T WORTELWOORT is — een sophisma. — *Men*
moet onderscheiden tusſchen OIERSPONKELIJK
KORTST EN KORTST DOOR SNORIJINGE.

Bijv. <i>achtige</i>	-	<i>achte</i>
<i>armoedighede</i>	-	<i>armoede</i>
<i>oetmoedighede</i>	-	<i>oetmoede</i>
<i>vlijtighede</i>	-	<i>vlijte</i>
<i>weeldigheid</i>	-	<i>weelde</i>
<i>deugdachtighede</i>	-	<i>deugde</i>
<i>voorspoedigheid</i>	-	<i>voerspoede</i>
<i>ernstighede</i>	-	<i>ernste</i>
<i>aendachtighede</i>	-	<i>aendagte</i>
<i>rouwighede</i>	-	<i>rouwe</i>
<i>antwoordinge</i>	-	<i>antwoorde</i>
<i>borginge</i>	-	<i>borge</i>
<i>gesterkthede</i>	-	<i>sterkte</i>
<i>geborchthede</i>	-	<i>borghte</i>
<i>berstinge</i>	-	<i>berste</i>
<i>kindeken</i>	-	<i>kind</i>
<i>belegtsel</i>	-	<i>beleg</i>
<i>gespantzel</i>	-	<i>gespan</i>
<i>begintsel</i>	-	<i>begin</i>
<i>bedingtsel</i>	-	<i>beding</i>
<i>wijfken</i>	-	<i>wijf enz.</i>

Hiertoe behoren alle deelwoorden die materialiter of substantivisch zijn gebruikt, en die door apocope zijn ingekort.

[vervolg noot (b) van bl. 25]

deze allen niet, of niet even zeer in het gebruik zijn." Daartegenover stelt Verwer, *Brief aan Reland*, bl. 50: "--- Moonen, en zyne volgers --- begrypen, alle wortelwoort is van 't kortste; en te recht. Maar hunne sluitreden, Ergo, alle kortste is 't wortelwoort is --- een sophisma. --- Men moet onderscheiden tusschen oirspronkelijk kortst en kortst door snoeiingje."

rantur. ut het geboel / geblaes / (*) geraes / ge-
 volg / gestryk ; à geboelde / geblaesde / geraesde /
 gevolgde / gestrykte / etc.

Hinc Primitivorum genera tenere apud nos satis
 est. interim regula isthaec, applicata etiam ad infi-
 nitivos materialiter et substantivè positos, statim
 monstrabit genus.

het aanschynen /	het aanschyn.	n.
het geballen /	het geval.	n.
toeballen /	het toeval.	n.
tegenballen /	het tegenval.	n. etc.

Verum ubi regulae usus universalis in variam ab-
 duceret kakophoniam, ut à loopen / het loop: koop-
 pen / het koop: raden / het Raed / etc. (qui pro-
 prie soloecismus est Valonum, Britannorum, Sco-
 torum,) universalitatem eam quadantenus restrinxit
 Euphonia, locumque fecit quasi et regulae sequenti.

Regula IX. Substantiva omnia, ita affecta, qua-
 si essent ex infinitivis, substantivè positus, abbreviata

(*) HET GEVOEL, GEBLAES, inquit MOENEN. ep. p.
 10. seq., verschillen by deel van GEVOELDE, GE-
 BLAESDE of GEBLAESDE; dewyl de eerste eene
 daet of bedryf. betekenen / de leste lydende deelwoor-
 den zyn. Het geen ook aengemerkt moet worden
 op den ondersten regel GEGEEF, GESCHRIJF,
 BEDRYF, VOOR GEGREFD', GESCHRYFD', BE-
 DRYFD' by Maelaet stellende.

Quae quidem bene monuit. Haec enim omnia, ve
 sexcenta alia, infinitivi sunt, apocopen passivi, substan-
 tiveque positi, geboelen / geblazen / gegeven / ge-
 schryven / bedryven.

De quorum praepositione ut vid. VERWER. c. X.

Bijv. *het gevoel, geblaes, (a) geraes, gevolg, gestrijk, van gevoelde, geblaesde, geraesde, gevolgde, gestrijkte, enz.*

Om deze reden is het bij ons voldoende, het geslacht van de oorspronkelijke deelwoorden aan te houden. Intussen zal die regel, ook toegepast op infinitieven die materialiter en substantivisch zijn gebruikt, terstond het geslacht laten zien:

<i>het aanschijnen</i>	-	<i>het aanschijn</i>	o.
<i>het gevallen</i>	-	<i>het geval</i>	o.
<i>toevallen</i>	-	<i>het toeval</i>	o.
<i>tegenvallen</i>	-	<i>het tegenvval</i>	o. enz.

Maar wanneer het algemeen gebruik van de regel zou leiden tot een bonte kakofonie, zoals van *loopen: het loop, koopen: het koop, raden: het Raed*, enz. - wat in het bijzonder een taalfout is van de Walen, de Britten en de Schotten -, heeft de eufonie die algemeenheid tot op een zeker punt beperkt en als het ware ook voor de volgende regel plaats gemaakt.

Regel IX. Alle substantieven die er uitzien, alsof ze afkomstig zijn van substantivisch gebruikte infinitieven en die

(a) "Het gevoel, geblaes," zegt Moonen, *Brief*, bl. 10 vlg., "verschillen vry veel van *gevoelde, geblaesde of geblaezene*; dewyl de eerste eene daet of bedryf betekenen, de leste lydende deelwoorden zyn. Het geen ook aangemerkt moet worden op den ondersten regel [Opm. JK: van bl. 59 in de editie 1707 (= bl. 93 in de editie 1783)] *gegeef, geschrijf, bedryf*, voor *gegeefd', geschryfd', bedryfd'* by Naelaet stellende."

Hierop heeft hij bepaald met recht gewezen. Want deze woorden zijn alle, als talloze andere, infinitieven die apocope hebben ondergaan en substantivisch zijn gebruikt: *gevoelen, geblazen, gegeven, geschryven, bedryven*.

Over het voorvoegsel *ge-* hiervan zie Verwer, hst. X.

viata per simplicem apocopen, sunt nobis masculina. (*).

ut het loopen /	de loop.	m.
hoopen /	de koop.	m.
smetten /	de smet.	m.
stooten /	de stoot.	m.
smakken /	de smak.	m.
vallen /	de val.	m.
keeren /	de keer.	m.
bzieden /	de bzief.	m.
inhouden /	de inhoud.	m.
swieren /	de stwier.	m.
raden /	de raed.	m. etc.

Manifesta etiam est causa ex regulis VIII et IX, quare nomina quaedam sint generis communis.

ut

(*) *Abbreviata per simplicem Apocopen sunt nobis masculina.* — Deze stelling is niet waer / dewyl — deze zelfstandige Naamwoorden alleen van de gebiedende wyze in de werkwoorden worden afgeleidt. MOONEN. Ep. p. 10: Cuius rei velim causas adduxisset. Pergit: — de tweede is ook niet altyt waerachtig; naerdien men ook zegt / DE MIN, DE VLEK, DE SMET, DE PLAEG, DE VRAEG, DE ZUCHT, DE VLUCHT, DE SMART enz. ten waere men alle deeze Naamw. wilde houden voor Oorspronghelyke. Ad haec VERWER. ep. ad Reland. p. 49. De gemeenen - lantschale / achtervolgens onzen — Tongeslagh / die hier de eindelyke consonant met eene respiratie herbat / luidt MINNE, VLEKKE —; alle FER SYNCOPEN bekotet uit Verbalia in INGE; en daerom volgens mijnen VIII. Regel feminina. et p. 40: wilde men van eenen Imperativus — let afleiden / zou de betekenis van het derivatum moeten insluiten het denkbeeld van iets Imperatyfs.

door enkelvoudige apocope zijn ingekort, zijn voor ons mannelijk. (a)

Bijv. <i>het loopen</i>	-	<i>de loop</i>	m.
<i>koopen</i>	-	<i>de koop</i>	m.
<i>smetten</i>	-	<i>de smet</i>	m.
<i>stooten</i>	-	<i>de stoot</i>	m.
<i>smakken</i>	-	<i>de smak</i>	m.
<i>vallen</i>	-	<i>de val</i>	m.
<i>keeren</i>	-	<i>de keer</i>	m.
<i>brieven</i>	-	<i>de brief</i>	m.
<i>inhouden</i>	-	<i>de inhoud</i>	m.
<i>swieren</i>	-	<i>de swier</i>	m.
<i>raden</i>	-	<i>de Raed</i>	m. enz.

Op grond van de *regels* VIII en IX is ook de reden duidelijk waarom sommige naamwoorden gemeenslachtig zijn.

(a) "Substantieven die door enkelvoudige apocope zijn ingekort, zijn voor ons mannelijk." "--- Deze stelling is niet waer, dewyl --- deze zelfstandige Naemwoorden alleen van de gebiedende wyze in de werkwoorden worden afgeleid." Aldus Moonen, *Brief*, bl. 10. Ik zou wel willen dat hij argumenten hiervoor had aangevoerd. Hij vervolgt: "--- de tweede is ook niet altyd waerachtig; naerdien men ook zegt, *de min*, *de vlek*, *de smet*, *de plaeg*, *de vraeg*, *de zucht*, *de vlucht*, *de smart* enz. ten waere men alle deeze Naamw. wilde houden voor Oirsprongkelyke." Hierover zegt Verwer, *Brief aan Reland*, bl. 49: "De gemeenen-lantstale, achtervolgens onzen --- Tongeslagh, die hier de eindelyke consonant met eene respiratie hervat, luidt *minne*, *vlekke* ---; alle per syncopen bekortet uit Verbalia in *inge*; en daerom volgens mijnen VIII. Regel feminina." En op bl. 40: "Wilde men van eenen Imperativus --- iet afleiden, zoo zou de beteikenis van het derivatum moeten insluiten het denkbeelt van iets imperatyfs."

ut wensch	m.	à	wenschen.
wensche	f.	à	wenschinge.
routw.	m.	à	routwen.
routwe	f.	à	routwinge.
wenk	m.	à	wenken.
wenke	f.	à	wenkinge.

Par ratio est in multis aliis: ut, *afbrek / afbreuke*: *tredt / intrede*: *kant / kante*: *klem / klemme*: *lach / lachche* / etc.

Regula X. In nominibus substantivis, quae ex aliis vocibus componuntur, servatur genus vocis terminatricis: ut, *Gods-geleertheit* / ex masc. et fem. est femininum; item *Regts-geleertheit* / quod ex neutro et feminino.

Generis cognitio pro omni nomine substantivo summe nobis est necessaria: et perappositè in Dictionario KILIANI cuique voci, saltem primitivae, id posset adjungi. interim perfectissime, et errore (ni fallor) absque ullo, id nobis promit *Versio* nostra *Bibliorum Dordracena*: prout, nimirum, Grammaticus coetus ante memoratus istud definiverit. ad hanc igitur *Versionem* tutò recurritur, velut ad verum lapidem Lydium. Et quantum parte in hac invenias apud Coryphaeos, Grammaticaeque universae (si Metaplasium demas) observatores exactissimos, Equitem HOOFDIUM et JUSTUM VONDELIUM; penitè cum *Versione* ea habent conspirans. nam semel in posterum notandum est; Metaplasmi usum non impedire, quo minus quis, per omnem reliquam Grammaticen, possit et perfectissimus esse.

Bijv.	<i>wensch</i>	m.	van	<i>wenschen</i>
	<i>wensche</i>	v.	van	<i>wenschinge</i>
	<i>rouw</i>	m.	van	<i>rouwen</i>
	<i>rouwe</i>	v.	van	<i>rouwinge</i>
	<i>wenk</i>	m.	van	<i>wenken</i>
	<i>wenke</i>	v.	van	<i>wenkinge</i>

Hetzelfde doet zich voor bij vele andere, bijv. *afbrek - afbreuke, tredt - intrede, kant - kante, klem - klemme, lach - lachche*, enz.

Regel X. Bij substantieven die uit andere woorden worden samengesteld, wordt het geslacht van het laatste woord aangehouden. Bijv. *Gods-geleertheit*, samengesteld uit een mann. en een vrouw. woord, is vrouwelijk; eveneens *Regts-geleertheit*, dat is samengesteld uit een onzijdig en een vrouwelijk woord.

De kennis van het geslacht is ons voor elk substantief hoogst noodzakelijk; en in het woordenboek van Kiliaan zou het zeer geschikt aan ieder woord, althans aan ieder grondwoord, toegevoegd kunnen worden. Intussen wordt het ons zeer volmaakt en - als ik mij niet vergis - zonder enige fout getoond door onze *Dordtse vertaling van de bijbel*, in zoverre het immers door de eerder vermelde grammaticale vergadering is vastgesteld. Tot deze *vertaling* neemt men derhalve veilig zijn toevlucht, als tot de ware steen der Lydiërs. En al wat ge in dit opzicht zult vinden bij de coryfeeën, zij die zich nauwkeurig houden - afgezien van het metaplasme - aan de algemene grammatica, namelijk ridder Hooft en Joost van den Vondel, hebben zij geheel en al in overeenstemming met die *vertaling*. Want voor het vervolg moet eens en voor altijd worden opgemerkt dat het gebruik van het metaplasme niet verhindert dat iemand door de ganse overige grammatica heen ook zeer volmaakt kan zijn.

CAP. V.

De Declinatione Articulorum et Substantivorum.

Patet igitur plura genera nobis non esse quantia; MASCULINUM, FEMININUM, NEUTRUM. Generum characteristicam scimus apud Latinos esse conspicuam in ipsa dictione. id, quantum nobis indagare occurrit; semper fuit secus apud nos; ubi infinito, et quidem regulariter cuius generi et eadem competit terminatio *mensche. m. woutwe. f. gebeente. n.* etc. Hinc et nobis necesse fuit Characteristicam Generum seorsim à dictione arcescere. Ea *Articulus* vocatur passim. Masculino et feminino generi tribuitur nobis articulus idem, qui antiquitus *die*; nunc *de*; alter, quem Neutri generi tribuimus, antiquitus *dat* / nunc *het* / audit.

Est quidem valde dignum observatu; declinationes Belgicas penitus mansisse adhuc penes eandem analogiam, qua erant ante annos quingentos et amplius: ita ut ne minima iis acciderit anomalia. sunt quidem aliquando neglectius habitae (etiam apud summos auctores) ante coetum Grammaticum de quo supra; verum istud nunquam induit vim usus. interim in declinatione per *articulos* videas conspirare ferè omnes populos Europaeos; quemadmodum in conjugatione per *verba auxiliaria*, et porro in *perinultae phrasilogiae normâ*, tum etymologica tum syntactica. Cujus ea erit causa, quod in lingua, aut saltem ejus norma, omnes unâ eodem habuimus lu-
di.

HOOFDSTUK V

Over de verbuiging van de lidwoorden en de substantieven

Het is dus duidelijk dat wij niet meer *geslachten* hebben dan drie: mannelijk, vrouwelijk en onzijdig. Wij weten dat het kenmerk der *geslachten* bij de Latijnen zichtbaar is aan het woord zelf. Dit, voor zover wij hebben kunnen nagaan, is altijd anders geweest bij ons, waar bij het onbepaalde, en zelfs in de regel bij elk mogelijk geslacht ook dezelfde uitgang past: *mensche* m., *vrouwe* v., *gebeente* o. enz. Om deze reden ook was het voor ons noodzakelijk het kenmerk der *geslachten* van buiten het woord zelf aan te brengen. Dit wordt overal het *lidwoord* genoemd. Aan het mannelijk en het vrouwelijk geslacht kennen wij hetzelfde lidwoord toe, dat oudtijds *die* luidde, nu *de*; het andere lidwoord, dat wij aan het onzijdige geslacht toekennen, luidde oudtijds *dat*, nu *het*.

Het verdient stellig zeer de opmerkzaamheid dat de Nederlandse verbuigingen nog geheel en al gebleven zijn bij dezelfde 'analogia' die zij vijfhonderd jaar en langer geleden hadden, in die zin, dat hen niet de geringste 'anomalia' getroffen heeft. Weliswaar zijn ze vóór de grammaticale vergadering waarover boven gesproken is, soms nogal achteloos gehanteerd (zelfs bij uitstekende auteurs), maar dit heeft nooit de kracht van de *usus* aangenomen. Intussen wilt ge wel opmerken hoe met betrekking tot de verbuiging door middel van *lidwoorden* bijna alle Europese volken overeenstemmen, zoals ze dat ook doen wat betreft vervoeging door middel van *hulpwerkwoorden* en voorts met betrekking tot de *norm*, zowel de 'etymologische' als de 'syntactische', *van een zeer uitgebreide 'phrasiologia'*. Hiervan zal dit de oorzaak zijn, dat wij met betrekking tot de taal, of althans de norm ervoor, allen gezamenlijk dezelfde

dimagistros; nimirum vel ipsos veteres Germanos, vel populos qui ortum iis debent: hi quippe, post natum Christum, sub jugo habuerunt Italiam, Hispaniam, Galliam, Angliam, ut latè in historiis patet.

Numero utimur bino, singulari et plurali. Casibus sex (), Nominativo, Genitivo, Dativo, Accusativo, Vo-*

(*) Diuinus SCALIGER *de Casibus* L. L. C. LXXX. obli- quos Latinorum casus appellari, affirmavit, quod cadant a recto; rectumquè adèo ipsum non nisi *indeclinatè* casum vocari. Contra VOSSIVS *De Art. Gramm.* Lib. iiii. què de Anàlog. Lib. prim. inscribitur, C. XLV. p. 638. *casus ex eo nomen indeptus esse suspi- catur, quod in his vel illas syllabas nomen — quass- tadat.* Quidquid est, id patet, casum peculiari no- minis pro constructionis diuersitate terminationi in- esse. Quamobrem, cum artis grammaticae vocabula a Latinis ad nos venerint, non possum facere cum LAMBERTO TEN KATE, qui tres *genitiuos*, tres item *accusatiuos*, quatuor autem *ablatiuos*, ac tredecim igitur in vniuersum casus agnoscit (*Aenl. tot de Nederd. Sp. N. I. bl. 327.*) Nam si casus quispiam ita adhibetur, vt eius terminatione diuersae aliquando nominum significatiões comprehendantur: eone casus ipse, hoc est, ipsa terminatio, diuersus est? Idem error, confundens ille modum significandi cum casibus, est eorum, qui casus nostros sic appellent:

De merker of werkende persoon of zaak.

— Eigenaar.

— Ontvanger.

— Betreft wordende persoon of zaak.

— Geroepen of aangesproken persoon of zaak.

— Benomen persoon of zaak.

Sed et hos dudum in ordinem redegit HOUTAMVS, homo acerrimi iudicii. [D I. Werken van 't Werdoot- schap KUNST WORDT DOOR ABBEID VERKRE- GEN. p. 147. seqq.]

leermeesters hebben gehad, natuurlijk hetzij de oude Germanen zelf, hetzij de volken die hun oorsprong aan hen te danken hebben; deze immers hebben na de geboorte van Christus Italië, Spanje, Frankrijk en Engeland onder het juk gehad, zoals ampel uit de geschiedschrijvingen blijkt.

Wij gebruiken twee *getallen*: het *enkelvoudige* en het *meervoudige*, en zes *naamvallen* (a) de *nominatief*, de *genitief*, de *datief*, de *accusatief*,

(a) De goddelijke Scaliger heeft in *de Causis L.L.*, hst. LXXX, verzekerd dat de naamvallen der Latijnen 'scheef' genoemd worden omdat zij van het rechte afvallen, en dat zo het rechte zelf niet dan in oneigenlijke zin een 'naamval' genoemd wordt. Daartegenover vermoedt Vossius, *De Art. Gramm.*, boek III, dat als titel heeft *de Analog. Lib. prim.*, hst. XLV, bl. 638, dat de naamvallen op grond daarvan hun naam gekregen hebben, omdat het naamwoord in deze of gene lettergreep --- als het ware neervalt. Hoe het ook zij, het is duidelijk, dat de naamval ten behoeve van de verscheidenheid der constructie inherent is aan de specifieke uitgang van het naamwoord. Om deze reden, aangezien namelijk de termen van de 'ars grammatica' van de Latijnen tot ons gekomen zijn, kan ik het niet eens zijn met Lambert ten Kate, die drie *genitieven*, insgelijks drie *accusatieven*, verder vier *ablatieven* en dus in het geheel dertien naamvallen aanneemt (*Aenl. tot de Nederd. Sp.*, dl. I, bl. 327). Want als de een of andere naamval zo gebruikt wordt, dat onder de uitgang ervan soms verschillende betekenissen van het naamwoord worden verstaan, is daarom de naamval zelf, dat is de uitgang zelf, verschillend? Dezelfde fout, waarbij de betekenis wordt verward met de naamvallen, wordt gemaakt door degenen die onze naamvallen aldus aanduiden:

- De werker of werkende persoon of zaak
- Eigenaar
 - Ontvanger
 - Bewerkt wordende persoon of zaak
 - Geroepen of aangesproken persoon of zaak
 - Benomen persoon of zaak

Maar ook dezen heeft Houtamus, een man met een zeer scherp oordeel, al lang tot de orde teruggeroepen (*Werken van 't Genootschap Kunst wordt door arbeid verkregen*, dl. I, bl. 147 vlgg.).

32 IDEA GRAMMATICA

Vocativo et Ablativa. in his nunc Declinatio nominum substantivorum sequenti modo procedit.

In

Hoc igitur si in linguam nostram conferas, tres nobis ad summum casus erunt; quos simplici non minus, quam commodo nomine primi, secundi ac tertii distinguas. Quae cum dicimus, praesentem declinationis conditionem volumus. Haud enim nescimus sermoni Getico, Francoteutonico, et Anglofaxonico plures casus vero dictos vocabulo fuisse. Enim vero AINS, ren / vt vnum et alterum exemplum a LAMBERTO TENKATE (Hist. D. I. bl. 356.) mutuo sumamus, apud Gothos ita habet:

	Nom.	Gen.	Dat. et Abl.	Acc.
M.	Ains.	Ains.	Ain in et Ainamma.	Ainans.
F.	Aina.	Ainsos.	Ainai.	Aina.
N.	Ain.	Ains.	Ainamma.	Ain.

Apud Francoteutones

	Nom.	Gen.	Dat. et Abl.	Acc.
M.	Ein.	Eines.	Einemo.	Einan / on.
F.	Einc.	Einero / einet.	Einero.	Eina / e.
N.	Ein.	Eines.	Einemo.	Ein.

Atque apud Anglofaxes

	Nom.	Gen.	Dat. et Abl.	Acc.
M.	An.	Anes.	Anum.	Anne / Annus.
F.	Ane.	Anre.	Anre.	Ane.
N.	An.	Anes.	Anum.	An.

In Anglofaxonis autem nomen adiect. GOD, goed / ita:

	Masc.	Sing.	Fem.	Neut.
Nom.	God.	God.	God.	God.
Gen.	Godes.	Gode.	Gode.	Godes.
Dat. et Abl.	Godum / dan.	Gode / dan.	Gode / dan.	Godum / an.
Acc.	Gode.	Gode / dan.	Gode / dan.	God.
				Plur.

de *vocatief* en de *ablatief*. Hierin nu komt de *verbuiging* der substantieven op de volgende wijze te voorschijn.

[vervolg noot (a) van bl. 31]

Als ge dit derhalve op onze taal toepast, zullen wij ten hoogste drie naamvallen hebben, die ge met de even simpele als passende benamingen eerste, tweede en derde moet onderscheiden. Wanneer wij dit zeggen, bedoelen we de tegenwoordige toestand van de verbuiging. Want wij weten heel goed dat de Getische taal, de Franco-Duitse en de Angelsaksische meer naamvallen in de eigenlijke zin van dat woord hebben gehad. In feite gaat *ains*, 'een', om een paar voorbeelden aan Lambert ten Kate (*Aenl.*, dl. I, bl. 356) te ontleen, bij de Goten aldus:

Nom.	Gen.	Dat. en Abl.	Acc.
M. <i>Ains</i>	<i>Ainis</i>	<i>Ainin</i> en <i>Ainamma</i>	<i>Ainana</i>
V. <i>Aina</i>	<i>Ainazos</i>	<i>Ainai</i>	<i>Aina</i>
O. <i>Ain</i>	<i>Ainis</i>	<i>Ainamma</i>	<i>Ain</i>

bij de Franken als volgt:

Nom.	Gen.	Dat. en Abl.	Acc.
M. <i>Ein</i>	<i>Eines</i>	<i>Einemo</i>	<i>Einan</i> , <i>-on</i>
V. <i>Eine</i>	<i>Einero</i> , <i>einer</i>	<i>Einero</i>	<i>Eina</i> , <i>-e</i>
O. <i>Ein</i>	<i>Eines</i>	<i>Einemo</i>	<i>Ein</i>

en bij de Angelsaksen als volgt:

Nom.	Gen.	Dat. en Abl.	Acc.
M. <i>An</i>	<i>Anes</i>	<i>Anum</i>	<i>Anne</i> , <i>Aenne</i>
V. <i>Ane</i>	<i>Anre</i>	<i>Anre</i>	<i>Ane</i>
O. <i>An</i>	<i>Anes</i>	<i>Anum</i>	<i>An</i>

En in het Angelsaksisch gaat het adjectief *god*, 'goed', aldus:

	Mann. Enkelv.	Vrouw.	Onz.
Nom.	<i>God</i>	<i>Gode</i>	<i>God</i>
Gen.	<i>Godes</i>	<i>Godre</i>	<i>Godes</i>
Dat. en Abl.	<i>Godum</i> , <i>-dan</i>	<i>Godre</i> , <i>-dan</i>	<i>Godum</i> , <i>-an</i>
Acc.	<i>Godre</i>	<i>Gode</i> , <i>-dan</i>	<i>God</i>

In Masculinis.

	Singulariter.	Pluraliter.
Pro Nominativo	de man/	de mannen.
Genitivo	van den man/	van de mannen.
Dativo	aen den man/	aen de mannen.
Accusativo	den man/	de mannen.
Vocativo	o! man/	o! mannen.
Ablativo	van den man/	van de mannen.

Ge-

Plur:

Nom. et Acc. Gode.

Gen. Gode.

Dat. et Abl. Gode. in omni plane genere;

At, si nostra hodie quaerantur, pronomina triptota, nomina vero diptota deprehenduntur. Articulus enim masculinus de / cuius normam sequuntur pronomina masculini generis; in singulari numero sic immutatur;

Masc. Sing.

I. De.

II. Des.

III. Den.

In plurali

I. De:

II. Det.

III. Den.

Huius vero, ut et pronominum, genus femininum ac neutrum in utroque numero diptoton est, ut

Fem. Sing. Plur.

I. De:

De.

II. Det.

Det:

Neutr. Sing. Plur.

I. Det.

De.

II. Des.

Det:

Bij mannelijke substantieven

	<i>enkelvoudig</i>	<i>meervoudig</i>
als nominatief	<i>de man</i>	<i>de mannen</i>
genitief	<i>van den man</i>	<i>van de mannen</i>
datief	<i>aen den man</i>	<i>aen de mannen</i>
accusatief	<i>den man</i>	<i>de mannen</i>
vocatief	<i>o! man</i>	<i>o! mannen</i>
ablatief	<i>van den man</i>	<i>van de mannen</i>

[vervolg noot (a) van bl. 31]

	Nom. en Acc.	Gen.	Dat. en Abl.	Meerv.
	<i>Gode</i>	<i>Godra</i>	<i>Godum</i>	in letterlijk alle geslachten.

Maar als onze taal tegenwoordig wordt onderzocht, worden de voornaamwoorden met drie, maar de naamwoorden met twee naamvallen aangetroffen. Want het mannelijk lidwoord *de*, waarnaar de voornaamwoorden van het mannelijk geslacht zich richten, verandert in het enkelvoudig getal aldus:

Mann. Enkelv.

- I. *De*
- II. *Des*
- III. *Den*

In het meervoud

- I. *De*
- II. *Der*
- III. *Den*

Het vrouwelijk en het onzijdig geslacht hiervan, gelijk ook van de voornaamwoorden, heeft echter in beide getallen twee naamvallen, te weten

Vrouw. Enkelv.	Meerv.
I. <i>De</i>	<i>De</i>
II. <i>Der</i>	<i>Der</i>

Onz. Enkelv.	Meerv.
I. <i>Het</i>	<i>De</i>
II. <i>Des</i>	<i>Der</i>

34 IDEA GRAMMATICA

Generaliter hic monendum, per totam declinationem, articulos nobis in genitivis, dativis et ab-

la-
Deinde nomen omne in diptotis numeratur, vt

Sing.	Plur.
I. Man.	I. Mannen.
II. Mans.	

Solent quidem nonnulli nominatio Man / genitio Mans / datiuo Manne / est. dicere. verum haec pessime dicuntur. Hi si veteres legisent, in primo casu, scirent, Manne scriptum fuisse, terminatione profecto ab isto, quem vellent illi, datiuo minime diuersa. Quam nec nos, quibus apocope hac in causa a multis inde annis arridet, diuersam faciamus; nisi permixta veteri ac noua consuetudine posteritatem turbare in-
lulus.

Feminina potro uno casu absoluuntur

Sing.	Plur.
I. Vrouw.	Vrouwen.

Neutra duobus:

Sing.	Plur.
I. Veele.	I. Veelde.
II. Veelde.	

Denique hoc modo nunc inflectuntur adiectiua:

Masc.	Sing.	Plur.
I. Groot / olim Grote.		I. Grote / et cum substantiue ponitur, grooten.
II. Grooten.		
	Fem. Sing.	Plur.
I. Grote.		Groote.
II. Groote / olim re.		
	Neut. Sing.	Plur.
I. Groot.		Grooten.
II. Grooten.		

Quam-

In het algemeen moet er hier op gewezen worden dat de lidwoorden bij ons door de ganse verbuiging heen in de genitief, datief en de ablatief

[vervolg noot (a) van bl. 31]

Verder worden alle naamwoorden tot de woorden met twee naamvallen gerekend, bijv.

	Enkelv.	Meerv.
I.	<i>Man</i>	I. <i>Mannen</i>
II.	<i>Mans</i>	

Weliswaar plegen sommigen in de nominatief *Man*, in de genitief *Mans*, in de datief *Manne*, enz. te zeggen. Maar dit wordt zeer ten onrechte gezegd. Als zij de ouden hadden gelezen, zouden zij weten dat in de eerste naamval *Manne* geschreven geweest is, met een uitgang die inderdaad van die datief die zij zouden willen, volstrekt niet verschilt. En laten wij, die in dezen al vele jaren apocope verkiezen, die niet verschillend maken, tenzij we door het oude en het nieuwe gebruik te vermengen het nageslacht liever in verwarring willen brengen.

De vrouwelijke naamwoorden moeten het verder met één naamval doen:

	Enkelv.	Meerv.
I.	<i>Vrouw</i>	<i>Vrouwen</i>

De onzijdige met twee:

	Enkelv.	Meerv.
I.	<i>Beeld</i>	I. <i>Beelden</i>
II.	<i>Beelds</i>	

Ten slotte worden de adjectieven op deze wijze geflecteerd:

	Mann. Enkelv.	Meerv.
I.	<i>Groot</i> , vroeger <i>Groote</i>	I. <i>Groote</i> , en telkens als het substantivisch wordt gebruikt, <i>grooten</i>
II.	<i>Grooten</i>	
	Vrouw. Enkelv.	Meerv.
I.	<i>Groote</i>	<i>Groote</i>
II.	<i>Grooter</i> , vroeger <i>-re</i>	
	Onz. Enkelv.	Meerv.
I.	<i>Groot</i>	<i>Grooten</i>
II.	<i>Grooten</i>	

lativis adseiscere praepositionem regentem, qualem Casuum ratio postulat: porrò particulariter, pro genere masculino 1. in singulari ablativum esse similem genitivo: 2. genitivos et dativos utrobique recipere inflexionem, et nunc declinari absque praepositione: ut in genit. singul. *des manns*; in plur. *der mannen*: in dativ. singul. *den manne*; in plur. *den mannen*,

In Femininis,

	<i>Singulariter.</i>	<i>Pluraliter.</i>
Pro Nominat.	<i>de vꝛoutwe /</i>	<i>de vꝛoutwen.</i>
Genitivo	<i>van de vꝛoutwe /</i>	<i>van de vꝛoutwen.</i>
Dativo	<i>aen de vꝛoutwe /</i>	<i>aen de vꝛoutwen.</i>
Accusativo	<i>de vꝛoutwe /</i>	<i>de vꝛoutwen.</i>
Vocativo	<i>o! vꝛoutwe /</i>	<i>o! vꝛoutwen.</i>
Ablativo	<i>van de vꝛoutwe /</i>	<i>van de vꝛoutwen.</i>

Bina particularia, quae ante, de casuum tum similitudine tum inflexione hic iterum monemus. ut in genit. singul. *der vꝛoutwe*; in plural. *der vꝛoutwen*;

Quamquam olim in plurali adiectiuorum etiam fuerit casus secundus in *t* desinens, qui superest in *eeniger / sommiger / cet.*

Restat vnum. Nimirum male, puto, genitiuus, datiuus ablatiuusque dicitur *van den man / aan den man / dooz den man / van de mannen / aan de mannen / dooz de mannen*: *van de vꝛoutw / aan de vꝛoutw / cet.* In his enim ac similibus *van / aan / dooz /* praepositiones sunt, regentes articuli atque pronominum in singulari numero genera masculina et neutra in casu tertio, cetera, vt nunc tempora sunt, non inflectentes.

een zodanig regerend voorzetsel aannemen als de leer der naamvallen vereist; voorts in het bijzonder voor het mannelijk geslacht 1. dat in het enkelvoud de ablatief gelijk is aan de genitief, 2. dat de genitieven en de datieven in beide gevallen verbogen kunnen worden, en dan verbogen worden zonder voorzetsel, bijv. in de genitief van het enkelvoud *des mans*, van het meervoud *der mannen*; in de datief van het enkelvoud *den manne*, van het meervoud *den mannen*.

Bij vrouwelijke substantieven

	<i>enkelvoudig</i>	<i>meervoudig</i>
als nominatief	<i>de vrouwe</i>	<i>de vrouwen</i>
genitief	<i>van de vrouwe</i>	<i>van de vrouwen</i>
datief	<i>aen de vrouwe</i>	<i>aen de vrouwen</i>
accusatief	<i>de vrouwe</i>	<i>de vrouwen</i>
vocatief	<i>o! vrouwe</i>	<i>o! vrouwen</i>
ablatief	<i>van de vrouwe</i>	<i>van de vrouwen</i>

Wij wijzen hier wederom op de twee bijzonderheden waarop eerder gewezen is, zowel die over de gelijkheid als die over de flexie der naamvallen. Bijv. in de genitief van het enkelvoud *der vrouwe*, van het meervoud *der vrouwen*;

[vervolg noot (a) van bl. 31]

Vroeger is er echter in het meervoud der adjectieven ook een tweede naamval geweest die op *-r* eindigde, die nog over is in *eeniger, sommiger*, enz.

Er rest nog één ding. Er wordt, en ik meen uiteraard ten onrechte, datief en ablatief genoemd *van den man, aan den man, door den man, van de mannen, aan de mannen, door de mannen, van de vrouw, aan de vrouw*, enz. Want in deze en dergelijke gevallen zijn *van, aan* en *door* voorzetsels die in het enkelvoud van het lidwoord en de voornaamwoorden het mannelijk en het onzijdig geslacht regeren in de derde naamval en voor het overige, althans tegenwoordig, niet flecteren.

36 IDEA GRAMMATICA

wen; in dativ. sing. *de/* aut *der* *broutwe*; in plural. *den broutwen*. Porro scitu est valde dignum, antiquissime ac ante normalem apud nos *generum* ordinationem, omnia nomina nostra appellativa exiisse in *e* (*); et genitivum singularem habuisse *es*, arque inde nobis remanserunt, et in post factis femininis, *des maents*; *des weeks*; *verkeerings*/*roerings*/ etc. Et sic, veteres analogias scrutando, innumerae rei ratio eruitur in dictionibus; ubi metaplasinus caecutire debet.

In

(*) *Omnia nostra appellativa exiisse in e* negat MOONEN. *Ep. p. 237: Om van de Rynkrongh te zwegen / in wiens boortede BEDWANK, GANK, KLOESTER, LANT, gebonden worden; gelyk op de eerste bladzyde van het werk zelf / stroom / scheit / volk / rijk / hoefstat; in de Gottische / Outfrankische / en Engelsche [talen] vindt men alleen in het Gebet des Heeren / ATTA, FATER, FAIDER, NAMO, NAMA. — Maar VERKEERINGS, ROERINGS wordt niet gezet / dan voor het Nazetfel HALVE. —*

At, VERWERVS postquam *Ep. ad Reland. p. 25.* haec docuerat: — den *Spzaekleden* van ons *Nederlant* / zoo meenigmael alsse de laetste sijn eens woortz zullen uitklinken op een consonant / is aengeboren by die consonant niet bot op te houden met een ACCENTUS GRAVIS; maar die zelve consonant met een RESPIRATIE te herbatten. niet *BEN*, maer *BEDDE*. — et: van dit geheim komt / — dat de CHARACTERISTICA van meest alle tempus in onze herba is de horte *E. IK BIDDE, IK VALLE: tum laudat e STOKIO Zone / aventure / name / geboerensse / hantveste / tasle / erbe / huuslade / geslagte / Duzsate / cct. v. p. 36. conf. KLVIT. ad Hoogstrat. p. 511. seqq.*

in de dativus van het enkelvoud *de* of *der vrouwe*, van het meervoud *den vrouwen*. Verder is het zeer wetenswaardig dat in de oudste tijden en vóór de regeling der *geslachten* zoals wij die kennen al onze appellatieven zijn uitgegaan op *-e* (a) en dat de genitief van het enkelvoud *-es* gehad heeft. En daarvan zijn ons overgebleven, ook bij appellatieven die later vrouwelijk gemaakt zijn: *des maents*, *des weeks*; *verkeerings*, *roerings*, enz. En aldus, door de oude 'analogiae' te onderzoeken, wordt de grond opgedolven van talloze zaken in de woorden, waarvoor het metaplasme bijna blind moet zijn.

(a) Dat "al onze appellatieven zijn uitgegaan op *-e*", ontkent Moonen, *Brief*, bl. 237: "Om van de Rymkronyke te zwygen, in wiens voorrede *bedwank*, *gank*, *kloester*, *lant*, --- gevonden worden; gelyk op de eerste bladzyde van het werk zelf, *stroem*, *schelt*, *volk*, *ryk*, *hoefstat*; --- in de Gottische, Outfranksche, en Engelsaxische [talen] vindt men alleen in het Gebet des Heeren, *atta*, *fater*, *fader*, *namo*, *nama*. --- Maar *verkeerings*, *roerings* wordt niet gezet, dan voor het Nazetsel *halve*. ---"

Maar nadat Verwer in zijn *Brief aan Reland*, bl. 25, het volgende geponeerd heeft: "--- den Spraekleden van ons Nederlant, zoo meenigmael alsse de laetste silb eens woorts zullen uitklinken op een consonant, is aengeboren by die consonant niet bot op te houden met een accentus gravis; maar die zelve consonant met een respiratie te hervatten. niet *bed*, maer *bedde*.--- en: van dit geheim komt, --- dat de characteristica van meest alle tempus in onze verba is de korte *E*. *ik bidde*, *ik valle*," citeert hij vervolgens uit Stoke "Zone, aventure, name, geboernesse, hantveste, tafle, erve, huuslade, geslagte, Drussate" enz., zie bl. 36. Verg. Kluit bij *Van Hoogstraten*, bl. 511 vlgg.

In Neutris.

	Singulariter.	Pluraliter.
Pro Nominat.	het huis/	de huisen.
Genitivo.	van het huis/	van de huisen.
Dativo.	aen het huis/	aen de huisen.
Accusativo.	het huis/	de huisen.
Vocativo.	o! huis/	o! huisen.
Ablativo.	van het huis/	van de huisen.

Eadem duo particularia, quae antè, de Casuum et similitudine et inflexione, hic monemus denuò. ut in genitivo singulari des huises/ et van den huise; plurali der huisen: in dativo singulari den huise; plur. den huisen.

Ex monitis his est manifestum, masculina et nobis fere integrè declinari posse cum inflexione.

Characteristica numeri pluralis per omne genus est *en*; temporibus autem priscis *e* (*); ut et me-
ra!

(*) Hic quidem MOONEN. Ep. p. II: dat in oude tyden de uitgang der Zelfst. Daemt. in het Meerb. Octal in eene e geweest zy/ schyn t niet waerachtigh. — De Gothen en Engelsaren eindigen die in eene M. — HIMINAM, HOEFMUM. — By WILLERAMUS en in zyne oudfrankische Vertaelinge van Salom. Hoog- liet vindt men ZALVON, JUNGFROUWAN. — VERSENE schoon — in twee drukken [onzer By- beloverzettinge] op Ps. XII, 10. — is een misslag/ door VERSENNEN.

Et bene, quod ad posterius illud attinet: si Interpretes Belgae alicubi (in Psalmo enim XII. frustra quaeras) versene habeant. Ipsi Genes. III, 15, ac XXV, 26. versenen scripserunt. Conf. libellus, qui inscribitur Bplageni betreklijk t. d. H. v. d. H. Oeërz. d: Bpl. door HINLOREN. bl. 115.

Bij onzijdige substantieven

	<i>enkelvoudig</i>	<i>meervoudig</i>
als nominatief	<i>het huis</i>	<i>de huisen</i>
genitief	<i>van het huis</i>	<i>van de huisen</i>
datief	<i>aen het huis</i>	<i>aen de huisen</i>
accusatief	<i>het huis</i>	<i>de huisen</i>
vocatief	<i>o! huis</i>	<i>o! huisen</i>
ablatief	<i>van het huis</i>	<i>van de huisen</i>

Op dezelfde twee bijzonderheden waarop eerder gewezen is, zowel die over de gelijkheid als die over de flexie der naamvallen, wijzen wij hier opnieuw. Bijv. in de genitief van het enkelvoud *des huises* en *van den huise*, van het meervoud *der huisen*; in de datief van het enkelvoud *den huise*, van het meervoud *den huisen*.

Op grond van het bovenstaande is het duidelijk dat ook wij de mannelijke substantieven bijna volledig kunnen verbuigen met flexie.

Het kenmerk van het meervoudig getal door alle geslachten heen is *-en*, maar in vroegere tijden *-e* (a), zoals ook

(a) Hierbij evenwel Moonen, *Brief*, bl. 11: "dat in oude tyden de uitgang der Zelfst. Naemw. in het Meerv. Getal in eene *E* geweest zy, schynt --- niet waerachtigh. --- De Goten en Engelsaxen eindigen die in eene *M*. --- *himinam, hoefmum*. --- By Willeramus en in zyne oudfranksche Vertaelinge van Salom. Hoogliet vindt men *zalvon, jungfrouwan*. --- *verssene* schoon --- in twee drukken [onzer Bybeloverzettinge] op Ps. XII, 10. --- is een misslag, voor *verssenen*."

En terecht, wat dat laatste betreft, als de Nederlandse vertalers tenminste ergens - want in Psalm XII zult ge wel tevergeefs zoeken - *verssene* hebben. Zij hebben in Gen. III, 15 en XXV, 26 *versenen* geschreven. Verg. het boekje, getiteld *Bylagen betreklijk t. d. H. v. d. N. Overz. d. Byb.* door Hinlôpen, bl. 115.

taphraetae bibliorum Dordraeni adhuc saepe secuti sunt.

Sequitur, Corollarii vice, articuli declinatio per se; et quidem definiti; ut nationes aliae hodie loqui amant: nam quem Itali, Galli, Hispani indefinitum nominant, proprie est praepositio; ut nobis *van/ aen*.

In Masculino.

	<i>Singulariter.</i>	<i>Pluraliter.</i>
Pro Nominativo.	<i>de/</i>	<i>de,</i>
Genitivo.	<i>des/</i>	<i>der.</i>
Dativo.	<i>den/</i>	<i>den,</i>
Accusativo.	<i>den/</i>	<i>de.</i>
Vocativo.	<i>o!</i>	<i>o!</i>
Ablativo.	<i>van den/</i>	<i>van de,</i>

In Feminino.

	<i>Singulariter.</i>	<i>Pluraliter.</i>
Pro Nominativo.	<i>de/</i>	<i>de.</i>
Genitivo.	<i>der/</i>	<i>der.</i>
Dativo.	<i>de/ der</i>	<i>den,</i>
Accusativo.	<i>de/</i>	<i>de.</i>
Vocativo.	<i>e!</i>	<i>o!</i>
Ablativo.	<i>van de/</i>	<i>van de.</i>

In

De tota re audiamus VERWER. *Ep. ad Reland.* p. 52. seq. *De* voorbeelden *er van zijn* — *gereet in MELIS STOKKE, in den Delfsen Babel/ en al waer out is.* — *In mijne Schepenenbzieffes is wt SCEFFENS.* Plerumque tamen Stokius aliique eius aetatis literam n plurali addunt. Si omiserint, id factum puto ex pronuntiatione, qua hodie etiam n absorbere solemus Hollandi. Sic dicimus pro *Mannen/ Mijne; pro hebben/ hebbe,*

de Dordtse vertalers van de bijbel dit nog dikwijls hebben gevolgd.

Bij wijze van toegift volgt nu de verbuiging van het lidwoord op zich zelf, en wel van het 'bepaalde lidwoord', zoals andere volken tegenwoordig plegen te zeggen; want het lidwoord dat de Italianen, de Fransen en de Spanjaarden 'onbepaald' noemen, is eigenlijk een voorzetsel, zoals voor ons *van* en *aen*.

In het mannelijk

	<i>enkelvoudig</i>	<i>meervoudig</i>
als nominatief	<i>de</i>	<i>de</i>
genitief	<i>des</i>	<i>der</i>
datief	<i>den</i>	<i>den</i>
accusatief	<i>den</i>	<i>de</i>
vocatief	<i>o!</i>	<i>o!</i>
ablatief	<i>van den</i>	<i>van de</i>

In het vrouwelijk

	<i>enkelvoudig</i>	<i>meervoudig</i>
als nominatief	<i>de</i>	<i>de</i>
genitief	<i>der</i>	<i>der</i>
datief	<i>de, der</i>	<i>den</i>
accusatief	<i>de</i>	<i>de</i>
vocatief	<i>o!</i>	<i>o!</i>
ablatief	<i>van de</i>	<i>van de</i>

[vervolg noot (a) van bl. 37]

Laten we over de gehele zaak Verwer horen, *Brief aan Reland*, bl. 52 vlg.: "De voorbeelden er van zijn --- gereet in Melis Stokke, in den Delfsen Bybel, en al wat out is. --- In mijne Schepenenbriefjes is *wy* --- *scepenē*." Meestal echter voegen Stoke en anderen uit zijn tijd de letter *n* aan het meervoud toe. Als zij die hebben weggelaten, denk ik dat dit gedaan is op grond van de uitspraak, waarbij wij als Hollanders nog tegenwoordig de *n* plegen in te slikken. Zo zeggen we in plaats van *Mannen*: *Manne*, in plaats van *hebben*: *hebbe*.

In Neutro.

	Singulariter,	Pluraliter.
Pro Nominativo.	het /	de.
Genitivo.	des / van den /	der / van de.
Dativo.	het / aen den /	aen de / den.
Accusativo.	het /	de.
Vocativo.	o!	o!
Ablativo.	van het / van den /	van de.

In his *Casibus* declinandis, uti et in observando *Genere*, à populo peccatur plurimum. nam circa nomina masculina is est soloecismus Rotteraedamensium, quod in civili confabulatione nominativos penitus negligant; ut contra Amstelædami, et per totam Hollandiam Septentrionalem, in iisdem masculinis, penitus negliguntur accusativi. dicunt Rotteraedamenses, **den ouden Rijn / daer den bakker woont / is gestwollen.** dicunt Amstelædamenses, **bestelt de hief aen de bakker op de hoek van de oude Rijn.** qui quidem soloecismi, (quod ferendum minime est,) inter scriptores utrobique familiam ducunt.

Supremus Ordinum confessus, Senatus, Curia, Hagae-Comitis; porrò et reliqui Magistratus; in actis publicis multum assumunt in nominativo masculino **den** pro **de**: quemadmodum et Sibi ita, tum scribi tum dici amant: id quod, velut characterem scribendi magnificum spirans et sesquipedalem, majestati aut dignitati Eorum, ecu jure Praecipui, debet concedi: at minime est, quod subjectis in re privata quid simile in sequelam ducatur. hi firmiter morem gerere debent Grammaticis legibus,

In het onzijdig

	<i>enkelvoudig</i>	<i>meervoudig</i>
als nominatief	<i>het</i>	<i>de</i>
genitief	<i>des, van den</i>	<i>der, van de</i>
datief	<i>het, aen den</i>	<i>aen de, den</i>
accusatief	<i>het</i>	<i>de</i>
vocatief	<i>o!</i>	<i>o!</i>
ablatief	<i>van het, van den</i>	<i>van de</i>

Bij het verbuigen van deze *naamvallen*, evenals bij het in acht nemen van het *geslacht*, wordt door het volk zeer veel gezondigd. Want met betrekking tot de mannelijke naamwoorden is dit de taalfout der Rotterdammers, dat zij in het gewone gesprek de nominatieven geheel en al verwaarlozen, zoals omgekeerd te Amsterdam en door gans Noord-Holland heen bij dezelfde mannelijke naamwoorden de accusatieven geheel en al worden verwaarloosd. De Rotterdammers zeggen: *den ouden Rijn, daer den bakker woont, is geswollen*. De Amsterdammers zeggen: *bestelt de brief aen de bakker op de hoek van de oude Rijn*. Juist deze taalfouten zijn - wat volstrekt niet te verdragen is - bij de schrijvers aan beide zijden de voornaamste.

De hoogste vergadering der Staten, de Raad en het Hof te 's-Gravenhage, voorts ook de overige magistraten, kiezen in openbare beschikkingen in de nominatief van het mannelijk vaak *den* in plaats van *de*, zoals zij het op prijs stellen, ook zelf aldus zowel aangeschreven als aangesproken te worden; omdat dit als het ware het verheven en breedvoerige karakter van het schrijven ademt, moet het aan hun hoogheid of waardigheid als krachtens het recht van een vooraanstaande worden toegestaan; maar het bestaat volstrekt niet dat de onderdanen in hun particuliere zaken iets dergelijks zouden navolgen. Dezen moeten de grammaticale regels terdege tot hun recht laten komen.

CAP. VI.

De Declinatione Adjectivorum et Comparatione.

Adjectivorum vulgaris terminatio est, ab omni aevo, in *e* (*); per omnia genera, numeros, et complures casus. *De goede man / de goede vrouw / het goede kind: de goede mannen / de goede vrouwen / de goede kinderen.*

In masculini declinatione adjectivum sequitur inflexionem articuli; in foeminino nusquam inflectitur. Neutorum inflexio est eadem quae masculinorum.

Adjectivo, positivè sumpto, accidit (ut apud Latinos) gradus comparativus et superlativus.

Comparativi characteristica est paragoge literae *r*: *wzeede / saevus: wzeeder / saevior.*

Super-

(*) *Adiectiuorum vulgarem terminationem: in e non desinere; nec dici God is goede: — sed Stokium fol. 2. wzeet / stark — scripsisse pugnat MOONENIUS Ep. p. 12. Hic autem VERWER. Ep. ad Rel. p. 53: Het enige hedendaegsche uitzonderingetje — daerop — is dat by sommige substantiva — het adjectivum de e — verliest / als 't de articulus indefinitivus EEN booz gaat: t. w. by de neutra; EEN HOOG VERTREK, en alleen enige masculina / BEN KLOEK MEESTER — want by vele masc. blyft mijn Regel in stant; — EEN HOOG BERG, enz. — De DETERMINATIE, wanneer 't adjectivum in dit laetste gehal de e behoudt / en wanneer verliest — ligt in het scheeksel der siben by onzen Tongeslagh.*

HOOFDSTUK VI

Over de verbuiging der adjectieven en de trappen van vergelijking

De gewone uitgang der adjectieven is sinds de vroegste tijden *-e* (a), en wel in alle geslachten en getallen en in verscheidene naamvallen: *De goede man, de goede vrouw, het goede kind; de goede mannen, de goede vrouwen, de goede kinderen.*

In de verbuiging van het mannelijk volgt het adjectief de flexie van het lidwoord, in het vrouwelijk wordt het nergens verbogen. De flexie der onzijdige adjectieven is dezelfde als die der mannelijke.

Het adjectief, in de positief gesteld, heeft als 'accidens' (zoals bij de Latijnen) een comparatief en een superlatief.

Het kenmerk van de comparatief is de paragoge van de letter *-r*: *wreede, 'saevus'; wreeder, 'saevior'.*

(a) Dat "*de gewone uitgang der adjectieven*" niet eindigt "*op -E*" en er evenmin gezegd wordt "*God is goede: ---*", maar dat Stoke op folio 2 "*wreet, stark ---*" geschreven heeft, beweert daarentegen Moonen, *Brief*, bl. 12. Hierover zegt evenwel Verwer, *Brief aan Reland*, bl. 53: "Het eenige hedendaegsche uitzonderingetje --- daerop --- is dat by sommige substantiva --- het adjectivum de *E* --- verliest, als 'er de articulus indefinitivus een voorgaat: t.w. by de neutra; *een hoog vertrek*, en alleen eenige masculina, *een kloek meester* --- want by vele masc. blyft mijn Regel in stant; --- *een hooge berg*, enz. --- De determinatie, wanneer 't adjectivum in dit laetste geval de *E* behoudt, en wanneer verliest --- ligt in het schakeersel der silben by onzen Tongeslagh."

Superlativi; paragoge syllabae ste. *Wreedde / saevus, wreedeste / saevissimus*: pro quo vulgò per synopen, *wreedste*.

Populi septentrionales, quibus nostram linguam debemus quodammo, mutuati fuerint istud forte à Graecis: ut *κεῖρος*, *κεῖρις*.

Adde quod superlativis, ad majorem energiam, adplicari solet genitivus pluralis *aller / omnium, ita, allerwreedst* valet, *omnium saevissimus*.

Comparativis, superlativisque nostris anomalia etiam est illapsa; ut, *goed / beter / best*. cujus quidem analogia arcescenda ab antiquo positivo *bet*, etc.

C A P. V I I.

De Derivativis.

Nomina, tum substantiva, tum adjectiva, sunt vel *primitiva*, vel *derivativa*.

Nomina Primitiva nobis pauciora sunt numero; et (ut post latius) comperietur pro certo ipsos verborum infinitivos materialiter ac substantivè positos, praefixo articulo neutro, antiquitus plurimum usurpatos fuisse pro nominibus substantivis; consimiliter et participia passiva: ac subinde terminationem utrisque mutatam: propterea talia nomina verbalia hodiernum magna in parte neutrius generis esse.

Derivantur à *Nominibus, adverbis, praepositionibus, verbis*: quae singula suis primitivis subjungemus.

A *Nominibus* derivantur quadruplicia: *Patronymica, Gentilia, Diminutiva, et Possessiva*.

Pa-

Dat van de superlatief is de paragoge van de syllabe *-ste*: *Wreedde*, 'saevus', *wreedeste*, 'saevissimus', in plaats waarvan gewoonlijk door syncope *wreedste* voorkomt.

De noordelijke volken, waaraan wij onze taal in zekere zin te danken hebben, zullen dat wellicht wel aan de Grieken hebben ontleend, bijv. *krateros*, *kratistos*.

Daarbij komt dat aan de superlatieven, tot groter nadruk, pleegt toegevoegd te worden de genitief van het meervoud *aller*, 'omnium'. Zo betekent *allerwreedst*, 'omnium saevissimus'.

Bij onze comparatieven en superlatieven is ook 'anomalía' binnengedrongen, bijv. *goed*, *beter*, *best*. Hiervan moet de 'analogía' wel gehaald worden van de oude positief *bet*. Enz.

HOOFDSTUK VII

Over de afgeleide woorden

De naamwoorden, zowel de substantieven als de adjectieven, zijn hetzij *oorspronkelijk*, hetzij *afgeleid*.

Wij hebben vrij weinig *oorspronkelijke naamwoorden*; en het zal (zoals later meer uitvoerig) als zeker bevonden worden dat juist de materialiter of substantivisch gebruikte infinitief der werkwoorden door de voorvoeging van het onzijdig lidwoord oudtijds dikwijls als substantief is aangewend, en evenzo het passieve deelwoord, en dat de uitgang bij beide spoedig veranderd is en zulke deverbatieven daarom tegenwoordig nog grotendeels van het onzijdig geslacht zijn.

Van *naamwoorden*, *bijwoorden*, *voorzetsels*, en *werkwoorden* worden afleidingen gemaakt, die wij respectievelijk zullen onderbrengen bij hun oorsprong.

Van de naamwoorden wordt een viertal afgeleid: de *patroniemen*, de 'gentilia', de *diminutieven* en de *possessieven*.

Patronymicorum characteristica pro filiis est **soon**: **Gezrit Jakobs** - soon; pro filiabus, **dochter**: **Anna Jakobs** dochter: pro quo figuratè efferimus **Gezrit Jakobse**; **Anna Jakobs**.

Gentilium characteristica est, **naer**. (*) **Leidenaer**: **Utrechtnaer**: **Goudenaer**: **Haerlemmenaer**: **Rotterdammenaer**: **Amsterdammenaer**: etc. et his est sua **Crafsis**, **Euphonia** ita jubente: nam vulgò efferimus **Rotterdammer**: **Amsterdammer**.

Diminutivorum characteristica est **paragoge ken**. **Huis** / **huisken**; **strate** / **strateken**; **paerd** / **paerden**; **boek** / **boekken**: sive (ke in je mutato, uti nunc Hollandis usus est) **huisje** / **straetje** / **paerdetje** / **boekje**. (**) **Augmentatiya** apud nos non **suc-**

(*) *Gentilium characteristicam NAER non esse ex eo colligit MOONEN. Ep. p. 12., quod non dicitur Buzselenae — Deventerenaer. — Deinde nonnulla in ee exire; ut Athenae / Romer. — Denique quae a regionibus veniant, variis esse terminationibus. Respondet VERWER. Ep. ad Rel. p. 53. seq. — Hoe 't hzeemde talen maken / rackit ons niet. [Nimirum varias eorum, quae a regionibus deriuntur, terminationes bene Belgicas esse negat, ut opinor.] Die niet langer dan 3 silben zyn; LEIDENAE, DELVENAE — lyden algemeenlyk — geene verhoorting; maer wel die van meerder silben. — In quo MOONENIO non satis fecisse videri posset. Ego quidem Athenae / Romer / cet. contracta crediderim ex Athenae / Romer; et si Buzselenae / Deventerenaer non dicitur, ex analogia tamen dici debere.*

(**) MOONENIUS quoque Ep. p. 12. addit tje: ut in paardetje — mannetje. quod aequè ac tjeu recentioris aetatis est, teste HUYDEC. (Pr. p. 13.) Zoo de boogzende consonant een k of o ware / woord tot duidelijheid en om 't welklinken de s tusſchen gevoeget / als DOEKSEN, JONGSKEN. De diminutijs nostris

Het kenmerk van de patroniemen is voor zoons *soon*: *Gerrit Jakobs-soon*, voor dochters *dochter*: *Anna Jakobs-dochter*, waarvoor wij on-eigenlijk zeggen *Gerrit Jakobse*, *Anna Jakobs*.

Het kenmerk der 'gentilia' is *-naer*: (a) *Leidenaer*, *Uitregtenaer*, *Goudenaer*, *Haerlemmenaer*, *Rotterdamnaer*, *Amsterdamnaer*, enz. En deze hebben hun eigen *crasis*, omdat de eufonie aldus voor-schrijft; want gewoonlijk zeggen wij *Rotterdammer*, *Amsterdammer*.

Het kenmerk der diminutieven is de paragoge van *-ken*: *Huis*, *huisken*; *strate*, *strateken*; *paerd*, *paerdeken*; *boek*, *boexken* of - met *-ke* in *-je* veranderd, zoals thans bij de Hollanders de *usus* is - *huisje*, *stratetje*, *paerdetje*, *boekje*. (b) Het valt mij niet in dat er augmentatieven

(a) Dat "het kenmerk der 'gentilia'" niet "*-naer*" is, maakt Moonen, *Brief*, bl. 12, hieruit op dat er niet gezegd wordt "*Brusselenaer --- Deventerenaer. ---*", dat verder sommige op *-er* uitgaan, als "*Athener, Romer. ---*" en dat ten slotte de 'gentilia' die van landstreken komen, verschillende uitgangen hebben. Hierop antwoordt Verwer, *Brief aan Reland*, bl. 53 vlg.: "*--- Hoe 't vreemde talen maken, raekt ons niet. [Dat de verschillen-de uitgangen van de 'gentilia' die van landstreken worden afgeleid, goed Nederlands zijn, ontkent hij, naar ik vermoed.] Die niet langer dan 3 silben zyn; Leidenaer, Delvenaer --- lyden algemeenlyk --- geene verkorting; maer wel die van meerder silben. ---*" Het zou de schijn kunnen hebben dat hij op dit punt Moonen geen genoegdoening geschonken heeft. Ik ben evenwel geneigd aan te nemen dat *Athener, Romer*, enz. zijn samengetrokken uit *Athenenaer, Romenaer*, en dat, als *Brusselenaer, Deventerenaer* niet gezegd wordt, het toch op grond van de 'analogia' gezegd zou moeten worden.

(b) Moonen voegt in zijn *Brief*, bl. 12, ook *-tje* toe, als in "*paardetje --- mannetje*". Dit is evenals *-tjen* van jongere datum, getuige Huydecoper (*Pr.*, bl. 13). "Zoo de voorgaende consonant een *K* of *G* ware, word tot duidelijkheid en om 't welklinken de *S* tusschen gevoegt, als *doeksken, jongsken*." Over onze diminutieven

succurrit reperiri: ut quidem apud Ita'os, in one desinentia: ut à *lanterna*, *lanternone*: à *canna* (propriè arundo, et metaphoricè tubus scopletae) *cannone*, tubus bombardae.

Posseffivorum variae species; tum substantiva, tum adjectiva nomina: quibus accensentur apud nos etiam quae Latinis et Graecis audiunt Denominativa. Substantivorum characteristicae sunt terminationes hae paragogicae tres (*), *domie/ schepe/ hede/*

TEN KATÉ (Aenl. D. II. p. 75. seq.) Ten opzigte / ait, van den oorspronk van ons KEN, zo vind men in 't Vocabular. Anglo-Saxonicum THOM. BENSONIS, KIYN Diminutivorum terminatio. Maer men heeft ook in 't A-S/ CYN, CIN, genus / pzopaga / en de c is de eigenlijk gewoone Letter in 't Angel-Saxisch dog niet de k; zo dat dit KYN of CYN in de A-S/ en KEN in de Onze / en CHERO in de Hoogd. Dialect / zo veel als iet van zulk geslagt zou beteekenen kommen. Maer met ons TJE staen we al leenig in het veld. —

(*) Terminations, vt affirmat MOONEN. Ep. p. 12, — paragogicae tres, DOME, SCHEPE, HEDE casus sunt obliqui a rectis DOM, SCHAT, HEET vel HEIT. Apud STOK. est GEZELSCAP, LANTSCAP: — KERSTYNDOM — BISDOM; GOEDERTIERENHEIT — HOVESCHEIT.

Cui sic occurrit VERWER. Ep. ad Rel. p. 54.: Meijers Woordenschat III. D. toont DOEME: Voorhoorn op Wel denaer toont GRAEFSCEPE; zekere ingne beuren — toonen — HEERLICHEDE. — onze woorden LENODE, KOUDE, enz. die by afkotinge / komen van LANGHEDE, ENGHED, KOUTHEDE, enz. bewaarcheden dit ook. Nempe BOXHORNIIUS in not. ad VELDENAEII Chron. p. 148. e Glosfario Anglo-Saxonicum exhibet GEREFSCEPE. ceterum add. locus OLIV. DE LA MARCHE Ration. Aul. et Imp. Duc: Burg. apud MATTH. Anal. Tom. I. p. 275 — het blijkt dat den Prince meer van noode is de VRYHEDE van den Concker Snydere. — Est etiam apud Anglo-

voorkomen, zoals er bij de Italianen wel zijn die op *-one* eindigen, bijv. van *lanterna: lanternone*, van *canna* (eigenlijk 'riet' en metaforisch 'geweerloop'): *cannone*, 'kanonloop'.

Van de possessieven zijn er verschillende soorten, zowel substantieven als adjectieven, waartoe bij ons ook worden gerekend de naamwoorden die bij de Latijnen en de Grieken denominatieven heten. De kenmerken der substantieven zijn deze drie paragogische uitgangen (a): *-dome*, *-schepe*, en

[vervolg noot (b) van bl. 42]

spreekt Ten Kate (*Aenl.*, dl. II, bl. 75 vlg.). "Ten opzichte", zegt hij, "van den oorspronk van ons *ken*, zo vind men in 't *Vocabular. Anglo-Saxonicum* Thom. Bensonis, *kijn* Diminutiouorum terminatio. Maer men heeft ook in 't A-S, *cyn*, *cin*, genus, propago, en de *C* is de eigenlijk gewoone Letter in 't Angel-Saxisch dog niet de *K*; zo dat dit *kyn* of *cyn* in de A-S, en *ken* in de Onze, en *chero* in de Hoogd. Dialect, zo veel als iet van zulk geslagt zou beteekenen konnen. Maer met ons *tje* staen we alleenig in het veld. ---"

(a) De "drie paragogische uitgangen: *-dome*, *-schepe* en *-hede*" zijn, gelijk Moonen, *Brief*, bl. 13, verzekert, verbogen naamvallen van de rechte naamvallen *-dom*, *-schap* en *-heet* of *-heit*. Bij Stoke komt voor "gezelschap, lantschap; --- kerstyndom --- bisdom; goedertierenheit --- hovescheit. ---"

Hier gaat Verwer, *Brief aan Reland*, bl. 54, aldus tegen in: "Meijers *Woordenschat*, III. D. toont *doeme*: Boxhoorn op Veldenaer toont *graefscepe*; zekere myne Keuren --- toonen --- *heerliche*. --- onze woorden *lengde*, *koude*, enz. die by afkorting, komen van *langhede*, *enghede*, *kouthede*, enz. bewaarheden dit ook." Immers vermeldt Boxhornius in zijn opmerking bij Veldenaers *Chron.*, bl. 148, uit het *Glossarium Anglo-Saxonicum gerefscepe*. Verder moet een plaats uit de *Ration. Aul. et Imp. Duc. Burg.* van Oliv. de la Marche worden toegevoegd aan de *Anal.* van Mattheus, dl. I, bl. 275: "--- het blyct dat den Prince meer van noode is *de vryhede* van den Joncker Snyder. ---" Bovendien komt bij

hede / ut eigendome; ouderdome; Dozstendome; maegdome: vziendschepe; vzoedschepe / gemeenschepe; groothede; ledighede; getrouthede / gemeenhede: Pro quibus post, longe tamen ante versionem Bibliorum Dordracenam, invaluit (per metaplasmum) eigendom; vziendschap; grootheit. Tres has characteristics habemus à populis Septentrionalibus; linguae nostrae fatoribus; omnes unà analogicè femininas: quod adèò verum; ut quaedam, licet notionem universitatis induentes, tamen feminini generis maneant; ut Doedschap: Gemeente / quod per varium metaplatmi anfractum est à gemeenhede: in gereedschap Metaphrastae Dordraceni (Exod. c. 38. et 39.) etiam servarunt genus analogicum femininum. interim usus anomalous multa substantiva in domi et schap / forte ob generis logici relationem, fecit neutra; quaedam etiam masculina. Adjectivorum, quae possessivis accensentur, characteristics sunt hae quinque (*):

Ipk;

Anglo-Saxones Biscopdome / Eindome / et scype, praefectura, munus negotium, dignitas, vnde weozthscype / dignitas, alia. vid. TEN KAT. (Menf. Tom. II. p. 85) Qui et p. 81. e sermone Anglofaxonum profert HADE, i. e. *sexus; persona*, et KNIGTHADE, *pueritia*: e lingua item Francoteutonica MAGATHHEITI, *virginitas*: quamquam terminationem DE vel TE in lengde / similibusque a Getarum ITHA, THA sive DA, ac Francoteutonum THE repetero videtur p. 68. seq.

- (*) Characteristics sunt hae quinque: Hier moet ie bys gevoght worden / en niet gehouden vooz ingekozt uit ACHTIGH. — Men zegt niet alleen DROEVIGH — vooz DROEF — maar ook HOOFDIGH — GRAZIGH, dat de waerheit eener zake uitdukt; daar —
- ACH-

-hede, bijv. *eigendome*, *ouderdome*, *Vorstendome*, *maegdome*; *vriend-schepe*, *vroedschepe*, *gemeenschepe*; *groothede*, *ledighede*, *getrouw-hede*, *gemeenhede*, in plaats waarvan later, maar lang voor de Dordtse vertaling van de bijbel, in zwang gekomen is (door het metaplasme) *eigendom*, *vriendschap*, *grootheit*. Deze drie kenmerken hebben wij van de noordelijke volken, de grondleggers van onze taal, en wel allemaal vrouwelijk krachtens analogie, wat zo ver gaat dat sommige, hoewel het begrip van een totaliteit aannemend, niettemin van het vrouwelijk geslacht blijven, bijv. *Vroedschap* en *Gemeente*, dat door een wufte kronkel van het metaplasme komt van *gemeenhede*; in *gereedschap* hebben de Dordtse vertalers (Ex. 38 en 39) eveneens het 'analogische' vrouwelijke geslacht gehandhaafd. Intussen heeft de 'usus anomalus' vele substantieven op *-dom* en *-schap*, wellicht wegens het verband met het 'genus logicum', onzijdig gemaakt, sommige zelfs mannelijk.

Van de adjectieven die tot de possessieven worden gerekend, zijn de kenmerken deze vijf (a):

[vervolg noot (a) van bl. 43]

de Angelsaksen voor *Bisceopdome*, *Cyndome*, en *scype*, 'praefectura', 'munus', 'negotium', 'dignitas', vanwaar *weorthscype*, 'dignitas', en andere. Zie Ten Kate (*Aenl.*, dl. II, bl. 85). Deze vermeldt op bl. 81 uit de taal der Angelsaksen *hade*, d.i. 'sexus', 'persona', en *knigthade*, 'pueritia', en uit de Frankische taal *magathheit*, 'virginitas', daarentegen op bl. 68 vlg. schijnt hij de uitgang *-de* of *-te* in *lengde* en dergelijke woorden uit de uitgang *-itha*, *-tha* of *-da* van de Geten en de uitgang *-the* van de Franco-Duitsers te halen.

(a) "De kenmerken zijn deze vijf. Hier moet *ig* bygevoegt worden, en niet gehouden voor ingekort uit *achtigh*. --- Men zegt niet alleen *droevigh* --- voor *droef* --- maar ook *hoofdigh* --- *grazigh*, dat de waarheit eener zake uitdrukt; daar ---

lijk; agtig; saem; baer; loos. Ita habemus primò Vaderlijk / Moederlijk / gemakkelijk: secundò boofagtig / bergagtig / steenagtig / kluchtagtig: quorum quaedam metaplasium patiuntur, ut steenig / kluchtig / eeuwig / getwigtig; omniaque in ig desinentia: tertiò vreedsaem / onachtsaem: quartò ruchtbaer / ontwijffelbaer: quintò neringloos / ouderloos / sinneloos.

In transitu characterificarum earum etymon ac notationem e prisca analogia ita habe.

Nomina substantiva in dom denotant facultatem quae de jure competit, sive proprietatem juridicam; eene gerechtelike toebehoorte; ende de welke iemande / by den Rechter / soude moeten worden toegedoemt ende toegekent.

In sचेpe (nunc schap / à scheppen) proprietatem physicam; eene geschapenheit ofte eigenschap; ofte ook stand / tuschen meerdere / plaetse hebbende. Sic facile differentiam capies inter eigendom et eigenschap.

In hede (nunc heit) denotant ipsum adjectivum, substantiva terminatione indutum. ita langkheit idem ac het lange.

Accipe porrò in inge esse infinitivalia, et actum praesentem notare.

In isse / ab origine participialia, et notare non actum, at potentiam. unde patet discrimen inter gedenkinge et gedachtenisse; inter begravinge et be-

ACHTIGH de gelpkenis schynt te betekenen. —
Haec MOONENIUS. HUYDECOP. Proeve bl. 571.
— De bynaamwoorden / op 16 eindigende / zien op den aard of de geneigdheid.

-lijk, -agtig, -saem, -baer, -loos. Zo hebben we ten eerste *Vaderlijk, Moederlijk, gemakkelijk*; ten tweede *doofagtig, bergagtig, steenagtig, kluchtig*, waarvan sommige metaplasme ondergaan, bijv. *steenig, kluchtig, eeuwig, gewichtig* en alle die op *-ig* eindigen; ten derde *vreesaem, onachtsaem*; ten vierde *ruchtbaer, ontwijffelbaer*; ten vijfde *neringloos, ouderloos, sinneloos*.

In het voorbijgaan moet ge het 'etymon' en de verklaring dezer kenmerken als volgt uit de oude analogie halen.

Substantieven op *-dom* betekenen *een gesteldheid die rechtens van toepassing is* of liever een juridische eigenschap, *eene gerechtelyke toebehoorte; ende de welke iemande, by den Rechter, soude moeten worden toegedoemt ende toegekent*.

Die op *-schepe* (nu *-schap*, van *scheppen*) betekenen een natuurlijke eigenschap, *eene geschapenheit ofte eigenschap; ofte ook stand, tusschen meerdere, plaetse hebbende*. Zo zult ge gemakkelijk het verschil begrijpen tussen *eigendom* en *eigenschap*.

Die op *-hede* (nu *-heit*) betekenen het adjectief zelf, voorzien van een substantivische uitgang. Aldus betekent *langkheit* hetzelfde als *het lange*.

Verder moet ge aannemen dat die op *-inge* afleidingen van infinitieven zijn en een *tegenwoordige handeling* aanduiden.

Dat die op *-isse* van oorsprong afleidingen van deelwoorden zijn en *niet een handeling, maar een vermogen* aanduiden. Daaruit blijkt het verschil tussen *gedenkinge* en *gedachtenisse*, tussen *begravinge* en

[vervolg noot (a) van bl. 44]

achtigh de gelykenis schynt te betekenen. ---" Aldus Moonen. Huydecoper, *Proeve*, bl. 571, zegt: "--- De bynaamwoorden, op *-ig* eindigende, zien op den aard of de geneigdheid."

begraeffenisſe: *mortui corporis ſc. actualem humanitatem, quam libitinarii praeſtant; et pompam funebrem, quod invitamus prodeuntes in funus.*

In tſel etiam participialia eſſe et notare *rem ipſam jam actu productam*: ut *maectſel / ſmeertſel / verdigſel / geſpantſel / etc.* quorum multa, Imperatrix metaplaſmi, Euphonia jubet ſcribere absque *t*.

Quantum ad terminata in *ſje*; *hoovaerdſje / mijmerſje / kleeſje / maetſchappſje / etc.* ea ab origine non conſtituerunt claſſem peculiarem; verum nomina ſunt, quae propriè aliam terminationem habent, e praecedentibus unam; poſtmodum impropriè à Poëſis in verſu iſthac terminatione adornata. Sunt enim *hoovaerdigheid / mijmeringe / kleeſinge / maetſchap / etc.* imò Poëtae veteres noſtri vocem *menigte* diſtorſerant in *menſje*.

Porro nomina adjectiva in (*) lyk et achtig de-
no-

(*) MOONEN. Ep. p. 14: dat van de Adiectiva / in LYK, ACHTIGH, SAEM, en BAER uitgaende / gezegt wordt / is onzeker -- De Adj. in LYK, van een werkwoordt aſkoonſtig / geven de moogendheit of ook de waerdigheit van iet te lyden te kennen / als BEMINLYK. — Andere / van Zelfſt. P. — / het wezen en den aert der zake; als GODLYK. — Is VREEDZAEM te ſamen vzedigh / wat is dan ZEEZAEM, LEERZAEM, MINZAEM? Zommitge Adj. in BAER dükken eene moegelpöheit uit om iet te lyden / als TILBAER; — andere eene daedelpöheit zelve; als DANKBAER. — BAAR, inquit HUYDEC. Proeve bl. 436, betekent in een' werkenden zin / dat DRAAGT, of — kan DRAGEN: in een' lydenden zin / dat kan WORDEN: — DRAGEN is BAREN, VOORTBRENGEN. WORDEN betekent op zich zelf het eerſte aan nemen of ontvangen van een wezen: — zoo dat WORDEN en vooztge GEBRACT worden niets — verſchillen / ten opzichte van den Lydenden perſoon. et paulo ante:

begraeffenisse, te weten *de daadwerkelijke teraardebestelling van een dood lichaam die de lijkbezorgers verrichten en de lijkstaatsie waarvoor wij hen uitnodigen die naar de uitvaart gaan.*

Dat die op *-tsel* eveneens afleidingen van deelwoorden zijn en *de zaak zelf* aanduiden *die uiteindelijk door de handeling is voortgebracht*, bijv. *maektsel*, *smeertsel*, *verdigtsel*, *gespantzel*, enz., waarvan de heerseres van het metaplasme, de Eufonie, er vele gebiedt te schrijven zonder *-t-*.

Voor zover de substantieven betreft die uitgaan op *-ije*: *hoovaerdije*, *mijmerije*, *kleedije*, *maetschappije*, enz., deze hebben van oorsprong geen bijzondere groep gevormd, maar zijn naamwoorden die eigenlijk een andere uitgang hebben, namelijk een van de voorafgaande, en later op oneigenlijke wijze door de dichters in de versregel van die uitgang zijn voorzien. Want er bestaan de naamwoorden *hoovaerdigheid*, *mijmeringe*, *kleedinge*, *maetschap*, enz. Ja zelfs hebben onze oude dichters het woord *menigte* verwrongen tot *menije*.

Verder betekenen de adjectieven op (a) *-lijk* en *-achtig*

(a) Moonen, *Brief*, bl. 14: "dat van de Adiectiva, in *lyk*, *achtigh*, *saem* en *baer* uitgaende, gezegd wordt, is onzeker --- De Adj. in *lyk*, van een werkwoord afkoomstigh, geven de moogendheit of ook de waardigheit van iet te lyden te kennen, als *beminlyk*. --- Andere, van Zelfst. N. ---, het weezen en den aert der zake; als *godlyk*. --- Is *vreedzaam* te samen vredigh, wat is dan *eerzaam*, *leerzaam*, *minzaam*? Zommige Adj. in *baer* drukken eene mogelykheit uit om iet te lyden, als *tilbaer*; --- andere eene daedelykheit zelve; als *dankbaar*. ---" "--- *baar*", zegt Huydecoper, *Proeve*, bl. 436, "betekent in een' werkenden zin, dat *draagt*, of --- kan *dragen*: in een' lydenden zin, dat kan *worden*: --- *dragen is baren*, *voortbrengen*. *Worden* betekent op zich zelf het eerste aannemen of ontvangen van een wezen: --- zoo dat *worden* en *voortgebragt worden* niets --- verschillen, ten opzigte van den Lydenden persoon." En even

notant *similitudinem* aut *verisimilitudinem*; à verbis *gelijken / asmilari*, et *achten / aestimare*.

In *saem / unionem* et *concursum*; *breedsaem / te samen briedig*.

In *baer / effectum*: à *baren / gignere*, *indzuk*; *baer / barende eenen indzuk*.

In *loog / privationem*: à veteri Saxonico, et hodierno Anglico, *luff / perdere*: unde nobis est *lofen / demittere*.

At facit usus anomalus, ut normale hoc etymon aliquando turbetur; simulque terminationes illae tributae sint aliis orationis partibus. sic in *nisse* fabricata sunt multa quae patiuntur accenseri infinitivalibus, imò et adjectivalibus: in *ertje / agendi consuetudinem* notantia, ut *bzasserthe / hoeterthe*; vel agendi locum, ut *bzoutvertje / bzandertje*; (Gallis et Italis haec debemus) vel universitatem, etc. ut *specerthe / schildertje / kruidertje*.

CAP.

ante: geboegd achter een Zelfst. Naamw. mdet het in zen' WERKENDEN, maar achter het zaahl. deel van een werkw. in een' LYDENDEN zin genomen worden. p. autem 623: De uitgaag ZAAM of SAAM betekent doozgaand; een vermogen of bekwaamheid om iets te doen / si scilicet verbo adiciatur. Multo aliter exponit TEN KAT (Wenl. D. II. bl. 87: de gezondbeteekenis van ons zaam of saam (300 wel als van LIJK — van LYKEN II. cl. *similem esse*) wil een gelijkhed en overrenkomst zeggen; dus M. G. SAMO, *idem ipsum*, en F. Th. SAMO *sicut*, cet.

De terminatione adiectiuorum in *agtig / similitudinem* quamdam significante, vid. *idem* HVTDEC. [Doe de bl. 271.]

een *gelijkenis* of een *waarschijnlijkheid*, wegens de werkwoorden *gelijken*, '*assimilari*', en *achten*, '*aestimare*'.

Die op *-saem* een *eenheid* en een *samenloop*: *vreedsaem*, '*te samen vredig*'.

Die op *-baer* een *gevolg*, wegens *baren*, '*gignere*': *indruckbaer*, '*barende eenen indruk*'.

Die op *-loos* een *beroving*, wegens het oude Saksische en heden-daagse Engelse *luss*, '*perdere*', waarvan wij *losen*, '*demittere*', hebben.

Maar de '*usus anomalus*' maakt dat dit gewone '*etymon*' soms wordt verstoord, en tegelijk dat die uitgangen zijn toegekend aan andere rededelen. Zo zijn er op *-nisse* vele substantieven gemaakt die zich laten rekenen tot de afleidingen van infinitieven, ja zelfs van adjectieven, en op *-erije* die een gewoonte van handelen aanduiden, bijv. *brasserije*, *hoererije*, een plaats van handelen, bijv. *brouwerije*, *branderije* - we danken deze aan de Fransen en de Italianen - of een totaliteit, enz., bijv. *specerije*, *schilderije*, *kruiderije*.

[vervolg noot (a) van bl. 46]

eerder: "gevoegd achter een Zelfst. Naamw. moet het in een' werkenden, maar achter het zaakl. deel van een werkw. in een' lydenden zin genomen worden." Echter op bl. 623: "De uitgang *zaam* of *saam* betekent doorgaands een vermogen of bekwaamheid om iets te doen", te weten als hij aan een werkwoord wordt toegevoegd. Heel anders legt Ten Kate uit (*Aenl.*, dl. II, bl. 87): "de grondbeteekenis van ons *zaam* of *saam* (zoo wel als van *lijk* --- van *lyken* II. cl. *similem esse*) wil een gelijkheid en overeenkomst zeggen; dus M-G. *samo*, *idem ipsum*, en F-Th. *samo*, *sicut*", enz.

Over de adjectivische uitgang *-agtig*, die een zekere *gelijkenis* aanduidt, zie men eveneens Huydecoper (*Proeve*, bl. 271).

CAP. VIII.

De Pronominibus et Numeralibus.

Numeralia, quae Pronominibus accensentur, sunt een/ 1: twee/ 2: drie/ 3: vier/ 4: etc. Solum numerale een recipit genus et declinationem in singulari; vocaturque aliquibus, non quidem abs re, articulus *indefinitus*.

Ut, pro masculino.

In Nominat.	een man.
Genit.	van eenen man/ vel eenes/ vel eens mans.
Dativ.	aen eenen man/ vel eenen manne.
Accus.	eenen man.
Ablat.	van eenen man.

Pro feminino.

In Nominat.	eene vrouwe.
Genitiv.	van eene vrouwe/ vel eener vrouwe.
Dativ.	aen eene vrouwe.
Accus.	eene vrouwe.
Ablativ.	van eene vrouwe.

Caetera numeralia manent indeclinabilia, nisi quod in oratione recipiant terminationem en/ met hun twen; drie; viere; vyven; seffen; honderden/ etc.

HOOFDSTUK VIII

Over de voornaamwoorden en de telwoorden

De *telwoorden*, die tot de voornaamwoorden gerekend worden, zijn: *een*, 1, *twee*, 2, *drie*, 3, *vier*, 4, enz. Slechts het telwoord *een* krijgt een geslacht en een verbuiging in het enkelvoud, en het wordt door sommigen, zeker niet zonder reden, 'onbepaald lidwoord' genoemd.

Bijv. voor het mannelijk

in de nominatief	<i>een man</i>
genitief	<i>van eenen man</i> , of <i>eenes</i> , of <i>eens mans</i>
datief	<i>aen eenen man</i> , of <i>eenen manne</i>
accusatief	<i>eenen man</i>
ablatief	<i>van eenen man</i>

Voor het vrouwelijk

in de nominatief	<i>eene vrouwe</i>
genitief	<i>van eene vrouwe</i> , of <i>eener vrouwe</i>
datief	<i>aen eene vrouwe</i>
accusatief	<i>eene vrouwe</i>
ablatief	<i>van eene vrouwe</i>

De overige telwoorden blijven onverbuigbaar, behalve dat ze in de gesproken taal de uitgang *-en* krijgen: *met hun tweeën, drieën, viereën, vyven, sessen, honderden*, enz.

Porro *Pronomina* nobis sunt haec, *ik* / *ego*: *gy* / *tu*: *hy* / *ille*: *dese* / *hic*: *die* / *is*: *self* / *ipse*: *wie* / *welk* / *de gene* / *quis*: *mijn* / *meus*: *uw* / *tuus*: *zvn* / *honne* / *suus*: *ong* / *noſter*: *uwolieder* / *veſter*. *Diviſio* nobis eadem est quae *Latinis*.

Olim sub seculo analogo dicebamus *Du* / *tu*; *gy* / *vos*: et quidem perapposite. (*du* in casibus obliquis habet *dt*) sed pro eo dicimus in *Hollandia* *gy* / *tu*: *gpluiden* / *vos*. pro *ſp* alias etiam dicimus *ſpluiden* / *illi*. non (*) *gplieden* / *ſplieden*; quod *Flandris* proprium: *Curia Hollandiae* scribit *diſertè*, *ſaedſluiden van Holland*: non *ſaedſlieden*. *Euphonia*, pronunciationis noſtrae regina, jubet tamen dicere *ulieder*; non *uluiden*.

Quatuor priora pronomina sunt quasi substantiva; reliqua adjectiva: recipiuntque unà numerum, genus, declinationem; de quo nihil addo, quod res sit levis. tantum habet, *ſe* / in accusativo (uti maxime frequentant *Metaphraſtae Dordraceni*, *HOOFDIUS* in *Henrico IV.*, celeberrimique auctores coaetanei) nunc ferè non amplius in usu eſſe, niſi *Poëtis*: quin *Proceribus* receptum nunquam.

Wie femininum recipit apud *Poëtas* in genitivo ſingulari *wier*. Sic *die* habet eodem casu *dier*.

HOOF-

(*) De *Pronomina* *GY LIEDEN*, *U LIEDEN*, inquit *MOONEN. Ep.* p. 15, worden nochtang van de *Hollantſche Rijkshouyke* gebzuikt. Haec adhiberi demum potuerunt, postquam pluralia *gy* et *u* loco ſingularium *du* ac *dy* eſſe coepere. Mihi quidem iſtud *LIEDEN*, ſive *LUIEDEN*, quod *homines* notat, et perſpicuitatis cauſa pronominiſus accedit, ridiculi quid habere. nec neceſſarium eſſe videtur, cum boni ſcriptoris ſit efficere, vt aliunde perſpicua fiat oratio.

Verder hebben wij de volgende *voornaamwoorden*: *ik*, 'ego', *gy*, 'tu', *hy*, 'ille', *dese*, 'hic', *die*, 'is', *self*, 'ipse', *wie*, *welk*, *de gene*, 'quis', *mijn*, 'meus', *uw*, 'tuus', *zijn*, *hunne*, 'suus', *ons*, 'noster', *uwlieder*, 'vester'. De indeling is bij ons dezelfde als bij de Latijnen.

Vroeger, in het tijdperk der analogie, zeiden wij *du*, 'tu', en *gy*, 'vos', en zulks wel heel passend. (*Du* heeft in de verbogen naamvallen *di*.) Maar hiervoor zeggen we in Holland *gy*, 'tu', en *gyluiden*, 'vos'. In plaats van *sy* zeggen we anders nog *syluiden*, 'illi'; niet (a) *gylieden*, *sylieden*, dat de Vlamingen eigen is. Het Hof van Holland schrijft uitdrukkelijk *Raedsluiden van Holland*, niet *Raedslieden*. De Eufonie, de heerseres van onze uitspraak, beveelt niettemin te zeggen *ulieden*, niet *uluiden*.

De vier eerstgenoemde voornaamwoorden zijn als het ware substantieven, de andere adjectieven; en zij krijgen tegelijkertijd een getal, een geslacht en een verbuiging, waarover ik niets toevoeg, omdat de zaak gemakkelijk is. Weet slechts dat *se* in de accusatief - zoals de Dordtse vertalers, Hooft in *Hendrik IV* en de bekendste auteurs uit dezelfde tijd zeer dikwijls gebruiken - nu bijna niet meer in gebruik is, behalve bij dichters; door de autoriteiten is het zelfs nooit aanvaard.

Het vrouwelijke *wie* krijgt bij dichters in de genitief van het enkelvoud *wier*. Evenzo heeft *die* in dezelfde naamval *dier*.

(a) "*De Pronomina gy lieden, u lieden*", zegt Moonen, *Brief*, bl. 15, "worden nochtans van de Hollantsche Rijmkronyke gebruikt." Deze zijn pas in gebruik kunnen komen nadat de meervouden *gy* en *u* de plaats van de enkelvouden *du* en *dy* begonnen waren in te nemen. Mij evenwel schijnt dit *lieden*, of *luiden*, dat "*mensen*" betekent en voor de duidelijkheid bij de voornaamwoorden komt, iets lachwekkends te hebben en niet noodzakelijk te zijn, daar het een goede schrijver eigen is, ervoor te zorgen dat zijn bedoeling uit iets anders duidelijk wordt.

HOOFDIUS in *Henr. IV. De Koninginne* / op
wier persoon *Hy* zich verflingert bond: sed in so-
luta Oratione nemo sequitur.

Pronomen *selve* / *ipse* (ad instar Latini *ipsissimus*)
recipit superlativum de *selfste*.

Quemadmodum *die* / *detwelke* / referuntur ad an-
tecedens; ita *Belgis* est peculiare relativum ad so-
lum consequens (nulla alia lingua id habet, quod
scio) nimirum *het gene* in neutro. *Hy pleegden*
alle ongebondenheit / *ende* ('t *gene selfs* alle
menschelykheit te buiten gaet) *sy* en spaerden
geenen *suigelingen* aen 's *moeders* borsten. *Het*
gene hic refertur ad id quod sequitur: et ita semper.
ut nequaquam ferendus sit eorum error, qui, *het*
gene usurpant ut relativum ad antecedens generis
neutrius, dicentes, *het hart* / 't *gene reikhalst*:
het swaerd / 't *gene geslepen was*. Neque us-
quam id usu reperias firmatum. tentant quandoque
auctores id mundo proponere, ut videant quò abi-
turum sit: neque tentamini consimili nos contra ob-
nitimur in re Grammatica: dummodò cautio sit; nè
analogiae, prout eam in capite secundo supra firma-
vimus, ulla fiat jactura.

Hooft schrijft in *Hendrik IV*: “*De Koninginne, op wier persoon Hy zich verslingert vond*”; maar in de ongebonden rede houdt niemand zich hieraan.

Het voornaamwoord *selve*, ‘*ipse*’, krijgt (naar het voorbeeld van het Latijnse *ipsissimus*) als superlatief *de selfste*.

Zoals *die, dewelke* terugslaat op wat voorafgaat, zo hebben de Nederlanders een bijzonder relatief, uitsluitend voor wat volgt - geen enkele andere taal heeft dit, voor zover ik weet -, te weten *het gene* in het onzijdig: “Sy pleegden alle ongebondenheit, ende (’t gene selfs alle menschelijkheid te buiten gaet) sy en spaerden geen suigelingen aen ’s moeders borsten.” *Het gene* verwijst hier naar wat volgt, en dat is altijd het geval. Bijgevolg is de fout geenszins te dulden van hen die *het gene* gebruikten als relatief voor wat voorafgaat in het onzijdig geslacht, zeggende “het hart, ’t gene reikhalst”, “het swaerd, ’t gene geslepen was”. En dit zult ge ook wel nergens door de *usus* bevestigd vinden. Soms proberen de auteurs dit aan de wereld voor te stellen, om te zien waarop het uitloopt; en tegen een dergelijke proef verzetten wij ons onzerzijds niet voor wat de grammatica betreft, mits er voorzichtigheid betracht worde, opdat de ‘*analogia*’, zoals we die boven in het tweede hoofdstuk hebben aangetoond, geen enkel verlies lijdt.

C A P. I X.

De Adverbiis.

Adverbia sunt multarum classium. eas enumerare mihi non vacat. ad Grammaticam Vosii se remitto; et ad Dictionaria. Id solum animadvertite, quatenus *negandi* adverbia, nos Belgas (extra casum infinitivi ac participii) negare, non unica particula, ut Latinos; verum binis, ut (*) Gallos: licet priscae nostrae linguae specimina doceant, nos id Gallis non debere. habemus alteram particulam antecedentem *en* / consequentem alteram *niet*. *Ik en kan niet: ik en wete niet* / etc. pro quo priscae Belgae, quin adhuc Stokkius in Chronico Hollandiae rhythmico, dicebant, *ik ne kan niet*. Strictè hoc observarunt HUGO GROTIUS in omni suo scripto vernaculo; EQUES HOOFDIUS in *Henrico IV*; et *Metaphraetae Dordraceni*, servant etiamnum nostri *Proceres*: ut jure pronunciemus, pertinere hoc ad essentiam linguae nostrae communis; atque à nullo privato pendere, istud penitus ejicere. Quodque auctores perfectionem hanc aliquandò secus habeant, facit *Ellipsis* syntactica, numeri Oratorii gratiâ. Ipse VONDELIUS, ut ut assiduus in metaplasmo ac figura, non definit tamen perfectione eâ uti; ut videre est innumeris in locis. quin, sub vitae finem, in metamorphosi Ovidiana rhythmica; pag. 63. *Want ik en wijk' geensing*. In *Horatii Flac-*

(*) VAUQUELAS REMARQUES. in NE, PAS.

HOOFDSTUK IX

Over de bijwoorden

De *bijwoorden* zijn er in verschillende soorten. Ik heb geen ruimte om ze op te sommen. Ik verwijs u naar Vossius' *Grammatica* en naar de woordenboeken. Let slechts hierop, wat de bijwoorden van *ontkenning* betreft, dat wij Nederlanders (uitgezonderd in het geval van de infinitief en het deelwoord) niet ontkennen met een enkel partikel, zoals de Latijnen, maar met een dubbel, zoals de (a) Fransen, hoewel de voorbeelden van onze vroegere taal leren dat wij dit niet aan de Fransen te danken hebben. Wij hebben enerzijds het partikel *en*, dat voorafgaat, anderzijds het partikel *niet*, dat volgt. *Ik en kan niet, ik en wete niet*, enz., waarvoor de vroegere Nederlanders, ja zelfs nog Stoke in zijn *Rijmkroniek van Holland*, zeiden: *ik ne kan niet*. Hieraan hebben Hugo de Groot in al zijn geschriften in de moedertaal, de ridder Hooft in *Hendrik IV* en de *Dordtse vertalers* zich strikt gehouden. Onze *autoriteiten* handhaven het ook nu nog, zodat wij rechtens verklaren dat dit behoort tot het wezen van onze '*lingua communis*' en dat het aan geen enkele particulier is het geheel en al uit te roeien. En dat de auteurs zich niet houden aan deze perfectie, komt door de syntactische *ellips*, ten behoeve van de retorische maat. Zelfs Vondel, hoe bezig ook met het metaplasme en de figuren, laat echter niet af die perfectie te gebruiken, zoals men kan zien op talloze plaatsen. Ja zelfs schrijft hij aan het einde van zijn leven in de berijmde *Metamorphosen* van Ovidius op bl. 63: "*Want ik en wijk' geensins.*" En in de proza-vertaling van *Horatius*

(a) Vaugelas, *Remarques*, op *ne, pas* (Verwer).

Flacci versione soluta, Carm. l. i. ode xi. idem praestantissimus Vir: Ende en laet utwe geboortestart niet lezen.

Adverbiis nostris accidunt primò Gradus comparativus et superlativus; ut apud Latinos. *Naer/naeder/* (seu per syncopen *nae'er*) *naest; ras/rasfer/ allerrast:* quod puto derivari à *rad/ velox:*

Secundò Gradus diminutivus, exiens in *heng:* ut *ras/ rasheng: soet/ soetheng.* Pro quo nunc *rasjens* vel *rasjes/* etc.

Tertiò, derivatio substantivorum adverbialium, desinentium in *heit.* ut à *ras/ rashheit:*

Quartò adverbiis, ortis ab adjectivis in *lijk/ accidit* terminatio in *en. (*)* ut *hoogstatelijken.*

CAP.

(*) MOONEN. *Ep. p. 15. Adverbiis, ortis ab adjectivis in LYK accidit terminatio in EN.* — Dit is niet algemeen waer. — Bindt men by den Rymkronschypvoet LIEFLIKE, HEIMELIKE, — men bindt ze allen/ als slotwoorden in een sleepend rym. Anders leest men daer alomme BLIDELIK, DROEVELIK. — Huic vero opposuit VERW. *Ep. ad Rel. p. 52. CORTELIKEN ESTOK. Flor. V. v. 964.* Cui addi possent plura; exempli gratia, VELDENAER. *Fasciculus Tempor. bl. 5. — Dese Gzeeff — badt — VRIENDELICKEN. — BEK. Chron. apud MATTH. Anal. Tom III. p. 30. eerliken. p. 42. vriliken. p. 73. eendzachteliken.* Non semper in fine versus legi LIEFLIKE cet. patet ESTOK. *lan. II. p. 218. 226. Died. I. p. 10. Y. VELTHEM Spieg. Hist. p. 253. med. CORTELICK* autem, ut exemplo vtar, est a CORTELIKE, quod et ipsum ex pronunciatione, quæ n absorberi solet, ortum fuit, eoque propius accessit ad originem suam. TEN KAT. *Aenl. Tom II p. 77: In 't A-Saxisch had men hier voor LICHE, in 't F Th. LICHO, LICHE; als A S RICHTLICHE veste.* — F. TH. ER LICHO, ER LICHE *boneste.*

Flaccus, Carm., boek I, ode XI, schrijft dezelfde uitmuntende man: "Ende en laet uwe geboortestar niet lezen."

Onze bijwoorden hebben als 'accidens' ten eerste een comparatief en een superlatief, zoals bij de Latijnen. *Nae, naeder* (of door syncope *nae'er*), *naest; ras, rasser, allerrast*, dat vermoedelijk wordt afgeleid van *rad, 'velox'*;

ten tweede een verkleinende trap, uitgaande op *-kens*, bijv. *ras, raskens; soet, soetkens*. Hiervoor vindt men nu *rasjens* of *rasjes*, enz.;

ten derde het door afleiding vormen van bijwoordelijke substantieven, eindigend op *-heit*. Bijv. van *ras: rasheit*;

ten vierde hebben bijwoorden die afkomstig zijn van adjectieven op *-lijk*, als 'accidens' de uitgang *-en*. (a) Bijv. *hoogstatelijken*.

(a) Moonen, *Brief*, bl. 15, zegt: "Bijwoorden die afkomstig zijn van adjectieven op *-lyk*, hebben als 'accidens' de uitgang *-en*. --- Dit is niet algemeen waer. --- Vindt men by den Rymkronykschryver *lieflike, heimelike*, --- men vindt ze allen, als slotwoorden in een sleepend rym. --- Anders leest men daer alomme *blidelik, droevelik*. ---" Maar hier heeft Verwer, *Brief aan Reland*, bl. 52, *corteliken* uit Stoke, *Flor. V*, vs. 964 tegenover gesteld. Hieraan zouden er meer toegevoegd kunnen worden, bijvoorbeeld Veldenaer, *Fasciculus Tempor.*, bl. 5: "--- Dese Greeff --- badt --- *vriendelicken* ---"; Beka, *Chron.*, bij Mathaeus, *Anal.*, dl. III, bl. 30: *eerliken*, bl. 42: *vriliken*, bl. 73: *eendrachteliken*. Dat niet altijd aan het eind van een vers *lieflike* enz. gelezen wordt, blijkt uit Stoke, *Ian. II*, bl. 218, 226, *Died. I*, bl. 10; Van Velthem, *Spieg. Hist.*, bl. 253, waar het voorkomt in het midden. En *cortelick*, om een voorbeeld te nemen, komt van *cortelike*, dat ook op zijn beurt door de uitspraak, waarin de *-n* pleegt ingeslikt te worden, ontstaan en des te dichter bij zijn eigen oorsprong gekomen is. Ten Kate, *Aenl.*, dl. II, bl. 77 zegt: "In 't A-Saxisch had men hier voor *lice*, in 't F-Th. *lich*, *liche*; als A-S *richtliche, recte*. --- F-Th. *erlich*, *erliche honeste*."

C A P. X.

De Praepositionibus.

Praepositiones sunt nobis quaedam inseparabiles, ut *ge/ ont/ be/ her/ ver/ mis/ wan/ on.* (*)
qua-

- (*) Est tamen, ubi contrarium in utroque negotio fieri intelligas. Sic nomina sunt *gemeente* / pro qua forma legas *meente* / ut in pactione, quam exhibet s. h. VAN IDZINGA *Staatsrecht der Vereenigde Nederl.* D. II. bl. 345. seq. ubi occurrit *de meene meente*; add. *STOK. B III. vs. 76.*

*Hem volgheden / na harre manieren /
Die kenemaren / dat al ghemene /
En al de meente / groot en cleene.*

Pittersum hzande de *Wedeme mitte Meente* / et: —
mit *syn Meente-luiden* legimus in *Chronico Groning.*
IO. DE LEMMEGE spud *MATTHAËVM* in *Vet.*
Aevi Anal. Tom. I. p. 73. ed. Quart. [Vox *meente*
pro *gemeente* etiam hodie in *Transilvania* in usu est.
In actis publicis semper *Magistratus et Tribuni Pleb.*
urbis Dauentriensis vocantur. *Raad en Meente.*] *Ont-*
stentenisste / bekomste siue *bekoomste / herkoomste / ver-*
toog / sexcentaque alia, quae in infinitiuis, apocopen
passis, cernuntur: ut *gebzek / onthoud / beloop / ver-*
trek. Haec enim, quantumvis origine sua verba, vsu
tamen nomina sunt. Sed et *mis* verbis non raro praepo-
nuntur; unde est *misgzuiken / misdoen / misgzippen /*
misgunnen / mishagen / mishandelen / misleiden / mis-
lukken / mispijzen / cct. ut alia minus vsitata taceamus,
de quibus conf. *KILIAN.* De duobus illis *wan*
et *on* recte dictum est, nisi quod, *wan /* ut hodie in
wanhopen / ita olim fuerit in *wandelen / luere, wan-*
hagen / displicere, wanheugen / desperare, wanklagen
calumniari, wantweten / ignorare. vid. *KILIAN.* Qui
on cum tribus tantum verbis compositum habet in *on-*
steken accendere (nunc *ontsteken* dicimus) Gothicum au-
tem

HOOFDSTUK X

Over de 'voorzetsels'

Wij hebben een paar *onscheidbare 'voorzetsels'*, zoals *ge-, ont-, be-, her-, ver-, mis-, wan-, on-*. (a)

(a) Soms zult ge toch wel merken dat zich in beide gevallen het tegendeel voordoet. Zo zijn naamwoorden: *gemeente* - een vorm in plaats waarvan *ge meente* kunt lezen, zoals in het contract dat S.H. van Idzinga, *Staatsrecht der Vereenigde Nederl.*, dl. II, bl. 345 vlg. vermeldt, waarin *de meene meente* voorkomt; daarbij komt Stoke, boek III, vs. 76:

Hem volgheden, na harre manieren,
Die Kenemaren, dat al ghemene,
Ende al de meente, groot ende cleene.

"Nittersum brande de Wedeme mitte Meente" en "--- mit syn Meente-luiden" lezen we in het *Chronicum Groning.*, Joh. de Lemmege, bij Matthaëus in zijn *Vet. Aevi Anal.*, dl. I, bl. 73 in de vierde uitgave. (Het woord *meente* voor *gemeente* is nog tegenwoordig in Overijssel in gebruik. In officiële bescheiden worden *de regering en de volkstribunen* van de stad Deventer altijd genoemd: *Raad en Meente.*) -, *ontstentennisse, bekomste of bekoomste, herkoomste, vertoog* en talloze andere, te herkennen als infinitieven die apocope hebben ondergaan, zoals *gebrek, onthoud, beloop, vertrek*. Want deze, hoe zeer ook in hun oorsprong werkwoorden, zijn in het gebruik niettemin naamwoorden. Maar ook *mis-* wordt niet zelden voor werkwoorden geplaatst; vandaar *misbruiken, misdoen, misgrijpen, misgunnen, mishagen, mishandelen, misleiden, mislukken, misprijzen*, enz., om te zwijgen van andere, minder gebruikelijke, vergelijk hierover Kiliaan. Wat over de twee 'voorzetsels' *wan-* en *on-* gezegd is, is juist, behalve dat *wan-*, als tegenwoordig *wanhopen*, vroeger zo voorkwam in *wandeelen*, 'luere', *wanhagen*, 'displicere', *wanheugen*, 'desperare', *wanklagen*, 'calumniari', *wanweten*, 'ignorare'. Zie Kiliaan. Deze kent *on-* met slechts drie werkwoorden samengesteld, namelijk in *onsteken*, 'accendere' - nu zeggen we *ontsteken*; maar het vaderlandse *ont-* pleegt uitgedrukt te worden door het Gotische

quarum ultimae tres vulgò solis nominibus junguntur ac participiis; aliae verbis tantum per omnes modos temporaque.

Quaedam *separabiles*, ut tot / by / booz / toe /
 tregens / nebens / boven / ober / binnen / buiten /
 om /

tem AND, ANDA *in*, *contra*, *per*; UND *vsque pro*, Francoteutonicum, INT, ANT, UNT; Anglofaxonicum AND, vel OND siue ON, quod etiam nostrae san et in respondet, et ON; Germanicum erit denique nostratum int exprimere solent. v. TEN KAT. *Menl.* D. II. bl. 55. seq. quem et lege de ðn Belgico p. 59.) onsterken / debilitare, ondzijen / de wegen ondzijen / *ohfidere et intuta facere itinera*. Verum, vt modo dicebamus, haec bene monuit. De vi praepositionis ver in verbis praeclara notauit FORTMANNVS *Caalkund.* *Nam.* bl. 12 — 21.

Ad Inseparabiles referri quoque debet a *reppring*, ortum ex *abe* / siue *au*. Hinc est apud antiquos *amacht*; *impotentia amachtich / impotens*, *amachticheid / imbecillitas*, *ameerd / aumeerd / indignus, vilis*, *aweg / locus cuius*, *awegigh / cuius*, *awij / amens et dissonus*, cet.

Verisim a illud *irrarind* fuisse videtur. Quam suspicionem nostram nemo aegre feret, qui nouerit, *au* / *abe* / *au* et a eadem esse, atque eandem in compositis priuandi vim habere; tum etiam viderit pro *awolgh* et *pubolghigh* scribi quoque *abolgh* atque *awolghigh*. Cum autem *abolgh* iram; *abolghigh* iratum denotet, atque hae significationes a notione *rumoris* deriuentur: [*Leg. Vir doctissimus I. STEENWINKEL* in not. ad *Malmen. Disf.* § VIII. *Caalk. Meng.* n. ð. 3. *Ling. Patr. exc. amore.* N. II p. 113. seqq. conf. *D. Wpdzagen Tom. II. p. 296.*] non potest sane, quin his in vocibus, vt *au* / sic a significandi vim intendat. Adeoque in hoc certe negotio a nostrum cum Graecorum illa a fere conuenit, nisi quod hoc in eadem voce saepenumero vtrumque designet. Exemplà dabunt cel. *VALCKENAER. Adnot. in Adoniaz. Digress. a Thucriteis* p. 215 — 234. et *RVHNKE. NIVS*, vir longe eruditissimus, ad *Tinaci Lex. Plat.* voc. *Atis*. p. 38. seqq.

Hiervan worden de laatste drie doorgaans alleen met naamwoorden en deelwoorden verbonden, de andere slechts met werkwoorden, in alle wijzen en tijden.

Anderzijds hebben we *scheidbare* voorzetsels, zoals *tot, by, voor, toe, tegens, nevens, boven, over, binnen, buiten,*

[vervolg noot (a) van bl. 53]

and-, anda-, 'in', 'contra', 'per', und-, 'usque', 'pro', het Frankische *int-, ant-, unt-*, het Angelsaksische *and-*, dan wel *ond-* of *on-*, welk laatste ook aan ons *aan-* en *in-* beantwoordt, alsmede aan *on-*; men pleegt ten slotte het Duitse *ent-* in onze taal als *ont-* weer te geven; zie Ten Kate, *Aenl.*, dl. II, bl. 55 vlg., die ge ook moet lezen over het Nederlandse *on-* op bl. 59 -, *onsterken*, 'debilitare', en *onvrijen, de wegen onvryen, 'obsidere et intuta facere itinera'*. Maar, gelijk wij zoëven zeiden, hierop heeft hij terecht gewezen. Over de betekenis van het 'voorzetsel' *ver-*, die in werkwoorden zeer duidelijk is, heeft Fortman opmerkingen gemaakt, *Taalkund. Aanm.*, bl. 12-21.

Bij de onscheidbare 'voorzetsels' moet ook de *a sterètikon* gebracht worden, ontstaan uit *ave* of *au*. Vandaar is er bij de ouden *amacht, 'impotentia', amachtich, 'impotens', amachticheid, 'imbecillitas', aweerd, auweerd, 'indignus', 'vilis', aweg, 'locus avius', awegigh, 'avius', awijs, 'amens et dissonus',* enz.

Anderzijds schijnt er de *a epitatikon* geweest te zijn. Tegen deze veronderstelling van ons zal wel niemand bezwaar hebben die weet dat *ou, ave, au* en *a* hetzelfde zijn en in privatieve samenstellingen dezelfde betekenis hebben; dan zal hij ook wel gezien hebben dat in plaats van *oubolghe* en *oubolghigh* ook *abolghe* en *abolghigh* geschreven wordt. Maar omdat *abolghe* 'toorn' en *abolghigh* 'vertoorn' betekent, en deze betekenissen van het begrip *zwelling* worden afgeleid - men leze de zeer geleerde heer J. Steenwinkel in zijn opmerkingen bij *Malmen. Diss.*, § VIII: *Taalk. Meng. o. d. z. Ling. Patr. exc. amore*, nr. II, bl. 113 vlgg.; vgl. *N. Bydragen*, dl. II, bl. 296^a -, kan het volstrekt niet anders dan dat *a*, evenals *ou*, in deze woorden de kracht der betekenis versterkt. En zo komt althans in dit geval onze *a* bijna met de *a* der Grieken overeen, behalve dat deze in hetzelfde dikwijls beide betekenissen heeft. Voorbeelden zal men vinden bij de bekende Valckenaer, *Adnot. in Adoniaz. Digress. a Theocriteis*, bl. 215-234, en bij Ruhnkenius, verreweg de geleerdste, in diens *Timaei Lex. Plat.* bij het woord *atenès*, bl. 38 vlgg.

om/ ontrent/ tusſchen/ op/ onder/ dooz/ be-
halven/ na/ naer/ naest/ van/ uit/ sonder/
met/ in/ af/ aen. Si quae alia ſit praeter has,
eam ſuppeditabit KILIANUS in Dictionario.

(*) Obſerva hic, ober priſcis uſurpatum tam
ſimpliciter quam in composito, ubi nunc **vooz**. Ita
STOKKIUS in chronico rhythmico in vita *Florentii V.*

Die Szabe hilt dit ober ſpel.

Id est, **vooz ſpel/ vooz jokkerap.**

Verſiculum hunc tibi allegare juvat, quod hic
perperam intellectus poſteris unice anſam praebuerit
putandi, Comitem noſtrum cum uxore Gerardi
Velſii

(*) Locus ita eſt ex editione HUYDECOOPERI B. IV. vs 1476.

**Te ſeg u/ dat ic ſeker weet/
Dat de Szabe hilt ober ſpel.**

Sed ne quid dubites, ſcripſit & VELTHEM. *Spieg.*
Hiſt. B. III. c. 37. bl. 194.

**Entie lande ſijn an hem geronnen/
En hebbene ouer Here ontfaen.**

Idem STOK. B. I. vs. 921.

**Als men ſcreef achte hondert laer
En dzie ende feſtich ouerwaert.**

vid. et B. II. vs. 3. v. VELTHEM *Spieg.* *Hiſt.* B. II.
c. 18. bl. 102. Qui vel eo ſenſu adhibet, vt etiam
ante ſignificare appareat. B. VI. c. 17. bl. 385.

**Si ſelen doen/ alſe men pleget/
En ouer menich laer es geſeget.**

Nolim itaque, nos accuſarent ceterarum regionum ho-
mines, cum dicamus: ober zene week pro eo, quod
illi: voort zene week.

om, ontrent, tusschen, op, onder, door, behalven, na, naer, naest, van, uit, sonder, met, in, af, aen. Als er behalve deze nog een ander is, zal Kiliaan het in zijn woordenboek geven.

(a) Merk hier op dat *over* door de ouden zowel op zichzelf staand als in samenstelling gebruikt is, waar nu *voor* gebruikt wordt. Zo zegt Stoke in zijn rijmkroniek over het leven van *Floris V*:

"Die Grave hilt dit over spel",

dat is: '*voor spel*', '*voor jockerny*'.

Het doet mij genoegen dit versje bij u aan te voeren, aangezien dit, verkeerd verstaan, het nageslacht bij uitstek aanleiding gegeven heeft om te menen dat onze graaf met de echtgenote van de ridder Gerard

(a) De plaats luidt volgens de uitgave van Huydecoper, boek IV, vs. 1476 aldus:

Ic seg u, dat ic seker weet,
Dat de Grave hilt over spel.

Maar om elke twijfel weg te nemen, heeft Van Velthem, *Spieg. Hist.*, boek III, hst. 37, bl. 194 ook geschreven:

Entie lande sijn an hem geronnen,
Ende hebbene ouer Here ontfaen.

en opnieuw Stoke, boek I, vs. 321:

Als men screef achte hondert iaer
Ende drie ende sestich ouerwaer.

zie ook boek II, vs. 3 en Van Velthem, *Spieg. Hist.*, boek II, hst. 18, bl. 102. Deze gebruikt het in die zin, dat het zelfs '*ante*' blijkt te betekenen, te weten in boek VI, hst. 17, bl. 385:

Si selen doen, alse men pleget,
Ende ouer menich iaer es geseget.

Dus zou ik niet willen dat lieden uit andere gewesten ons in staat van beschuldiging stellen, omdat wij zeggen: *over eene week* in plaats van wat zij zeggen, namelijk *voor eene week*.

Velsi Equitis in adulterio vixisse: quod tamen inde non constat.

Voces porrò omnes cum *oer* (sive abbreviativè *oer* / *oir*) compositae *sumum* sive *extremum* quid notant. *Oirlogh* / *discrimen sumum* sive *extremum*. *Ikonde* est *testimonium*: hinc *oirkonde* *supremum testimonium*, quod, nempe, ipse Magistratus perhibet. *byede; oirbyede* *summa pax*. *Oete; oirbete*, *extrema invidia*, etc.

(*) Praepositionibus et sua sunt derivativa, tam adjectiva quam substantiva: at minutias omnes non persequimur.

C A P. XI.

De Conjunctionibus et Interjectionibus.

Conjunctionum et Interjectionum catalogum dabit KILIANUS in Dictionario, junctus cum Vosio in Grammaticâ.

Id

(*) *Separabilibus* nempe. Qualia sunt *a booz* / *de boozste* / ac *bozderen* sive *boozderen*; *tegenheid* [quod nostris temporibus quotidiano sermone dicimus pro fortuna aduersa.] *a tegen*; *bejegenen* / *occurrere*, vel verbis aliquem excipere, itemque conuicils, *a jegen*; *beroberen* ab *oer*; *nader* et *naderen* / *a na*; *naasten* *a naast*; *uitten* *proferre*, *ulterste* ab *uit*; *innen* / *exigere* vel accipere, ab *in* cet.

Regunt autem praepositiones separabiles casum illum, quem diximus, in articulo ac pronomibus tertium singularem: in ceteris, vt videntur, nihil in-
fectunt.

van Velsen in overspel geleefd heeft. Maar dit kan hieruit niet worden afgeleid.

Verder duiden alle woorden die met *over-* (of bij verkorting *oer-*, *oir-*) zijn samengesteld, iets *zeer groots* of *zeer ergs* aan: *oirlogh*, 'zeer grote' of 'zeer erge strijd'. *Konde* betekent 'getuigenis'; van hier uit betekent *oirkonde* 'hoogste getuigenis', dat immers door de overheid zelf gegeven wordt. *Vrede - oirvrede*, 'volmaakte vrede'. *Vete - oirvete*, 'doodsvijandschap', enz.

(a) De 'voorzetsels' hebben ook hun eigen afleidingen, zowel adjectivische als substantivische; maar alle kleinigheden behandelen wij niet.

HOOFDSTUK XI

Over de voegwoorden en de tussenwerpsels

Van de *voegwoorden* en de *tussenwerpsels* geeft Kiliaan een opsomming in zijn Dictionarium, in aansluiting bij Vossius in diens Grammatica.

(a) De *scheidbare* natuurlijk. Zodanige zijn van *voor*: de *voorste* en *vorderen* of *voorderen*; *tegenheid* - dat we in onze tijd in de alledaagse taal zeggen voor 'fortuna adversa' - van *tegen*; *bejegenen*, 'occurrere' of 'verbis aliquem excipere, itemque conviciis', van *jegen*; *veroveren* van *over*; *nader* en *naderen* van *na*; *naasten* van *naast*; *uitten*, 'proferre', *uiterste* van *uit*; *innen*, 'exigere' of 'accipere', van *in* enz.

Verder regeren de *scheidbare* 'voorzetsels' die naamval, die wij genoemd hebben, namelijk bij het lidwoord en de voornaamwoorden de derde van het enkelvoud; voor het overige flecteren ze blijikbaar in het geheel niet.

Id tantum monendus es circa Conjunctionem copulativam nostram; eam non esse, *en* (ut vulgò per metaplasmii licentiam pronunciatur, aut scribitur) sed *ende*; ad distinctionem particulae nostrae negativae *en*. Ita habent constanter *Proceres*; *Metaphrastae Dordraceni*; GROTIUS; JUNIUS; HOOFDIUS in *Henrico IV*; et nemo non, extra metaplasmm, aut figuram.

Hinc, ob confusionem vitandam, vox Latine *finem* notans, nobis est *einde* / non *ende*. Ita in auctoribus.

C A P. XII.

De Verbo, et quidem analogo; et Conjugatione.

Subsistere nequit ulla Periodus nisi Subjectum detur unàque et Praedicatum. Subjectum est vel *persona* vel *res*. Praedicati characteristica *verbum* est; quippe quo de subjecto praedicatur aut actio; sub qua et perseverationem concipimus; aut passio.

Verbo, tum personali, tum impersonali, accidunt *genus*, *modus*, *tempus*, *conjugatio*.

(*) Genera sunt tria; *Activum*; *passivum*; *neutrum*, sive *perseverationem* notans.

(*) Mo-

(*) Si forma, non significatio spectetur, verbum passivum sermoni patrio deest. Etenim significatio verborum, quam vocant, passiva apud Latinos litera *r*, apud Graecos syllaba *μν*, formae activae accedente, digno-
sci-

Hierop slechts dient gij gewezen, wat ons *verbindende* voegwoord betreft, dat dit niet *en* is - zoals doorgaans met de vrijheid van het metaplasme wordt gezegd of geschreven -, maar *ende*, ter onderscheiding van ons ontkennende partikel *en*. Zo gebruiken de *autoriteiten*, de *Dordtse vertalers*, De Groot, Junius, Hooft in *Hendrik IV* het overal, en buiten metaplasme of figuur iedereen.

Vandaar dat, om verwarring te vermijden, het woord dat in het Latijn 'finis' betekent, bij ons *einde* is, niet *ende*. Aldus bij de auteurs.

HOOFDSTUK XII

Over het werkwoord, en wel het regelmatige, en de vervoeging

Geen enkele volzin kan bestaan als er niet een subject wordt gegeven en tegelijk ook een predikaat. Het subject is ofwel een *persoon*, ofwel een *zaak*. Het kenmerk van het predikaat is het *werkwoord*; omdat daarmee van het subject geprediceerd wordt hetzij een handeling, waaronder we ook een toestand begrijpen, hetzij een ondergaan.

Het *werkwoord*, zowel het persoonlijke als het onpersoonlijke, heeft als 'accidentia' een *geslacht*, een *wijze*, een *tijd* en een *vervoeging*.

(a) Er zijn drie geslachten: het *activum*, het *passivum* en het *neutrum* of het geslacht dat een *toestand aanduidt*.

(a) Als men naar de vorm, en niet naar de betekenis kijkt, ontbreekt het passieve werkwoord aan onze moedertaal. Immers, de betekenis van werkwoorden die men passief noemt, wordt bij de Latijnen onderkend doordat de letter *-r*, bij de Grieken doordat de lettergreep *-mai* bij de actieve vorm komt,

(*) Modi quatuor; *Indicativus*; *Imperativus*; *Subiunctivus*; *Infinitiuus*. et infinitivo (quod attinet ad

scitur; adeo ut diuersa vocis eiusdem forma dicenda sit. Belgae vero significationem passiuam ita efferunt, ut nomen adiectiuum, ab actiuo deriuatum, componant cum verbo *moeden*/ quod, si rem Grammaticae, ut aiunt, non physice agi cupias, non tam passiuum [quae enim passui apud nos characteristica vel litera vel syllaba est?] quam substantiuum verbum adpellari debeat. *Neutorum* autem adpellatione, quam et in lingua Latina, cum PERIZONIO, v. c. not ad *Sanctil Min.* Lib. III. c. II. probauerim equidem, ea intelligo, quae nec agere vnum in alterum, nec pati quid vnum ab altero designent,

(*) Huc quoque Grammaticorum Latinorum ratio male, ni fallor, transferri solet. Nec, quod in Latinos frustra dixit Sanctius: *Qui finxere modos, ratione modoque carebant*, illud hic vere dici inficior. Diu est, quod me docuit PERIZON. ad *Sanct. Min.* Lih. I. c. XIII. eodem plane modo se habere *Modos in verbis, quo casus in Nominibus, Vtrosque consistere in diuersis terminationibus pro diuersitate constructionis*. Commode itaque definiri posse Modus videtur diuersa in iisdem temporibus pro constructionis diuersitate ratio. Sed vide mihi bellas Grammaticorum ratiunculas. *Ik bemint*/ aiunt, est praesens Indicatiui; subiunctiui, *dat ik beminne*/ siue *laat my beminnen*: Imperfectum Indic. *ik beminde*; subiunct. *ik zoude beminnen*/ cet. Ne iam dicamus, parum recte, iubente licet vsu, in Indicatio, quem illi vocant, scribi *ik bemint*/ pro eo quod olim scripsit optimus quisque *ik beminne*: tum vero interrogare lubet, siue haec diuersa vnus vocis terminatio *ik beminne*/ et *dat ik beminne*/ siue *laat mij beminnen*? *Ik beminde*/ et *ik zoude beminnen*? Nonne potius *dat ik beminne* Definitiuus est praecedente coniunctione? *Laat my beminnen*/ Infinitiuus praecedente verbo, secundae personae, quae quidem viui imperandi habeat? Nonne *ik zoude beminnen* item est Infinitiuus praecedente verbo? Sola opponi posset tertia singularis: ut, *hy zalige*; quae ab illa Indicatiui, *hy zaligt* quam maxime est diuersa. Quam causam infra age-

(a) Er zijn vier wijzen; de *indicativus*, de *imperativus*, de *subjunctivus* en de *infinitivus*. En onder de *infinitivus* vallen - wat hun vorming

[vervolg noot (a) van bl. 57]

en wel zo, dat de vorm van hetzelfde woord verschillend genoemd moet worden. De Nederlanders echter drukken de passieve betekenis zo uit, dat zij een adjectief dat van het activum afgeleid is, verbinden met het werkwoord *worden*, dat, als ge verlangt dat de zaak grammaticaal, zoals men zegt, en niet fysisch behandeld wordt, niet zozeer een 'verbum passivum' - want welk kenmerk van het passivum is er bij ons, hetzij letter, hetzij lettergreep? - als wel 'verbum substantivum' genoemd zal moeten worden. Overigens versta ik onder de benaming 'neutrale werkwoorden', die ik mijnerzijds ook voor de Latijnse taal met Perizonius, bijv. diens voetnoot bij *Sanctii Min.* bk. III, hst. II zou willen goedkeuren, die werkwoorden die noch aanduiden dat de een ten opzichte van de ander handelt, noch dat de een iets van de ander ondergaat.

(a) Ook hierbij pleegt het systeem der Latijnse grammatici, als ik mij niet vergis, verkeerd te worden overgebracht. En wat Sanctius met het oog op de Latijnen in dwaling gezegd heeft: *Zij die de wijzen hebben verzonnen, misten overleg en matiging*, ontken ik niet dat hier naar waarheid gezegd wordt. Het is al lang geleden dat Perizonius mij bij *Sanct. Min.* bk. I, hst. XIII geleerd heeft *dat het met de wijzen bij de werkwoorden op precies dezelfde wijze gesteld is als met de naamvallen bij de naamwoorden; dat beide groepen bestaan in verschillende uitgangen ten behoeve van de verscheidenheid der constructie*. En aldus lijkt het vormverschil gevoeglijk gedefinieerd te kunnen worden als de ten behoeve van de verscheidenheid der constructie verschillende betrekking in dezelfde tijden. Maar bekijk me nu eens de aardige bewijsjes van de grammatici. *Ik bemin*, zeggen ze, is het presens van de *indicativus*, van de *subjunctivus* is het *dat ik beminne* of *laat my beminnen*; het *imperfectum* van de *indicativus* is *ik beminde*, van de *subjunctivus* *ik zoude beminnen*, enz. Om al niet te zeggen dat er, niet correct, ofschoon op bevel van de *usus* in de *indicativus*, zoals ze die noemen, *ik bemin* wordt geschreven voor wat vroeger juist de besten geschreven hebben, namelijk *ik beminne*, willen wij dan toch de vraag stellen of dit een verschillende uitgang is van één woord: *ik beminne* en *dat ik beminne* of *laat my beminnen*; *ik beminde* en *ik zoude beminnen*. Is niet veeleer *dat ik beminne* een 'bepaalde' wijs met een voorafgaand voegwoord? *Laat my beminnen* een *infinitivus* met een voorafgaand werkwoord, en wel in de tweede persoon, en wel een die de kracht van het gebiedende heeft? En is *ik zoude beminnen* niet eveneens een *infinitivus* met een voorafgaand werkwoord? Alleen de derde persoon van het enkelvoud zou in tegenstelling gebracht kunnen worden, bijv. *hy zalige*, die van de *indicativus*, *hy zaligt*, ten zeerste verschilt. Dit geval

ad formationem) quidem subordinantur *participium, gerundium, supinum*:

(*) Tempora verborum quinque; *praesens, imperfectum, perfectum, plusquamperfectum, futurum.*

Con-

agemus ad C. XIV. IV. not. ***. Quare, cum Imperatiui tantum secunda et tertia singularis bimin pp; et h₂ beminne (Nam in secunda perf. plur. locum modo mutat pronomen aut omittitur etiam; in tertia vero plur. Infinitiuus cum verbo finito, vel Indicatiuus cum coniunctione comparet.) cum, inquam, haec tamen Imperatiui persona peculiari quadam terminatione cernatur, superest, vt tribus omnino Modis verba nobis absoluantur; *Imperatiuus, Imperatiuus, atque Infinitiuus.*

(*) *Tempus* nihil est aliud, quam diuersa eiusdem verbi secundum significationem rei praesentis, praeteritae ac futurae terminatio. Eiusdem, inquam: nam, si ad formanda tempora verbum plane aliud cum participio in subsidium vocatur: numquid hoc alterius verbi *tempus*, Grammatico sensu appellari poterit? cuius tamen praecipua virtus in terminatione ponitur: non in alio verbo atque alterius participio. tum verbum illud non inflecteretur, sed ei substitueretur nomen adiectiuum et verbum prorsus diuersum. Intelligis, nobis perfectum, plusquamperfectum, imperfectum, quod vocant, subiunctiuui atque futurum vtrunque *tempora* proptie dici non posse. Quod eo trahi nolim, quasi loquendi formulas eiusmodi proscriberem. Quibus, qui commode loqui voluerit, aegre careat. Et regnat illud quoque genus in passiuis Latinorum iuxta ac Graecorum. Id modo, velim, notassent nostri, ik hebbe bemind / — hadde bemind / — zal beminnen / — zoude beminnen / — zal bemind hebben / ea per abusionem quamdam *tempora* vocari. Vtimur autem imperfectis nostris ac perfectis non tam curate, quam Latini suis. De temporibus apud Romanos neminem poenitebit legisse *SCHELLERVM Praec. Stil. b. Lat. P. I. c. 2. p. 168. sqq.* Ac de vniuersa temporum Graecorum Latinorumque ratione *SAM. CLARK. ad Homer. Iliad. A. vl. 37. ed. Ernest. p. 8, 9, 10.*

betreft - ongetwijfeld het *participium*, het *gerundium* en het *supinum*.

(a) De werkwoorden hebben vijf tijden: het *presens*, het *imperfectum*, het *perfectum*, het *plusquamperfectum* en het *futurum*.

[vervolg noot (a) van bl. 58]

zullen we beneden bij hst. XIV, punt IV, voetnoot (a) behandelen. Dus, omdat van de imperativus, al is het slechts de tweede en de derde persoon van het enkelvoud, *beminy* en *hy beminne* - want in de tweede persoon van het meervoud verandert slechts het voornaamwoord van plaats of wordt het zelfs weggelaten; in de derde persoon van het meervoud verschijnt in feite de infinitivus met een vervoegd werkwoord of de indicativus met een voegwoord -, omdat, zoals ik zei, deze, hoezeer ook onvolledige, persoonsvorming van de imperativus toch wel door een specifieke uitgang gekenmerkt wordt, resteert de conclusie, de werkwoorden met slechts drie wijzen af te doen: de *horistikos*, d.i. de *bepaalde*, de *imperativus* en de *infinitivus*.

(a) *Tijd* is niets anders dan een verschillende uitgang van hetzelfde werkwoord overeenkomstig de betekenis van het tegenwoordige, het verleden en het toekomstige. Van hetzelfde werkwoord, zeg ik; want, als voor het vormen der tijden een geheel ander werkwoord met een participium te hulp geroepen wordt, kan men toch met betrekking tot de uitgang van het andere werkwoord niet spreken van *tijd* in grammaticale zin? Toch wordt de voornaamste kracht van de tijd gelegd in de uitgang, niet in een ander werkwoord en het participium van een ander werkwoord. In dit geval zou dat werkwoord niet geflecteerd worden, maar een adjectivum en een volstrekt verschillend werkwoord ervoor in de plaats gesteld. Gij begrijpt dat wij het perfectum, het plusquamperfectum, het imperfectum, zoals men het noemt, van de subjunctivus en de beide futura in eigenlijke zin geen *tijden* kunnen noemen. Dit zou ik niet zo opgevat willen hebben, alsof ik dergelijke wijzen van spreken in de ban zou doen. Wie behoorlijk zou willen spreken, zou ze moeilijk kunnen missen. En deze soort heerst ook in het passivum der Latijnen, evenals in dat der Grieken. Dit slechts zou ik willen dat de onzen hadden opgemerkt, dat *ik hebbe bemind*, ---hadde bemind, ---zal beminnen, ---zoude beminnen en ---zal bemind hebben door oneigenlijk gebruik een bepaalde vorm van *tijd* genoemd worden. Overigens gebruiken wij ons imperfectum en perfectum niet zo zorgvuldig als de Latijnen het hunne. Over de tijden bij de Romeinen zal het niemand berouwen Schellerus, *Praec. Stil. b. Lat.* dl. I, hst. 2, bl. 168 vlgg. te lezen; en over het algemene principe van de tijden der Grieken en Latijnen Sam. Clark naar aanleiding van *Homer. Iliad.* A, vs. 37 in de uitgave van Ernestus, bl. 8, 9 en 10.

Conjugatio est variatio *Verbi* per modos, tempora, personas. de hâc prisca analogia sic tulit.

I. Cum *Verbis* nostris perpetuò incedebat copulata aliqua e sequentibus quinque praepositionibus inseparabilibus: *ge*; *ont*; *be*; *her*; *ver*: in tantum ut istae perpetuò essent *Verborum* nostrorum firmæ characteristicae.

Nemini, in Linguâ Belgicâ versato, id dubium erit, quantum attinet ad postremas quatuor. Et licet prima, *ge*/ post in plurimis *Verbis* obsoleverit; ejus tamen patent vestigia, omni contradictione majora, in verbis iis quæ hodiernum ἀμφοτέρως scribuntur: nimirum nunc additâ eâ praepositione, *ge*; nunc demptâ. ut

Gebeteren; *gedenken*; *gedoen*; *gedoogen*; *geduren*; *gekrighen*; *geliggen*; *gemerken*; *genaken*; *geraken*; *geseggen*; *geswijgen*; *getroosten*; *getuigen*; *gebatten*; *gebinden*; *geboegen*; *getwangen*; *getwennen*; *getwenschen*; *getwinnen*. multaque alia.

II. Characteristicam infinitivi activi fuisse syllabam finalem, *ne*: ut *gestellene*; *ontstellene*; *bestellene*; *herstellene*; *verstellene*. (*) Id docent exem-

(*) *Characterist. inf. act. fuisse syll. NE* Ververo non credit MOONENIUS *Ep.* p. 15. Neque enim ita esse in Gothicis, neque in Francoteutonicis. Quodsi apud Anglos, Maioresque nostros reperitur, id in gerundiis tantum, aut, quae dicitur, rectione fieri. Atque hoc vel in ipsis exemplis Verwerianis manifestum esse. Ad haec VERWER. *Ep. ad Rel.* p. 43: *In mijn Schepenambziesje van 1435. hebbe ik / BNDE HI OF LIEDE ER AF VOLDAEN TE WESSENE: is daer gerundium of casus rectionis?*

De vervoeging is de verandering van het *werkwoord* in de wijzen, de tijden en de personen. Hierover heeft de oude regelmaat het volgende meegebracht.

I. In verbinding met onze *werkwoorden* trad voortdurend een van de volgende vijf onscheidbare 'voorzetsels' op: *ge-*, *ont-*, *be-*, *her-*, *ver-*, en wel zozeer dat deze voortdurend vaste kenmerken van onze *werkwoorden* waren.

Niemand die in de Nederlandse taal bedreven is, zal hieraan twijfelen voor zover het de laatste vier betreft. En ofschoon het eerste, *ge-*, later bij de meeste *werkwoorden* uit de mode geraakt is, zijn toch de sporen ervan, talrijker dan alle tegenspraak, zichtbaar in die *werkwoorden* die tegenwoordig *op beide manieren* geschreven worden, natuurlijk nu eens met toevoeging, dan weer met weglating van dat 'voorzetsel' *ge-*.

Bijv. *gebeteren, gedenken, gedaan, gedoogen, geduren, gekrijgen, geliggen, gemerken, genaken, geraken, geseggen, geswijgen, getroosten, getuigen, gevatten, gevonden, gevoegen, gewagen, gewinnen, gewenschen, gewinnen* en vele andere.

II. Dat het kenmerk van de infinitivus van het activum de slotlettergreep *-ne* geweest is, bijv. *gestellene, ontstellene, bestellene, herstellene, verstellene*. (a) Dit leren

(a) *Dat het kenmerk van de infinitivus van het activum de lettergreep -ne geweest is, neemt Moonen, Brief, bl. 15, van Verwer niet aan. Want het zou noch in het Gotisch, noch in het Frankisch zo zijn. En als het bij de Engelsen en onze voorouders gevonden wordt, zou het slechts voorkomen in gerundia of, zoals ze genoemd worden, de rectie. En dit zou zelfs in de voorbeelden van Verwer duidelijk zijn. Hierop zegt Verwer, Brief aan Reland, bl. 43: "In mijn Schepenenbriefje van 1435 hebbe ik, ende hi geliede er af voldaan te wesene: is daer gerundium of casus rectionis?"*

exempla in vetustissimis nostris Scriptoribus; *Stokio* in chron. rhythm. aliisque. Probatur etiam auctoritate idiomatis certi cujusdam Edicti, ab Imperatore *Carolo V*, pridem *Hollandiae Comite*, hic promulgati, ann. 1522; Decembris die secundo, (quod sanè non magnum est temporis intervallum) cuique titulus est; *Edonnancie ende Edict / dat men geene Lecke of Wierlijke personen en vermagte daghene / betrekkene / of anderfins te molesterene in 't Geestelijk Hof: om actien personele / reële / mixte ende civile / &c. nogte by den selven Hofe geene provisien in gelijke saken te decernerene.* Neque peculiari Flandricismo id vertendum, at generatim ita Belgis fuisse ab origine, evincunt priscae linguae Borealis (undè nostra) monumenta; quorum authenticum, dignissimumque lectu, vulgavit nobis *Marcus Zuerius Boxhornius* ad calcem *Historiae ecclesiasticae Haimonis Episcopi.* Leidæ apud *D. Lopez de Haro.* 1650. in 12. *Metaphrastis Dordracenis* aliâ atque aliâ vice veterem hanc analogiam libuit sequi; item *Equiti Hoofdio*; forte unice ob rei memoriam.

Quan-

Sed, si huc etiam nobis symbolum nostrum conferre licet, locum me legere non meminî, in quo infinitivus, simpliciter positus in *e* siue *ne* exeat; saepe vero, vbi a verbo aliquo antecedente pendeat eiusmodi infinitivus. Sic in *Chron. incerti Auctoris* apud *MATTH. Anal.* Tom. I. p. 49. *Anna c10 ccc ende ix tegeferde Goings bloet van lopene.* Vide et totum *Rationarium Aul. et Imp. Car. Aud. Duc. Burg.* Tom. I. *Anal.* *MATTH. STOKIUS* B. III. vs. 1178. B. VII. vs. 769. et *HUYDECOOP.* ad B. IX. vs. 526. *VELTHEM Spieg. Hist.* L. III. c. 17. p. 101. c. 18. p. 118. Lib. VI. c. 17. p. 385. Atque ita plurimis in locis.

de voorbeelden bij onze oudste schrijvers, te weten *Stoke* in zijn rijmchroniek en anderen. Het wordt ook bewezen door het gezag van het taaleigen van een wettige verordening, door keizer *Karel V*, eertijds graaf van Holland, hier afgekondigd in het jaar 1522, op de tweede dag van december - wat volstrekt geen lange tussentijd is - en die als titel heeft: "Ordonnancie ende Edict, dat men geene Leeke of Weirlijke personen en vermag te daghene, betrekkene, of anderssins te moles-terene in 't Geestelijk Hof: om actien personele, reële, mixte ende civile, &c. nogte by den selven Hove geene provisien in gelijke saken te decernerene." En dat dit niet als een eigenaardig flandricisme opgevat moet worden, maar in het algemeen voor de Nederlanders van oorsprong zo geweest is, bewijzen de gedenkstukken van de oude Noordse taal - waaruit de onze komt -, waarvan het oorspronkelijke en lezenswaardigste voor ons gepubliceerd is door *Marcus Zuerius Boxhornius* tegen het eind van zijn kerkelijke geschiedenis van *bisschop Haimo*, te Leiden bij D. Lopez de Haro, 1650, in 12°. De Dordtse vertalers hebben keer op keer deze oude regelmaat willen volgen, en ook de ridder Hooft, wellicht uitsluitend om de herinnering eraan.

[vervolg noot (a) van bl. 60]

Maar als ook wij hier een bijdrage mogen leveren: ik herinner me niet een plaats gelezen te hebben waar de infinitivus, op zichzelf gebruikt, op *-e* of *-ne* uitgaat, maar meestal waar een dergelijke infinitivus van enig voorafgaand werkwoord afhangt. Aldus in het *Chron. incerti Auctoris* bij Matthaëus, *Anal.*, dl. I, bl. 49: "Anno MCCC ende IX cesseerde Goids vloet van lopene." Zie ook het gehele *Rationarium Aul. et Imp. Car. Aud. Duc. Burg.* in dl. I der *Anal.* van Matthaëus; *Stoke*, bk. III, vs. 1178, bk. VII, vs. 769 en Huydecoper bij bk. IX, vs. 526; Van Velthem, *Spieg. Hist.* bk. III, hst. 17, bl. 101, hst. 18, bl. 118, bk. VI, hst. 17, bl. 385. En zo op de meeste plaatsen.

Quantum nunc ad *tempora* attinet; ex solo infinitivo activo, sic posito analogicè, ea imus formatum: ut sequitur.

I. Tempus quidem praesens Indicativi activi; per solam, nempe, *apocopen* syllabae finalis, ne: ut

Ih gestelle / ontstelle / bestelle / herstelle / verstelle.

II. E praesenti eo tempore formatur ejusdem Indicativi tempus imperfectum; per *paragogen* syllabae *de*. ut

Ih gestellede / ontstellede / bestellede / herstellede / verstellede.

III. Ex imperfecto eo formatur participium activum; per solam *epenthesin* literae *n* ante ultimam syllabam. ut

Gestellende / ontstellende / bestellende / herstellende / verstellende.

IV. Participium passivum formatum fuit addendo infinitivo nostro antiquo literam *t*. **Gestellenet / ontstellenet / &c.** (*) sic directè fluebat è linguis Borealibus, quae ibi habent *nat*; fortè à terminatione Latinorum in verbis conjugationis primae; *atus, ata, atum*.

No-

(*) De formatione participii passivi praeteriti temporis ex infinit. in *ne* desinente dissentit **MOONEN**. Ep. p. 17. obicitque apud Anglo-Saxones duplicem fuisse eius participii terminationem **T** et **EN**. Atque hoc, ut sub eandem normam diversa reuocaret, sumsisse se fatetur **VERWER** Ep. ad *Rel* p. 51. Vnde etiam sit illud quod p. 49. Id. *ih lasē / ih sprake* ex *ih lasede / ih sprahede* orta fuisse pronuntiauerit.

Voor zover het nu de *tijden* betreft, gaan wij die enkel vormen uit de infinitivus van het activum, aldus overeenkomstig de regelmaat vastgesteld, en wel als volgt.

I. Het presens van de indicativus van het activum: natuurlijk enkel door *apocope* van de slotlettergreep *-ne*, bijv.

ik gestelle, ontstelle, bestelle, herstelle, verstelle.

II. Uit dat presens wordt van dezelfde indicativus het imperfectum gevormd, en wel door *paragoge* van de lettergreep *-de*. Bijv.

ik gestellede, ontstellede, bestellede, herstellede, verstellede.

III. Uit dat imperfectum wordt het participium van het activum gevormd, en wel enkel door *epenthesis* van de letter *n* voor de laatste lettergreep. Bijv.

gestellende, ontstellende, bestellende, herstellende, verstellende.

IV. Het participium van het passivum was gevormd door toevoeging aan onze oude infinitivus van de letter *-t*. *gestellenet, ontstellenet* enz.

(a) ontstond aldus rechtstreeks uit de Noordse talen, die daar *-nat* hebben, wellicht afkomstig uit de uitgang der Latijnen in de werkwoorden der eerste vervoeging, *-atus, -ata, -atum*.

(a) Over de vorming van het *participium van het preteritum van het passivum* uit een infinitivus die op *-ne* uitgaat, verschilt Moonen, *Brief*, bl. 17, van mening. Hij werpt namelijk tegen dat er bij de Angelsaksen van dat participium de dubbele uitgang *-t* en *-en* geweest is. En Verwer, *Brief aan Reland*, bl. 51, laat blijken dat aangenomen te hebben om verschillende dingen onder dezelfde regel te brengen. Hieruit zal ook dit wel voortkomen, dat hij op bl. 49 [Opm. JK: Van Driel bedoelt bl. 49 in de editie 1707, = bl. 76 in de editie 1783.] verklaard heeft dat *ik lase, ik sprake* uit *ik lasede, ik sprakede* zijn ontstaan.

Notandumque est, quatuor hos Canones esse totius Conjugationis Belgicae radices. Caetera quippe tempora, ad modum aliarum viventium linguarum, *impropiè* semper nobis conjugata, *auxilioque* certarum vocularum; ut **hebben** in activis ac neutris; **wozden** et **zyn** / in passivis; et utrobivis, **fullen**.

Scias praeterea, sub seculo analogo fuisse talem Conjugationem communem omni verbo Belgico; ita ut vocalis, quae in Indicativi activi tempore praesenti erat penultima, maneret invariata in ejusdem generis imperfecto, simulque participio passivo. Ex. Gr.

Ik gestelle /	ik gestellede /	ik hebbe gestellenet.
Ik gescribe /	gescribede /	gescribenet.
Ik gespreke /	gesprekede /	gesprekenet.
Ik gesinge /	gesingede /	gesingenet.

Ubi tamen per Syncopen mox invaluit **gestellet / gescribet / gespreket / gesinget / &c.** Et sic passim.

Penes aliquos populos Boreales, a quibus nobis Linguae nostrae fons, seculum analogum etiamnum hic durat. Priscis nostris majoribus ea erat simplicitas, dum legendi scribendique erant rudes, ut nescirent anomalias: pari modo ut nec hodiè pueruli nostri.

Succesit deinde seculum anomalum, sub quo praepositio **ge** / per aphaeresin auferri invaluit in Belgio; eam tamen Hollandi, Provinciaeque aliae, retinuerunt in participio passivo: Frisii auferunt ubique. Invaluit itidem in infinitivis apocope **e**: ut dicamus nunc **stellen; ontstellen; bestellen; herstellen; verstellen.** Quemadmodum etiam in imperfecto Indicativi invaluit syncope **e**. **Ik stell'de; ontstel**

En er moet opgemerkt worden dat deze vier 'canones' de grondslagen zijn van de ganse Nederlandse vervoeging. De overige tijden immers zijn, gelijk in de andere levende talen, bij ons altijd *oneigenlijk, te weten met behulp van* zekere woordjes vervoegde tijden, zoals *hebben* bij de actieve en de neutrale werkwoorden, *worden* en *zijn* bij de passieve en *sullen* bij beide soorten.

Ge moet bovendien weten dat in het tijdperk der analogie een dergelijke vervoeging de gewone geweest is voor ieder Nederlands *werkwoord*, en wel zo, *dat de klinker die in het presens van de indicativus van het activum de voorlaatste was, onveranderd bleef in het imperfectum van dezelfde categorie en tevens in het participium van het passivum*. Bijv.

<i>ik gestelle</i>	-	<i>ik gestellede</i>	-	<i>ik hebbe gestellenet</i>
<i>ik gescrive</i>	-	<i>gescrivede</i>	-	<i>gescrivenet</i>
<i>ik gespreke</i>	-	<i>gesprekede</i>	-	<i>gesprekenet</i>
<i>ik gesinge</i>	-	<i>gesingede</i>	-	<i>gesingenet</i>

Hier is echter door syncope weldra *gestellet, gescrivet, gespreket, gesinget* enz. gangbaar geworden. En zo overal.

Bij sommige Noordse volken, van wie wij de bron van onze taal hebben, duurt het tijdperk der analogie hierbij nog altijd voort. Onze vroegere voorouders hadden een zodanige eenvoud, dat zij, zolang zij onkundig waren van het lezen en schrijven, geen onregelmatigheden kenden, op dezelfde wijze als tegenwoordig onze kleine kinderen ook niet.

Daarna is het tijdperk der anomalie gevolgd, waarin het in de Nederlanden gangbaar geworden is, het 'voorzetsel' *ge-* door aferesis weg te laten, maar de Hollanders en de andere gewesten hebben het bewaard in het participium van het passivum; de Friezen hebben het overal weggelaten. Eveneens is bij de infinitivi apocope van de *-e* gangbaar geworden, zodat wij nu *stellen, ontstellen, bestellen, herstellen, verstellen* zeggen. Evenzo is ook bij het imperfectum van de indicativus syncope van de *-e-* gangbaar geworden: *ik stell'de, ont-*

stell'de; bestell'de; Herstell'de; verstell'de. Pari modo ut et fit in participio passivo. Irrepit et operosior anomalia; quae quadripartita, ac post nobis manifesta fiet.

Interim per totam conjugationem *Verbum* nobis postulat pronomen personale sibi junctum inseparabiliter et sub soloecismi poenâ. *Ik stelle / gij stelt / hij stelt: wy stellen / gijluiden stelt't / spluiden stellen:* contra quàm in Graecis ac Latinis. Linguis viventibus fere omnibus id proprium.

Qui nunc analogiam hanc praelibaverit, ei Conjugatio Belgica non erit mysterium: antequam eam, quatenus usque hoc tempus manet analoga, persequamur. in antecessum, praecipit ad hodiernum usum Conjugatio quatuor *Verborum auxiliarium, sullen; hebben; zijn; worden.*

Majores nostri, ante annum Chr. 1300, sub seculo analogo, conjugabant ita: *Ik hebe / du hebes / hi hebet: wi heben / gij hebest / si hebent.* Similiter. *Ik stelle / du stelles / hi stellet: wi stellen / gij stelt / si stellent.* Ubi mirari debemus conspicuam analogiam; quod singulis *personis* sua erat characteristica in ipsâ dictionis inflexione; seorsim à pronomine. Fuerunt in eo majores multò perfectiores nobis, qui seculum vivimus, quo plurimas characteristicas perdimus caecâ metaplasmi prurigine: ut cum Terentio liceat effari:

Facimus nae intelligendo, ut nihil intelligamus.

Sed, age! institutum prosequamur juxta hodiernum usum.

stell'de, bestell'de, herstell'de, verstell'de, op dezelfde wijze als het ook gebeurt bij het participium van het passivum. Er is ook een lastiger onregelmatigheid ingeslopen, die viervoudig is en ons later duidelijk zal worden.

Intussen vereist het *werkwoord* voor ons door de ganse vervoeging heen een persoonlijk voornaamwoord dat er onscheidbaar en op straffe van een taalfout mee verbonden is: *ik stelle, gy stelt, hy stelt; wy stellen, gyluiden stell't, syluiden stellen*, anders dan bij de Grieken en de Latijnen. Bijna alle levende talen is dit eigen.

Voor hem nu die deze regelmaat tevoren geproefd heeft, zal de Nederlandse vervoeging geen geheim zijn; voordat we haar, voor zover ze tot deze tijd toe regelmatig blijft, behandelen, zal als voorschot naar de tegenwoordige *usus* de vervoeging voorafgaan van de vier *hulpwerkwoorden, sullen, hebben, zijn en worden*.

Onze voorouders vervoegden vóór het jaar 1300 n.C., tijdens het tijdperk der analogie, aldus: *ik heve, du heves, hi hevet; wi heven, gi hevest, si hevent*. Evenzo: *ik stelle, du stelles, hi stellet; wi stellen, gi stellet, si stellent*. Daarbij moeten we ons verbazen over een opvallende regelmaat, namelijk dat elke *persoon* afzonderlijk zijn eigen kenmerk had in de flexie op zichzelf al van het woord, zonder het voornaamwoord. Daarin zijn de voorouders veel volmaakter geweest dan wij, die leven in een tijd waarin we zeer vele kenmerken verliezen door de blinde wellust van het metaplasme, zodat we met Terentius mogen zeggen:

"Maken we, door te 'begrijpen', niet dat we niets begrijpen?"

Maar welaan, laten we ons onderwijs voortzetten volgens het tegenwoordige gebruik.

V E R B U M, *Sullen.*

Quâ id *μονολέξι* efferamus Latine, dictio nobis deest: nisi velis *fore*. Graeci habent *μέλω*. Anomalum hoc nobis est, tam altè quidem: ut analogiam ejus haurire nondum potuerimus.

Indicativo modo.

Tempore praesenti { *ik sal/ gy sult/ hy sal.*
wy sullen/ gyluiden sult/
spuiden sullen.

Subjunctivo modo.

Imperfecto { *ik soude/ gy soudt/ hy soude;*
wy souden/ gyluiden soudet/ spui-
den souden.

Infinitivo.

Sullen.

Participio activo.

Sullende. Memini me legisse in imperfecto *sou-*
dende: sed, licet appositè posset usurpari, non est
 in usu.

V E R B U M, *Hebben/ habere*, activum.

Est etiam, hoc anomalum; vetus analogia erat,
ik hebbe/ ik hebbede/ gehebd. In triviali sermone
 dicitur etiam *behebd/ correptus*.

Indicativo modo.

Temp. praef. { *ik hebbe/ gy hebt/ hy heeft.*
wy hebben/ gyluid. hebt/ sp-
luid. hebben.

Het werkwoord *sullen*

Het ontbreekt ons aan een mogelijkheid om dit werkwoord met *één* Latijns *woord* weer te geven, tenzij ge *fore* wilt. De Grieken hebben *melloo*. Het is bij ons onregelmatig, en wel zo ver teruggaand, dat we de regelmaat ervan nog niet hebben kunnen uitgraven.

In de indicativus

in het presens: *ik sal, gy sult, hy sal*
wy sullen, gyluiden sult, syluiden sullen

In de subjunctivus

in het imperfectum: *ik soude, gy soudt, hy soude*
wy souden, gyluiden soudet, syluiden souden

In de infinitivus

sullen

In het participium van het activum

sullende. Ik herinner me in het imperfectum *soudende* gelezen te hebben; maar al kan dit gevoeglijk worden gebruikt, het is niet in zwang.

Het werkwoord *hebben*, '*habere*'; activum

Ook dit is onregelmatig; de oude regelmaat was *ik hebbe, ik hebbede, gehebd*. In de gewone spreektaal wordt nog *behebd*, '*correptus*', gezegd.

In de indicativus

in het presens: *ik hebbe, gy hebt, hy heeft*
wy hebben, gyluiden hebt, syluiden hebben

Imperf. $\left\{ \begin{array}{l} \text{ik hadde / g} \ddot{y} \text{ hadt / h} \ddot{y} \text{ hadt.} \\ \text{w} \ddot{y} \text{ hadden / g} \ddot{y} \text{pluid. hadt / s} \ddot{y} \text{pluid.} \\ \text{hadden.} \end{array} \right.$

Perfecto. **Ik hebbe gehad / g} hebt gehad / &c.**

Plusquam. perf. **Ik hadde gehad / g} hadt gehad / &c.**

Futuro. **Ik sal hebben / g} sult hebben / &c.**

Imperativo modo.

Hebbet g} / dat h} hebbe.

Hebben w} / hebbet g}pl. / dat s}pl. hebben.

Subjunctivo modo.

Tempus praesens et imperfectum hic convenit eum Indicativo: excepto, quod tertiae personae singulares hic similes primae. Quod pro omnibus monuisse sufficit. Et in imperfectis adhuc utimur **ik soude hebben / in plusq. perf. ik soude gehad hebben.**

Infinitivo.

Hebben.

Participium.

Praef. **Hebbende:** pro imperfecto emphaticum esset **haddende.** Sed nunquam legi.

Gerundium.

Al hebbende.

Supinum.

Om te hebben.

Participium passivum.

Gehad.

- in het imperfectum: *ik hadde, gy hadt, hy hadt*
wy hadden, gyluiden hadt, syluiden hadden
- in het perfectum: *ik hebbe gehad, gy hebt gehad, enz.*
- in het plusquamperfectum: *ik hadde gehad, gy hadt gehad, enz.*
- in het futurum: *ik sal hebben, gy sult hebben, enz.*

In de imperativus

hebbet gy, dat hy hebbe

hebben wy, hebbet gyluiden, dat syluiden hebben

In de subjunctivus

Het presens en het imperfectum komen hier overeen met de indicativus, behalve dat de derde persoon van het enkelvoud hier gelijk is aan de eerste. Dit volstaat om op alle derde personen van het enkelvoud gewezen te hebben. En in het imperfectum gebruiken we nog *ik soude hebben*, in het plusquamperfectum *ik soude gehad hebben*.

In de infinitivus

hebben

Participium

van het presens: *hebbende*; voor het imperfectum zou het emfatische participium *haddende* zijn. Maar dit heb ik nooit gelezen.

Gerundium

al hebbende

Supinum

om te hebben

Participium van het passivum

gehad

VERBUM, *Sijn* / *esfe*.

Et hoc, uti et sequens, in altâ anomaliâ jacet. hujus analogia referenda est ad plus quàm unam dictionem. Ut *primò* ad verbum obsoletum, *ik binne / du binnes (du bistes) hi binnet: wi binnen / gi binnes (gi bistes) si binnent*: de hoc plus quàm tempus praesens nobis non constat. *Secundò* ad verbum antiquum, *ik geware / sive gewase / (r enim et s prisci confundunt multùm, ut in Latinis) alias gewese*: quod in infinitivo, *gewesen / wesen*; in participio act. *wesende*: in pass. *gewesed / gewesd*. *Tertiò* ad verbum *zijn* / homonymum infinitivo *wesen / aut wessen*; quod per aphaeresin et euphoniâ mutatum fuerit. Hinc, *ik sy / gy sijt / hy sy / (aliter hy isse) wy zijn / gpl. sijt / sy zijn*,

Indicativo modo.

Temp. } *ik ben / gy sijt / hy is.*
 praes. } *wy zijn / gpl. sijt / spl. zijn.*
 Imperf. } *ik was / gy waert / hy was.*
 } *wy waren / gpl. waert / spl. waren.*
 Perf. *Ik ben geweest / gy sijt geweest / &c.*
 Plusq. perf. *Ik was geweest / gy waert geweest / &c.*
 Futuro. *Ik sal zijn / gy sult zijn / &c.*

Imperativo modo.

Weest of sijt gy / dat hy sy.
Dat wy zijn / weest of sijt gpl. dat spl. zijn.

Het werkwoord *zijn*, 'esse'

Ook dit werkwoord, zoals ook het volgende, verkeert in een verteruggaande onregelmatigheid. De regelmaat ervan moet tot meer dan één woord worden teruggebracht. Zo ten *eerste* tot het verouderde werkwoord *ik binne, du binnes (du bistes), hi binnet; wi binnen, gi binnest (gi bistest), si binnent*; hierover staat voor ons niet meer vast dan het presens. Ten *tweede* tot het oude werkwoord *ik geware* of *gewase* - want de *r* en de *s* verwarren de ouden vaak, zoals bij de Latijnen -, ook wel *gewese*, dat voorkomt in de infinitivus *gewesen, wesen*, in het participium van het activum *wesende* en in dat van het passivum *gewesed, geweest*. Ten *derde* tot het werkwoord *zijn*, homoniem met de infinitivus *wesen* of *wessen*, dat door aferesis en eufonie wel veranderd zal zijn. Vandaar *ik sy, gy sijt, hy sy* (anders *hy isse*), *wy zijn, gyluiden sijt, sy zijn*.

In de indicativus

- in het presens: *ik ben, gy sijt, hy is*
wy zijn, gyluiden sijt, syluiden zijn
- in het imperfectum: *ik was, gy waert, hy was*
wy waren, gyluiden waert, syluiden waren
- in het perfectum: *ik ben geweest, gy sijt geweest, enz.*
- in het plusquamperfectum: *ik was geweest, gy waert geweest, enz.*
- in het futurum: *ik sal zijn, gy sult zijn, enz.*

In de imperativus

- weest of sijt gy, dat hy sy*
dat wy zijn, weest of sijt gyluiden, dat syluiden zijn

Subjunctivo.

Temp. } Ik sp/ ge sijt/ hy sp.
 praef. } Wy zijn/ gyl. sijn/ sijn.

Imperf. Ik soude zijn; plusq. perf. Ik soude
 geweest zijn.

Infinitivo.

Zijn/ of wesen.

Particip.

Zijnde/ of wesende.

Supin.

Om te zijn.

Particip. pass. vel praeterit. activ.

Geveest.

V E R B U M, Woorden/ fieri.

(*) Hujus analogia haec est, quod sit passivum
 verbi substantivi, ik getware/ id est sum, priceis:
 inde, ik getwarde/ fio.

Indicativo modo.

Temp. praef. } Ik worde/ ge wordt/ hy wordt.
 } Wy worden/ gyl. wordt/ sijn. wor-
 den.

Imperf. } Ik wierde/ ge wierdt/ hy wierdt. (**)
 } Wy wierden/ gyl. wierdt/ sijn. wierden.
 Perf.

(*) An forma huius verbi passiva sit, dubito. Id scio,
 significationem passivam esse.

(**) Bonos auctores temp. imperfecto dixisse etiam ik wierde
 cct.

In de subjunctivus
 in het presens: *ik sy, gy sijt, hy sy*
wy zijn, gyluiden sijt, syluiden zijn
 in het imperfectum: *ik soude zijn*
 in het plusquamperfectum: *ik soude geweest zijn*

In de infinitivus
zijn of wesen

Participium
zijnde of wesende

Supinum
om te zijn

Participium van het passivum of van
het preteritum van het activum
geweest

Het werkwoord *worden*, 'fieri'

(a) Hiervan is de regelmaat deze, dat het een passivum is van het 'verbum substantivum' *ik geware*, dat is 'sum', bij de ouden; vandaar *ik gewarde*, 'fio'.

In de indicativus
 in het presens: *ik worde, gy wordt, hy wordt*
wy worden, gyluiden wordt, syluiden worden
 in het imperfectum: *ik wierde, gy wierdt, hy wierdt* (b)
wy wierden, gyluiden wierdt, syluiden wierden

(a) Of de vorm van dit werkwoord passief is, betwijfel ik. Dit weet ik, dat de betekenis passief is.

(b) Dat goede schrijvers in het imperfectum ook *ik werde* enz. hebben gezegd,

Perf. **Ik ben geworden / gy sijt geworden / &c.**

Plusq. perf. **Ik was geworden / gy waert geworden / &c.**

Futur. **Ik sal worden / gy sult worden / etc.**

Imperativo.

Wozdet gy / dat hy woзде.

Dat wy worden / woздеt gy. / dat sij. worden.

Subjunctivo.

Praef. { **Ik werde / gy werdt / hy werde.**
 { **Wy werden / &c.**

Imperf. { **Ik wierde / gy wierdt / hy wierde.**
 { **wy wierden / &c.**

Plusq. perf. **Ik soude geworden zijn / &c.**

Infinitivo.

Wozden.

Participio.

Praef. **Wozdende.**

Praeterit. **Getwozden.**

Gerundio.

Al woздеnde.

Supin.

Om te worden.

Nunc porrò conjugare aggredimur VERBUM,
quod hodienum mansit analogum, proque exemplo
erit

cet. POTII, VONDELIJ, HEINSII, FRANCISCI
HOOGSTRATANI, ALDEGONDII, STOKII et
aliorum exemplo demonstrat HUYDESCOP. *Praef.*
bl. 80. seq.

- in het perfectum: *ik ben geworden, gy sijt geworden, enz.*
 in het plusquamperfectum: *ik was geworden, gy waert geworden, enz.*
 in het futurum: *ik sal worden, gy sult worden, enz.*

In de imperativus

wordet gy, dat hy worde
dat wy worden, wordet gyluiden, dat syluiden worden

In de subjunctivus

- in het presens: *ik werde, gy werdt, hy werde*
wy werden, enz.
 in het imperfectum: *ik wierde, gy wierdt, hy wierde*
wy wierden, enz.
 in het plusquamperfectum: *ik soude geworden zijn, enz.*

In de infinitivus

worden

In het participium

- van het presens: *wordende*
 van het preteritum: *geworden*

In het gerundium

al wordende

In het supinum

om te worden

Nu gaan we er dan verder toe over, een werkwoord te vervoegen dat tot op de huidige dag regelmatig gebleven is en tot voorbeeld

[vervolg noot (b) van bl. 68]

toont Huydecoper, *Proeve*, bl. 80 vlg., aan met het voorbeeld van Poot, Vondel, Heinsius, Frans van Hoogstraten, Aldegonde, Stoke en anderen.

erit cunctis similibus; solummodò aphaeresin passum
est praepositionis inseparabilis ge.

Nimirum, *Stellen* / *ponere*,

ACTIVUM. *Indicativo modo*,

Praef. { *Ik stelle* / *gy stelt* / *hy stelt*.
 { *Wy stellen* / *gyl. stelt* / *spil. stellen*.

Imperf. { *Ik stelde* / *gy steldet* / *hy stelde*.
 { *Wy stelden* / *gyl. (*) steldet* / *spil. stelden*,

Perf. *Ik hebbe gesteld* / *gy hebt gesteld* / *Ec.*

Plusq. perf. *Ik hadde gesteld* / *gy had gesteld* / *Ec.*

Futur. *Ik sal stellen* / *gy sult stellen* / *Ec.*

Imperativa.

(**) { *Stelt gy* / *dat hy stelle*.
 { *Stellen wy* / *stelt gyl.* / *dat spil. stellen*.

Subjunctiva.

(***) { *Ik stelle* / *gy stellet* / *hy stelle*.
Praef. { *Wy stellen* / *Ec.*

Im.

(*) Hoc modo recte scribi personam hanc plural. secundam docet ipse VERWER. *Ep. ad Reland.* p. 511. seq. Deinde etiam HUYDECOER. *Dz. v. C. l. D.* bl. 207. seqq.

(**) Vid. quae infr. dicentur ad Cap. XIV. n. (*).

(***) Huius quoque loquendi formulae partes sustinet, quod alias dicimus; *Laat my stellen*; — *Laat hem stellen*; *Laat ons stellen*; — *Laat hen stellen*. *Laat* idem est ac *Laat gy toe*, postulatque, hoc modo, si construatur, casus illos *my*, *bem*, *ons*, *ben*. Ut egregie fallantur, qui scribant: *Laat ik stellen*; *Laat my stellen*. cet. Plura qui hac de re cognoscere volet, adeat

zal zijn voor alle soortgelijke; slechts heeft het aferesis ondergaan van het onscheidbare 'voorzetsel' *ge-*.

Natuurlijk is dit het werkwoord *stellen*, 'ponere'.

Activum	<i>In de indicativus</i>
in het presens:	<i>ik stelle, gy stelt, hy stelt</i> <i>wy stellen, gyluiden stelt, syluiden stellen</i>
in het imperfectum:	<i>ik stelde, gy steldet, hy stelde</i> <i>wy stelden, gyluiden (a) steldet, syluiden stelden</i>
in het perfectum:	<i>ik hebbe gesteld, gy hebt gesteld, enz.</i>
in het plusquamperfectum:	<i>ik hadde gesteld, gy had gesteld, enz.</i>
in het futurum:	<i>ik sal stellen, gy sult stellen, enz.</i>

In de imperativus

- (b) *stelt gy, dat hy stelle*
stellen wy, stelt gyluiden, dat syluiden stellen

In de subjunctivus

- (c) in het presens: *ik stelle, gy stellet, hy stelle*
wy stellen, enz.

(a) Dat deze tweede persoon van het meervoud op deze wijze juist geschreven wordt, merkt Verwer, *Brief aan Reland*, bl. 511 vlg., zelf op. Vervolgens ook Huydecoper, *Pr. v. T. e. D.*, bl. 207 vlgg.

(b) Zie wat beneden gezegd zal worden bij hst. XIV, voetnoot (a)
[RED.: Van Driel bedoelt noot (a) op bl. 76.]

(c) De functie van deze wijze van spreken kan ook vervuld worden door wat wij bij andere gelegenheden zeggen, namelijk *laat my stellen*, ---*laat hem stellen*, *laat ons stellen*, ---*laat hen stellen*. *Laat* is hetzelfde als *laat gy toe* en vereist, als het op deze wijze geconstrueerd wordt, die naamvallen *my*, *hem*, *ons*, *hen*. Bijgevolg vergissen degenen die schrijven: *laat ik stellen*, *laat hy stellen*, enz. zich buitengewoon. Wie hierover meer wil weten,

Cap. XII. De Verbi Analogi Conjugatione. 71

Imperf. Ik soude stellen / &c.

Perfect. Ik soude gesteld hebben / gij soudt / etc.

Plusq. perf. Ik soude gesteld gehad hebben / gij soudt / etc.

Futurum hic cum imperfecto consentit.

Stellen, Infinitivo,

Stellende, Particip.

Al stellende, Gerund.

Om te stellen, Supin.

PASSIVUM. Indicativo modo.

Praes. Ik worde gesteld / gij word gesteld / etc.

Imperf. Ik wierde gesteld / gij wierd gesteld / etc.

Perf. Ik ben gesteld geworden of geweest / gij etc.

Plusq. perf. Ik was gesteld geworden / etc.

Futur. Ik sal gesteld worden / gij sult etc.

Imperativo modo.

Wordest gij gesteld / dat hy gesteld worde.

Worden top gesteld / wordet gij, gesteld / dat sij, gesteld worden.

Subjunctivi conjugatio perficitur per subjunct. ik werde / et particip. gestelt.

In-

adeat is, iuuenem pro aetate mire doctum, NANNINGAM. Werken v. d. H. d. Nederl. Letterk. D. I.

in het imperfectum: *ik soude stellen*, enz.
 in het perfectum: *ik soude gesteld hebben*, *gy soudt*, enz.
 in het plusquamperfectum: *ik soude gesteld gehad hebben*, *gy soudt*, enz.
 Het futurum komt hier overeen met het imperfectum.

In de infinitivus

stellen

In het participium

stellende

In het gerundium

al stellende

In het supinum

om te stellen

Passivum

In de indicativus

in het presens: *ik worde gesteld*, *gy word gesteld*, enz.
 in het imperfectum: *ik wierde gesteld*, *gy wierd gesteld*, enz.
 in het perfectum: *ik ben gesteld geworden* of *geweest*, *gy enz.*
 in het plusquamperfectum: *ik was gesteld geworden*, enz.
 in het futurum: *ik sal gesteld worden*, *gy sult* enz.

In de imperativus

wordet gy gesteld, *dat hy gesteld worde*
worden wy gesteld, *wordet gyluiden gesteld*, *dat syluiden*
gesteld worden

De vervoeging van de subjunctivus wordt gemaakt met de subjunctivus *ik werde* en het participium *gestelt*.

[vervolg noot (c) van bl. 70]

raadplege de voor zijn leeftijd verbaasend geleerde jongeling Nanninga, *Werken v. d. M. d. Nederl. Letterk.*, dl. I.

Gestelt worden. *Infinitiv.*

Particip.

Praesens. **Gestelt wordende.** Praeterit. **gestelt: vel gestelt geworden / vel gestelt geweest.**

Gerund.

Nl gestelt wordende.

Supin.

Om gestelt te worden.

Par ratio in verbo omni conjugando, sive analogo, sive anomalo: differt enim utrumque solum, ut post patebit, in normâ imperfecti Indicativi Activi, et praeteriti participii Passivi.

C A P. XIII.

*De Conjugatione Verbi, Grammaticis nostris
Anomali, sive Heteroclitici dicti.*

Verbi, genti nostrae primitivi, natura antè explicita est; tum etiam *conjugatio*, cum variatione quam ibi passa est; at simpliciore; undè haec Grammaticis nostris *analogae* nomen retinuit. Nunc *conjugationem* tangemus, quae, quòd multiplicem subiit variationem, iisdem nuncupatur *anomala*.

Utriusque characteristica inspicitur in participio passivo; estque, in *analogae*, simplex ibi *syncope* p-ressio: ex: gr. à prisco *gestellene / erat gestellenet;*
et

*In de infinitivus**gestelt worden**In het participium*

van het presens:

gestelt wordende

van het preteritum:

*gestelt, of gestelt geworden of gestelt geweest**In het gerundium**al gestelt wordende**In het supinum**om gestelt te worden*

Het vervoegen gaat bij ieder werkwoord, hetzij regelmatig, hetzij onregelmatig, op dezelfde manier; want beide soorten verschillen slechts, zoals later zal blijken, in de regel voor het imperfectum van de indicativus van het activum en het participium van het preteritum van het passivum.

HOOFDSTUK XIII

Over de vervoeging van het werkwoord dat door onze grammatici 'onregelmatig' of 'heteroclitisch' genoemd wordt

Van het *werkwoord* dat ons volk oorspronkelijk gekend heeft, is de aard boven uiteengezet; verder ook de *vervoeging*, met de verandering die ze daarop heeft ondergaan, maar die vrij eenvoudig was, ten gevolge waarvan deze vervoeging bij onze grammatici de naam *regelmatig* behouden heeft. Nu komen we tot die *vervoeging* die, omdat ze een veelvoudige verandering heeft ondergaan, door hen *onregelmatig* genoemd wordt.

Het kenmerk van beide vervoegingen bespeurt men in het participium van het passivum; er is daar namelijk bij de *regelmatige* vervoeging enkel het ondergaan van *syncope*, bijv. uit het oude *gestellene* ontstond *gestellenet*,

Cap. XIII. De Verbi Analogomali Conjugatione. 73

et per syncopen *gestellet*; sive (ut nunc loquimur) *gestelt*. à *gebzuihene* erat *gebzuihenet*; nunc *gebzuiht*.

Conjugationis *anomalae* characteristica ibi in duobus consistit. I. In perpesione, non syncopae, sed *apocopae*. ut à prisco *gelesene* erat *gelesenet* / nunc per apocopen *gelesen*: à *gescribene* erat *gescribenet* / et per apocopen *gescriben*: à *gespzekene* erat *gespzekenet* / et per apocopen *gespzekene* à *gesingene* erat *gesingenet* et per apocopen *gesingen*. II. In vocalis mutatione in penultimâ: ut *geschzeben* pro *gescriben*: *gespzoeken* pro *gespzekeren*: *gesongen* pro *gesingen*. In omni reliquo et analogâ, et anomala, verba planè sibi conveniunt penes nos.

Apocopes usus longè ferius irreplit quam *Syncope*: quin antiquissimis temporibus sola syncope obtinuerit; uti etiamnum in Westphaliâ. Porrò eam vocalis, in penultimâ, mutationem regunt tum confusionis, fuga, tum Imperatrix Euphonia.

Igitur pro variâ mutatione, quam vocalis, quae est in penultima temporis praesentis Indicativi Activi, subit in ejusdem generis imperfecto, simulque participio passivo, *Heteroclisia* Belgica est *quadruplex*.

I. Ubi penultima ea vocalis variatur in imperfecto solo; in participio passivo non item. ut, *ik lese*; *ik lese*; *gelesen*.

II. Ubi eadem vocalis variationem patitur tum in imperfecto; tum in participio passivo; et quidem eandem. ut *ik schrybe* / *ik schrebe* / *geschreven*.

III. Ubi eadem vocalis itidem variationem patitur tam in imperfecto, quam in participio passivo;

vo;

en door syncope *gestellet*, of - zoals we nu zeggen - *gestelt*; uit *gebruikene* ontstond *gebruikenet*, nu *gebruikt*.

Het kenmerk van de *onregelmatige* vervoeging is daar tweeërlei.

I. Het ondergaan, niet van syncope, maar van *apocope*. Bijv. uit het oude *gelesene* ontstond *gelesenet*, nu door apocope *gelesen*; uit *gescrivene* ontstond *gescrivenet*, en door apocope *gescriven*; uit *gesprekene* ontstond *gesprekenet*, en door apocope *gespreken*; uit *gesingene* ontstond *gesingenet* en door apocope *gesingen*. II. De verandering van de klinker in de voorlaatste lettergreep, bijv. *geschreven* voor *gescriven*, *gesproken* voor *gespreken*, *gesongen* voor *gesingen*. In al het overige stemmen zowel de regelmatige als de onregelmatige werkwoorden volkomen met elkaar overeen bij ons.

Het gebruik van *apocope* is veel later ingeslopen dan dat van *syncope*; ja zelfs heeft er in de oudste tijden alleen syncope geheerst, zoals nu nog in Westfalen. Verder wordt die verandering van de klinker in de voorlaatste lettergreep zowel door de vrees voor verwarring als door keizerin Eufonie geleid.

Nu is de Nederlandse '*heteroclisis*', naar de verschillende verandering die de klinker, voorkomend in de voorlaatste lettergreep van het presens van de indicativus van het activum, ondergaat in het imperfectum van dezelfde categorie en tevens in het participium van het passivum, *vierderlei*.

I. Waar die voorlaatste klinker alleen in het imperfectum veranderd wordt en niet eveneens in het participium van het passivum. Bijv. *ik lese*, *ik lase*, *gelesen*.

II. Waar deze klinker een verandering ondergaat zowel in het imperfectum als in het participium van het passivum, en wel dezelfde verandering. Bijv. *ik schrijve*, *ik schreve*, *geschreven*.

III. Waar deze klinker eveneens een verandering ondergaat zowel in het imperfectum als in het participium van het passivum,

vo; at non eandem. ut, ik spzeke/ ik spzake/
gesproken.

IV. Est earum quae duplex habent imperfectum. Latinis audiunt verba quae abundant conjugatione. ut, ik helpe; ik hielpe vel holpe; geholpen. Ik berge; ik bozge vel bergde; gebozgen.

Verba anomala pauca sunt numero, ac faciliè in Catalogum referenda: imò quaedam adhuc ἀμφοτέρως efferuntur: gebergt/ gebozgen: beweegt/ bewogen: getwijst/ gewesen: Et voce getwijfde nihil vulgarius. Curia Hollandiae in sententiis executivis quotidie scribit toegetwijst.

Ad clasfes illas jam pertinent, primò verbum, ik gae'e/ (quod olim ik gange) ik ginge/ gegae'n: secundò verbum ik sta'e/ (olim ik stande) ik stonde/ gestae'n. pro stonde Poëtae prisca habent ik stoede; unde gestoet/ adstantium caterva. tertio ik sla'e (olim ik slage) ik sloege/ geslagen. quartò et ultimò ik doe'e; cujus analogia sita est in veteri Boreali aut Frisico dwa'en sive doe-aen/ vel dwaeden: hinc infinitivi bini doeden et daeden; et sic faciliè id verbum conjugabis; ik doe/ ik daede vel dede/ gedaen. Penitiùs hoc negotii eruere neque lubet neque vacat.

maar niet dezelfde verandering. Bijv. *ik spreke, ik sprake, gesproken*.

IV. Er zijn er die een dubbel imperfectum hebben. Bij de Latijnen heten ze werkwoorden die overvloeien van vervoeging. Bijv. *ik helpe, ik hielpe of holpe, geholpen; ik berge, ik borge of bergde, geborgen*.

De onregelmatige werkwoorden zijn weinig in getal, en gemakkelijk in een lijst op te sommen; ja zelfs worden sommige nog *op twee manieren* gebruikt: *gebergt, geborgen; beweegt, bewogen; gewijst, gewesen*. En niets is gewoner dan het woord *gewijsde*. Het Hof van Holland schrijft in zijn executoire vonnissen dagelijks *toegewijst*.

Tot die groepen behoren ten *eerste* het werkwoord *ik ga'e* - dat vroeger *ik gange* was -, *ik ginge, gega'en*; ten *tweede* het werkwoord *ik sta'e* (vroeger *ik stande*), *ik stonde, gesta'en*. Voor *stonde* hebben de oude dichters *ik stoede*, vanwaar *gestoet*, 'menigte omstanders'. Ten *derde* *ik sla'e* (vroeger *ik slage*), *ik sloege, geslagen*. Ten *vierde* en laatste *ik do'e*, waarvan de regelmaat gelegen is in het oude Noordse dan wel Friese *dwa'en* of *doe-aen*, of wel *dwaden*: vandaar de twee infinitivi *doeden* en *daeden*; en aldus zult ge dat werkwoord gemakkelijk vervoegen: *ik doe, ik daede* of *dede, gedaen*. Om dit geval verder uit te diepen heb ik geen lust en geen tijd.

C A P. XIV.

Conclusio de Verbo.

IN verborum conjugationibus conspicuae nobis emicant characteristicae sequentes. in *Activo* quidem.

I. Indicativi temporis praesentis characteristica est vocalis *e* absque exceptione *ik stelle / ik lese / ik ga'e / ik sla'e / ik doe*:

(*) II. Imperfecti tam in anomalis quam in analogo-

(*) De verborum in classes diuisione secundum principes coniugationum vocales [in quo maximae sunt partes imperfecti.] vid. LAMB. TEN KATE *Anal. t. d. h. v. h. v. d. d. D. S. D. I. bl. 543 — 574.* Docuit is verba esse vel consona vel dissona, hoc enim modo appellationem de gelijkbloeienden et ongelijkbloeienden interpretari liceat.) nec se cum iis facere declarauit, qui postremum genus *Anomalum* nuncupent, cum vel incredibili spectetur analogia, atque in sermone cum nostratum, tum Gothorum, Franco-
teutonum, Anglo-Saxonum, Islandorum Germanorumque ita regnet, vt ante ter mille annos in vsu iam fuisse appareat; eaque demum sint anomala, quorum nunc plura tempora inter se discrepent; qualia sunt *deugen / doen / durben / heffen / weten / werken / willen / zijn / hebben / komen / kunnen / moeten / mogen / zijn / wezen / zullen.*

Ac postquam primum genus in iis posuit, quibus in infinitiuo, imperfecto et participio praeteriti eadem vocalis est: vt. *blaffen / blaste / geblast*: tum alterum illud in classes quinque dispescit. *Prima* est eorum, quae imperfectum ac participium simile, infinitiuum dissimilem habent. Exempli causa *wlijven / bleef / gebleven.*

Secundae classis verba cernuntur in imperfecto, ab infinitiuo participioque, inter se similibus, diuerso. Sic est *geven / gaf / gegeven.*

HOOFDSTUK XIV

Besluit over het werkwoord

In de vervoegingen der werkwoorden treden voor ons de volgende kenmerken opvallend naar voren, en wel in het *activum*.

I. Van het presens van de indicativus is het kenmerk zonder uitzondering de klinker *-e*: *ik stelle, ik lese, ik ga'e, ik sla'e, ik do'e*.

(a) II. Van het imperfectum, zowel bij de onregelmatige als bij

(a) Over de indeling der werkwoorden in klassen volgens de voornaamste klinkers der vervoegingen - waarbij de rol van het imperfectum de belangrijkste is - zie men Lambert ten Kate, *Aenl. t. d. k. v. h. v. d. d. N. S.*, dl. I, bl. 543-574. Deze heeft erop gewezen dat de werkwoorden hetzij harmonisch, hetzij disharmonisch zijn - want zo zal men de term 'de gelijkvloeienden' en 'ongelijkvloeienden' wel mogen verstaan - en verklaard het niet eens te zijn met hen die de laatste soort *onregelmatig* noemen, aangezien er zelfs een ongelooflijke regelmatigheid waargenomen wordt en die zowel in de taal van onze landgenoten als in die der Goten, Franken, Angelsaksen, IJslanders en Duitsers zo overheerst, dat ze al voor drieduizend jaar in gebruik geweest blijkt; en slechts die werkwoorden zouden onregelmatig zijn, waarvan thans verscheidene tijden onderling verschillen, zoals daar zijn *deugen, doen, durven, heffen, weten, werken, willen, zien, hebben, komen, kunnen, moeten, mogen, zijn, wezen, zullen*.

Nadat hij dan de eerste soort gebouwd heeft op die werkwoorden die in de infinitivus, het imperfectum en het participium van het preteritum dezelfde klinker hebben, bijv. *blaffen, blafte, geblaft*, verdeelt hij vervolgens die andere soort in vijf klassen. De *eerste* bestaat uit die werkwoorden die een gelijk imperfectum en participium, maar een ongelijke infinitivus hebben. Bij voorbeeld *blijven, bleef, gebleven*.

De werkwoorden der *tweede* klasse worden gekenmerkt door een imperfectum dat verschilt van de infinitivus en het participium, die onderling gelijk zijn. Aldus *geven, gaf, gegeven*.

logis, syllaba de. *Ik stelde / ik minde / ik gunde.*
 Et bene notare convenit, quod in anomalis *ik lasse /*
ik sprake / ik schrebe / ik songe / ik ginge / ik sloege /
etc / syllabam istam finalem de negligamus, id tantum
 fieri per apocopen Grammaticam.

(*) III. In Imperativo, secunda persona singula-
 ris

In tertia vocales omnium inter se multum distant.
 Verbi gratia, *bevelen / beval / bevolen.*

Quarta continet, quorum, ut in prima, imperfectum
 ac participium inuicem aequalia sunt, sed participium
 in t definit. E quo genere est *bragen / bracht / ge-
 bracht.*

Quinta vocalem per omnia eandem ostendit, cuius
 vero participium praeteriti exit in en. Huiusmodi est,
bakken / bakte / gebakken.

(*) Hic iterum aduersarium nactus est Grammaticus MOO-
 NENIUM, qui Ep. l. p. 245. exempla ex AEM-
 LIO STOKIO obiicit, libros tamen ante seculum sex-
 tum decimum typis exscriptos interdum literam t in
Imp. sing. exhibere fatetur p. 246. Sed hanc olim
 personam sine t scriptam fuisse ipsis veterum scripto-
 rum locis docet ac MARNIXII testimonio confirmat
 HUYDECOOPER *Proeve v. T. z. D.* bl. 288. sq.
 Certissimum, ut mihi quidem videtur, argumentum
 inest verbis OTFRIDI, a viro summo bl. 289. lauda-
 tis: NIM GOUMA; neem acht; nec non iis, quae de
 WILLERAMO in re plane alia bl. 269. sumuntur:
 STAND UF MIN FRIUNDINA, — ANDE
 KUM. Sed ad hunc locum vetus interpres: STAAT
 op / ende ROOMT. Sic AEM. STOK. in dedicatione
 ad Wilhelin. III. B. X. vs. 1060. seqq.

WACHT, dat niet verloren blide
 De name — — — —

et ALTOES penset om de doghet
 En GHEVET, als ghi gheuen moghet.

de regelmatige werkwoorden, is het kenmerk de lettergreep *-de*: *ik stelde, ik minde, ik gunde*. En men behoort er goed op te letten dat het feit dat wij bij het onregelmatige *ik lase, ik sprake, ik schreve, ik songe, ik ginge, ik sloege*, enz. die slotlettergreep *-de* verwaarlozen, alleen komt door grammaticale apocope.

(a) III. In de imperativus is de tweede persoon van het enkelvoud

[vervolg noot (a) van bl. 75]

In de *derde* verschillen de klinkers van alle tijden zeer van elkaar. Bij voorbeeld *bevelen, beval, bevolen*.

De *vierde* bevat de werkwoorden waarvan, gelijk in de eerste, het imperfectum en het participium onderling gelijk zijn, maar het participium op *-t* eindigt. Tot deze soort behoort *brenge, bracht, gebracht*.

De *vijfde* vertoont in alle tijden dezelfde klinker, maar het participium van het preteritum ervan gaat uit op *-en*. Van die aard is *bakken, bakte, gebakken*.

(a) Hierbij heeft de grammaticus wederom als tegenstander Moonen gekregen, die in zijn *Brief*, bl. 245, voorbeelden uit Melis Stoke tegenwerpt, op bl. 246 evenwel toegeeft dat boeken die vóór de zestiende eeuw gedrukt zijn, somtijds de letter *-t* in het *enkelvoud van de imperativus* vertonen. Maar dat deze persoon vroeger zonder *-t* geschreven geweest is, wordt met de plaatsen zelf der oude schrijvers uiteengezet en met het getuigenis van Marnix bevestigd door Huydecoper, *Proeve v. T. e. D.*, bl. 288 vlg. Het zekerste bewijs, naar mij althans voorkomt, zit in de woorden van Otfrid die de grote man op bl. 289 heeft aangehaald: *nim gouma, 'neem acht'*, en stellig ook in die, welke hij op bl. 269 bij een geheel ander geval aan Willeram ontleent: *stand uf min friundina, --- ande kum*. Maar bij deze plaats schrijft een oude vertaler: *staat op, ende koomt*. Zo zegt Melis Stoke in de opdracht aan Willem III, bk. X, vs. 1060 vlgg.:

Wacht, dat niet verloren blive

De name --- --- ---

en Altoes *penset* om de doghet
Ende *ghevet*, als ghi gheven moghet.

ris *ἀναλόγως* et regulariter semper similis est secundae personae singularis Indicativi: **stellet g^o: finget g^o:** Poëtae autem in dialecto suâ metaplasmicâ utuntur **stell' / fing'**; ob mulcedinem in versu: at in prosa: praesertim characteris magnifici, vim usus non obtinet: parit quippe confusionem inter Imperativi ejusdem personam secundam et tertiam. Porrò istud committere ibidem in secundâ pluralis, **koom' kînderen** pro

vt praetermittamus quae sequuntur, B. IV. vs. 1276.

— **ORLOOPT DER WÛRDE.**

ac **De Gzabe spzar: HORT, hertwaert**
En doet u boetschap stoutelike.

V. VELTHEM, qui solet **make / fac. suuere / purga**
 dicere, v. *Spieg. Hist.* B. I. c. 21. bl. 28: *Lib.*
 tamen I. c. 27. bl. 37. in sing. num.

Ende dan comt te mi daer naer
Ende seegt mi — —

Neemt ter occurrit ap. VELDENAER. *Chron.* bl. 39. seq. ac p. 40. *ontfalt.* Interpres JOHANNIS DE BEKA licet alibi aliter, sic scribit *Chron.* p. 37. MATTHAEI *Anal.* Tom. III. ed. Quart. **Sone ik ben gewont.** — **Du roept te samen — die Pzister schap.** p. 183 — **edel Pzince / GEDENCKT.** — Quae verba, vt plura alia, eodem modo scripta leguntur in Veldenaerii *Chron.* p. 57. Forte etiam huc pertinet locus MAERLANTII / **Du mercket — Rijnbybel** fol. 107. a. laudatus a IAC. ARN CLIGNETT, V. *Conf.*, mihique amicissimo *Taelk. Mengel.* N. II. p. 162. Recentiores passim. Vid. ROEMER VISSCHER *Chenoegelpke Boerten* B. I. ep. 6, v. 6. 10, 7. 43, 4. 46, 8. 73, 6. B. III. ep. 36, 3. 40, 3. 41, etc. HOOFT HENR. p. m. 43. *Tongman / schreumt.* *Kampz. d. verh.* v. d. h. v. *Medicis* p. 110. *Zaagen.* p. m. 101; 102. 103. 108. 150. 151. 152. *Gzand.* p. 6.

volgens de regelmaat en de regel altijd gelijk aan de tweede persoon van het enkelvoud van de indicativus: *stellet gy, singet gy*. De dichters evenwel gebruiken in hun 'dialectus metaplasmica' *stell', sing'*, wegens de zoetvloeiendheid in de versregel; maar in het proza, vooral dat met een verheven karakter, bezit dit niet de kracht van de *usus* het brengt immers verwarring teweeg tussen de tweede en de derde persoon van dezelfde imperativus. Dat daar verder ook in de tweede persoon van het meervoud te doen: *koom' kinderen*

[vervolg noot (a) van bl. 76]
opdat we voorbij gaan aan wat volgt in bk. IV, vs. 1276:

--- *gheloof* der worde.

en De Grave sprac: *hort*, herwaert
Ende doet u boetscap stoutelike.

Van Velthem, die *make*, 'fac', en *suuere*, 'purga', pleegt te zeggen - zie *Spieg. Hist.* bk. I, hst. 21, bl. 28 -, zegt in bk. I, hst. 27, bl. 37 niettemin in het enkelvoud:

Ende dan *comt* te mi daer naer
Ende *secgt* mi --- ---

Neemt komt driemaal voor bij Veldenaer, *Chron.*, bl. 39 vlg., en op bl. 40 *ontfalt*. De vertaler Johannes de Beka schrijft, ofschoon hij het elders anders doet, in zijn *Chron.*, bl. 37, in Matthaeus' *Anal.*, dl. III, in de vierde uitgave, aldus: "Sone ik ben gewont. --- Nu *roept* te samen --- die Priesterschap"; en op bl. 183: "--- edel Prince, *gedenckt*. ---" Deze werkwoorden, gelijk verscheidene andere, leest men op dezelfde wijze geschreven in Veldenaers *Chron.*, bl. 57. Wellicht behoort hiertoe ook een plaats uit Maerlant, namelijk "*Nv mercket ---*", *Rijmbybel*, fol. 107a, aangehaald door Jac. Arn. Clignett, rechtsgeleerde en met mij zeer bevriend, in *Taelk. Mengel.*, nr. II, bl. 162. De nieuweren schrijven zo overal. Zie Roemer Visscher, *Ghenoegelyke Boerten*, bk. I, ep. 6, vs. 6; 10, 7; 43, 4; 46, 8; 73, 6; bk. III, ep. 36, vs. 3; 40, 3; 41 enz.; Hooft, *Henr.*, bl. 43 in het midden: "*Jongman, schreumt*"; *Rampz. d. verh. v. d. h. v. Medicis*, bl. 110; *Zangen*, bl. 101 in het midden, 102, 103, 108, 150, 151, 152; *Granid.*, bl. 6.

pro *koome* / non metaplasmus est, at merus *solocifinus*.

(*) IV. Subiunctivi praesentis persona tertia coincidit cum tertiâ Imperativi. *Ïp hebbe / hÏp kome / item, hÏp wierde.*

V. Infinitivi characteristica perpetua ac universalis nunc porro est *en: stellen / lesen / schÏyben; adde ga'en / stae'n / slae'n / doe'n.*

VI. Imperfectum Indicativi, in verbo *wozden / legebatur olim ik werde* pro usitato *ik wierde: istud werde* melioribus Poëtis etiamnum retinentibus.

VII. *Passivi* participii praeteriti characteristica nunc in *analogis* est *ð* aut *t. gesteld / gemind / besind. in anomalis en; gelesen / geschÏeben. adde ge^o*

(*) Scilicet id constat, docetque TENKATE *Kenl. D. I.* bl. 576, 600, 630, in sermone cum *Oetarum*, tum *Francoteutonum*, tum etiam *Anglofaxonum* personam hanc ab illa definitiui siue indic. diuersam fuisse. Apud Gothos in indic. fuit *ÏITH, ÏITH, AITH* *OTH*; in subiunct. *JAI*, et *AI*: apud *Francoteutones* indic. *IT, ET, OT*; subiunct. *E, A, O*: apud *Anglofaxones* indic. *ETH, TH, D*; subiunct. *E*. Sed, cum illi quidem personas fere omnes in utroque Modo distinxerint; nos tertiam subiunctiui solam a tertia Indicatiui distinguamus: subiunctiuum, ne ob unam personam peculiaris Modus constituatur, hodie sublatum volumus Adeoque praecipere quis posset, indicatiui Praef. tertiam pers. sing. nunc desinere in *t* vel *z*; quarum hac fere utamur, si quid iubeamus, precemur, vel omnino praecedenti cuidam sententiae subiungamus. Nonnullos literam *t* omisisse, etsi simpliciter loquerentur, ad vocem durc vidit *FORTMANNVS. Taalk. Nam.* bl. 83. Hodieque scribimus; *hÏp wil / hÏp kan / hÏp zal.* conf. *M. TYDEMANNVS, V. C., Hammerk. u. d. Spell. D. v. O. T. t. O. b. h. g. D. A. O. M.* bl. 82. seqq.

voor *koomt*, is geen metaplasme, maar niets anders dan een taalfout.

(a) IV. Van het presens van de subjunctivus valt de derde persoon samen met de derde persoon van de imperativus: *hy hebbe, hy kome, eveneens hy wierde*.

V. Het bestendige en algemene kenmerk van de infinitivus is dan verder *-en: stellen, lesen, schrijven*; hierbij komen *ga'en, sta'en, sla'en, do'en*.

VI. Het imperfectum van de indicativus bij het werkwoord *worden* werd vroeger gelezen als *ik werde* voor het gebruikelijke *ik wierde*, terwijl de betere dichters dat *werde* ook nu nog handhaven.

VII. Van het participium van het preteritum van het *passivum* is het kenmerk nu bij de *regelmatige* werkwoorden *-d* of *-t: gesteld, gemind, besind*; bij de *onregelmatige -en: gelesen, geschreven*; hierbij komen

(a) Natuurlijk staat het vast, en Ten Kate, *Aenl.*, dl. I, bl. 576, 600 en 630 wijst erop, dat deze persoon zowel in de taal der Geten als in die der Franken, alsook in die der Angelsaksen, van die van de bepaalde wijs of indicativus verschillend geweest is. Bij de Goten is er in de indicativus *-eith, jith, -aith* en *-oth* geweest, in de subjunctivus *-jai* en *-ai*; bij de Franken in de indicativus *-it, -et* en *-ot*, in de subjunctivus *-e, -a* en *-o*; bij de Angelsaksen in de indicativus *-eth, -th* en *-d*, in de subjunctivus *-e*. Maar omdat zij bijna alle personen in beide wijzen hebben onderscheiden, wij daarentegen slechts de derde van de subjunctivus van de derde van de indicativus onderscheiden, wensden wij de subjunctivus, opdat een bijzondere wijs niet om één persoon ingesteld worde, nog heden afgeschafte. En zo zou men kunnen voorschrijven dat de derde persoon van het enkelvoud van het presens van de indicativus thans eindigt op *-t* of *-e*, waarvan we de laatste meestal gebruiken als we iets bevelen, verzoeken, of in het algemeen van enige voorafgaande zin afhankelijk maken. Dat sommigen de letter *-t* hebben weggelaten, hoewel zij in enkelvoudige zinnen spraken, heeft Fortman waargenomen naar aanleiding van het woord *durf, Taalk. Aanm.*, bl. 83. En tegenwoordig schrijven we: *hy wil, hy kan, hy zal*; vgl. bijv. M. Tydeman, *Aanmerk. o. d. Spell., Pr. v. O. T. e. D. v. h. g. D. A. O. M.*, bl. 82 vlgg.

geslagen/ gega'en/ gestae'n/ gedae'n. Quî olim fuerit, antè retulimus.

C A P. XV.

De Verbalibus.

(*) **V**erbis, item participiis, maxima Nominum nostrorum tum substantivorum, tum adjectivorum, pars originem debet: planè contra quam fit apud Latinos et Graecos: ibi enim vulgò deducimus Verba à Nominibus. *Verbalia* vel sunt infinitivi ipsimet, materialiter ac substantivè positi; vel infinitivalia. Et primum de ipsis infinitivis substantivè positis et de eorum compositis aut decurtatis antè actum Cap. IV. Quae ex infinitivis formantur, sunt quintuplicia.

(**) I. Exeuntia in *aer*: *mooꝝden/mooꝝdenaer / schꝝyben / schꝝyvenaer; tooberen / tooberenaer;* suntque (per Reg: I.) generis masculini.

II. Exeun-

(*) Quod a verbis nomina deducant, id nostratum non magis, quam Latinorum Graecorumque est proprium.

(**) Quae huc in medium profert *MOONEN. Ep. l. p. 21.* seq. leuiores videntur, quam vt describamus. Et licet, iam exstiterit apud Franco-teutones *LERARI, Leeraat / TOUFAR, Dooper;* apud Islandos *BAKARE, bakker / SKRIFARE, schꝝybet / BRUGGARE, bꝝoutwer;* apud Franco-teutones, *DOPERI, baptista suoner, pacificus;* apud Anglo-Saxones denique *CREOPER, jerpens, BIDDERprocus, soedere, seminator, tette TEN KAT.* *Aenl. D. II. bl. 80 ac 66:* nobis tamen Verweriana ratio mirum in modum blanditur. Neque absurde quis coniecerit, eiusmodi nomina illis iam temporibus apocopen passa fuisse.

geslagen, gega'en, gesta'en, geda'en. Hoe het vroeger geweest is, hebben we eerder gezegd.

HOOFDSTUK XV

Over de afleidingen van werkwoorden

(a) Aan de werkwoorden, en eveneens aan de participia, heeft het grootste deel onzer naamwoorden, zowel substantivische als adjectivische, zijn ontstaan te danken; heel anders dan bij de Latijnen en de Grieken gebeurt, want daar leiden we doorgaans de werkwoorden van de naamwoorden af. De *afleidingen van werkwoorden* zijn hetzij de infinitieven zelf, wanneer ze materialiter en substantivisch zijn gebruikt, hetzij afleidingen van infinitieven. En vooreerst zijn de substantivisch gebruikte infinitieven zelf en de samenstellingen of de inkortingen ervan vroeger in hst. IV afgehandeld. De afleidingen van werkwoorden die van infinitieven worden gevormd, zijn vijfderlei.

(b) I. Die uitgaan op *-aer*: *moorden, moordenaer; schrijven, schrijvenaer; tooveren, tooverenaer*; deze zijn (volgens regel I) van het mannelijk geslacht.

(a) Dat zij van werkwoorden naamwoorden afleiden, is van onze landslieden niet meer een eigenaardigheid dan van de Latijnen en de Grieken.

(b) Wat Moonen, *Brief*, bl. 21 vlg., hierbij onder de aandacht brengt, lijkt van te weinig belang om over te nemen. En hoewel reeds bij de Franken *lerari*, 'leeraar', *toufar*, 'dooper' voorkwam; bij de IJslanders *bakare*, 'bakker', *skrifare*, 'schrijver', *bruggare*, 'brouwer'; bij de Franken *doperi*, 'doper', *suoner*, 'vredestichter'; bij de Angelsaksen ten slotte *creopere*, 'kruiper', *bidder*, 'aanbidder', *soedere*, 'voortbrenger', waarvan Ten Kate getuige is, *Aenl.*, dl. II, bl. 80 en 66, staat ons toch de zienswijze van Verwer buitengewoon aan. En men zou niet tot een onlogische conclusie komen, als men zou denken dat dergelijke naamwoorden reeds in die tijden apocope hebben ondergaan.

II. Exeuntia in *aerster* vel *aeresse*. *Moozdenaerster* / *moozdenaeresse* / *schjybenaerster* : *tooverenaerster* / *tooverenaeresse*. Suntque (per generum Reg. 11.) generis feminini.

Hic animadvertere oportet utraque verbalia haec vulgò (nec unquam ferè aliter) usitari per syncopen de-curtata: ut sint *moozder* / *schjyber* / *tooveraer* : *moozderster* / *schjyfter* / *moozderesse* / *tooveresse*: à *sondigen* est *sondigenaer* / *sondigenaeresse*; et per syncopen *sondaer* / *sondaeresse*.

III. Ex infinitivis orta per apocopen syllabae *en*. ut à *loopen* / *koop* / *de loop* / *de koop*. Cujusmodi, per Reg. 1x, sunt masculina.

IV. Infinitivalia per augmentum in fine. Substantiva habent augmentum *inge*. ut *schuddinge* / *stellinge* / *schjybinge*. Similiaque, omnia feminina. Pro quibus est mihi quod necessariò notem: (*), nempe nos cunctis his infinitivalibus, nullo excepto, nunc sic uti ut syncopen patiantur syllabae *en*. nam à *schudden* fuit antiquitus *schuddeninge*; à *stellen* / *stelleninge*; à *schjyben* / *schjybeninge* / &c. id scilicet remansit nobis à populis borealibus, qui hodiernum dicunt, *stell'ning*. etc. Quae quicquid istiusmodi est omne regit, sola est Euphonia.

Adjectiva infinitivalia habent augmentem triplex. ut *saem*. *Arbeidsaem* / *minsæm* / *vredsaem* / *spærsaem*.

Batr.

(*) Neganti MOONENIO Ep. p. 22. opponit Noster; locum Dan. IV, — *dine WANDERENINGE* sal *wæsen mitten bersten* e Libb. Sacrorum interpretatione Dølfis anno 1477. ed.

II. Die uitgaan op *-aerster* of *-aeresse*: *moordenaerster*, *moordenaeresse*; *schrijvenaerster*; *tooverenaerster*, *tooverenaeresse*. Deze zijn (volgens geslachtsregel II) van het vrouwelijk geslacht.

Hierbij dient opgemerkt dat deze beide groepen afleidingen van werkwoorden doorgaans (en bijna nooit anders) gebruikt worden met verkorting door syncope, zodat daar zijn *moorder*, *schrijver*, *tooveraer*; *moordster*, *schrijfster*, *moorderesse*, *tooveresse*; van *sondigen* komt *sondigenaer*, *sondigenaeresse*, en door syncope *sondaer*, *sondaeresse*.

III. Die uit infinitieven ontstaan zijn door apocope van de lettergreep *-en*. Bijv. van *loopen*, *koopen*: *de loop*, *de koop*. Zulke zijn, volgens regel IX, mannelijk.

IV. Afleidingen van infinitieven door middel van een augment aan het einde. Substantieven hebben het augment *-inge*. Bijv. *schuddinge*, *stellinge*, *schrijvinge*, en dergelijke, allemaal vrouwelijk. Ik heb hiervoor noodzakelijk iets op te merken, (a) en wel dat wij al deze afleidingen van infinitieven, geen enkele uitgezonderd, nu zo gebruiken, dat ze syncope ondergaan van de lettergreep *-en*. Want uit *schudden* ontstond oudtijds *schuddeninge*, uit *stellen* *stelleninge*, uit *schrijven* *schrijvinge* enz. Dit is ons natuurlijk overgebleven van de Noordse volken, die nog tegenwoordig *stell'ning* enz. zeggen. Het is alleen de eufonie die alles wat er van die aard maar is, bestuurt.

V. Adjectivische afleidingen van infinitieven hebben drieërlei augment. Bijv. *-saem*: *arbeidsaem*, *minsaem*, *vredesaem*, *spaersaem*.

(a) Tegenover de ontkenning van Moonen, *Brief*, bl. 22, stelt onze vriend een plaats uit Daniël IV: "— *dine wandereninge* sal wesen mitten beesten" uit de vertaling der Heilige Schrift, die te Delft in het jaar 1477 is uitgegeven.

Baer. *Breekbaer / weerbaer / draegbaer / eetbaer / drinkbaer.*

Lijk. *Draeglijk / begijplijk.* in his iterum ludic eadem Syncope de etymo antè diximus.

C A P. XVI.

De Participialibus.

Ipsa participia aetiva per omnia rationem habent adjectivorum; ut denominativa hinc formentur ea ratione ut de adjectivis antè exposuimus: exeuntque in *heid*. *Uitmlintende / uitmlintendheid : bloeyjende / bloeyjendheid.*

Admittunt haec participia activa etiam gradum comparativum et superlativum:

(*) A participiis passivis derivantur substantiva, alia

(*) Non eandem sibi de his sententiam sedere profiteatur **MOONEN.** *Ep. p. 23, om de - mislagen inquit, vooz by te gaen / waer dooz BEEN van gebeente gemaakt mozt / en RECHT van GERECHTE, ik kan niet vooz goet keuten / dat men de Macinwoozden / in NIS of NISSE uitgaende / van het PARTICIPIUM, dat met eene T eindigt / — afleidt. — Hoe stelt men het dan met DEERNIS, EERRIEDENIS, BESNYDENISSE, GESCHIEDENIS? — Dat andere Naemw. in TSEL uitgaen / stemme ik niet toe; — wel in SEL. — hebben zonnige TSEL, 3p zijn afgeleidt van — werkw. / die IN IMPERATIVO eene T hebben; als VATSEL, LETSEL. — Occurrit VERW. *Ep. ad. Reland. p. 39: De woztel — van een sunst. van PASSIVE betekenisfe mag niet anders wezen dan eene-DICTIO PASSIVA. — Gelijk komt vooz uit gelijk. DE PARTICIPIALIA op NISSE (getijk VER- STOOR-**

-baer: breekbaer, weerbaer, draegbaer, eetbaer, drinkbaer.

-lijk: draeglijk, begrijpelijk. Hierin speelt wederom dezelfde syncope. Over de oorsprong hebben we eerder gesproken.

HOOFDSTUK XVI

Over de afleidingen van deelwoorden

De deelwoorden van het activum hebben zelf in alle opzichten het karakter van de adjectieven, zodat daarvan denominatieven gevormd worden op de wijze die we eerder met betrekking tot de adjectieven uiteengezet hebben. Ze gaan uit op *-heid*: *uitmuntende, uitmuntendheid; vloeiende, vloeiendheid*.

Deze deelwoorden van het activum laten ook een comparatief en een superlatief toe.

(a) Van de deelwoorden van het passivum worden substantieven afgeleid,

(a) Moonen, *Brief*, bl. 23, verklaart dat hij deze mening niet deelt; "om de - misslagen" zegt hij "voorby te gaen, waer door *been* van *gebeente* gemaekt wordt, en *recht* van *gerechte*, ik kan niet voor goet keuren, dat men de Naemwoorden in *nis* of *nisse* uitgaende van het participium, dat met eene *t* eindigt, --- afleidt. --- Hoe stelt men het dan met *deernis, eerbiedenis, besnydenisse, geschiedenis*? --- Dat andere Naemw. in *tsel* uitgaen, stemme ik niet toe; --- wel in *sel*. --- Hebben zommige *tsel*, zij zijn afgeleid van --- werkw., die in de gebiedende wijs eene *t* hebben; als *vatsel, letsel*. ---" Verwer, *Brief aan Reland*, bl. 39 brengt hier tegenin: "De wortel --- van een zelfstandig naamwoord van passieve betekenis mag niet anders wezen dan eene --- passieve uitdrukking. --- Gelijk komt voort uit gelijk. De van participia afgeleide uitdrukkingen op *nisse* (gelijk ver-

alia sine, alia cum, augmento. Quae sine augmen-
to, sunt ipsa participia, ac ideo neutrius generis. ut
à gewikkhen / gewikkhen est gewikkte / gewikkte; et
per euphoniā gewikkte / gewikkte: regten / het ge-
reg-

STOORTENISSE, GEDACHTENISSE, BEROE-
TENISSE — ERKENNISSE —) beteikenen
de *passive* VERSTOORTWORDINGE enz. zelbe:
REM, QUAE PASSIVE EST INFIERI. De partici-
pia op TSEL of SEL beteikenen de creysgedane zaak:
REM PASSIVE CONFECTAM. Contra eruditissimus
TEN KATE Kenl. D. II. bl. 71: SEL maakt de be-
teikenis / of van een zaak dooz de beweging / die het
verbum uitzukt / vooztgebragt / als BAKSEL; of van
een Onderwerp of Werktuig van beweging / als BIND-
SEL — en DEKSEL. et bl. 83. seq: (NISSE)
wordt in 't A. S. agter Subst: Adject: en Praet: Partic:
Pasf: geet; dog by ons — mede agter Subst: en Adject:
als GEBOORTENIS en GEHEIMNIS; maer ten op-
zichte van onze Verba is de — gewoonte dierderhande.
Eerlijk / dat hy agter het Woorddeel geplacet word /
als KENNISSE. — (Ten) tweede — agter 't Praet.
Partic, als BEKENTNISSE. — En de derde
soort schijnt agter de eerste Persoon van 't Praet. Ind: of
Subi: te komen / als VERRIJZENISSE. — Sed hoc
ad primum genus referri poterit, si scripseris, litera s mol-
liori, VERRIJSNISSE. Nec bene quid a prima praesen-
tis in Indicatio persona deriuatur: Etenim quae deri-
uantur, eorum, a quibus deriuata sint, significationem
sequantur, oportet. Id vero hac in causa fieri posse nemo
temere affirmaverit. Praestaret ab Infinitivo deduxisse.
Meliora sunt, quae p. 84. monuit: dat de beteikenis de-
zer terminatie NISSE eene lijdende beweging zou aen-
duiden / terwijl ING de dadelijke aenwees / is wel geen
onaerdig onderscheid / — dog — alhoewel (BE-
GRAEFNIS en BEGRAVING) die zindverdeling lij-
ven van / de kragt niet te min van de meeste anderen in
de Wereld bene en nog Lebende is er — tegen / alsoo ze
doorgaends eene dadelijke Werking verbeelden / even als
met ING, gelijk — in 't A—S — en F—TH.—
Vides, tecte peti VERWERVEM.

sommige zonder, andere met augment. Die zonder augment zijn zelf deelwoorden, en daarom van het onzijdige geslacht. Bijv. bij *gewrikken*, *gewikken* behoort *gewrikte*, *gewikte* en door eufonie *gewrigte*, *gewigte*; *regten*, *het ge-*

[vervolg noot (a) van bl. 81]

stoortnisse, *gedachtenisse*, *beroertnisse* --- *erkentnisse* ---) beteekenen de *verstoortwordinge in lijdende zin* enz. zelve: de zaak, die op passieve wijze aan het worden is. De *van participia afgeleide uitdrukkingen* op *tsel* of *sel* beteekenen de reets gedane zaak: de zaak, op passieve wijze voltooid." Daartegenover zegt de zeer geleerde Ten Kate, *Aenl.*, dl. II, bl. 71: "*sel* maakt de beteekenis, of van een zaak door de beweging, die het *werkwoord* uitdrukt, voortgebracht, als *baksel*; of van een Onderwerp of Werktuig van beweging, als *bindsel* --- en *deksel*." En op bl. 83 vlg.: "*(nisse)* word in 't A.S. agter zelfstandig naamwoord, bijvoeglijk naamwoord en passief verleden deelwoord gezet; dog bij ons --- mede agter zelfstandige naamwoorden en bijvoeglijke naamwoorden, als *geboortenis* en *geheimnis*; maer ten opzichte van onze *werkwoorden* is de --- gewoonte drierhande. Eerstelijk, dat hy agter het Worteldeel geplaetst word, als *kennisse*. --- (Ten) tweede --- agter 't *verleden deelwoord*, als *bekentnisse*. --- En de derde soort schijnt agter de eerste Persoon van de indicatief van het heden of de subjunctief te komen, als *verrijzenisse*. ---" Maar dit laatste zal tot de eerste soort herleid kunnen worden, als men schrijft, met de zachte letter *s*, *verrijsnisse*. Ook is het niet juist iets van de eerste persoon in de indicatief van het presens af te leiden; immers wat afgeleid wordt, behoort zich bij de beteekenis van hetgeen waarvan het afgeleid is, aan te sluiten. Dat dit echter in dit geval mogelijk is, zal wel niemand zo maar bevestigen. Het zou beter zijn het van de infinitief af te leiden. Beter is wat hij op bl. 84 heeft opgemerkt: "dat de beteekenis dezer terminatie *nisse* eene lijdende beweging zou aanduiden, terwijl *inge* de dadelijke aanwees, is wel geen onaerdig onderscheid, --- dog --- alhoewel (*begraefnis* en *begraving*) die zinverdeling lijden kan, de kracht niet te min van de meeste anderen in de Verstorvene en nog Levende is er --- tegen, alzoo ze doorgaends eene dadelijke Werking verbeelden, even als met *inge*, gelijk --- in 't A-S. --- en F-TH. ---" Ge ziet dat Verwer in bedekte termen wordt aangevallen.

regte: volgen/ het gevolgde: bakken/ het gebakte/
 hzoutwen/ het gebzoutwde. est et metaplasinus in his
 familiaris. ut, pro geregte/ gevolgde/ geberente: het
 regt/ gebolg/ been. inter haec etiam nunc habes fe-
 minina: forsitan quod olim, posita adjective, fuerint
 juncta substantivis femininis, quae post subintellecta;
 imò adeò neglecta, ut hodie ea nesciamus. ex. gr.
 eene bakte/ hzoutwte/ tocvoerte: eene maente/
 (*mensis*) pro quo nunc scribimus maendt: quae
 vox priscis forte fuerit. eene gemacnte tide/ *tem-
 pus lunatum.* Tijd enim olim erat femininum, ut
 et nood. per Hollandiam borealem viget in plurali
 maenten.

Cum augmento substantiva participialia desinunt
 vel in, nijsse/ vel in tsel: participiaque, à quibus
 formantur, sunt non tantum seculi anomali, sed et
 analogi. ita à verstoort/ erkeut/ verbint/ begraest/
 infinitisque aliis participiis, tam modernis quam anti-
 quatis, habemus verstoortenijse/ erkentenisje/ ver-
 bintenisje/ begraestenisje/ etc. à gebonden/ est ge-
 bondenisje. antiquitus arbitri, iudicesve pedanei, au-
 diebant vinders/ inventores: imò et nunc alicubi.
 hinc, quod invenissent, 't gene sp uitgesproken
 ofte gebonden hadden/ dicebatur vondenijse; et
 per, syncopen antepenultima, vonnijse. Curia
 Hollandiae hodiernum ita vocat iudicatum inferioris
 iudicis. Haec omnia sunt, per Reg. V. Cap. IV.
 generis feminini.

Secundò à participiis gespant/ begint/ bedingt/
 geschwoeit/ gesmeert/ bekleet/ belegt/ versoeit/
 gebzoet/ est gespantfel/ begintfel/ bedingtfel/
 geschwoeitfel/ gesmeertfel/ bekleedt fel/ belegtfel/
 ver-

regte; volgen, het gevolgde; bakken, het gebakte; brouwen, het gebrouwde. Ook hierbij is metaplasme gewoon. Bijv. voor *geregte, gevolgde, gebeente: het regt, gevolg, been.* Hieronder hebt ge ook nu nog vrouwelijke substantieven; misschien omdat ze vroeger, adjectivisch gebruikt, verbonden geweest zijn met vrouwelijke substantieven die later stilzwijgend begrepen zijn, ja zelfs zozeer verwaarloosd zijn, dat we ze tegenwoordig niet kennen. Bijv. *eene bakte, brouwte, toevoerte; eene maente ('mensis')*, waarvoor we nu *maendt* schrijven; dit woord zal bij de ouden misschien wel *eene gemaente tide, 'tempus lunatum'*, geweest zijn. Want *tijd* was vroeger vrouwelijk, zoals ook *nood*. In Noord-Holland is in het meervoud *maenten* in zwang.

Met augment eindigen de substantivische afleidingen van deelwoorden hetzij op *-nisse*, hetzij op *-tsel*; en de deelwoorden waarvan ze gevormd worden, zijn niet alleen van het tijdperk der anomalie, maar ook van dat der analogie. Zo hebben we van *verstoort, erkent, verbint, begraeft* en talloze andere deelwoorden, zowel hedendaagse als verouderde, *verstoortenisse, erkentenisse, verbintenis, begraeftenisse* enz. Bij *gevonden* behoort *gevondenisse*. De scheidsmannen of lagere rechters heetten oudtijds, ja zelfs ook tegenwoordig ergens, *vinders, 'inventores'*. Vandaar dat wat zij gevonden hadden, *'t gene sy uitgesproken ofte gevonden hadden, vondenisse* genoemd werd, en met syncope van de voorlaatste lettergreep *vonnisse*. Het Hof van Holland noemt zo nog tegenwoordig de uitspraak van een lagere rechter. Deze substantieven zijn, volgens regel V uit hst. IV, alle van het vrouwelijk geslacht.

Ten tweede zijn van de deelwoorden *gespant, begint, bedingt, geschroeit, gesmeert, bekleet, belegt, verfoeit, gebroet* afgeleid *gespanttsel, beginttsel, bedingttsel, geschroeittsel, gesmeerttsel, bekleedttsel, belegttsel,*

verfoetsel/ gebzoetsel. Neutrum servant genus. In utroque participiali mirificae sunt partes euphoniae: neque per totam nostram Grammaticen gressum moveas, quin Reginae istius offendas crebros lusus multiplices in metaplasmo.

Praeter duas eas terminationes et elocutio nonnunquam etiam est in **heid** et **schap** ut **(twelgesteltheid/ bereidheid/ bereidschap.** sed nescio, num soloecismi potius dicendi.

Verbalium et participialium copia arguit fuisse antiquitus penes nos majorem *verborum* numerum quam *nominum*, ut alibi hic monitum. Atque sic demum in re etymologica factum est satis linguae *communi*.

C A P. XVII.

De Metaplasmo; et nostris, in tersa scribendi ratione, Dialectis.

Praeter nostram linguam *communem*, (*onse Nederduitsche geregelde schryfstaete*) habentur itidem Belgis, in politâ scriptione, *Dialecti*, (*dese ende gene/ bysondere spraekvormen in onse schryfstaete*) instar Graecorum; duae quidem numero; altera Curiae, Senatuique, familiaris; (cave hic comprehendas voces non vernaculas) altera Poëtis. Quae ambas à lingua *communi* discernunt, sunt figurae Grammaticae; unicâ voce *Metaplasmus*; addititius pro illâ, nempe; pro, hac verò detractitius. de *addititio*, et juxta eum *efformatâ*

verfoeitsel, gebroetsel. Ze behouden het onzijdig geslacht. In beide groepen afleidingen van deelwoorden is de rol van Eufonie verbazend; en ge zult in onze ganse grammatica wel geen stap verzetten of ge komt de talrijke dartelheden van die koningin in velerlei metaplasme tegen.

Behalve deze twee uitgangen is er ook dikwijls nog een bewoording op *-heid* en *-schap*. Bijv. *welgesteltheid, bereidheid, bereidschap*. Maar ik weet niet of ze niet liever taalfouten te noemen zijn.

De hoeveelheid afleidingen van werkwoorden en deelwoorden bewijst dat er oudtijds bij ons een groter aantal *werkwoorden* dan *naamwoorden* geweest is, zoals hier elders opgemerkt. En hiermee is dan, wat de etymologie betreft, de '*lingua communis*' voldoende behandeld.

HOOFDSTUK XVII

Over het metaplasme, en onze 'dialecti' bij de juiste wijze van schrijven

Behalve onze '*lingua communis*' (*onse Nederduitsche geregelde schrijftale*) hanteren de Nederlanders bij het beschaafde schrijven eveneens '*dialecti*' (*dese ende gene, bysondere spraekvormen in onse schrijftale*), gelijk de Grieken; en wel twee in getal, de ene het Hof en de Senaat vertrouwd - zorg ervoor dat ge hier de niet-inheemse woorden begrijpt -, de andere de dichters. Wat beide van de '*lingua communis*' onderscheidt, zijn de grammatische figuren, in één woord het *metaplasme*, en wel voor de eerste het uitbreidende, maar voor de laatste het verkortende. Over het *uitbreidende* en de dienovereenkomstig gevormde

matâ *Dialecto Forensi*, (de *spreekwozime / ofte taele / van den Hobe*) vix operae pretium est verba facere; cum ejus abitus a linguâ communi magis sit Rhetorica quam Grammatica, et sistatur intra cancellos praxeos causidicae; denique eâ dialecto utentes nequaquam in eo sint, ut linguam communem velint è medio tollere. contrâ ipsi Proceres nostri in sua scriptura, ut Decretis, Literis, firmiter adhaerent linguae Communi,

Verum quod ad *detractitium* Metaplasum attinet, sciendum; in (†) *pronunciando* nihil Belgis eo vulgarius: (*) quin omnia ad literam eloqui ridicula nobis est affectatio: prout praxin, planè Euphoniae habenas au-

(*) De *spreektaale*. VERW.

(*) Est autem Metaplasinus (quae DONATI definitio est.) *translatio quaedam recti solitique sermonis in alteram, speciem, vel metri, vel ornatus, vel necessitatis gratia.* Quae quidem cum in auctoribus omnino obseruetur; paullo iniquius de Metaplasmi seu figurarum Grammaticarum nomine eiusque inuentoribus censet GOTTSCHEDIUS *Grundl. Ein. Deutsch. Sprach.* c. XI. §. I, 2. p. 489. seq. Quo loco eam appellationem a *scholiasticis* ea, quae HOMERO ceterisque vitio verti debuisent, in orationis virtutem conuertentibus deriuat. Equidem nihil video, cur nomina cogitari non licuerit, quibus dignoscerentur, quae praeter Grammaticas leges varie mutauerat licentia poetica. Tamen, si qui figuras Grammaticas elegantiam dixerint, male dixerunt. Regulis enim peccat omnis licentia poetica, atque adeo Grammaticae figurae: Quam quidem rem necessitati cuidam condonamus, non laudamus. Ceterum GOTTSCHEDII illud iudicium forte accenferi vitii potest, quorum *plenam esse* eius Grammaticam pronuntiat IO. MATTH. GESNERVS, V. C., *Isag. in Erud. Vniuers.* Tom. I. §. 94. p. 105.

'*dialectus forensis*' (de spraekvorme, ofte taele, van den Hove) is het nauwelijks de moeite waard te spreken, aangezien de afwijking van de 'lingua communis' ervan meer de retorica dan de grammatica betreft en binnen de grenzen van de advocatenpraktijk gehouden wordt, en ten slotte degenen die die 'dialectus' gebruiken, niet zo ver gaan, dat zij de 'lingua communis' uit de weg willen ruimen. Integendeel, onze regenten houden zelf in hun schrijven, zoals in besluiten en brieven, stevig vast aan de 'lingua communis'.

Maar wat het *verkortende* metaplasme betreft, dient geweten dat er in de (a) *uitspraak* voor de Nederlanders niets gewoner is dan dit; (b) ja zelfs is alles naar de letter uit te spreken voor ons een belachelijke gemaaktheid, voor zover de praktijk, die de teugels van Eufonie volkomen

(a) De spreektaal (Verwer).

(b) Metaplasme is evenwel (de definitie is van Donatus) *een zekere overbrenging van de juiste en gewone taal in een andere gedaante, hetzij om het metrum, hetzij om de sierlijkheid, hetzij om de noodzaak*. Omdat zij bij de schrijvers over de hele linie in acht genomen wordt, wordt over de naam van het metaplasme of de grammatische figuren en de uitvinders ervan een beetje onbillijk geoordeeld door Gottsched, *Grundl. Ein. Deutsch. Sprach.*, hst. XI, § 1, 2, bl. 489 vlg. Op deze plaats leidt hij die benaming af van de *scholiasten*, die datgene wat Homerus en de anderen als fout aangerekend had moeten worden, veranderen in een verdienste der spraak. Ik zie volstrekt niet in waarom men geen namen heeft mogen bedenken, door welke onderscheiden kon worden, wat de dichterlijke vrijheid op uiteenlopende wijze veranderd had voorbij de grammaticale wetten. Niettemin, allen die de grammatische figuren een verfijning noemen, hebben het bij het verkeerde eind. Want heel de dichterlijke vrijheid zondigt tegen de regels, en eveneens de grammatische figuren. Deze zaak verontschuldigen wij evenwel wegens de noodzaak ertoe, maar wij prijzen haar niet. Overigens kan dit oordeel van Gottsched wellicht gerekend worden onder de *fouten*, waarmee zijn grammatica volgens Joh. Matth. Gesner, een voortreffelijk man, *vol zit*, *Isag. in Erud. Univers.*, dl. I, § 94, bl. 105.

audientem, è vivâ Belgarum voce datur excipere. est quippe euphonia ea omnis nostrae elocutionis imperatrix; et figurae sequentes ejus pedisequae ac famulae.

In *scribendo* eum meritò Poëtis tribuimus, quia ab illis nobis fuit in Carmine primum expeditus, ac hodiernum retentus, velut res ad politae versificationis essentiam pertinens. Quando enim et versui Belgico sua constat definita syllabarum multitudo ac mensura, accidit subinde (quo unâ et rhythmò et metro, et denique eleganti phraseos delectui, fiat satis) ut dictio versum ingresura debeat ac haut illâ syllabâ augeri vel minui: cujusmodi subsidium Poëtis nostris ad manum paratius est, quum in eo habeant sibi praeceuntus Latinos Graecosque; et simul (quod nōdum hic neccit) id ferat linguae nostrae genius, syllabis quippe brevibus utcunque exuberantis, ac carentis in analogâ nostrâ orthographia omni oxytono: contra quam est penes Gallos, qui proinde nullatenus ferè hoc metaplasmo pollent. neque longè id subsidii arcesendum erat: nam, ubi Linguae Belgicae usus se exporrigit ab extrema Flandria ad extremam Frisiam; hunc *detractitium*, sive Poëticum, metaplasmm suppedibat Frisia; quemadmodum *additium* Flandria.

Poëtarum nostrorum societati singulatim proprium hunc metaplasmm agnoverunt et prisca Sodales collegii rhythmi Amstelædamensis; in suâ Grammaticâ, ad annum Chr. 1584, vocem istam belgicè reddentes *Rijm-berlof*; figurisque cunctis, qualiter eas recenset GERHARDUS JOHANNES VOSSIUS, suum tribuentes nomen vernaculum, quod mox suo jungemus loco.

Quan-

gehoorzaamt, zich uit de levende stem der Nederlanders laat opmaken. Die Eufonie immers is de meesteres van onze ganse uitspraak; en de figuren die haar begeleiden, zijn de dienaressen die haar volgen.

Wat het *schrijven* betreft, staan wij dat metaplasmie met recht aan de dichters toe, omdat zij het voor ons in het lied het eerst voor de dag gebracht hebben, en nog tegenwoordig bewaard, als iets dat het wezen raakt van het beschaafde verzenmaken. Want omdat ook voor het Nederlandse vers zijn eigen bepaalde aantal lettergrepen en maat bestaat, gebeurt het dikwijls - opdat daardoor tegelijk zowel aan ritme als metrum, alsook ten slotte aan de smaakvolle keuze der bewoording voldaan wordt - dat de woordvorm, als ze het terrein van het vers betreedt, met deze of gene lettergreep vermeerderd of verminderd moet worden. Een dergelijk hulpmiddel is voor onze dichters gereeder bij de hand omdat zij daarin de Latijnen en de Grieken als hun voorgangers hebben en tegelijk - wat hier de knoop aantrekt - de genius van onze taal dat meebrengt, die immers hoe dan ook een overvloed aan korte lettergrepen heeft en in onze analoge spelling geen enkel oxytonum; anders dan het is bij de Fransen, die daarom in dit metaplasmie meestal geenszins sterk zijn. En dit hulpmiddel was niet ver te zoeken; want waar het gebruik der Nederlandse taal zich uitstrekt van het uiterste van Vlaanderen tot het uiterste van Friesland, verschaft Friesland dit *verkortende* of dichterlijke metaplasmie, gelijk Vlaanderen het *uitbreidende*.

Als eigen aan het gilde onzer dichters hebben ook stuk voor stuk de vroegere leden van het Amsterdamse dichtgenootschap dit metaplasmie erkend, en wel door in hun grammatica, in het jaar 1584 n.C., dat woord in het Nederlands als *Rijm-verlof* te vertalen en alle figuren, zoals Gerhardus Johannes Vossius ze opsomt, hun eigen inheemse naam te geven, die wij weldra te hunner plaatse zullen toevoegen.

Quantò nunc adcreverunt magis, cum redintegratâ Reipublicae nostrae libertate, Poëseos deliciae: tantò etiam licentia haec evasit frequentatior. imò, cum numerus poëticus (*cadance*) Metaplasmiq̃ue figurae planè regant se invicem, effecit numeri amor, ut Poëtae nostri etiam adgressi sint primi has figuras, Dialectumque suam juxta eas castratam, (*De gekleemde spreekwozme van de Digteren*) intrudere in solutam suam orationem; parciùs quidem olim, etiam usq. ann. 1620 et 1626; post autem expansis velis: uti commonstrant et Equitis HOOFDII et VONDELII profae, ubicunque venia fuit ex animo spatiandi; et inter quas non novi ferè antè quid, quam ejus Equitis *Henricum IV*: licet ibi adhuc jejunior sit in figurâ, quam in postmodum editis: velut *Domo Medicaeâ*; *Bello Belgico*; et *Cornelio Tacito*.

Indè protinustalis metaplasmica prosa est ambabus recepta ulnis et à plebe, (tùm novitatis prurigne, tum quod hoc idioma sensit tam accommodum esse ad stylum suum confabulatorium) multoque item à populo, linguae *Communis* nostrae primigeniam analogiam, neve cujus ponderis ea sit, nesciente. Quin eò abiit caecus privatorum quorundam Criticorum furor, ut coeptum sit vel in prosâ omnem probatae linguae characteristicam nobis ponere in Dialecto eâ Poëticâ, atque in dictione quae in eâdem prosâ ad sensibile numeri vestigium foret castrata; ac quasi pronunciatum et definitum, illud ipsum esse, quod Linguam Belgicam unicè deberet constituere; quin tollendum è medio, (*delendam Carthaginem*) omne quod metaplasmi Poëticae habenas non audiret. Lepidum,

Hoe meer nu, met de hernieuwde vrijheid van onze Republiek, de verfijning der dichtkunst is toegenomen, des te rijker ook heeft zich deze vrijheid ontwikkeld. Ja zelfs, daar de dichterlijke maat ('*cadance*') en de figuren van het metaplasme elkaar wederzijds volkomen besturen, heeft de liefde voor de maat bewerkt dat onze dichters als eersten ook begonnen zijn deze figuren en hun daarnaar gesnoeide 'dialectus' (*de geklemde spraekvorme van de Digteren*) in te drijven in hun ongebonden rede; vroeger weliswaar vrij weinig, zelfs tot de jaren 1620 en 1626 toe, daarna echter met volle zeilen, zoals zowel de prozawerken van de ridder Hooft als die van Vondel duidelijk aantonen, overal waar het ook maar toegestaan was naar hartelust rond te wandelen, en waaronder ik bijna niet iets ouders weet dan *Hendrik IV* van die ridder, hoewel hij hier nog soberder is in de figuur dan in de prozawerken die daarna zijn uitgegeven, zoals het *Huis van Medici*, de *Nederlandse oorlog* en *Cornelius Tacitus*.

Vervolgens is zulk metaplastisch proza dadelijk met beide armen ook door het *gewone volk* omhelsd - zowel wegens de wellust van het nieuwe als omdat het bemerkte had dat dit idioom zo geschikt was voor zijn manier van met elkaar praten - en eveneens door *het volk in het algemeen*, dat de oorspronkelijke analogie van onze 'lingua communis' niet weet, noch van welk gewicht die is. Ja zelfs is de blinde razernij van sommige particuliere beoordelaars daarop uitgelopen, dat men begonnen is, zelfs in proza ieder kenmerk van een deugdelijke taal voor ons te baseren op die dichterlijke 'dialectus' en op een voordracht die in datzelfde proza naar een waarneembaar spoor van de *maat* ingesnoeid was, en men als het ware geoordeeld en vastgesteld heeft dat juist dit het was dat de Nederlandse taal uitsluitend zou moeten bepalen, ja zelfs dat alles uit de weg geruimd moest worden (*dat Carthago verwoest moest worden*) wat aan de teugels van het dichterlijke metaplasme niet gehoorzaamde. Een fraaie

dum, fanè, iudicium! sed istorum verè, qui crassè ignorant tam merum imperium ad se non pertinere; quique sibi arrogant definitionem quam primarii Poëtae, metaplasmi istius auspices, nequidem somniarunt unquam: hi enim (solum nomino VONDELIIUM cum ANTONIDE) in metaplasmi usu et non-usu circa dictionem eandem inque casu per omnia pari, sunt ultrò tam inconstantes et dissimiles sibi; ut totum metaplasmi negotium liqueat iis fuisse merum ingenii lusum; nescio, an et meram eruditam vafriciem; ut, nempe, sciolis verba darent; celando coram vulgo analogiae scientiam, quâ perfectissimè pollebant: (interfuerat quippe VONDELIUS analogico Coetui antè laudato) eundem planè in morem, ut magni ii prisca Geometrae, sub externo Syntheseos cortice, nobis occultabant praestantissimam suam Analysin! Unde iudices, quantum viri illi in sinu jam riderent novitios nostros, qui rem iis ludicram, ac vafram fortè, tam sanctè, tam religiosè habent; ut moliantur sibi in câ normam et regulam, verè nodum in scirpo, quaesitare.

(*) Ac de metaplasmi origine et progressu apud nos

(*) Id, opinor, facile dederit quisque paulo prudentior, cum ad iustas regulas exacta fuerit. tum demum perfectam fore et loquendi et scribendi rationem. Atque sub linguae culusuis initium, huius quasi species non ita descripta ac definita reperitur, ut non et alium habitum induere possit. Deinde vero, ubi forma analogiae ipso tempore sic facta certa sit, existit primum Grammaticae, legesque certae feruntur. Quas si violaverit quispiam, iste profecto rem pessimi fecerit exempli; nisi, graues hunc rationes coegerint. Si quid commiserit, ut scribentium commodis inferuiat, honesta certe

beslissing, voorwaar! Maar inderdaad van diegenen die in vage onwetendheid verkeren dat een zo volstrekt gezag hun niet toekomt, en die zich een voorschrift aanmatigen waarvan de beste dichters, de voormannen van het metaplasme, zelfs nimmer hebben gedroomd; want dezen - ik noem slechts Vondel met Antonides - zijn bij het gebruik en niet-gebruik van het metaplasme bij hetzelfde woord en in een in alle opzichten gelijk geval, hunnerzijds zo inconsequent en aan elkaar ongelijk, dat het duidelijk is dat de ganse zaak van het metaplasme voor hen enkel een spel van het vernuft geweest is, misschien ook wel enkel een listigheid der geleerden, namelijk om minkundigen te misleiden door voor het grote publiek de kennis van de analogie, waarin zij bijzonder sterk waren - Vondel had immers de eerder vermelde vergadering over de analogie bijgewoond -, verborgen te houden, geheel en al op dezelfde manier waarop die grote oude meetkundigen onder de uitwendige schil van de synthese voor ons hun voortreffelijkste analyse verborgen. Hieruit kunt ge opmaken, hoezeer die mannen dan in hun vuistje lachten om onze jongeren, die met iets dat voor hen spel en misschien wel listigheid was, zo eerbiedig, zo angstvallig omgaan, dat zij daarin voor zichzelf de norm en de regel gaan zoeken, waarlijk iets zoeken dat er niet is.

(a) Over de oorsprong en de ontwikkeling nu van het metaplasme bij

(a) Een enigszins verstandig iemand zou, denk ik, dit gemakkelijk toegeven, namelijk dat de manier van spreken en schrijven pas volmaakt zal zijn, wanneer ze uitgevoerd wordt volgens de juiste regels. In de beginfase van welke taal dan ook wordt om zo te zeggen het uiterlijk ervan niet zo geordend en vastgesteld onderscheiden, dat het niet ook een andere gedaante aan zou kunnen nemen. Vervolgens echter, zodra de vorm der analogie door het verloop van de tijd aldus voldoende vast is komen te staan, ontstaat er voor het eerst een grammatica en worden er betrouwbare wetten voorgesteld. Als iemand, wie dan ook, deze zou schenden, zou hij daar stellig heel verkeerd aan doen, tenzij gewichtige redenen hem zouden dwingen. Als hij iets zou begaan om de belangen der schrijvenden te dienen, lijkt hij zeker een eervolle

nos sic habere: addam enim pauca de ejus, in solutâ oratione, limite. „ Volumus non quidem arceri „ omnes istos, quibus ille animus, nè itâ scribant „ in prosâ; sed faciant sine ulla perfectissimae lin- „ guae nostrae *communis*, et analogiae, jacturâ: praestat enim lingua *communis* in scribendo tantundem quantum, in nave procul vela faciente, acus magnetica; ad cujus ductum cursus navis incerti et lubrici statim examinantur et corriguntur: Contra acu amisâ nihil magis ante oculos paratum quàm, cer-

certe venia dignus videtur. Quod igitur figuras in orationem poëticam induxit, quisquis ille fuerit, in eo bene. Namque his cautum est, ne poëtis, metro suo circumscriptis, pulcherrimae rerum imagines verborum et analogiae opera perirent. Sed quod prosae intulerunt HOOFTIUS aliique, hoc vero parum caute tum quidem temporis ausi fuere. Neque enim aliqua facinoris causâ huic orationis generi inest. Nos duces nihilo minus secuti sunt, sequunturque nostris temporibus tanto numero ceteri, ut iam in his sapere velle ridiculum sit. Cum in vulgus non serpit hactenus malum, resistamus fortiter, bonosque nobis conciliemus. Quod si autem usus, auctor scribendi apud populum gravissimus, dudum inualuit, prudentis est *ardori civium prava iuventium*, cedere: praesertim cum non omnis analogia negligatur. Nec, si modo haec dici in Belgicis liceat, cum Euandri Matre loqui nunc lubet. Sic vero debebis. Nam si figuras ab HOOFTIO VONDELIOQUE introductas e prosa oratione exfulare iusseris, eadem de ratione et aliae ante horum aetatem iam receptae proscribendae erunt. Age itaque et scribe: *het es met die Dietsche Tale wilken eer het ghestellenet ghewesen. Si dzeegede schieliken van den toppe der gheregelethede te sloztere/ pro eo, quod hodie: Het is met de Duitsche Taal wijster beter gesteld geweest. Zy dzeigde schielijk van den top der geregeletheid te slozten.* Et ne vel sic omnia sine figura ponentur, si quidem nulla fuerint in antiquissimo sermone monosyllaba.

ons moet ge het volgende weten, want ik zal enkele woorden toevoegen over de grens ervan in de ongebonden rede. "Wij willen beslist niet dat al degenen die daartoe geneigd zijn, verhinderd worden zo te schrijven in proza, maar dat zij dit doen zonder enige verwaarlozing van onze zeer volmaakte 'lingua communis' en van de analogie"; want onze 'lingua communis' levert bij het schrijven evenveel als bij een ver weg met volle wind varend schip de magische naald, op aanwijzing waarvan de onvaste en beweeglijke koersen van het schip voortdurend worden beoordeeld en verbeterd; als daarentegen de naald verloren is, is er niets gereeder voor ogen dan

[vervolg noot (a) van bl. 88]

vergifenis waardig. Dat hij dus figuren in de dichterlijke taal gebracht heeft, wie hij ook geweest is, is in dat opzicht goed. Immers, hierdoor is voorkomen dat voor de dichters, door hun versmaat gebonden, de fraaiste voorstellingen der zaken door toedoen van de woorden en de analogie verloren gingen. Maar dat Hooft en anderen dit ook in proza hebben ingevoerd, daarmee hebben zij waarlijk een te riskant waagstuk, voor dat moment tenminste, ondernomen. Want bij dit soort taalgebruik bestaat er geen enkele reden tot ingrijpen. Wij hebben de voorgangers niettemin gevolgd, en in onze dagen volgen anderen hen in zo groten getale, dat het belachelijk is te midden van hen het beter te willen weten. Laten we, terwijl het kwaad zich tot dusver niet onder de grote massa verbreidt, krachtig weerstand bieden, en de goeden voor ons winnen. Maar als de *usus* de belangrijkste leidsman bij het schrijven bij het volk, reeds lang krachtig is geworden, past het een verstandig mens om *voor de hartstocht der burgers die verkeerde dingen besluiten* te wijken, vooral wanneer niet de ganse analogie veronachtzaamd wordt. En ik voel er nu ook weinig voor, als men dit zou mogen zeggen in dingen die het Nederlands betreffen, met de moeder van Euander te spreken. **[Noot van de vertaler: Moeder van Euander: metafoor voor het bezigen van zeer archaisch taalgebruik.]** Maar ge zult zo moeten spreken. **[Noot van de vertaler: 'Zo moeten spreken': d.w.z. met acceptatie van ingeburgerde figuren.]** Want als ge de figuren die Hooft en Vondel hebben ingevoerd, uit de prozastijl wilt verdrijven, zullen volgens hetzelfde principe ook andere figuren, die voor hun tijd reeds aangenomen zijn, in de ban gedaan moeten worden. Als u dit wilt, ga dan uw gang en schrijf: Het es met die Dietsche Tale wilen eer bet ghestellenet ghewesen. Si dreygede schieliken van den toppe der gheregelethede te stortene, in plaats van in hedendaags taalgebruik: Het is met de Deutsche Taal wijleer beter gesteld geweest. Zy dreigde schielijk van den top der geregeldheid te storten. En voorzeker zal zo zelfs alles in een taalvorm zónder figuren gebracht kunnen worden, als we uitgaan van het feit dat er in de oudste taalvorm geen eenlettergrepige woorden bestaan hebben.

certum naufragium. Et simili modo, ubi (linguâ Communi è medio sublatâ, ad cuius amussim dialecti morosa inconstantia semper revocari et corrigi datur) iste metaplasmi excessus unice morem constitueret, tota nostra lingua ex analogâ, quantacunque nunc mansit, brevi evaderet toti Belgio merus labyrinthus anomalus: uti jam modò evasit sic sentientibus. Quàm enim laborant illi per omnem etymologiam pro vel unicâ regulâ extruendâ! tot offendunt anomalias et exceptiones, quot dictiones. Quàm impervia est istis in idiomate suo castrato res Profodica! quae tamen in linguâ *communi* leviter potest definiiri: ut mox probabo. (*) Graecae quondam linguae occasus et mors nulli alii morbo impu-
tanda nisi improbo metaplasmo: inde elapsae ex incolarum memoriâ characteristicae, ac tandem amissa prorsus norma omnis et analogia, et cum his (ut necesariò consequitur) ipsa lingua; irrepsitque ea, quae nunc in *Archipelago* viget, Barbaries. abi jam, et quaere ibi regulam. Cum Latinâ haud
du-

(*) Metaplasmi quidem vitio intertisse sermonem Graecum, non temere dixerim. Diutissime saluus fuit, vigentibus dialectis, quae magnam partem in figuris fuere. Sed linguam deleuerunt vocabula barbara declinationes etiam, coniugationesque, barbarorum exemplo receptae.

Nec Latinorum sermo calamitatem suam figuris acceptam refert. Ipse TULLIVS in iis, quae curatissime scripsit, apocopen certelet syncopen *ornatus gratiâ* (ut cum DONATO loquamur.) adhibuit. Quid? an ab his profecta est misera Latinitatis facies? Imo vero, lege, sis, auctorem vel pessimum. Non offendes plures in vniuersum figuras. Sententias parum Latinas, verba item parum Latina offendes.

een gewisse schipbreuk. En op dezelfde wijze zou, waar die buitensporigheid van het metaplasme - bij afschaffing van de 'lingua communis', naar de maatstaf waarvan de steeds meer eisende onbestendigheid van een 'dialectus' zich altijd laat herstellen en verbeteren - uitsluitend de wet zou stellen, onze ganse taal van een analoge, in de mate waarin ze dit gebleven is, in korte tijd voor heel Nederland niets anders dan een anomale doolhof worden, zoals ze al slechts geworden is voor hen die dit denken. Want hoe zwoegen die door de ganse etymologie heen voor het opbouwen van ook maar een enkele regel! Zij treffen zoveel anomalieën en uitzonderingen aan als woorden. Hoe ontoegankelijk is voor hen in hun eigen ingesnoeid idioom de zaak van de prosodie!, die echter in de 'lingua communis' gemakkelijk bepaald kan worden, zoals ik weldra zal bewijzen. (a) De ondergang en de dood van de Griekse taal eertijds moeten aan geen enkele andere ziekte geweten worden dan aan een onmatig metaplasme: vandaar dat haar kenmerken uit het geheugen der bewoners verdwenen zijn en uiteindelijk alle norm en analogie volkomen verloren is en hiermee - zoals noodzakelijk volgt - de taal zelf, en die barbaarsheid binnengeslopen is die nu in de *Archipel* heerst. Ga dan heen, en zoek daar een regel. Met de Latijnse taal zal zonder

(a) Dat de Griekse taal juist door de schuld van het metaplasme te gronde is gegaan, zou ik niet zo maar zeggen. Ze is zeer lang gezond geweest, met bloeiende dialecten, die grotendeels op figuren hebben berust. Maar uitheemse woorden hebben de taal te gronde gericht en ook verbuigingen en vervoegingen die naar voorbeeld van uitheemsen zijn overgenomen.

Ook de taal der Latijnen heeft haar ondergang niet aan de figuren te wijten. Cicero zelf heeft in die werken, die hij met de grootste zorgvuldigheid geschreven heeft, ongetwijfeld apocope en syncope *omwille van de sierlijkheid* (om met Donatus te spreken) aangewend. Wat? Is soms hieruit de armzalige gedaante van de Latiniteit afkomstig? Integendeel, lees, als ge wilt, zelfs de slechtste schrijver. Ge zult in het totaal niet op meer figuren stuiten. Maar op zegswijzen, en evenzo op woorden die te weinig Latijns zijn zult ge wel stuiten.

dubie similiter actum fuerit: ita et denique Linguam Belgicam maneret haud melior fors. Praeterea hoc habe; nequaquam esse de essentiâ styli nostri politi, ut detractitium, sive Poëticum, metaplasmm adhibeamus in prosâ. Proceribus, neque ulli auctori probato, eâ *numeri Poëtici* furiâ non correpto, unquam fuit adoptatus. Praeter *Acta publica* intueamur HUGONEM GROTIUM, unum instar omnium. hic, utut Poëta summus, metaplasmm callens ac usurpans in Carmine suo vernaculo *de Veritate religionis Christianae*, tamen ab eo ad prosam traducendo cautè abstinuit in *Hollandici juris institutionibus*: acuminis defectu minime: verum id sensit, cuique dicendi generi suum servandum characterem; item numerosae aleae et Poëtico lusui haud committendam omnem linguae analogiam. Neque putandum, ad commonendum lectorem *numeri* Oratorii (*cadance*) in eloquendo, necessarium esse ejusmodi castratam dictionum ortographiam. è contrâ supponit haec potiùs aut in lectore impotentiam, ut qui absque asini ponte voces, analogè et integrè pictas, non valeret ornatè eloqui; aut; in auctore, numerosae quasi suae perititae ostentationem. Abhinc seculum lectores docti eâ quidem erant potentiâ, ut ad prosam aptè eloquendam metaplasmi baculo et fulcro haud egerent: multò minus et egemus nunc. Nec adeò hospites simus, quò nobis sit fides, Oratores Latinos et Graecos ea quae integrè picta, pro linguae communis modulo, conceperant, et sine ullo metaplasmo recitasse. Habe denique, vice coronidis; in soluto genere castrationem eam metaplasmicam syllabarum finalium, stringentem quippe,
red-

twijfel wel op dezelfde wijze gehandeld zijn, en zo ook zou ten slotte de Nederlandse taal geen beter lot te wachten staan.

Bovendien moet ge dit weten, dat het volstrekt niet overeenkomt met het wezen van onze beschaafde stijl dat wij het verkortende of dichterlijke metaplasme aanwenden in proza. De regenten, noch enige deugdelijke schrijver, door die razernij van de *dichterlijke maat* niet meegesleept, hebben het ooit aangenomen. Laten we behalve naar de *bescheiden der overheid* kijken naar Hugo de Groot, die alleen tegen allen opweegt. Deze, hoe ook het metaplasme als een groot dichter beheersend en gebruikend in zijn gedicht in de moedertaal *Over de waarheid van de christelijke godsdienst*, heeft zich in zijn *Instellingen van het Hollandse recht* er toch behoedzaam van weerhouden het naar het proza over te brengen; volstrekt niet uit gebrek aan scherpzinnigheid, maar hij heeft dit ingezien, dat elke stijlsoort haar eigen karakter moet bewaren, en ook dat aan het toeval van de versmaat en het spel van de dichter geenszins de ganse analogie der taal prijsgegeven moet worden. En men moet ook niet denken dat, om de lezer te wijzen op de oratorische *maat (cadance)* bij de voordracht, een dergelijke ingesnoeide spelling der woorden noodzakelijk is. Daarentegen veronderstelt deze veeleer hetzij onvermogen bij de lezer, alsof hij zonder ezelsbrug niet in staat zou zijn de woorden, naar de analogie en voluit geschreven, smaakvol uit te spreken, hetzij bij de schrijver een demonstratie als het ware van zijn ervaring in de versmaat. Een eeuw geleden waren de lezers evenwel zo bekwaam, dat zij, om het proza passend uit te spreken, de steun en de stut van het metaplasme volstrekt niet nodig hadden; veel minder ook hebben we het thans nodig. En laten we evenmin zo onwetend zijn om te geloven dat de Latijnse en de Griekse redenaars datgene waarvan zij naar de maat der 'lingua communis' een volledige voorstelling gevormd hadden, ook zonder enig metaplasme hebben voorgedragen.

Ten slotte moet ge, bij wijze van besluit, weten dat in de ongebonden rede die metaplastische insnoeiing van de slotlettergrepen, die natuurlijk knelt,

92 IDEA GRAMMATICA

reddere Orationem arduam: ubi contrâ orthographia analogâ; abundans iis syllabis semper brevibus, efficit suavem; caeterum et linguens eloquenti auream libertatem, quid in syllabis, dum declamat, ipse velit castrare nec nê. De hoc te convincet facundus Juridicus, in Curia, aut Senatu, causam agens.

Igitur, utut cautè concessâ metaplasmi licentiâ, nemini sano jam porrò poterit dubium esse, quin manibus pedibusque obnixè id agi oporteat quò lingua ea nostra *communis* facta tecta sit. Atque id leve fuerit, si, inter tractatus complures, *versio Bibliorum Dordracena* Theologis, HUGONIS GROTII *institutiones juris Hollandici* Jurisperitis, ac *Dictionarium CORNELII KILIANI* Grammaticis ferventur, *Canonum* (†), in modum, integra et nullâ novitatis prurigine interpolatae.

Hiscè praelibatis, en figuras ipsas, ut VOSSIUS eas versiculis complexus est.

PROSTHESIS *apponit capiti*. Grammatici Amstelædamæi antè laudati nobis verterunt *Toeset*. ut (*) *nemaer* pro *maer*: *egeene* / *negeene* pro *geene*.

Scd

(†) *Sleepers* VERW.

(*) Audiamus virum multo doctissimum L. TEN KATE, *Menl. D. II. bl. 63*: de voozwerping n heb ik ontmoet — als een *negativum* in stê van 't oude NE, als eertijds / IK NE WIL DAT VOOZ IK WIL DAT NIET; waer van — NIET — VOOZ NE IET, — NIEMAND VOOZ NE IEMAND, NEGÉÉN VOOZ het oudduitsche NICHEIN, en / bp voozaflaeting / EGÉÉN EN GÉÉN. — Maer ten tweede / zonder zilverandering / als — ER. VE,

de rede moeilijk maakt, waar daarentegen de analoge spelling, die overvloeit van die altijd korte lettergrepen, haar zoetvloeiend maakt, terwijl ze voor het overige ook de spreker de gulden vrijheid laat wat hij in de lettergrepen, terwijl hij voordraagt, zelf wil insnoeien en wat niet. Hiervan zal een welbespraakte rechter, in het Hof of de Raad een zaak bepleitend, u overtuigen.

Derhalve zal het, hoe voorzichtig de vrijheid van het metaplasme ook is toegestaan, verder voor geen verstandig mens meer twijfelachtig zijn of er behoort met handen en voeten met inspanning naar gestreefd te worden dat die 'lingua communis' van ons in goede staat is. En dat zal gemakkelijk zijn als onder verschillende andere werken de *Dordtse vertaling van de bijbel* door de theologen, de *Instellingen van het Hollandse recht* van Hugo de Groot door de juristen en het *Woordenboek* van Cornelis Kiliaan door de grammatici op de wijze van 'canones' (a) zuiver en door geen enkele belustheid op nieuwigheden vervalst worden bewaard.

Nadat dit tevoren is aangeroerd, zie daar de figuren zelf, zoals Vossius ze in versjes heeft samengevat.

Prosthesis voegt toe aan het begin. De eerder vermelde Amsterdamse grammatici hebben dit voor ons vertaald als 'toeset'. Bijv. (b) *nemaer* voor *maer*; *egeene*, *negeene* voor *geene*.

(a) Slaepers (Verwer).

(b) Laten we naar de verreweg geleerdste man, L. ten Kate, luisteren, *Aenl.*, dl. II, bl. 63: "de voorwerping *n* heb ik ontmoet --- als een *negatie* in steê van 't oude *ne*, als eertijds, *ik ne wil dat* voor *ik wil dat niet*; waer van --- *niet* --- voor *ne iet*, --- *niemand* voor *ne iemand*, *negéén* voor het oudduitsche *nichein*, en, by vooraflaeting, *egéén* en *géén*. --- Maer ten tweede, zonder zinverandering, als

Sed APHÆRESIS aufert: nostris *Afhaet* / 'k hebbe / 't is / dit 's / stadig; pro ik hebbe / het is / dit is / gestadig.

SYNCOPA. *de medio tollit*: nostris *Uitlaet*: ut *ba'er* / *Tuik* / *Rotterdammer* / *verdoemenisse* / *bonnisse* / *begraeffenisse* / *verstorenisse* / *wijtte*; pro *bader* / *Tudik* / *Rotterdammenaer* / (*) *verdoemenisse* / *vondenisse* / *begraeftenisse* / *verstoortenisse* / *wijthede*.

Sed EPENTHESIS addit: nostris *Inset*. ut *geleghentheid* / *onbertwankelbaer*: pro *geleghentheid* / *ontwankelbaer*.

Abstrahit APOCOPE *fini*: nostris *Paetaet*: ut, *end'* / *en* pro *ende*: *deugd* / *vergebing* / *verbintenisse* / *heb* / *sou*; pro *deugde* / *vergebinge* / *verbintenisse* / *hebbe* / *soude*: *heerschappu* / pro *heerschappu*: porrò substantiva participialia *gegeef* / *geschijpf* / *bedijfd*; pro *gegeefd* / *geschijfd* / *bedijfd*. Huc etiam refer licentiam Poëticam, qua tertiâ singulari imperativi activi utuntur pro secundâ. *Geef* / *leef* / *spreek*; pro *Geest gy* / *leest gy* / *spreek gy*.

Sed dat PARAGOGË. nostris *Bysset*: ut *Heere* / *inne* / *omme*: pro *Heer* / *in* / *om*: referamus et huc phrasin Procerum *den Staet* / *den Raed* / *den boe-*

VE, NERVE *cicatrix*. — vid. id. quod ad prosthesin literarum B, F, P, G, K, J, Q, S, SCH, T, ST, Z, H, vult W. A. P. inde 59 vsque ad 63. Quamvis ea forte huc non spectent; vtpote ab ipso sermonis nostri ingenio, nec a poëtarum licentia profecta.

(**) *Verdoemenisse* male posuisse videntur operae. Forte scripsit noſter: *verdoemtenisse*.

Maar aferesis neemt daar iets af: voor de onzen 'aflaet'; 'k hebbe, 't is, dit 's, stadig voor ik hebbe, het is, dit is, gestadig.

Syncope neemt uit het midden weg: voor de onzen 'uitlaet'; bijv. va'er, Luik, Rotterdammer, verdoemenisse, vonnisse, begraeffenisse, verstorenisse, wijtte voor vader, Ludik, Rotterdammnaer, (a) verdoemenisse, vondenisse, begraeftenisse, verstoortenisse, wijthede.

Maar epenthesis voegt daaraan toe: voor de onzen 'inset'. Bijv. gelegenheit, onverwankelbaer voor gelegenheid, onwankelbaer.

Aan het eind onttrekt apocope: voor de onzen 'nalaet'; bijv. end', en voor ende; deugd, vergeving, verbintenis, heb, sou voor deugde, vergevinge, verbintenis, hebbe, soude; heerschappy voor heerschappye; verder substantieven die van deelwoorden zijn afgeleid: gegeef, geschryf, bedrijf voor gegeefd', geschrijfd', bedrijfd'. Herleid hiertoe ook de dichterlijke vrijheid waarmee men de derde persoon van het enkelvoud van de imperatief van het activum gebruikt voor de tweede: geef, leef, spreek voor geeft gy, leeft gy, spreekt gy.

Maar geeft paragoge er iets bij: voor de onzen 'byset'; bijv. heere, inne, omme voor heer, in, om; laten we hiertoe ook de regentensijl den staet, den raed, den

[vervolg noot (b) van bl. 92]

--- erva, nerve, 'litteken' ---" Men zie dezelfde wat betreft de prothesis van de letters *b, f, p, g, k, j, q, s, sch, t, st, z, h, v* of *w* op bl. 59 tot aan 63. Ofschoon dat wellicht hierop geen betrekking heeft, daar het uit de aard zelf van onze taal, en niet uit de dichterlijke vrijheid afkomstig is.

(a) De zettters lijken hier per abuis *verdoemenisse* te hebben gezet. Wellicht schreef onze vriend: *verdoemtenisse*.

hoedel/ in nominativo; pro de *Stact/ de Raed/ de boedel.*

Constringit CRASIS; vel Synaeresis: nostris *Krimp* reddita. ut *stract/ neef/ spleet/ loot/ le'er/ lee'er*; pro *strate/ nebe/ splete/ lote/ leder/ leeder.* Contractio haec ita procedit, quod syllabae istae ultimae, naturâ breves (quemadmodum sunt omnes ultimae in tota nostra lingua, analogicè scriptae; ut mox docebitur in Prosodia) tam immensum cōticipiuntur, ut prorsus non exaudiantur in pronuncian- do: sono penultimaë, quae nobis semper naturâ longa est, manente interim invariato. Ac ne in scriptio- ne exultet *strat/ splet'/ lot'*; scribimus penultimas per diphthongos *ae/ 'e', 'o'*: tametsi sonus non fiat bifonus: atque istud nobis causatur literarum penuriâ. interim casus hujus craseos, in crîsi orthographicâ, ansam praebet confusio: undè res haec nobis cum moderamine et tolerantia tractanda. Ac seriò re- cordandum id quod capite secundo admonitum; nempe Orthographiam Belgicam sine linguae nostrae *communis*, quae ejus objectum est, cognitione nun- quàm recte capi posse.

Distracta DIÆRESIS *effert*: nostris *Spalkin- ge*: ut *vollek/ sellef/ erref/ ellekandze*: pro *volk/ self/ erf/ elkandze.* (*)

In

(*) Metaplasimum additionis detractioisque illustravit No- ster, nil vero de eo habet quid immutatione absolvitur. in quo genere duo sunt, metathesis et antithesis. Meta- thesios (quae trajectio Literae aut Syllabae est.) Vni- cum se exemplum novisse fatetur Vir ampl. ZACH. HENR. ALEWYNIVS. *Verdeed. h. d. voorn. dichters- lijke vijheden. Werken v. d. Maatsch. der Nederl.* Letz

boedel in de nominativus herleiden, voor *de staet, de raed, de boedel*.

Crisis maakt een woord ineengedrukt, of synaeresis: door de onzen als 'krimp' vertaald. Bijv. *straet, neef, spleet, loot, le'er, lee'er* voor *strate, neve, splete, lote, leder, leeder*. Deze samentrekking voltrekt zich zo dat die laatste lettergrepen, van nature kort - gelijk in onze ganse taal alle laatste lettergrepen, volgens de analogie geschreven, zoals weldra in de Prosodie uiteengezet zal worden - zo sterk aangetast worden, dat ze in het geheel niet gehoord worden bij de uitspraak, terwijl de klank van de voorlaatste lettergreep, die voor ons altijd van nature lang is, intussen onveranderd blijft. En opdat bij het schrijven niet *strat', splet', lot'* in overgrote mate zich voordoet, schrijven we de voorlaatste lettergrepen met de diftongen *ae, ij, ô*, ofschoon de klank niet tweeklankig wordt; maar het gebrek aan letters verontschuldigt daarvoor. Intussen geeft het geval van deze crisis bij de keuze der spelling aanleiding tot verwarring; vandaar dat we deze zaak met beleid en geduld moeten behandelen. En men moet ernstig blijven denken aan hetgeen waarop in het tweede hoofdstuk gewezen is, namelijk dat de spelling van het Nederlands zonder kennis van onze 'lingua communis', die het voorwerp ervan is, nooit op de juiste wijze begrepen kan worden.

Diaeresis resulteert in uitgerekte vormen: voor de onzen 'spalkinge'; bijv. *vollek, sellef, erref, ellekandre* voor *volk, self, erf, elkandre*. (a)

(a) Het metaplasmе dat uit toevoeging en weglating bestaat, heeft onze vriend uiteengezet, maar niets vermeldt hij over datgene wat door verandering tot stand komt. Deze soort bestaat uit twee, te weten metathesis en antithesis. Van metathesis (het verplaatsen van een letter of lettergreep) geeft de grote Zach. Henr. Alewijn toe, Verdeed. v. d. voorn. dichterlijke vrijheden. *Werken v. d. Maatsch. der Nederl.*

In Capite primo de *Orthographiâ* promiseram ex superabundanti adhuc theoretica quaedam; haecigitur hic habe.

Diphthongi nostrae sunt *ae / ei / eu / oe / ue / ou*; *eeu / ooi*: triphthongi, *aei / oei / eui*.

Quò ambarum natura noscatur e primis causis, est attendendum; vulgares quinque literas vocales nobis pronunciari singulas limitatâ quadam labiorum aperturâ; ac ab ipsâ quasi natura definita: et primò ad efferendam vocalem U requiri aperturam labiorum minimam: ad O paulò majorem; ad I iterum paulò majorem; ad E adhuc majorem; ad A aperturam maximam. vires vocis hîc postulamus aequales. *Secundò* patet ratio quare; pro quintuplici eâ aperturâ, Prisci vocalium numerum statuerint quinquenarium. Ad intelligendam nunc diphthongum, observandum est eam indè oriri; ex. gr *ei*; quod nempe labiorum aperturam intendamus primum in *E*, mox eodem ha-

Letterkunde te Leyden. D. III. bl. 138. illudque positum esse in *WOESTENIJ* pro *WOESTIJNE*. in quo ne alii quidem metathesin, sed aliam vocabuli formam agnoscerent: en vero alia exempla: *hozn* / (*Version. Bibl. Dord.* ad II Sam. XXIII, 15, 16. et sexcenties alibi *hoznput.*) pro quo *WILLERAMI* temporibus, obs. *HUYDEE. D2.* bl. 206. seq. et hodie *hzon. Verbi* i. e. *hozd* (*Vers. Bibl. Dord.* ad Exod. XXVI, 16.) et *hzed* / qua voce Groningani vtuntur. scripserunt et olim *Hootturste* vid. *JOH. DE BEKA Chron. Anal. MATTHAEI.* Tom. III. p. 48. Nos *nooddzift* scribimus.

Antithesin autem h. e. literae pro litera positionem facile animaduertas in *hart* pro *hert* / *hammen* pro *hemmen* / *bermetel* pro *bermeten* / *hagst* / *gagst* / pro *hagst* / *gagst*.

In het eerste hoofdstuk had ik over de *spelling* ten overvloede nog enkele beschouwingen toegezegd; deze krijgt ge dan hier.

Onze diftongen zijn *ae, ei, eu, oe, ue, ou; eeu, ooi*; onze triftongen *aei, oei, eui*.

Om de aard van beide groepen uit de eerste gronden te kennen moet men erop letten dat wij de vijf gewone vocalen ieder afzonderlijk uitspreken met een zekere beperkte, en als het ware door de natuur zelf bepaalde, opening der lippen; en wel ten *eerste* wordt voor het uitspreken van de klinker *u* de kleinste opening der lippen vereist, voor de *o* een iets grotere, voor de *i* een weer iets grotere, voor de *e* een nog grotere en voor de *a* de grootste opening. We verlangen hierbij een gelijk blijvende inspanning van de stem. Ten *tweede* blijkt de reden waarom de ouden, naar die vijfvoudige opening, het aantal vocalen op een vijftal hebben gesteld. Om nu de diftong te begrijpen moet men in het oog houden dat die daaruit ontstaat, bijv. *ei*, dat wij namelijk de opening der lippen eerst richten op de *e*, maar weldra in dezelfde

[vervolg noot (a) van bl. 94]

Letterkunde te Leyden, dl. III, bl. 138, een enkel voorbeeld te kennen, en dat dit gelegen is in *woestelij* voor *woestijne*. Hierin herkenden anderen zelfs geen metathesis, maar een andere stam van het woord; maar zie hier andere voorbeelden: *born* (in de *Dordtse bijbelvertaling* in II. Sam. XXIII, 15, 16 en elders talloze malen *bornput*), in plaats waarvan al ten tijde van Willeram - zie Huydecoper, *Pr.*, bl. 206 vlg. - en nu nog steeds *bron* voorkomt. *Berd*, d.i. *bord* (in de *Dordtse bijbelvertaling* in Exod. XXVI, 16) en *bred*, welk woord de Groningers gebruiken. Ook heeft men vroeger *nootturfte* geschreven, zie Joh. de Beka, *Chronic.* en *Anal.* van Matthaeus dl. III, bl. 48. Wij schrijven *nooddruft*.

Antithese daarentegen, d.i. de plaatsing van een letter in plaats van een andere, kan men zonder moeite constateren in *hart* voor *hert*, *kammen* voor *kemmen*, *vermetel* voor *vermeten*, *kraft* en *gragt* voor *kraft* en *gragt*.

halitu remittamus in I. Par ratio in aliis diphthongis, imò et triphthongis.

Vocalis levioris hiatus, ut U, O, I, E, certis casibus admittit in pronunciando soni continuationem; ideoque, ubi in syllabâ longâ consonantem praëit, duplicatò solet pingi: ut *muur / poort / tijd / meel*. Ejusmodi autem continuatio soni videtur haud fuisse admissa à Belgis in elocutione literae A; quae nempe est hiatus maximi: quippe non pronunciarunt *a a*: sed, pro maximi illius hiatus inconditâ, ac arduâ nimis, continuatione, diphthongo usi sunt *a e*; labiorum aperturam primum intendentes in *a*; mox spiritu eodem remittentes in *e*: ut indè manaverit sono illi tributa scriptio *a e*: *vaer / gaer / raen / slaen*. Item bisona et ferè disyllaba haec pronunciatio A-E etiam hodiè, inter loquendum, clarè auditur Hagae, (ubi Senatus, Curia) Roterodami, et in reliquâ meridionali Hollandiâ; ut et in eâ Belgii parte, ubi scribendi primordia, undeque ad nos manarunt; ut Flandriâ, Brabantiâ. Diphthongo huic *ae* ferè necessarium fecerunt locum monosyllaba e disyllabis per anomaliâ ac metaplasmum conflata: nimirum ex *vader / gader / raden* per syncopen est *va'er / ga'er / ra'en*. Atque sic demum fert pronunciatio Hollandica genuina, et inter Proceres in actis servata. Soli quidam Hollandi boreales, et secundum istos multa plebs Amstaeledamensis, sonum vocalis A irrefracte continuant; ad deformitatem usque. atque factum inde, ut viri quidam (alioqui et eximii) civitatis ejus incolae, dum linguae nostrae poliendae incumbèrent abhinc sèsquiseculum, sint aggressi pingere *a a*; fundantes id nempe unice in peculiari isto sono

adem terugbrengen tot de *i*. Op dezelfde wijze gaat het bij de andere diftongen, ja zelfs ook bij de triftongen.

Een vocaal met een kleinere opening, als *u*, *o*, *i*, *e*, laat in zekere gevallen bij de uitspraak een verlenging van het geluid toe; en daarom pleegt ze, waar ze in een lange lettergreep aan een consonant voorafgaat, dubbel afgebeeld te worden, bijv. *muur*, *poort*, *tijd*, *meel*. Maar zulk een verlenging van de klank schijnt door de Nederlanders volstrekt niet toegestaan te zijn bij de uitspraak van de letter *a*, die immers de grootste opening heeft; zij hebben immers niet *a a* gezegd, maar in plaats van een onbeholpen en al te moeilijke verlenging van die grootste opening de diftong *a e* gebruikt, de opening der lippen eerst richtend op de *a* en weldra in dezelfde adem terugbrengend tot de *e*, zodat daaruit de aan die klank toegekende schrijfwijze *a e* is ontstaan: *vaer*, *gaer*, *raen*, *slaen*. En ook wordt deze tweeklankige en bijna tweelettergrepige uitspraak *a-e* nog tegenwoordig bij het spreken duidelijk gehoord in Den Haag - waar de Senaat en het Hof zetelen -, Rotterdam en de rest van Zuid-Holland, gelijk ook in dat deel der Nederlanden waar de oorsprongen van het schrijven liggen en vanwaar die tot ons zijn doorgedrongen, zoals Vlaanderen en Brabant. Voor deze diftong *ae* hebben eenlettergrepige woorden die door anomalie en metaplasme uit tweelettergrepige zijn samengesmolten, een bijna noodzakelijke plaats gemaakt: uit *vader*, *gader*, *raden* ontstaat natuurlijk door syncope *va'er*, *ga'er*, *ra'en*. En zo slechts vereist het de *aangeboren* en bij de regenten in hun handelingen bewaarde Hollandse uitspraak. Alleen enkele Noordhollanders, en naar dezen veel Amsterdams gepeupel, houden de klank van de vocaal *a* ononderbroken aan, tot misvormdheid toe. En daaruit is voortgekomen dat enige (overigens ook voortreffelijke) mannen, inwoners van die stad, zich nu anderhalve eeuw geleden beijverend om onze taal te beschaven, ertoe zijn overgegaan *a a* te schrijven, dit namelijk uitsluitend baserend op die bijzondere

sono popularium suorum. verum ante laudatus JUSTUS VON DELIUS aggressioni isti nunquam subscripsit; ut nec multi alii viri graves. Consideret nunc quisque, quam rationem potius inire amet.

Ἐφιλόν et ἦτα, quemadmodum et ὀμικρὸν et ὰμέγα, distinctum apud nos habent sonum, in ipsomet rerum discrimine fundatum, quique justâ claritate exauditur in dicto Hollandiae tractu meridionali. aliud enim est *leder* (λέδερ) *corium*; aliud *leeder* (ληδερ) *scala*: iterum aliud *kooper* (κόπερ) *aes*; aliud *kooper* (κῶπερ) *emptor*. licet id omne à plebe, ejusque asseclis, miserè confundatur Amstelaedami et in Hollandiâ Septentrionali; unà cum discrimine inter duplum *i* et *ei*: usque adeo ut nec ipsa scriptio ibi isto sit libera ab errore. interim tractui ei innatum istud, ac vere gentilitium, cacoëthes incolis ejus seorsim, vel literatis quandoque, sic officit ut nunquam ferè vocalium, fonos, et dictionum, quae indè pendeat, vim judicent benè. Moneo hoc, ut aemulatione perciti recipiant se ad bonam frugem.

Distinctis his sonis interim non desunt et suae regulae ac criteria, quae Germanorum commodo adduci queunt.

I. Dictiones quae Germanice scribuntur cum *et* aut cum *â*, et nobis cum *e*; efferuntur ut ἦτα: ut *eheilen* / *deelen*; *geist* / *geest*; *steinen* / *steen* / *gemein* / *gemeen*; *gelährter* / *geleerd*.

II. Dictiones omnes, quae Germanicè scribuntur cum *au* / vel cum *ô*; et Belgis cum *o*; efferuntur ut ὰμέγα, ut *laissen* / *doopen*; *laissen* / *loopen*; *lauffen* / *koopen*: *böse* / *boos*; *nöthig* / *noodig*; *grös* / *groot*.

III. Duplum illud *i* et *ei* discriminatur ultrò in-

klank van hun eigen stadgenoten. Maar de eerder vermelde Joost van den Vondel heeft dat initiatief nooit onderschreven, zoals ook vele andere verstandige mannen niet. Laat nu ieder eens overwegen welk systeem hij het liefst wil kiezen.

Epsilon en *èta*, gelijk ook *omikron* en *omega*, hebben bij ons een verschillende klank, gebaseerd op het onderscheid zelf der zaken en die met de juiste helderheid gehoord wordt in het genoemde zuidelijke gebied van Holland. Want *leder* (*leder*), '*corium*', is iets anders dan *leeder* (*lèder*), '*scala*', en *koper* (*koper*), '*aes*', is weer iets anders dan *kooper* (*kooper*), '*emptor*', ofschoon dit alles door het gepeupel en zijn nalopers in Amsterdam en Noord-Holland rampzalig wordt verward, samen met het verschil tussen dubbel *i* en *ei*, tot zover toe dat zelfs de schrijfwijze daar niet vrij is van die fout. Intussen hindert die aan dat gebied aangeboren en inderdaad het volk eigen kwaal de inwoners ervan één voor één zo - zelfs de geletterde wel eens - dat zij bijna nooit de klanken der vocalen en de betekenis der woorden, die daarvan afhangt, goed onderscheiden. Ik spoor hen ertoe aan dat zij, door wedijver geprikkeld, zich beteren.

Deze onderscheiden klanken ontbreekt het intussen ook niet aan hun eigen regels en criteria, die zonder de Duitsers lastig te vallen, aangevoerd kunnen worden.

I. Woorden die in het Duits geschreven worden met *ei* of met *ä* en door ons met *e*, worden uitgesproken als met *èta*, bijv. *theilen/deelen*, *geist/geest*, *steinen/steen*, *gemein/gemeen*; *gelährter/geleerd*.

II. Alle woorden die in het Duits geschreven worden met *äu* of met *ö* en door ons met *o*, worden uitgesproken als met *omega*, bijv. *taüffen/doopen*, *laüffen/loopen*, *kauffen/koopen*; *böse/boos*, *nöthig/noodig*, *grös/groot*.

III. Die dubbele *i* en *ei* worden vanzelf onderscheiden bij

verbis, nunc, per participia passiva: *lijden / geleden / leiden / geleid*.

Denique omnis sonus sibilans antiquitus apud nos pictus est unicâ literâ *s*: neque *asperitas* aut *lenitas* soni peculiari literâ distincta. ratio erat, quod, re ultrò loquente, distinctio non est necessaria. nam Hollandis est pro firmâ, imò innatâ regulâ; *ubi sonus sibilans liquefit cum subsequente vocali, tum semper lenem*: ut, in *sak / seker / sout / silber / suiber*; item *swijgen / swaer* / (quasi *sutoijgen / suwaer*. Ita enim et scribebant majores) *Contra, ubi sonus idem liquefit cum consonante seu antecedente seu sequente, tum semper asperum*: ut, *verdigtsel / begintsel / maektsel / tsamen / tsedert / menschen*; neque aliter Hollandus potest efferre Hollandicè. Deinde aliqui, inter quos HUGO GROTIUS, item Metaphrastae Dordraceni, pinxerunt *sijn* pronomem, et *zijn* verbi substantivi infinitum; ad rei, non soni, distinctionem. Postea primariis nostris Poëtis visum est utrique sono peculiarem tribuere literam; videlicet *z* leni; *s* aspero: forte *abundanti ex cautela*, quam quidem rescribunt Legislatores *neutiquam nocere*. omnibus quippe non innotuit regula; quin, circa eam, penes quosdam exteros, Gallos, Hispanos, etc. aperta confusio est: unde hoc commentum non indignum, quod tandem et amplexemur universi; (est enim, hoc assumptivum totum) eâ tamen lege atque omine, ut indemnem atque incolumem linguam nostram isti fidejubeant idoneè ab asininâ aggressionem *zchelm / zlaen / zniyten*.

de werkwoorden, tegenwoordig door de passieve deelwoorden: *lijden, geleden; leiden, geleid*.

Ten slotte is elke sisklank vanouds bij ons uitsluitend afgebeeld met de letter *s*, en de *hardheid* of *zachtheid* van de klank niet met een bijzondere letter onderscheiden. De reden was dat, bij een vanzelfsprekende zaak, de onderscheiding niet noodzakelijk is. Want de Hollanders hebben als een vaste, ja zelfs aangeboren regel dat *waar de sisklank samensmelt met een volgende vocaal, hij dan altijd zacht is*, bijv. in *sak, seker, sout, silver, suiver*, en ook in *swijgen, swaer* (zo goed als *suwijgen, suwaer*, want zo schreven de voorouders ook); en dat *waar daarentegen dezelfde klank samensmelt met een consonant, hetzij een voorafgaande, hetzij een volgende, hij dan altijd hard is*, bijv. *verdigtsel, begintsel, maektsel, tsamen, tsedert, menschen*; en anders kan een Hollander het niet op de Hollandse manier uitspreken. Vervolgens hebben sommigen, onder wie Hugo de Groot, en ook de Dordtse vertalers, als voornaamwoord *sijn* geschreven en als infinitief van het 'verbum substantivum' *zijn*, ter onderscheiding van de zaak, niet van de klank. Later hebben onze beste dichters besloten aan elk der beide klanken een bijzondere letter toe te kennen, namelijk *z* aan de zachte en *s* aan de harde, wellicht ten gevolge van een *buitengewone voorzichtigheid*, waarvan echter de wetgevers telkens weer schrijven dat zij *in geen geval schaadt*. Aan allen natuurlijk is de regel niet bekend geworden, ja zelfs is er bij sommige buitenlanders, Fransen, Spanjaarden enz., klaarblijkelijk verwarring over; vandaar dat deze uitvinding niet onwaardig is dat wij haar eindelijk ook gezamenlijk omhelzen - want het is helemaal een geconstrueerde zaak -, echter op die voorwaarde en met dat vooruitzicht dat die buitenlanders onze onbeschadigde en ongehavende taal voldoende vrijwaren van een ezelachtig begin als in *zchelm, zlaen, zmijten*.

CAP. XVIII.

De Syntaxi Belgicâ.

Syntaxis omnis consistit in Convenientiâ et Regimine. De discrimine inter analogiam et anomaliam non tam multa hic veniunt dicenda, quam in etymologiâ. Quod nos attingemus, id tantum erit in quo à Latinis differimus; Caetera ex Grammaticâ VOSSII petenda.

Regula I. Cujusvis generis nomini substantivo, referenti sexum, sive masculinum, sive femininum, constanter convenit pronomen quod sexui proprium. ut, *het voutje heeft haeren man geslagen; non synen man.* substantivo *Majesteit* / quod femininum est, convenit pronomen masculini sexûs, ubi de Viro Rege agitur; (*) *synne Majesteit / Hoogheit / Genade*; contra feminini, ubi de muliere Regina: *hare Majesteit / Hoogheit / Genade.* Constanter ita scribunt Proceres nostri, *usus*, apud nos, ut plurimum magistri, quique hic sequendi con-

(*) Perperam ex meo quidem, saluo meliore, iudicio M O O N E N. *Ep. C. p. 24*: — *Het tweede hoogheit past eerst recht op den regel.* — Enim vero in priori exemplo ad nomen neutrum refertur pronomen, quod sexus proprium est, hoc est femininum: in posteriori item pronomen masculinum nomini formatenus feminino; sed masculino, quod ad significationem iungitur. Ipsam regulam pluribus executus est V E R W E R. *Ep. ad Reland. p. 54. seqq.*

HOOFDSTUK XVIII

Over de Nederlandse syntaxis

Elke syntaxis bestaat uit congruentie en rectie. Over het verschil tussen analogie en anomalie valt hier niet zo veel te zeggen als bij de etymologie. Wat we zullen aanroeren, zal slechts datgene zijn, waarin we van de Latijnen verschillen; het overige moet uit de *Grammatica* van Vossius gehaald worden.

Regel I. Met een substantief, onverschillig van welk geslacht, dat een kunne aanduidt, hetzij mannelijk, hetzij vrouwelijk, congrueert onveranderlijk het voornaamwoord dat voor de kunne kenmerkend is. Bijv. *het vroutje heeft haeren man geslagen*, niet *sijnen man*. Met het substantief *majesteit*, dat vrouwelijk is, congrueert het voornaamwoord voor de mannelijke kunne waar het gaat om een man als koning: (a) *sijne Majesteit, Hoogheit, Genade*; daarentegen dat voor de vrouwelijke kunne waar het gaat om een vrouw als koningin: *hare Majesteit, Hoogheit, Genade*. Zo schrijven onveranderlijk onze regenten, in de *usus* bij ons, meestal de leidslieden en zij die hier gevolgd moeten worden

(a) Naar mijn oordeel ten onrechte, behoudens een beter oordeel, zegt Moonen, *Brief*, bl. 24: "--- Het tweede voorbeeld past eerst recht op den regel. ---" In feite heeft in het eerste voorbeeld een voornaamwoord dat kenmerkend voor de kunne, d.w.z. vrouwelijk is, betrekking op een onzijdig naamwoord. Evenzo wordt in het laatste voorbeeld een mannelijk voornaamwoord verbonden met een naamwoord, dat formeel vrouwelijk, maar naar de betekenis mannelijk is. De regel zelf heeft Verwer uitvoeriger behandeld in zijn *Brief aan Reland*, bl. 54 vlgg.

contra scriptores privatos. Est etiam regula haec adhuc magis universalis; ut scilicet, ad alia substantiva quoque extendatur.

(*) *Regula II.* Verbum finitum cujusvis personae aut numeri necessario poscit adpositionem Nominativi, sive sit pronomen personale, sive alia orationis pars; idque numeri ac personae ejusdem; ut, **De vijanden vermeersterden de stad: ende den weg daer zy doozgedzongen waeren. non, daer doozgedzongen waeren.**

Haec lex tanti est in linguâ Belgicâ; ut nulla existat figura Grammatica, quae loquentem vel scribentem ejus vinculo solvat, eive gratiam faciat.

Si tamen, in periodo eâdem, complura verba per conjunctionem copulentur; sufficit nominativum primo verbo adponere, ut, **de weg/ daer sy doozgedzongen waeren/ ende lanx henen rukten/ ende alomme nergens tegenstand ontmoetden.** Etiam Proceres, Magistratus, in legibus, atque edictis, suum primae personae pluralis pronomen semel prolatum rarò iterant.

(**) *Regula III.* Substantivum regit substantivum rei

(*) Nae ludibrium intelligentibus debet, qui, vt in epistolis hodieque fieri solet, sic scribat: **hebbe uwen lief ontvangen: zende u cet.** Notati fuere, qui virtutes orationis affectent, ne indocti audiant. Bene factum. Sed, qui sectentur vitia sermonis, ne homines de plebe videantur, ii igitur, sciant, et hoc se non impune committere.

(**) Atqui, si dicitur, **de deugd des MANS:** alter casus secundus est. Sin autem dicimus, **de deugd van den MAN:** articulus den/ praepositione van inter-

tegen afzonderlijke schrijvers in. Zelfs is deze regel nog eerder algemeen, zodat hij zich natuurlijk ook tot andere substantieven uitstrekt.

(a) *Regel II.* Een vervoegd werkwoord, onverschillig van welke persoon of van welk getal, verlangt noodzakelijk de toevoeging van een nominatief, hetzij deze een persoonlijk voornaamwoord is, hetzij een ander rededeel, en wel van hetzelfde getal en dezelfde persoon; bijv. *De vijanden vermeesterden de stad: ende den weg, daer zy doorgedrongen waeren, niet daer doorgedrongen waeren.*

Deze wet is van zo veel gewicht in de Nederlandse taal, dat er geen enkele grammatische figuur bestaat die de spreker of de schrijver van de verplichting ervan ontslaat of hem daarvan vrijstelling verleent.

Als evenwel in dezelfde volzin verscheidene werkwoorden door een voegwoord worden verbonden, is het voldoende, de nominatief bij het eerste werkwoord te voegen. Bijv. *de weg, daer sy doorgedrongen waeren, ende lanx henen rukten, ende alomme nergens tegenstand ontmoeteden.* Ook de regenten, als overheid, herhalen in wetten en verordeningen het aan de eerste persoon van het meervoud eigene voornaamwoord, eenmaal uitgedrukt, zelden.

(b) *Regel III.* Een substantief regeert een substantief

(a) Voorzeker verdient diegene het om voorwerp van spot te zijn bij hen die het doorzien, die, zoals in brieven nog heden pleegt te gebeuren, aldus schrijft: *hebbe uwen brief ontvangen, zende u,* enz. Er zijn mensen die de deugdelijkheden der taal nastreefden, om geen onkundigen genoemd te worden, aan de kaak gesteld. Goed gedaan. Maar laten zij derhalve die op de fouten der taal zouden jagen, om geen mannen uit het gepeupel te lijken, weten dat zij ook deze fout niet straffeloos begaan.

(b) Zeker is, als er gezegd wordt *de deugd des mans*, de laatste naamval de tweede. Maar als we zeggen *de deugd van den man*, zal het lidwoord *den*, doordat het voorzetsel van

rei diversae seu in Genitivo, seu in Ablativo; ad libitum sumpto.

Imò quaecunque apud Latinos Genitivum; apud nos seu Genitivum seu Ablativum regunt. Quod semel monuisse sufficit.

Regula IV. Verbum substantivum, *Ik ben* / per omnes modos et tempora apud nos semper exprimi debet; nec subintelligi potest: nisi aliquando in Participio.

Regula V. Verborum quatuor auxiliarium regimen est sequens.

Ik sal poseit verbum, cui auxiliatur, in infinitivo tum activo tum passivo.

Ik hebbe / in participio passivo.

Ik ben } in participio et activo, et passivo.
Ik woerde }

Regula VI. Verba quaelibet utrinque nominativum seu substantivum, seu adjectivum, seu articulum, seu pronomen; seu aliud quod nominativi loco est, recipiunt; ut apud Latinos.

Pro nominativo, significante statum aut gestum rei, et locutio ponitur, *De man is te byede. de man is te dege.* Quo circa disceptant curiosi, num *byede* / *dege* / dativi an ablativi censendi sunt.

(*) *Regula VII.* Comparativa exponentur per *quàm*,

veniente, in tertio casu erit; nomen ipsum non inflectetur.

(*) Hac in causa pessimo consilio scribi solet aliquid. Quod argumentum more suo, id est, maximo cum apparatus literarum tractavit HUYDECOOP. vir eruditissimus. P. 2. D. 2. D. bl. 128 — 134. Peccarunt et in

voor iets anders hetzij in de genitief, hetzij in de ablatief, naar believen gekozen.

Ja zelfs regeren alle substantieven die bij de Latijnen de genitief regeren, bij ons hetzij de genitief, hetzij de ablatief. Het volstaat, hierop éénmaal te wijzen.

Regel IV. Het 'verbum substantivum', *ik ben*, moet in alle wijzen en tijden bij ons altijd uitgedrukt worden, en kan niet stilzwijgend verstaan worden, tenzij soms in het deelwoord.

Regel V. De vier hulpwerkwoorden hebben de volgende rectie.

ik sal vereist het werkwoord dat het helpt, in de infinitief, zowel de actieve als de passieve;

ik hebbe in het passieve deelwoord;

ik ben/ik worde in het deelwoord, zowel het actieve als het passieve.

Regel VI. Alle mogelijke werkwoorden krijgen aan weerszijden als nominatief hetzij een substantief, hetzij een adjectief, hetzij een lidwoord, hetzij een voornaamwoord, hetzij iets anders dat op de plaats van een nominatief staat, gelijk bij de Latijnen.

In plaats van een nominatief die de gesteldheid of het gedrag van iets aanduidt, wordt ook een uitdrukking gezet: *De man is te vrede; de man is te dege*. Daarom twisten weetgierigen erover of *vrede* en *dege* als datieven of als ablatieven te beoordelen zijn.

(a) *Regel VII.* Comparatieven zullen uitgedrukt worden door

[vervolg noot (b) van bl. 100]

erbij komt, in de derde naamval staan; het naamwoord zelf zal niet verbogen worden.

(a) In dit geval pleegt geheel ten onrechte *als* geschreven te worden. Dit onderwerp is op de hem eigen wijze, dat wil zeggen met een zeer groot apparaat aan schriftelijke stukken behandeld door Huydecoper, een zeer geleerd man, *Pr. v. T. e. D.*, bl. 128-134. Ook in dit geval hebben

quam, et nominativum postulant. *Hofstelier als goud*; aut *dan goud*. *Pretiosior aura*.

Regula VIII. Casus significans locum ubi fit actio aut quies, postulat praepositionem.

De man was te huise.

De man was te Amsterdamme.

De man was te velde.

Ik bragte hem te huise.

Ik bragte hem te schole.

Ik hielp hem te paerde.

Constanter haec regula observatur a *Metaphrastis Bibliorum Dordracenis*, VONDELIO, et aliis. Sed circa urbium nomina non observant nostri Proceres pro te usurpantes tot. *de Admiraliteit tot Rotterdam*; id quod multi auctores etiam sequuntur.

Regula IX. Casus significans locum ad quem, per quem, & qua (sive proprii, sive appellativi nominis) non regitur à Verbo; sed postulat praepositionem, quae motui est congrua.

Regula X. Par ratio in Casibus *causae, instrumenti, modi, partis, pretii*.

Regula XI. Regimen aut convenientia *Adverbiorum, Praepositionum, Conjunctionum, et Interjectionum* est fere idem nobis ac Latinis.

Ob-

hac re *Interpretes Biblior. Dordraceni*. multis in locis, quos nobis omnia annotavit Vir linguae nobis patriae peritissimus F. LELYVELDIUS in nupera, quam curavit, egregii illius *MVYDECOE*. operis supr. citat. editione, bl. 290.

als/dan en verlangen een nominatief: *Kostelyker als goud*, of *dan goud*, 'pretiosior auro'.

Regel VIII. De naamval die *de plaats waar een handeling of een rust voorvalt*, aanduidt, verlangt een voorzetsel.

- *De man was te huise.*
- *De man was te Amsterdamme.*
- *De man was te velde.*
- *Ik bragte hem te huise.*
- *Ik bragte hem te schole.*
- *Ik hielpe hem te paerde.*

Consequent wordt deze regel in acht genomen door de *Dordtse vertalers van de bijbel*, Vondel en anderen. Maar bij de namen van steden houden onze regenten zich er niet aan, doordat zij in plaats van *te* gebruik maken van *tot*: *de Admiraliteit tot Rotterdam*, hetgeen ook vele schrijvers navolgen.

Regel IX. De naamval die de plaats *waarheen, waarlangs of waarvandaan* aanduidt (hetzij van een eigenaam, hetzij van een appellatief), wordt niet door een werkwoord geregeerd, maar verlangt een voorzetsel dat bij de beweging past.

Regel X. Op dezelfde manier gaat het met de naamvallen van *oorzaak, middel, wijze, deel* en *prijs*.

Regel XI. De rectie of de congruentie der *bijwoorden, voorzetsels, voegwoorden* en *tussenwerpsels* is bij ons bijna dezelfde als bij de Latijnen.

[vervolg noot (a) van bl. 101]

de *Dordtse bijbelvertalers* gezondigd op vele plaatsen, welke alle voor ons zijn opgetekend door een man die in onze moedertaal zeer kundig is, namelijk F. van Lelyveld in een recente uitgave, welke hij bezorgd heeft, van het boven aangehaalde werk van die voortreffelijke Huydecoper, bl. 290.

Obserua solum, circa aduerbia *negandi*; duas negationes apud nos non affirmare ut apud Latinos, sed (quemadmodum in Graecis) fortius negare. id discretè testatur Grammatica colleg. *Rhythmici Amstelod.* anni 1584. quod etiam sequitur HOOFDIUS in *Henr. IV. niemand niet.* pag. 89. edit. 1626: item *Metaphr. Dordraceni Pfal. civ. 5.*

Praepositiones nostrae maximam partem regunt Genitivum: sed hodiè id magis ac magis obsolefcit; dubito an per Soloecismum; saltem per Metaplasimum; nam Proceres, Senatus, Curia, in linguâ suâ communi perseverant inconcusæ.

Quod nunc denique ad *Figuras syntacticas* attinet; habemus Belgae quasdam in *carmine* solo cum Latinis communes; ut *Afyndeton*; *Polyfyndeton*: item et *Synchyfin*. Canit VONDELIUS. *Virgil. de Sonnapaerden 't ligt // Ter kimme opboeren.* Eques HOOFDIUS in *Gerardo Velsenio*: *Myn sluyter en het kap noch wat verschikt zyn moesten.* Et sic in locis innumeris. porrò et *Ellipsin* (*) habemus, Belgicè *Weg-worp* redditam à Poëtis, per quam in *negandi* formulâ (ubi, extra infinitivum et participium, binae nobis concurrent particulae *en / niet*: ut penes Gallos) omittimus alterutram; nunc *en / nunc niet*; prout Euphonia, pronunciationis nostrae

(*) Saepe admirari mecum soleo, qui factum sit, ut *en* illud apud auctores nostros plane in defuetudinem abierit, cum in prosa oratione nescio quam suavitatem prae se ferat; in poëtica quoque metri hiatum sine illo inuidiae periculo implere possit Sed et hic consuetudo regnat. Ceterum conf. nota (***) ad p. 59.

Houd bij de bijwoorden van *ontkenning* alleen in het oog dat twee ontkenningen bij ons niet bevestigen als bij de Latijnen, maar (gelijk bij de Grieken) sterker ontkennen. Dit wordt uitdrukkelijk verzekerd door de grammatica van het *Amsterdamse dichtgenootschap* uit het jaar 1584. Ook volgt Hooft het in *Hendrik IV: niemand niet*, bl. 89 van de uitgave uit 1626, en ook de *Dordtse vertalers* in Psalm CIV, 5.

Onze voorzetsels regeren voor het grootste deel de genitief; maar tegenwoordig raakt dit meer en meer in onbruik, misschien wel door fout taalgebruik, maar in elk geval door metaplasmie. Want de regenten, de Raad en het Hof houden er in hun 'lingua communis' onwrikbaar aan vast.

Wat nu ten slotte de *syntactische figuren* betreft, hebben wij als Nederlanders er slechts in *poëzie* enkele met de Latijnen gemeen, als *asyndeton*, *polysyndeton* en ook *synchysis*. Vondel zingt in zijn *Virgilius*: "*de Sonnepaerden 't ligt // Ter kimme opvoeren.*" De ridder Hooft in *Gerard van Velsen*: "*Myn sluyer en het kap noch wat verschikt zyn moesten.*" En zo op talloze plaatsen. Verder hebben we ook de *ellips* (a), in het Nederlands als '*weg-worp*' vertaald door de dichters, waardoor we in de ontkenningsformule - waarin zich, behalve bij de infinitief en het deelwoord, bij ons telkens twee partikels verenigen, *en* en *niet*, zoals bij de Fransen - een van beide partikels weglaten, nu eens *en*, dan weer *niet*, al naar gelang Eufonie, de koningin van onze uitspraak,

(a) Dikwijls pleeg ik me erover te verwonderen hoe het gekomen is dat dat *en* bij onze schrijvers volkomen in onbruik geraakt is, terwijl het toch in het proza een zekere aangenaamheid met zich mee brengt. In poëzie zou het ook zonder enige risico voor de goede naam een hiaat in het metrum op kunnen vullen. Maar ook hier regeert de gewoonte. Men vergelijke verder voetnoot (b) bij bl. 59. [RED. Deze verwijzing klopt niet; op bl. 59 is er geen van toepassing zijnde voetnoot. Misschien wordt hier noot (b) op bl. 92 bedoeld (dit is in de editie 1707 bl. 59).]

104 IDEA GRAMMATICA

nostrae Regina, suadet. Ita pro ik en han niet/
ἰλειπτικῶς; usurpamus quandoque ik en han/ vel ik
han niet.

FINIS GRAMMATICES.

L I N:

aanraadt. Zo gebruiken we voor *ik en kan niet* bij wijze van *ellips* wel eens *ik en kan of ik kan niet*.

EINDE VAN DE GRAMMATICA

L I N G U A E
B E L G I C A E

I D E A

P O E T I C A.

C A P. XIX.

*De Linguae Belgicae tractatione provectorâ, quae
Ratio est Conscribendi: et de Profodiâ.*

Post expeditam *Grammaticen*, vicem occupat *Conscribendi* ratio. haec vel *Poëtica* est, vel *Rhetorica*: atque ea ita est comparata, ut, cum in capite *elementari* praecelluerit nobis antiquitas, nos contra in *provectori* nunc infinitum praevertamur majores nostros. Alterum quippe ab altero minimè pendet. Grammatica res est firmis circumscripta limitibus, quos movere, cum ussûs effectu, nemini privato datur. Rationem verò conscribendi, quod linguae usitatae praxin, monstrabimus consequenter, esse sitam in certâ, ac numerosâ quâdam dictionum collocatione; quae indies, tum in ligato tum in soluto dicendi genere, se in melius, gratius ac venustius adduci, et poliri, patitur. Haec Cura sane majores nostros parum sollicitabat; at nunc praeterito seculo, felicissimis avibus, coepit increbrescere.

(*) De

SCHETS VAN DE
POËTICA
DER
NEDERLANDSE TAAL

HOOFDSTUK XIX

*Over de voortgezette behandeling van de Nederlandse Taal,
die de theorie van het schrijven is; en over de Prosodie*

Nadat de *Grammatica* uiteengezet is, is de theorie van het schrijven aan de beurt. Deze is of *Poëtica* of *Retorica*: en deze zit zo in elkaar, dat, terwijl door ons in het *elementaire* hoofdstuk de oudheid boven al verheven is, wij daarentegen nu in het *verdergevorderde* hoofdstuk zonder restricties in eerste instantie letten op onze voorouders. Immers hangt het een allerminst af van het ander. Het terrein van de *grammatica* is aan vaste grenzen gebonden, die niet een burger op eigen gezag kan veranderen, met uitwerking in de *usus*. Maar wij zullen op passende wijze aantonen, dat de theorie van het schrijven, in zoverre ze het praktisch hanteren van de gewone taal is, gelegen is in een vaste, en in zekere zin ritmische plaatsing van woorden, welke van dag tot dag, zowel in de gebonden als in de vrije rede, zich beter, sierlijker en bekoorlijker laat maken en schaven. Deze zorg hield onze voorouders te weinig bezig, en nu, nadat er een eeuw voorbijgegaan is, begint ze bij de meest gunstige voortekens zich meer te verbreiden.

(*) De *Poesi* primum agemus. (***) In hac veniunt *Rhythmus*, *Metrum*, et *Similiter-definens*. Sed antè *Profodia*, quae *Poesi* praeire debet, hic nobis praefigenda. Haec *syllabarum in versu quantitatem persequitur*; habetque sibi objectam linguam Belgicam communem, non metaplasmicam.

Syllabae quantitas est ejus mensura, aut brevis, aut longa, aut anceps,

(*) Syl-

(*) Nemo facile praecepta philisophica de iis, quae in rerum natura sunt, poetice exprimendis, variisque carminum generibus recte disponendis ab auctore expectabit. Quae reperient harum rerum cupidi in libris DUNO-STANIS, BATTEVSIANIS, et, si ieiunitas orationis placebit, RIEDELIANIS. Isti inscribuntur: *Reflexions critiques sur la Poesie et sur la Peinture*, suntque a ZWEERTSIO belgice redditi; illi, *Introduction dans les Belles Lettres*, SCHLEGELIVM ac RAMMLERVM interpretès Theodiscos nacti; hi: *Theorie der schönen Künsten und Wissenschaften*/ quos VAN ALPHEN in sermonum nostrum translato edidit. Nec hi scriptores foli hanc causam egerunt. Exempla fuere IVL. CAES. SCALIGER in *Poëticis Libris*, ac VOSSIVS; inpoëticis *institutionibus*; ne nunc alios, ipsumque ARISTOTELEM atque HORATIVM memoremus.

At noster, cum *idsam* tantum *linguae Belgicae poetiam* promiserit, non eam quae in rebus, sed quae in verbis, ac versibus est, poetice tradit, putatque adeo, metrum ad poësin pertinere. De quo diu multamque disputatum fuit. Vid. MICH. CONRAD. CVRTII *disf. de natura poetices*, inserta ea libello quem, inscripsit: ARISTOTELES *Dichtkunst in deutsche übersetzt*.

Ac mihi, si meum ea de re iudicium interponere licet, poetæ nomine videtur indignus, qui oratione, metri legibus non adstricta, utatur; idque vel Baumgarteniana ex definitione tantopere probata, manifestum est. Haec enim poësin ponit in oratione, cui ad sensus commovendos nihil deest. Metrum autem vim in sensibus habet incredibilem ac prope diuinam.

(***) De his nonnulla ad p. 113. not. (*) monebuntur.

(a) Laten wij het eerst hebben over de *poëzie*. (b) Hieronder vallen *ritme*, *metrum*, en *rijm*. Maar eerst moet de *prosodie*, die de poëzie vooraf moet gaan, hier door ons vastgelegd worden. *Deze volgt voortdurend de kwantiteit van de lettergrepen in het vers*, en ze heeft aan zich ten grondslag liggen de *gemeenschappelijke* Nederlandse taal, niet de *metaplastische* Nederlandse taal.

De kwantiteit van een lettergreep is diens maat, of kort, of lang, of in sommige gevallen lang, in andere kort.

(a) Niemand zal van de auteur gemakkelijk filosofische voorschriften verwachten over het op poëtische wijze uitdrukken van die dingen, die van nature vaststaan, en het op juiste wijze indelen van de verschillende soorten verzen. Die dingen zullen zij die deze dingen graag willen weten, vinden in de boeken van Dubos, Batteux en, als men houdt van sobere spreekstijl, Riedel. Eerstgenoemde geschriften hebben de titel: *Reflexions critiques sur la Poesie et sur la Peinture*, en zijn door Zweerts in het Nederlands vertaald; de tweede categorie geschriften kreeg de naam: *Introduction dans les Belles Lettres*, met Schlegel en Rammler als vertalers in het Duits; laatstgenoemde geschriften heten: *Theorie der schönen Künsten und Wissenschaften*, welke Van Alphen, vertaald in onze taal, heeft uitgegeven. Maar deze schrijvers hebben zich niet als enigen met dit onderwerp beziggehouden. Hun zijn tot voorbeeld geweest: Iulius Caesar Scaliger in zijn *Poëtici Libri* en Vossius in zijn *Poëticae Institutiones*; zonder nu melding te maken van anderen, met name Aristoteles en Horatius.

Maar onze Verwer geeft, hoewel hij slechts een *Schets van de poëtica van de Nederlandse taal* beloofd heeft, niet de poëtica die over de inhoud gaat, maar die welke uit woorden en verzen bestaat, en hij meent zelfs dat metrum betrekking heeft op poëzie. Daarover is lang en veel gediscussieerd. Zie *Diss. de natura poëtices* van Mich. Conrad. Curtius, die ingevoegd is in een boekje dat hij de titel gaf: *Aristoteles' Dichtkunst in deutsche übersetzt*.

Maar mij lijkt diegene - als het is toegestaan over die kwestie mijn oordeel te geven - de naam 'dichter' onwaardig, die gebruikt maakt van taal die niet gebonden is aan de wetten van de metriek. Dit is met name duidelijk uit de zo zeer goedgekeurde definitie van Baumgarten. Want deze definitie stelt, dat poëzie bestaat uit *taal, waaraan niets ontbreekt voor het opwekken van emoties*. Metrum nu heeft een ongelooflijk en bijna goddelijk vermogen om emoties op te wekken.

(b) Hierover zal op bl. 113, noot (a) het een en ander uiteengezet worden.

(*) Syllabarum longitudo aut breuitas nobis non pendet ex earum in dictionibus Orthographiâ; quemadmodum apud Latinos: verum è certo pronuntiationis accentu, quondam unâ cum dictionum notatione syllabis tributo, et per USUM seruato. Viva vox igitur praecipuè hîc consulenda.

Ad leges hujus Usus regulâ determinandas monemus iterum, requiri hoc loco, plusquam ullibi; ut dictiones reuocemus ad analogias, quibus nempe olim fuerint, ubi majores nostri syllabas eas talibus quantitibus induerent. Et sic omnia, licet in castra-

(*) Saepe vidisse mihi videor, nonnullos, neque eos indoctos homines, accentum, siue tonum quantitati confundere. Hi, si repetant viri; quae non satis ceperint pueri, tonum acutiore, vel grauiore syllabarum sono, quantitatem mōra ac pronuntiatione soni istius longiori vel breuiori absolui discent. Illud temporis discrimen Romanae Graecaeque aures, nostris elegantiores, incertis quibusdam syllabarum terminationibus posuerunt; ita, vt duae consonantes syllabam, quam claudere censerentur producerent; duae item vocales contractae longam postularent syllabam. In quo subtiliter fecerunt, cum vnus liteque tempus duarum pronuntiatione breuior sit. Nec proinde syllabam productam, aut correptam iudicarunt eo, quod tono acuto, aut graui esset. Etiam si enim leges tonorum primam in *dei*, atque *λογος* acui, secundam in *reges*, ac *τιμη* grauari iubent: priores tamen syllabae breues habentur, linguae posteriores. Sed nostra omnis quantitas in ordine syllabarum sita est, breuesque accentum grauem, longae vero acutum iuxta, et circumflexum, qui, pariter ex acuto ac graui compositus, in diphthongis ceterisque *υερωερω* Reg. I. laudatis forte agnosci debet, plerumque comitantur. Nec tamen negauerim, hodie tonum grauem aliquando longis syllabis, inesse videri. Sic vltima in *behammeren* grauis eademque longa censetur. Sed conf. not. dict. Reg. IV.

(a) De lengte of korthed van lettergrepen hangt voor ons niet af van de spelling ervan in de woorden, zoals bij de Latijnen: maar van een vast accent van de uitspraak, eens tezamen met de schrijfwijze van de woorden aan de lettergrepen toegedeeld, en bewaard door de *usus*. De levende taal moet daarom hier vooral geraadpleegd worden.

Bij het bepalen van de wetten volgens de regel van deze *usus* waarschuwen wij wederom, dat hier vereist wordt, meer dan elders, dat we de woorden herleiden tot de analogieën, die ze immers vroeger hadden, toen onze voorouders die lettergrepen zodanige kwantiteiten gaven. En zo zullen alle dingen, ook al zijn ze

(a) Ik meen dikwijls gezien te hebben dat verscheidene en ook nog goed opgeleide mensen accent of klemtoon verwarren met lengte. Dezen zullen, als ze als volwassenen zich herinneren wat ze als kinderen niet voldoende begrepen hebben, leren dat een klemtoon voltooid wordt door een hogere of lagere klank in de lettergrepen en dat lengte wordt bepaald door het langer of korter aanhouden en uiten van die klank. Het gehoor van de Romeinen en Grieken, dat verfijnder was dan het onze, baseerde dat onderscheid in tijdsduur op bepaalde einden van lettergrepen. Zij regelden het zo, dat twee medeklinkers een lettergreep die zij als slotlettergreep beschouwden, lang maakten; en eveneens dat twee samengetrokken klinkers een lange lettergreep opeisten. En daarin handelden ze nauwkeurig, omdat de tijdsduur van één letter korter is dan de uitspraak van twee. Zij baseerden hun oordeel of een lettergreep lang of kort was dus niet op de vraag of hij een hogere of lagere klank bevatte. Want ook al schreven de klankwetten voor dat de eerste lettergreep in *dei* en *logon* verhoogd werd en de tweede lettergreep in *reges* en *timè* verlaagd, toch werden de eerste lettergrepen als kort beschouwd en de achterste als lang. Maar bij ons wordt de lengte geheel bepaald door de volgorde van de lettergrepen; korte lettergrepen vergezellen meestal een lage klemtoon, lange lettergrepen echter gaan nauw vergezeld door hoge klemtoon en door de circumflexus, die men, samengesteld uit zowel een hoge als een lage toon, wellicht kan herkennen in tweeklanken en andere door Verwer in Regel I aangehaalde vormen. Toch kan ik niet ontkennen dat vandaag de dag zich soms een lage klemtoon lijkt te bevinden in lange lettergrepen. Zo wordt de waarde van de laatste lettergreep in *bekommenen* vastgesteld op laag van toon en tegelijk lang. Maar vergelijk de in Regel IV opgetekende woorden.

castrato idiomate metaplasmico vel maximè abstrusa imò impervia, valdè expedita erunt, magisque simplicia, quam in ullâ aliâ linguâ tam vivâ quam mortuâ.

Regula I. Diphthongi, triphthongi, item *ητα* et *οιμέγα* sunt naturâ longae. ut *stael / geit / geut / schreuw / toe / mooi / douw / steen / kool*; excepto, si syllaba, quam constituunt, in duas sit resolvable: ut ultima in *Grootvaer / Grootmoer / schrokbroer*. huc refer antepenultimam in *beerme / et koopbaerdpe*.

Regula II. Dictiones, quae, ad summam analogiam reductae, monosyllabae remanent (quae, quantum ad primitivas attinet, nobis sanè sunt paucissimae) sunt brevès; vel saltem ancipites: sive *per se positae*. ut *mp / gp / u / sig / dan / kan / bp / wel / booz / op*. sive *cum aliis compositae*. ut *booznemen / weldadig / opdoen*.

(*) *Regula III.* Dictio, *scripta analogicè*, duarum pluriumve syllabarum vulgò habet ultimam semper brevem; penultimam semper longam; antepenultimam iterum brevem; plusquam antepenultimam iterum longam: et sic porrò alternatim; ut *leeren / ver*

(*) Ne quid hac ex lege derogemus, quod nunc verborum *Godlijkheid / voztendom* similiunquè vltima longa, penultima brevis sit: cogitemus haec per figuram pro antiquis *Godlijkheide / ac voztendome* dici Quod in iis, quibus *booz / wel / op* aliaque monosyllaba praemittuntur, vti *booznemen / welbaren / opzitten / goedbinden* / syllaba, quae penultimam antecedit, producat: id non expetio, nisi haec non tam cum vocibus istis componi monosyllaba, quam seorsim collocari existimentur.

in een verminkt metaplastisch idioom nog zo ondoorzichtig of zelfs ontoegankelijk, zeer uitvoerig uiteengezet zijn, en zullen zij eenvoudiger zijn, dan in enig andere taal zowel levend als dood.

Regel I. Diftongen, triftongen, eveneens *èta* en *omega* zijn van nature lang. Zoals *stael, geit, geut, schreeuw, toe, mooi, douw, steen, kool*; uitgezonderd, als de lettergreep, die ze samenstellen, weer oplosbaar is in tweeën: zoals de laatste in *grootvaer, grootmoer, schrokbroer*. Herleid hiertoe de voornaamste lettergreep in *beerinne* en *koopvaerdye*.

Regel II. Woorden, die, teruggebracht tot de hoogste analogie, eenlettergrepig blijven (die, voor zover ze dat van origine zijn, voor ons voorzeker zeer schaars zijn) zijn kort, of althans anceps: hetzij *op zich geplaatst*. Zoals *my, gy, u, sig, dan, kan, by, wel, voor, op*. Hetzij *met anderen samengesteld*. Zoals *voornemen, weldadig, opdoen*.

(a) *Regel III.* Een woord van twee of meer lettergrepen, *volgens de analogie geschreven*, heeft in het algemeen de laatste altijd kort; de voorlaatste altijd lang; de voor-voorlaatste wederom kort, meer dan de voor-voorlaatste wederom lang: en zo verder om en om. Zoals *leeren*,

(a) Opdat ik geen afbreuk doe aan deze regel, gezien het feit dat nu van de woorden *godlijkheid, vorstendom* en dergelijke de laatste lettergreep lang en de voorlaatste kort is: laten we overwegen dat deze als nieuwe woordvorm in plaats van het oude *godlijkhed* en *vorstendome* gebruikt worden. Wat betreft het feit dat in die woorden, waaraan *voor, wel, op* en andere eenlettergrepige elementen voorafgaan, zoals *voornemen, welvaren, opzitten, goedvinden*, de lettergreep, die voorafgaat aan de voorlaatste, verlengd wordt: ik kan dit niet verklaren, tenzij men aanneemt dat deze eenlettergrepige elementen niet zo zeer samengesteld worden met die woorden, als wel afzonderlijk erbij geplaatst worden.

verkeeren / obergieten / hoobaerdpe / koopbaerdpe / verdoemenigse / renbaen-spel / gespansel ; porrò, schuddeninge / stellinge / weggeveninge &c. betern / schildern / opheldern. &c. Neque unquam fallit haec regula.

Regula IV. Si, in dictione quatuor, pluriumve syllabarum antepenultima per syncopen eliditur: (ut, si de verdoemenigse / schuddeninge / stellinge / weggeveninge fiat verdoem'nisse / schuddinge / stellinge / weggebinge:) penultima plerumque succedit et in ejus elisae quantitatem: id est nis et in / de longis quae erant, fiunt breves. id clarè etiam vides, quando vox antiqua **Wondenigse** / per syncopen, fit **Wonnigse**.

(*) Pro **bekommern** / **schildern** / **betern** Flandri, per solitam suam diaeresin, nobis tradiderunt **bekommeren** / **schilderen** / **beteren**. pari modo, quo populi boreales, factores linguae nostrae, habent in participio activo **stellend** pro masculino; **stellende** pro feminino, (quo et hodie multum utimur) Flandri nobis tradiderunt universim **stellende**. sic a **bekommeren** / ex. gr., est infinitivale, **bekommerninge**; ac per syncopen **bekommeringe**. item à participio prisco **bekommernet** / ac per syncopen **bekommert** / est par-

(*) Illa, si huc grammaticae Ebraeae vocabula trahi fas est, antea quodam quasi scheuate dicta, tandem in syllabas conuersa fuere. Quare formae vocis anomalae tribuendum, quod vltima in **bekommeren** aliisque id genus exemplis produci videatur; constatque, vt spero, verissima esse, quae Reg. III. subtiliter praeceperit **VERWERVS**, homo, si quis alius, acri iudicio praedictus.

verkeeren, overgieten, hoovaerdye, koopvaerdye, verdoemenisse, renbaenspel-gespansel; verder schuddeninge, stellinge, weggeveninge, etc., betern, schildern, opheldern, etc. En deze regel gaat altijd op.

Regel IV. Als, in een woord van vier of meer lettergrepen de voorlaatste door syncope wordt uitgestoten (zoals, als van *verdoemenisse, schuddeninge, stellinge, weggeveninge* wordt *verdoem'nisse, schuddinge, stellinge, weggevinge*), dan neemt de voorlaatste meestal ook de kwantiteit van de geëlideerde over. D.i. *nis* en *in* worden van lang, wat ze waren, kort. Dit zie je ook duidelijk, wanneer de oude term *vondenisse* door syncope wordt *vonnisse*.

(a) Voor *bekommern, schildern, betern* hebben de Vlamingen, door hun gewone diaeresis, ons overgeleverd *bekommeren, schilderen, beteren*. Op dezelfde wijze als de Noordelijke volken, de vaders van onze taal, in het participium van het actief *stellend* hebben voor het masculinum, *stellende* voor het femininum, (wat wij ook heden veel gebruiken) hebben de Vlamingen ons als enige vorm overgeleverd *stellende*. Zo is bijvoorbeeld van *bekommeren* het van de infinitivus afgeleide zelfstandig naamwoord *bekommerninge*; en door syncope *bekommerninge*. Evenzo van het oude participium *bekommernet*, en door syncope *bekommert*, is het

(a) Die vormen, als het geoorloofd is hierbij woorden uit de Hebreeuwse grammatica aan te halen, die tevoren uitgesproken werden met als het ware *een soort sjwa*, zijn uiteindelijk omgevormd tot lettergrepen. Daarom moet het aan het onregelmatige karakter van het woord worden toegeschreven, dat de laatste lettergreep in *bekommeren* en in andere voorbeelden van dat soort verlengd lijkt te worden. En het staat vast, hoop ik, dat de dingen die Verwer - een man die, als iemand zich al met hem kan meten, bovenmatig begiftigd is met scherpzinnigheid - nauwkeurig voorgeschreven heeft beslist waar zijn.

participiale *bekommertnisse* / et figuratè *bekommertnisse*. in verbis *wisselen* / *stamelen* / quae populi boreales nobis tradiderunt *wisseln* / *stamelen* / par ratio. ut videas, ubi ad penitissimam analogiam ascendis, nihil non hisce regulis subijci.

Dictiones Belgicae nunquam exeunt in vocalem, nisi aliquandò in *e*: vocaliumque longitudo aut brevitás (juxta reg. III.) semper regitur ab ordine syllabae ad quam pertinent. inde apud nos supervacaneum notas vocibus affigere, quibus vocalium longitudinem aut brevitatem designemus. uti appositè effert JOANNES ANTONIDES in Carmine lugubri quod canebat JUSTO VONDELIO.

Dy heeft syn' letters met geen' spietsen te verweren;

Dy syn gehart.

En quam paucis ità nobis expeditur in linguâ *communi* omnis res Profodica? at contrà, quânam in *foveâ* hic jacent novitii cum scriptione suâ *metaplasmaticâ*, cui adeo praecipites sacra faciunt! Eos hic ad praelium lacesere ausim, ut in distorto suo *idiomate* vel unam regulam haec in parte in medium adferant.

Quod hic in Regulâ II attigerim *paucissimas in lingua nostrâ voces primitivas esse monosyllabas*: ubi contrà statuunt, ut linguae Belgicae ducant praerogativam magnam esse, scatere monosyllabis ceu radicibus: imò quò voces plurisyllabicas reddant monosyllabas, eas armatâ vi vitiant et diisorquent. sed isti conjiciant oculos in vetustissima Hollandiae acta et monumenta, ac facillè mutabunt sententiam: re-

per-

van het deelwoord afgeleide zelfstandige naamwoord *bekommertnisse*, in een afgeleide vorm *bekommernisse*. Bij de werkwoorden *wisselen* en *stamelen*, die de Noordelijke volken ons hebben overgeleverd als *wisseln* en *stameln* gaat hetzelfde op. Zodat hieruit blijkt dat, waar ge gaat tot de diepste analogie, alles onderworpen wordt aan deze regels.

De Nederlandse woorden gaan nooit uit op een klinker, tenzij soms op *e*, en de lengte of korthed van de klinkers (volgens Regel III) wordt altijd bepaald door de plaats van de lettergreep waarop ze betrekking hebben. Vandaar is het bij ons overbodig tekens toe te voegen aan de klinkers, om daarmee de lengte of korthed van de klinkers aan te geven. Zoals Johannes Antonides passend opmerkt in zijn treurzang, welke hij Joost van den Vondel toezingt:

*Hij heeft syn' letters met geen' spietsen te verweren;
Sy syn gehart.*

En zie in hoe kort bestek wordt zo voor ons in de 'lingua communis' de hele leer van de prosodie uiteengezet? En daarentegen, in wat voor een vangkuil liggen hier de nieuwlichters met hun metaplastisch geschrijf, waaraan zij waarachtig hals over kop offers brengen! Ik zou hen hier tot de strijd durven uitdagen, opdat ze in hun eigen verdraaide idioom zelfs maar één regel wat dit deel betreft in het midden brachten.

Wat betreft het feit dat ik hier in Regel II heb aangeroerd *dat zeer weinig woorden in onze taal van origine eenlettergrepig zijn*, anderen stellen daartegenover dat ze menen, dat het een groot voorrecht is van de Nederlandse taal vol te zijn van eenlettergrepige woorden of wortels; ja zelfs naarmate zij meerlettergrepige woorden eenlettergrepig maken, schenden ze die met geweld en verdraaien die. Maar laten dezen hun ogen werpen op de oudste handelingen en documenten van Holland, en zij zullen gemakkelijk van mening veranderen;

perturi, quae nunc sunt *nomina*, antiquitus magnâ
 copiâ fuisse *verba*: contrâ rariora e substantivis ver-
 ba facta: quin ipsas praepositionis *af/ aen/* nunc
 monosyllabas, majoribus priscis fuisse disyllabas
âve/ aite. Verum utique est (ut pluries jam inculca-
 tum) populos Boreales, praesertim *Normannos* in
 Historiâ dictos, et arma, et cum armis, linguae suae
 femina in agrum Belgicum tulisse; quin in ipsos
 Galliae fines, quæ ab iis et nunc *Normanniae* ma-
 net nomen. Eorum tunc populorum in monosylla-
 bicis parcimonia altè radices egit in Flandris. Es
 quas deinceps Hollandis Zelandisque in usum abiit
 dialectus, item conscribendi ratio et lima, eam tum
 nostri Proceres, tum Ecclesia, tum populus jam
 multa ante secula directè habuerunt à Flandris;
 non aliunde. Id quod posset latè adstrui multiplici
 argumento. Nunc quidquid monosyllabicum re-
 dolet, rejectaneum esse petes Flandros, nemo nisi
 lectionis expers nescit. Originem eam Flandricam
 ipsi Poetae, antè laudati, nobis ultrò concedunt;
 dum pro *klein/ bleik/ teiken/* constanter hodie
 nobis tradunt Flandricas voces *klicn/ bleek/ teeken*.
 Specimen alterum atque alterum priscæ linguae Bo-
 realis, ut Belgicae nostrae femina manibus palpari
 possent, visum fuerat hîc infra ad calcem adnectere:
 verum mutavimus consilium, et populares nostros
 remitteremus ad libellum antè nobis cap. XII. laudatum.
 Antiquissima quippe inspicienda: nam recentia: ut
 longinquâ aevi vetustate eandem nobiscum mutatio-
 nem passa, ad Belgicam rem Etymologicam nè
 hilum juvant; *Germanica* etiam mirùs ac *Suecica*,
 tum quod constantior his manet analogia; tum
 H quod

wanneer zij zullen vinden, dat wat nu naamwoorden zijn, van oudsher in grote hoeveelheid werkwoorden zijn geweest. Daarentegen zijn minder vaak uit substantieven werkwoorden gemaakt. Ja zelfs dat de voorzetsels *af*, *aen*, nu eenlettergrepig, voor onze vroegste voorouders tweelettergrepig geweest zijn: *ave*, *ane*. Het is hoe dan ook waar (zoals reeds meer dan eens nadrukkelijk onder de aandacht gebracht is), dat de Noordelijke volken, vooral zij die in de geschiedenis *Noormannen* genoemd zijn, zowel hun wapens, als met hun wapens de zaden van hun taal naar Nederland gebracht hebben; ja zelfs naar het gebied van Frankrijk zelf, dat naar hen nog steeds *Normandië* heet. De spaarzaamheid van die volken toen in eenlettergrepige woorden heeft diep wortel geschoten in Vlaanderen. En de taalvorm die vervolgens bij de Hollanders en Zeeuwen ingeburgerd is, en eveneens de theorie en verfijnde vorm van het schrijven, die hebben zowel onze vooraanstanden als de kerk en het hele volk al eeuwen geleden rechtstreeks uit Vlaanderen gehaald; en niet ergens anders vandaan. En dit zou breeduit kunnen worden toegelicht met veelvoudige bewijsvoering. Nu weet iedereen, behalve hij die nooit gelezen heeft, dat wat ook maar riekt naar het eenlettergrepige woord, bij de Vlamingen verwerpelijk is. Deze Vlaamse afkomst staan de dichters zelf, die eerder genoemd zijn, ons eigener beweging toe, terwijl zij ons voor *klein*, *bleik*, *teiken* heden voortdurend overleveren de Vlaamse woorden *kleen*, *bleek*, *teeken*. Een voorbeeld telkens en telkens weer van de oude Noorse taal waren we van plan geweest hieronder aan het einde te laten volgen, zodat de zaden van onze Nederlandse taal met de handen aangeraakt zouden kunnen worden. Maar wij zijn van plan veranderd en we zullen onze volksgenoten verwijzen naar het eerder door ons in hoofdstuk XII genoemde boekje. Immers de oudste dingen moeten bekeken worden, want de recente helpen, omdat ze door het lange tijdsverloop dezelfde verandering hebben ondergaan als wij, helemaal niet voor de etymologie van het Nederlands. *Dingen uit het Duits* helpen nog minder dan uit het *Zweeds*, zowel omdat bij laatstgenoemd volk de analogie constanter blijft, als ook omdat

quod solis populis Borealibus, Suecorum progenitoribus, linguam nostram debemus; quibus et Germani ferè suam.

C A P. XX.

De Belgicae Poëseos legibus.

Pergimus jam agere de Poësi. Ea, quam colimus Belgae, non est advena e Graecis aut Latinis; sed mera indigena et *αὐτόχθον*. Neque ex versuum specie, quae eadem est apud nos ac apud Italos; Hispanos, Gallos, Anglos, argui potest nostrates ab his accepisse; haud magis quam hos à nobis. Sed re verà res sic se habuerit. Veteris Germaniae populi, quorum nos partem facimus, dum nationibus istis, subjugatis, per integra secula imperabant, et iis poëseos suae rationem fecerunt communem; expulsâ primigeniâ Latinâ. Praepollet quippe semper Aulae imperantis consuetudo. Invaserunt quidem ita ac tenuerunt Franci Galliam, Vandali et Suevi Hispaniam, iidem unâ cum Gothis Italiam, Germani Boreales Angliam. quod fusè probat historia. Germanos autem Veteres, *genus à quo sanguine nostrum*, Poësi addictos, quin carmina antiqua iis memoriae et annalium genus fuisse, auctor est *Tacitus*. Deinde post Christi euangelium adsumtum constat jusfu Ludovici Pii Imperatoris, qui Karoli Magni fuit filius, ipsam Sacram paginam Teutónico Carmine esse redditam.

wij onze taal aan de volken van het Noorden alleen danken, de voorouders van de Zweden; aan wie ook de Germanen zo ongeveer de hunne danken.

HOOFDSTUK XX

Over de wetten van de Nederlandse poëzie

Nu gaan wij verder met de behandeling van de poëzie. Deze die wij Nederlanders beoefenen, is niet afkomstig van de Grieken of Latijnen, maar puur inheems en *autochtoon*. En niet kan uit het uiterlijk der verzen, die bij ons hetzelfde is als bij de Italianen, Spanjaarden, Fransen en Engelsen, bewezen worden dat onze landslieden ze van hen hebben overgenomen, volstrekt niet meer dan dezen ze van ons overnamen. Maar in werkelijkheid zou het wel eens zo gegaan kunnen zijn. De volken van het oude Germanië, van wie wij deel uitmaken, hebben, zolang ze over die onderworpen volken eeuwenlang heersten, ook het systeem van hun poëzie bij hen ingang doen vinden, nadat het oorspronkelijke Latijnse verdreven was. Immers altijd is oppermachtig de gewoonte van het heersende Hof. Voorzeker zijn zo de Franken Gallië binnengevallen en hebben het gehouden, de Vandalen en de Suevi Spanje, dezelfden samen met de Goten Italië en de Noordelijke Germanen Engeland. Wat de geschiedenis breedvoerig bewijst. Dat echter de Oude Germanen, *uit wier bloed ons geslacht voortkomt*, de poëzie toegewijd waren, vertelt *Tacitus*, ja zelfs dat hun oude liederen voor hen een soort geschiedenisboek waren. Vervolgens staat vast dat na de aanneming van het evangelie van Christus, op bevel van keizer Lodewijk de Vrome, die een zoon was van Karel de Grote, de Heilige Schrift zelf in het Teutoons is vertaald.

Interim sequius aevum id exercitii genus penes ipsos majores nostros non imminuit, sed adauxit. Ita nobis est prae manibus Rhythmicum AEMILII STOKKII *Chronicon Hollandiae*, quo, versu, tripode ac tetrapode, Comitum gesta decantavit; ab initio ad seculum, quo vixit, decimum tertium. Sed nos rem hodiernam persequamur.

Et primum, quod attinet ad linguae Belgicae usum, Poësis minus venustè ludit in linguâ *Communi*; amoenius autem et profus perfectè in metaplasmi figuris detractitiis, quae proinde *Dialectum* efformant *Poëticam*.

(*) *Rhythmus* in syllabarum numero est positus; Me-

(*) NIOMEDES L. III: *metrum*, inquit, est pedum iunctura numero modoque finita. Mox autem *metrum* poëticum quatuor modis intelligi monet. Primo per temporis spatium, ut in syllaba brevis aut longa. Secundo per numerum syllabarum, ut *Hendecasyllabicum metrum* dicitur, quod et *Sapphicum*. Tertio per qualitatem pedum, unde *Dactylica*, *Spondiaca*, *Ionica* metra dicuntur. Quarto per numerum pedum, quia *versus* pro mensura quisque sua, *pentametri* vel *hexametri*, intelliguntur. Et QUINT. IX, 4, 45. *Onnis structura ac dimensio et copulatio vocum constat aut numeris (numeros ποσῶς accipi volo.) aut μέτρον*, id est *dimensione quadam*. — Rhythmi spatium temporum constant, metra etiam ordine, ideo alterum esse quantitatis videtur, alterum qualitatis. Vid. GESNER. L. L. *Thef. v. Metrum*. BATTEVSIVS in libro, cui titulus est. *Les Quatre Poëtiques*, Tom. I. p. 205. seq. eodem de Rhythmo haec sere scripsit, *le Rhythme, en général, est une espace terminé, fait pour symmetriser avec un autre espace dans le même genre.* — Quod in guttis cadentibus notare possumus, in anni praecipitante non possumus. CIC. *Dans le Discours, le Rhythme est une suite terminée de syllables ou de mots; qui symmetrise avec une autre suite pareille.* —

Ondertussen heeft een slechtere tijd deze soort van bezigheid bij onze voorouders zelf niet verminderd, maar doen toenemen. Zo hebben wij de beschikking over de *Hollandse Rijmkroniek* van Melis Stoke, waarin hij in drievoetige en viervoetige verzen de handelingen van de graven bezong. Vanaf het begin tot aan de eeuw waarin hij leefde, de dertiende. Maar laten wij ons bezighouden met het heden.

En allereerst, met betrekking tot de *usus* van de Nederlandse taal, speelt de poëzie minder bevallig in de 'lingua communis'; lieflijker echter en helemaal volmaakt in de op weglating gebaseerde vormen van het metaplasmе, die daarom het *poëtisch taalgebruik* vormen.

(a) Het *ritme* is gelegen in het aantal lettergrepen;

(a) Diomedes zegt in boek III van zijn *grammatica*: "*Metrum is de verbinding van versvoeten die bepaald is naar aantal en wijze.*" Even verder echter wijst hij ons hier op: "*Metrum in poëzie moet op vier manieren begrepen worden. Ten eerste de lengte van de lettergrepen, zoals in een korte of lange lettergreep. Ten tweede het aantal lettergrepen, zoals het zogenaamde elfvoetige metrum of Sapphische strofe. Ten derde het soort versvoeten, waaronder de dactylische, spondeïsche en Ionische metra vallen. Ten vierde het aantal voeten, omdat iedere verssoort ingedeeld wordt naar zijn omvang, hetzij vijfvoetig, hetzij zesvoetig.*" En Quintilianus zegt in boek IX, 4, 45: "*De opbouw, interval en verbinding van woorden staat geheel vast qua maat (met maat bedoel ik ritme) en metrum, dat wil zeggen door een bepaalde interval. --- Ritmen worden bepaald door de lengte van de versvoet, metra door de volgorde; daarom wordt het eerste gezien als iets kwantitatiefs, het tweede als iets kwalitatiefs.*" Zie ook het naslagwerk van Gesner onder 'metriek'. Batteux heeft in een boek dat getiteld is *Les Quatre Poëtiques*, deel I, bl. 205 en verder, ongeveer dit gezegd over datzelfde onderwerp ritme: "*Le rythme, en général, est une espace terminé, fait pour symmetriser avec un autre espace dans le même genre.*" --- Wat wij kunnen onderscheiden bij vallende druppels, kunnen wij niet onderscheiden in een kolkende rivier (Cicero) --- "*Dans le discours, le rythme est une suite terminée de syllabes ou de mots, qui symmetrise avec une autre suite pareille.*"

Metrum in quantitate. *Metrum* majoribus nostris, certè ad annum usque 1625, inculsus fuit habitum; hodiè sanè nobis summum constituit artificium.

Quod attinet ad Rhythmum, versus nostri *specie* distinguuntur in *Hemipodes*, *Monopodes*, *Dipodes*, *Tripodes*, *Tetrapodes*, *Pentapodes*, *Hexapodes*: (*)
ne-

Il ne faut pas ici confondre le rythme avec le mètre. Le rythme ne considère que l'étendue, la durée; le mètre regarde la manière, c'est-à-dire l'ordre des brèves et des longues, par lesquelles cette étendue est remplie: ainsi le dactyle, l'anapæste, le spondée, le double pyrrique, ont le même rythme (de quatre temps) et sont quatre mètres différens. — Vides, ita metrum diti ea significatione, quam e NIOMEDE tertiam recensuimus. Neque ideo tamen in ceteris omnibus hoc discrimen esse continuo videtur. Ac, ne quid dissimulem, hæc paullo subtilior doctrina est. Ego quidem nonnullos veterum, recentiorum plurimos parum errasse existimo, quod metri nomine rhythmum complexi sint. Sane rhythmus QUINTILIANO in numeris ponitur. Hos vero certas demensisque rei cuiusque partes, easque sibi æquales significare in Præcept. Stili B. L. Part. I. C. VI. Sect. I. docet SCHELLERVS: quo viro de numeris oratoriis nemo præcipit rectius. Iam cum in prosa, quæ vocatur, oratione ad numeros sufficiat, vt enuntiationes ac membra sententiarum eodem fere spatio temporis pronuntiarî possint; in poetica requiritur, vt versuum partis per æqua omnes sint proportione. Atqui hæc syllabarum analogia, metrum, sensu illo populari acceptum, intelligitur. Plura persequi non vacat. Nostro autem rhythmus est, cum syllabæ numerantur quidem, sed non dinumerantur: metrum, cum diligentius ad quantitatem syllabarum, quæ diuersos pedes constituent, animum aduertamus. Si quis rhythmî maxime musici ac saltatorii naturam cognoscere cupiat; multa de his reperiet apud SVLZERVM, dignum illa statua sua philosophum. Allgem. Theorie der Sch. K. B. IV. p. m. 48.

(*) At vero nostra ætate versus sunt octo pedibus, vt
FORT;

het *metrum* in de kwantiteit. Het *metrum* werd bij onze voorouders, zeker tot het jaar 1625, zonder veel verfijning gehanteerd. Heden is het voor ons zeer zeker geworden een zeer verfijnde kunst.

Wat betreft het ritme, onze verzen worden naar het *uiterlijk* onderscheiden in *halfvoetig*, *éénvoetig*, *tweevoetig*, *drievoetig*, *viervoetig*, *vijfvoetig* en *zesvoetig*. (a)

[vervolg noot (a) van bl. 113]

Il ne faut pas ici confondre le rythme avec le mètre. Le rythme ne considère que l'étendue, la durée; le mètre regarde la manière, c'est-à-dire l'ordre des brèves et des longues, par lesquelles cette étendue est remplie: ainsi le dactyle, l'anapeste, le spondée, le double pyrrique ont le même rythme (de quatre temps) et sont quatre mètres différens. --- U ziet dat hier onder *metrum* verstaan wordt, wat we bij Diomedes als het derde kenmerk aanhaalden. Maar toch lijkt daarom dit onderscheid nog niet bij alle andere auteurs te bestaan. En, om niets achter te houden, deze leerstelling is te weinig genuanceerd. Ik ben van mening dat sommigen van de oude grammatici en het merendeel van de modernere er niet al te ver naast zitten, omdat ze ritme onder de noemer van *metrum* gebracht hebben. Inderdaad wordt bij Quintilianus ritme ondergebracht bij *maat*, maar Scheller (*Praecept. Stili B.L.*, deel I, hoofdstuk VI, sectie I) leert ons dat die (maten) "*bepaalde, afgebakende delen van elke zaak*" aanduiden en dat deze onderling gelijk zijn. Niemand geeft beter onderricht aangaande prozaritme dan die man. Terwijl het in het zogeheten proza met betrekking tot de maat toereikend is dat de uitingen en onderdelen van de zinnen in ongeveer dezelfde tijdsruimte uitgesproken kunnen worden, is het in poëzie noodzakelijk dat alle delen van de verzen een volledige gelijkenis bezitten. Maar toch wordt deze gelijkenis in lettergrepen opgevat als *metrum*, in de gewone zin van het woord. Hier is verder geen ruimte om hier dieper op in te gaan. Onze Verwer verstaat echter onder *ritme*, wanneer de lettergrepen wel een bepaalde maat hebben, maar geen nauwkeurig vastgelegde. En onder *metrum*, wanneer men nauwgezet let op de kwantiteit van de lettergrepen, die de bouwstenen zijn van de verschillende versvoeten. Mocht u iets willen weten over de aard van het ritme en in het bijzonder dat van muziek en dans, dan zult u veel hierover vinden bij Sulzer - een filosoof die terecht een standbeeld heeft gekregen - in *Allgem. Theorie der Sch. K.*, deel IV, bl. 48.

(a) Maar in onze tijd zijn er ook verzen met acht voeten, zoals

neque ulterius apud nos itur: nisi quod earum specierum unamquamque frequentemus tum *Constrictam* (*staende* /) tum *Protractam* (*stepende*.) *Protractio* vulgò conspicitur in unius syllabae augmento in fine versûs. *Constricti* et *protracti* versûs Gallis audiunt *masculini* et *feminini*: at minus propriè.

Exempla.

I. Versûs Hemipodes.

Wînd	Heen
in 't	treen /
West-	met
nest /	het
Daer de	stegte
waerde	weg te
naer de	voeren. &c.
aerde	

II. Monopodes.

Hier rust /
 Wiens lust /
 En vzeugd
 Was Deugd. etc.

III.

PORTMANNIANI illi trochaïci [Dichtliebende Mengelingen bl. 22.]

Kan ik | deze | smart ber | duwen / | die mijn | blijdschap
 overrompelt.

Et superiori seculo iam in vsu fuit trochaïcum, dimidium super septem pedes explens, quale est CAMPUSII.

Dan te | zijden | wil ik | singen / | singen | een aen | dachtigh | liedt.

En verder gaat men bij ons niet, afgezien van het feit dat we elk van die vormen zowel *ingesnoerd* ('*staende*') als *gerekt* ('*slepende*') gebruiken. Het *gerekt* maken wordt gezien algemeen in de toevoeging van de lettergreep aan het eind van een vers. Bij de Fransen heten ingesnoerde en gerekte verzen *mannelijk* en *vrouwelijk*; maar dit is minder juist.

Voorbeelden

I. Halfvoetige verzen

<i>Vrind</i>	<i>Heen</i>
<i>in 't</i>	<i>treen /</i>
<i>Pest-</i>	<i>met</i>
<i>nest /</i>	<i>het</i>

<i>Daer de</i>	<i>slegte</i>
<i>waerde</i>	<i>weg te</i>
<i>naer de</i>	<i>voeren. etc.</i>
<i>aerde</i>	

II. Eénvoetige

Hier rust /
Wiens lust /
En vreugd
Was deugd. etc.

[vervolg noot (a) van bl. 114]

de trocheïsche verzen van Fortman (*Dichtlievende Mengelingen*, bl. 22.)

Kan ik / deze / smart ver / duwen // die mijn / blijdschap / overrompelt.

Ook in de vorige eeuw was er een trocheïsch vers in gebruik dat afgezien van de zeven voeten nog een halve voet vulde. Zo'n vers is dat van Camphuysen.

Dan te / strijden / wil ik / singen // singen / een aen / dachtigh / liedt.

III. Dipodes.

Als 't gevoelen	'k Waere u allen
Waer te hoelen	Lang ontballen
In het woelen /	Dooz het mallen
Dan de vzeugd;	Defer jeugd.

Hae tres priores species hodiè rarò frequentantur ;
quia Metri, quod Poëtis nostris jam omnem faciit
paginam, partes ibi nimis exiguae.

IV. Tripodes.

Dat Gy my troost bereid
Dan utwe Godlijkheid.
Eilaes! in doodes nagte
Is weten nogt gedagte.

V. Tetrapodes.

Of heb ik ooit 't bewesen quaed
Bergoiden met gelyke maet ;
Soo wensche ik / dat party / verbolgen /
Op 't allerstrengst my mag vervolgen.

VI. Pentapodes.

Gelyk een boom / aen de openlugtsche kant
Eens frisschen beeks voordagtelyk geplant /
Ter regter tyd met vugten is geladen,
En / onbezwelkt / blyft staen in all' syn' bladen.

VII. Hexa-

III. Tweevoetige

<i>Als 't gevoelen</i>	<i>'k Waere u allen</i>
<i>Waer te koelen</i>	<i>Lang ontvallen</i>
<i>In het woelen /</i>	<i>Door het mallen</i>
<i>Van de vreugd;</i>	<i>Deser jeugd.</i>

Deze eerste drie soorten worden tegenwoordig maar zelden gebruikt, omdat de rol van het metrum, dat voor onze dichters nu het een en al is, daar te gering is.

IV. Drievoetige

*Dat Gy my troost bereid
Van uwe Godlijkheid,
Eilaes! in doodes nagte
Is weten nogt gedagte.*

V. Viervoetige

*Of heb ik ooit 't bewesen quaed
Vergolden met gelyke maet
Soo wensche ik / dat party / verbolgen /
Op 't allerstrengst my mag vervolgen.*

VI. Vijfvoetige

*Gelyk een boom / aen de openlugtsche kant
Eens frisschen beeks voordagtelyk geplant /
Ter regter tyd met vrugten is geladen;
En / onverwelkt / blyft staen in all' syn' bladen.*

VII. Hexapodes.

Syn kroone sonder glants/ syn hultsel sonder ecr/
 Wezpt Gy veragtelyk van synen schedel neer:
 Syn' muren stoot Gy om: syn' hooggezeten' wallen/
 De veiligheid syns stads/ doet Gy ter aerde vallen.

Versus hexapodes sive sex pedum, apud Gallos (*) audiunt *Alexandrini*: ex quo ibi, seculo XII, quidam Alexander Paris epos composuit, quod *Alexandri Magni* fert nomen, hoc versuum genere, quod tum quidem per longum tempus rejectaneum fuit, sed post ann. 1500. in usum revocatum.

(**) Quoad *Metrum*, usitamus dissyllabos pedes tres;

(*) Ea de re HEUMANNVS *Conspect. Reip. Literar.* C. V, XVI. p. 266. seq. ed. septim. mihi, inquit, persuasi, *Alexandrinum* carminis genus ab urbe Italiae *Alexandria* vocatum esse, tanquam prima istiusmodi versuum officina. Quamquam et audire par est Gallos, suae nationi arrogantes inuentionis gloriam. Ae Ludouicus le Gentre in Noua sua *Historia Galliae* narrat, poema quoddam Latinum, cui *Alexandris* titulus, (haud dubie innuit opus Pbil. Galteri.) Gallicis fuisse versibus redditum a Gulielmo le Court et Alexandro P'ariensi, cuiusque versionis singulos versus constitisse duodecim syllabis; hinc factum esse, ut postea huius generis versus nominarentur *Alexandrini* siue a nomine vnus *Interpretum*, siue ab *Alexandro M. versibus illis laudato*. Hactenus Heumannus, qui suam istam suspicionem nullo ibi argumento probauit. Quod factum nollem.

(**) In genere dissyllaborum omisit auctor trochaeum. De pyrrhichio alii dubitent. Spondeus, si pronuntiationem consideres, in sermone nostro nullus est. Dactylum vero in vna dictione, eademque simplici, cuiusmodi est *schitteren*/ frustra quaerimus, cum syllabam vltimam paullo esse penultima, longiorem aurium sensu doceamur. At is potest in com-

VII. Zesvoetige

*Syn kroone sonder glants / syn hultsel sonder eer /
 Werpt Gy veragtelyk van synen schedel neer:
 Syn' muren stoot Gy om: syn' hooggeresen' wallen /
 De veiligheid syns stads / doet Gy ter aerde vallen.*

Zesvoetige verzen (bestaande uit zes voeten) heten bij de Fransen (a) *Alexandrijnen*, sinds daar in de 12e eeuw een zekere Alexander Paris een epos heeft geschreven dat *Alexander de Grote* heet, in dit soort verzen, dat toen gedurende lange tijd verworpen is geweest, maar na 1500 weer gebruikt is.

(b) Voor zover het om het *metrum* gaat, gebruiken we drie tweeletter-grepige voeten:

(a) Daarover zegt Heumann in *Conspect. Reip. Literar.*, Hoofdstuk V, XVI, bl. 266 en verder (in de zevende editie): "Ik ben ervan overtuigd, dat de *Alexandrijnse* verssoort naar de Italiaanse stad *Alexandria* genoemd is, die als het ware de eerste werkplaats was waar verzen van die aard gemaakt werden. Maar men moet ook luisteren naar de Fransen, die zich er ten bate van hun eigen volk op beroemen deze uitvinding te hebben gedaan. Ook Ludovicus le Gendre vertelt in zijn *Nieuwe Geschiedenis van Frankrijk*, dat een zeker Latijns dichtwerk, dat *Alexandreïs* heette, (ongetwijfeld doelde hij op het werk van Philippe Gautier de Lille) vertaald is door Gulielmus le Court en *Alexandrus Pariensis* in Franse verzen, en dat de afzonderlijke verzen van dit dichtwerk uit twaalf lettergrepen bestonden. En hierdoor kwam het, dat later dit soort verzen *Alexandrijnen* genoemd werden, ofwel naar een van de vertalers, ofwel naar *Alexander de Grote*, die in dit werk geroemd werd." Tot zover Heumann, die zijn vermoeden hierover met geen enkel argument kracht bij heeft gezet. Dit betreurt ik.

(b) Van de tweevoetige verssoorten is de auteur de trochee vergeten te vermelden. Over de pyrrhichius zouden sommigen kunnen twifelen. De spondee komt, als je op de spraak mag vertrouwen, in onze taal niet voor. De dactylus zoeken wij tevergeefs in één woord, d.w.z. in een niet-samengesteld woord, zoals *schitteren*, omdat ons geleerd wordt dat voor ons gehoor de laatste lettergreep wat langer is dan de voorlaatste. Maar het kan wel bij

tres; pyrrichium, spondeum, jambum: item in versus pentapodis aut tetrapodis pottracti sine quandoque trisyllabum, nempe dactylum.

In Versibus spectamus *Caesuram*; *Scanfionem*; *recitandi Pausam*.

(*) *Caesura* est, cum post pedem superest quasi syllaba quae finit dictionem. Versus absque *Caesura* est ingratus. ut

**Die soꝛgt / en waekt / en slaeft / endjaeft / en ploegt /
en sweet.**

Species *Caesurae* nobis sunt VI.

I. *Triemimeris*, ubi relinquatur syllaba post pedem primum. ut

Ten oop |baer van het Land een lastig ampt betzeet.

II. *Pe-*

postam vocem, duasque convenire, quales sunt
overje | komen / et kwade be | geerte.

(*) Ita fere VOSSIVS in *Arte metrica*. Sed cum in VIRGILII Latino.

*Illi in | dignantes magno cum murmure montis
Circum claustra ferunt.*

et Belgico VONDELII:

Wat dor | perheid is dit / on | cdeſe gemeente?

plures post pedem syllabae superſint: *Caesuram* rectius dicas etiam dictionis divisionem, quae quid in ea relinquatur, postquam pars quaedam prior ad pedem nonnihil fecit, vel pedem per se totum absoluit. **HYDECOOPERI** descriptio [*Op. v. T. r. D. p. 146.*] vereor ne probetur; certe, si comparetur cum illo **VONDELII** quem diximus.

de pyrrhichius, de spondee, de jambe; eveneens aan het einde van een gerekte vijfvoetig of viervoetig vers soms een drielettergrepige, namelijk de dactylus.

In de verzen letten we op: de *cesuur*; de *scansie*; de *pauze in de voordracht*.

(a) *Cesuur* houdt in, dat er na een voet als het ware nog een lettergreep over is, die het woord volledig maakt. Een vers zonder cesuur mist charme, zoals

Die sorgt / en waekt / en slaeft / en draeft / en ploegt / en sweet.

We hebben zes soorten cesuur.

I. De triemimeris, wanneer er een lettergreep over is na de eerste voet, zoals in

Ten oor / baer van het Land een lastig ampt betreet.

[vervolg noot (b) van bl. 117]

een samengesteld woord en wanneer twee woorden bij elkaar geplaatst worden, zoals:

overge / komen en kwade be / geerte

(a) Ditzelfde ongeveer zegt Vossius in *Ars metrica*. Maar terwijl in de Latijnse dactylus van Vergilius

*Illi in / dignantes magno cum murmure montis
Circum claustra ferunt.*

en in de Nederlandse van Vondel:

Wat dor / perheid is dit / on / edele gemeente?

meerdere lettergrepen overblijven na een voet, zou je er beter aan doen te zeggen dat een cesuur een verdeling van een woord is, waardoor er iets van dat woord overblijft, nadat het eerste stuk deel uit is gaan maken van een voet, ofwel een voet in zijn geheel heeft gevuld. Ik ben bang dat de definitie van Huydecoper (*Pr. v. T. e. D.*, bl. 146) aanvechtbaar is. Zeker, als men daarmee de dactylus van Vondel vergelijkt, welke ik geciteerd heb.

II. Pentemimeris, ubi post pedem secundum. haec mollis et venusta.

En waent de men | schen aen syn vroomheid te verbinden.

(*) III. Heptaemimeris, ubi post tertium: haec dura et ingrata.

En waent aen hem der men | schen vroomheid te verbinden.

IV. Enneaemimeris, ubi post quartum: haec venusta et grata.

En waent de menschen aen syn vroom | heid te verbinden.

V. Endekaemimeris, ubi post pedem quintum. haec non prorsus ingrata.

Om dat hy verder als de Kerk en 't Ou | ter gaet:
Omdat se verder als de Kerk en 't Ou | ter stappen.

VI. Trisdekaemimeris, ubi post pedem sextum. Haec etiam grata satis, ac in solis protractis sex pedum versibus. ut

En waent de menschen aen syn vroom | heid te verbin | den.

Scanfio, vulgò *Dimensio*, est Metri in suos pedes. di-

(*) Imo *heptemimeres*, *isodimimeres*, ut et *triemimeres*, *pentemimeres*, cct. componuntur enim ex *isodimimeres* ac, *tris*, *quatuor*, *quinque* et quae sequuntur. Belgica de derd'halve / vijft'halve / zevent'halve / negent'halve / elfd'halve / dertuend'halve plane similia sunt.

II. De pentemimeris, met een lettergreep na de tweede voet. Deze is zoetvloeiend en bekoorlijk.

En waent de men / schen aen syn vroomheid te verbinden.

(a) III. De heptaemimeris, met een lettergreep na de derde voet. Deze is stroef en onplezierig.

En waent aen hem der men / schen vroomheid te verbinden.

IV. De enneaemimeris, met een lettergreep na de vierde voet. Deze is sierlijk en aangenaam.

En waent de menschen aen syn vroom / heid te verbinden.

V. Endekaemimeris, met een lettergreep na de vijfde voet. Deze is verre van onaangenaam.

*Om dat hy verder als de Kerk en 't Ou / ter gaet:
Omdat se verder als de Kerk en 't Ou / ter stappen.*

VI. Trisdekaemimeris, met een lettergreep na de zesde voet. Ook deze is vrij aangenaam, maar alleen in gerekte zesvoetige verzen, zoals in

En waent de menschen aen syn vroomheid te verbin / den.

Scansie, gebruikelijk *Meting* genoemd, is de indeling van het metrum in zijn voeten.

(a) Nee, de *hepthemimeres*, *hephtèmimerès*, zoals ook *triemimeres*, *penthemimeres*, etc. Deze worden samengesteld uit *halve voeten*, te weten *drie*, *vijf*, *zeven* en zo verder. In het Nederlands hebben wij daarvoor de termen: *de derd'halve*, *vijfd'halve*, *zevend'halve*, *negend'halve*, *elfd' halve*, *dertiend'halve*.

distinctio. in hâc unica figura nobis frequentatur *synaloepha*; (Poëtae nostri verterunt Belgicè *smelt- klinker*.) et id quidem in Carmine ad recitandum conscripto; praeterea tum demum ubi post pedem superexistens, dictionemque finiens, syllaba exit in *e*; ac vox sequens cum vocali orditur; ut in versùs sequentis pede quinto.

Wittheemsche ballingen van ha|ve en huis|beroofd.

In versu, ad canendum composito, vocalis elidenda nunquam scribitur; sic jubentibus Notis Musicis.

(*) *Pausa* est spiritus nostri, in recitando versu, quasi

(*) *Pausam* inter tertium quartumque pedem in Iambicis nostris senariis facere non cogimur Bataui. Vid. H V D E C O P. P. 2. bl. 177. seqq. et 610. seqq. Cuius multo eruditissimum est de syllabarum conuenientia inuentum; ut hic demum versus suauiter sonet, cuius omnes quidem syllabae pares producuntur, sed aut quarta, octaua et duodecima, aut secunda, sexta, decima ac duodecima tono acutiori sunt ceteris syllabis et ipsis paribus. Ceterum, quid in iis tamen versuum, quos appellant, *modis* (sic enim Belgicum *trauten* fortassis exprimi queat.) aliquando, mutari possit, ex eodem intelligas bl. 181. 185. Ut illuc reuertar, licet ita Gallis praecipiat D E S I R É A U G I E R S, *Art Poétique*, Chant. I. v. 105. seq:

*Qué toujours dans vos vers, le sens coupant les mots,
Suspende l'hemistiche, en marque le repos,*

Belgae autem, consuetudine adducti, haec etiam in causa Gallos hodie imitari soleant: nos tamen in eo necessitati non paremus. Nam Gallis, numerantibus tantum syllabas. nec multum in versu quantitatem curantibus, *pausa* hac opus est ad rhythmum efficiendum; quem nos castigata pedum, ac sonorum proportione assequimur. Itaque, si in carmine longiori versibus, semper in duas partes abscisis *μοιροτάαι* inesse cum quibusdam censeas, pau-

Alleen in deze figuur wordt door ons *synaloefe* toegepast (onze dichters hebben dit in het Nederlands vertaald met 'smeltklinker'), en wel in een gedicht dat geschreven is om voorgedragen te worden, en bovendien alleen dan wanneer na de voet de lettergreep die nog over is en het woord voltooit, uitgaat op *e*, en het volgende woord begint met een klinker, zoals in de vijfde voet van het volgende vers:

Uitheemsche ballingen van ha / ve en huis / beroofd.

In een vers dat geschreven is om te zingen wordt de te elideren klinker *e* nooit geschreven, op last van het muziekschrift.

(a) *Pauze* is als het ware het tot stilstand komen en de afwisseling van onze adem bij het voordragen van een vers,

(a) Wij Nederlanders hoeven in onze zesvoetige jambische verzen geen pauze te maken tussen de derde en vierde voet. Zie Huydecoper, *Pr.*, bl. 177 en verder en 610 en verder. Zijn verhandeling over de harmonie van lettergrepen is verreweg de knapste. Hij zegt namelijk dat dit vers aangenaam klinkt, waarvan alle lettergrepen een gelijke lengte hebben, maar ofwel de vierde, achtste en twaalfde, ofwel de tweede, zesde, tiende en twaalfde zijn meer beklemtoond dan de andere lettergrepen, die ook weer gelijk zijn. Verder kunt ge uit hetzelfde werk (bl. 181, 185) te weten komen, wat er in die zogenaamde 'modi' (want zo zou men wellicht het Nederlandse *tranten* kunnen weer-geven) soms veranderd kan worden. Maar om naar mijn onderwerp terug te keren: Despréaux kan de Fransen wel de volgende raad geven (*Art Poétique*, zang I, vers 105 en verder):

*Que toujours dans vos vers, le sens coupant les mots,
Suspende l'hémistiche, en marque le repos,*

en de Nederlanders voorts mogen vandaag de dag dan gewend zijn, om de Fransen ook daarin te imiteren, daartoe gebracht door de omgang met hen, maar voor ons Nederlanders bestaat er geen noodzaak om ons daaraan te houden. Want de Fransen, die slechts het aantal lettergrepen tellen en zich niet veel gelegen laten liggen aan de kwantiteit in een vers, hebben deze pauze nodig om ritme te bewerkstelligen, hetwelk wij verkrijgen door de juiste verhouding van voeten en klemtonen in acht te nemen. Daarom, als ge met sommige geleerden van mening bent dat in een langer gedicht *eentonigheid* bestaat in verzen die altijd in twee helften gesplitst zijn,

quasi statio ac alternatio: signaturque apud nostros duplo Commate „. Haec quidem, recitantibus nobis versus hexapodem, incidit vulgò simul cum tertio pede; cum secundo autem in versu pentapode, in minoribus speciebus *pausae* minorem habemus rationem.

Quando versus sex pedum habet Caesuram pentemimerin; item pedem tertium Pyrrichium; pausa admodum gratè coincidit cum syllabâ quintâ. ut

De blekke schimmen // die ons terurig tegenquamen.

Hoc idem et commune est versibus quatuor pedum, ut

Komt u dan ontweer // van den haet.

Similiter si versui pentapodi est Caesura triemimeris, simulque pes secundus pyrrichius, pausa incidit cum syllabâ tertiâ. ut

Op spuiten // van den ouden Kadimus / hoe!

Quod ipsum et iterum evenit in versu tetrapode, ut.

Doorkooktheid // van beleid en doordeel.

Mo-

pausam aliis in sedibus facere licebit. Sin contendat, quispiam brevium ac longarum alternatione, adiectaque versibus alternis breui syllaba, qua Iambiei nostri hypercatalectici fiant, sonorum varietati sic satis prospectum esse: et is sensu suo fruatur.

en wordt bij ons weergegeven met een dubbele komma: „ Dit verschijnsel doet zich in het algemeen, als we een zesvoetig vers voorlezen, voor tegelijk met de derde voet, maar met de tweede in een vijfvoetig vers. Bij de kleinere soorten houden we minder rekening met de *pauze*.

Wanneer een vers van zes voeten de pentemimeris-cesuur heeft en tevens een pyrrhichius als derde voet, valt de pauze op heel aangename wijze samen met de vijfde lettergreep, zoals in

De bleike schimmen // die ons treurig tegenquamen.

Ditzelfde is ook gemeen aan verzen van vier voeten, zoals in

Komt u dan onweer // van den haet.

Evenzo valt, wanneer een vijfvoetig vers een triemimeris-cesuur heeft en tevens de tweede voet een pyrrhichius is, de pauze samen met de derde lettergreep, zoals in

Gy spruiten // van den ouden Kadmus / hoe!

Ditzelfde doet zich ook weer voor in een viervoetig vers, zoals in

Doorkooktheid // van beleid en oordeel.

[vervolg noot (a) van bl. 120]

staat het vrij om de pauze aan te brengen op andere plaatsen. Maar als iemand beweert dat door de afwisseling van korte en lange lettergrepen en door een korte lettergreep in te voegen om het vers, waardoor onze jamben hypercatalectisch worden, op die manier te zorgen voor voldoende afwisseling van klanken, dan kan hij wat mij betreft zijn gang gaan.

Monita hæc, aptè observata, mirabilem habent potentiam: ut in Poëmatis nostratium videre datur.

(*) *Similiter desinens* in eo est nobis, quod in clau-

(*) ὁμοιοτέλειον, nostratibus de rîjm dictum, (quam appellationem, ut et cognatam ei Germanicam, Gallicam, Anglicamque non inepte GESNER. *Prim. Lin. Jlag. T. I. p. 235.* a rhythmî vocabulo, sono non absumili, significatione diuerso, repetit,) ὁμοιοτέλειον igitur in arte Belgarum poëtica dignitatem suam hactenus tuetur. In eoque ipsa sibi etiamnum placet Gallia. Olim quidem ipse RONSARDVS; e Gallis nostris VOSSTVS (ut ipse proficitur *Orat. Inst. Part. alt. L. V. C. V.*) HOOPTIVS item (*Bersthepde Dichten bl. 223.*) et, modo non fallar, BRANDTIORVM aliquis quaedam in Graeco Latinoque versuum genere tentarunt. Nec ALPHENI SWILDENSIQUE hac in re conatus nostro tempore infelices fuere. Sed, quamvis dudum Itali, cum Anglis ὁμοιοτέλειον vltim abrogauerint, ac Germani hodie metris Latinorum omnia fere scribant, nondum hæc no-uitatis poëticae exempla Batauorum animos commouent. Experientia docebit, non ego, quid aliquando futurum sit. Ceteroqui tam homines sumus, quam alii. Quod rationes non possunt; id forte consuetudo, et docta quaedam hominum politionum, ut ita dicam, contagio efficiet. Sane a versibus nostris abesse possunt ὁμοιοτέλειον. Nam si de fatis eorum et originein cognoscamus, Arabibus deberi ΝΥΣΤΙΟ, satis probabiliter affirmanti, dabimus. Horum oratio poëtica, teste CASIRIO in *Biblioth. Arabico-Hispana Escorialensi* (cuius hac de re verba exscripsit IOSEPHVS BARETTI. *Itin. Angl. Lusit. Hisp ac Gall. Tom. III. ep. LVII. p. 40. seq. interpr. Belg.*) praeter pedum numerum, syllabis similiter desinentibus in fine singulorum versuum gaudet. Iam illud recordemur, Saracenos, gentem natione Arabicam, seculo post N. C. octauo, Galliam Narbonensem, siue, quo nomine alias dicitur, Prouinciam Romanam cum ipsa Hispania tenuisse. Deleti in Gallia a Carolo Martello literas suas, ut fit, in ea regione reliquisse, studiumque ὁμοιοτέλειον poëtis illis Nar-

Als deze aanwijzingen goed in acht genomen worden, hebben ze een verbluffende kracht, zoals men kan zien in de gedichten van onze landgenoten.

(a) *Rijm* bestaat bij ons hierin, dat aan

(a) *Homoioteleuton*, door onze landgenoten *het rijm* genoemd, (welke benaming Gesner (in *Prim. Lin. Isag.*, deel I, bl. 235), zoals bij de daaraan verwante Duitse, Franse en Engelse woorden, niet ten onrechte afleidt van het woord ritme, dat erop lijkt qua klank, maar qua betekenis verschillend is) behoudt tot nu toe in de Nederlandse dichtkunst zijn waardigheid. En hierin is Frankrijk nog steeds zeer met zichzelf ingenomen. Ooit heeft de Fransman De Ronsard en onze landgenoot Vossius (zoals hij zelf verkondigt in *Orat. Inst.*, deel II, boek V, hoofdstuk V) en eveneens Hooft (*Verscheyde Dichten*, bl. 223.) en, als ik me niet vergis, een van de Brandten geprobeerd een en ander in de Griekse en Latijnse verssoort te schrijven. Ook de pogingen van Van Alphen en Swildens in onze tijd hierin zijn niet onvruchtbaar geweest. Maar, hoewel de Italianen samen met de Engelsers het gebruik van *rijm* al lang hebben afgewezen, en de Duitsers vandaag de dag vrijwel alles in Latijnse metra schrijven, brengen deze voorbeelden van poëtische innovatie de gemoederen der Nederlanders niet in vervoering. De ervaring, en niet ik, zal leren wat er ooit zal gebeuren. Overigens zijn wij zo menselijk als de rest. Wat de redeneringen niet vermogen, dat zal misschien de gewenning en een ontwikkelde invloed van tamelijk beschaafde mensen, om het zo maar eens te zeggen, tot stand brengen. Het is duidelijk dat onze gedichten zonder *rijm* kunnen. Want als wij over de ontwikkeling en oorsprong van *rijm* vernemen, geven wij Huët, die dat voldoende aannemelijk maakt, gelijk dat het van de Arabieren afkomstig is. Hun poëzie, met als getuige Casiri in de *Biblioth. Arabico-Hispano van het Escorial* (zijn woorden hierover heeft Giuseppe Baretti overgenomen, *Itin. Angl. Lusit. Hisp. ac Gall.*, deel III, ep. LVII, bl. 40 en verder in de Nederlandse vertaling) "verheugt zich, afgezien van een aantal voeten, aan het eind van afzonderlijke verzen over lettergrepen die op gelijke wijze eindigen." Want laten wij ons dit herinneren, dat de Saracenen, van afkomst een Arabisch volk, in de achtste eeuw na Christus, Gallia Narbonensis, of, zoals het ook wel genoemd wordt, de Provence, samen met Spanje zelf in bezit hadden. Nadat ze verslagen waren in Frankrijk door Karel Martel, schijnen zij hun literatuur, zoals dat gaat, in dat gebied achtergelaten te hebben en hun streven naar *rijm*

clausulâ respondet versus constrictus constricto, protactus protracto: idque vel immediatè et sub-

se-

Narbonensibus, quos Galli *les Troubadours* dixerunt, tradidisse videntur; a quibus in ceteras deinde gentes propagatam fuit. Habes fata. De origine videamus. Quae quidem est in necessitate quadam memoriam in addiscendis sententiis moralibus odisque siue publicis, siue priuatis adiuuandi certo aliquo, et communi proportionem suam, perspicuo vocabulorum habitu. Hunc populi, linguae elegantioris studiosi, quales Romani humaniores (nam rudiores et antiquissimos eorum $\epsilon\mu\omicron\iota\sigma\tau\acute{\iota}\lambda\epsilon\upsilon\gamma\alpha$ adhibuisse ostendunt IO. ALB. FABRICIVS et qui ab eodem, laudantur *Bibl. Med. et Inf. Lat.* Lib. XI. Tom. IV. p. 775.) exacto syllabarum numero, et accurato longarum breuiumque ordine feliciter assecuti sunt: ceteris primum sola in mentem venerunt $\epsilon\mu\omicron\iota\sigma\tau\acute{\iota}\lambda\epsilon\upsilon\gamma\alpha$. Quoniam vero nunc cum maxime metri etiam religiose ratio habetur, versuum officio abundè satisfactum est, nec, superiorum temporum adiumenta simpliciter desideramus. Eodem fere modo historiam $\epsilon\mu\omicron\iota\sigma\tau\acute{\iota}\lambda\epsilon\upsilon\gamma\alpha$ enarrat SVLZERVS *Lib. I. T. IV. v. Reim*, qui forte p. 44. paullo inclementius de eo iudicat. Adeone *consonantia*, ab ipsis veteribus non in fine quidem, sed aliis versuum sedibus visitata ad sensum, ac memoriam nihil facit? Nec magis eo ingenia impediuntur, quam cum vocabula in pedes ac metra, quae a nostris saltem pronuntiandi legibus abhorreant, coguntur. Nam dactyli, nobis veri in una voce non sunt, vltima syllaba fere producta: Spondei ad genus vel Iamborum, vel trochaeorum pertinent, ipso fatente RAMMLERO interpr. BATTVS. T. I. p. 174; quibus tamen pedibus in Alcaico, verbi causa, aut hexametro vtuntur. Et, quia hexametrorum mentio incidit, non nego, si qui per naturam linguarum septentrionalium rite fieri possint, ad aures nostras Alexandrinis, qui vocantur versibus longe accommodatioribus esse. Sed, cum illi plerumque, caesura, praecipua hexametri virtute, careant, his contenti esse malimus, qui sunt in genere suo optimi, et, contra quam RAMMLERO p. 177. visum, Iambicis, Latinorum senariis puris sic satis respondent. Atque haec quidem hic loci sufficiant.

het verseinde een ingesnoerd vers beantwoordt aan een ingesnoerd, een gerekt aan een gerekt, en dit ofwel in onmiddellijk op elkaar volgende verzen,

[vervolg noot (a) van bl. 122]

overgedragen te hebben aan die Provençaalse dichters, die de Fransen *les Troubadours* noemden. Door hen werd het daarna doorgegeven naar andere volken. Daar heb je de ontwikkelingen. Laten we kijken naar de oorsprong. Deze is gelegen in een zekere noodzaak om het geheugen te helpen bij het uit het hoofd leren van leerstellingen en gedichten, van openbare of particuliere aard, met behulp van een vaste en door zijn gemeenschappelijke verhoudingen duidelijke bepaaldheid van de woorden. De volken die streefden naar eleganter taalgebruik, zoals de beschaafdere Romeinen, (want Johannes Albertus Fabricius en zij die door hem aangehaald worden in *Bibl. Med. et Inf. Lat.*, boek XI, deel IV, bl. 775, tonen aan dat de minder ontwikkelde en oudste van die Romeinen *rijm* hebben gebruikt) hebben op gelukkige wijze dit bereikt met een vastgesteld aantal lettergrepen en een vastgelegde volgorde van lange en korte lettergrepen: bij de andere volken kwamen eerst alleen rijmwoorden op. Maar aangezien juist nu ook nauwgezet rekening gehouden wordt met het metrum is er in overvloedige mate voldoening geschonken aan de functie van verzen en verlangen wij niet eenvoudigweg naar de hulpmiddelen van vroegere tijden. Op ongeveer dezelfde manier beschrijft Sulzer de geschiedenis van *het rijm* (in *Lib. I.*, deel IV, 'Reim') die wellicht op bl. 44 te onbarmhartig daarover oordeelt. Heeft *klinkerrijm*, dat door de ouden zelf gebruikt werd weliswaar niet op het einde, maar wel op andere plaatsen in verzen, dan zo weinig uitwerking op gehoor en herinnering? En ons inzicht wordt daardoor evenmin gehinderd als wanneer woorden worden samengedrongen in voeten en metra die in strijd zijn met althans onze uitspraakregels. Want echte dactylen kennen wij niet in één woord, omdat de laatste lettergrepen bijna altijd verlengd zijn. Spondeëen vallen onder jamben of trocheëen, hetgeen Rammler zelf erkent, in de vertaling van Batteux, deel I, bl. 174. In de Alcaeïsche strofe, bijvoorbeeld, of de hexameter gebruikt men deze voeten. En, nu we het toch over hexameters hebben, ontken ik niet dat deze, indien ze op correcte wijze tot stand gebracht kunnen worden, door de aard van de noordelijke talen, voor onze oren veruit geschikter zijn dan de verzen die Alexandrijns genoemd worden. Maar, omdat de hexameters meestal de cesuur missen, de belangrijkste deugd van de hexameter, kunnen wij beter met die Alexandrijnen tevreden zijn, die de beste in hun soort zijn en, tegen de opvatting in van Rammler (bl. 177), op die manier voldoende overeenstemmen met de zuiver jambische senarii van de Latijnen. En laat dit hier voldoende zijn.

sequenter; ut suprâ in variis iis exemplis liquet: vel alternatim. ut

**Eneas / de godvugte en stypbaere oorlogsheld /
 Verbolgt van Junoos wrok / en dolende om
 te landen
 In 't oud Italië / verbalt door 't woest geweld /
 Der Siciliaensche see in 't ende aen Didoos
 stranden.**

Ac habetur ea soni similitudo pro binis constrictis in syllabâ ultimâ: pro binis protactis in syllabâ ultimâ pariter et penultimâ. Imò quoties in protracto versu augmentum est duarum syllabarum (ut rarò fit) sonus evadit similis in antepenultimâ, penultimâ et ultimâ. ut

**Deertuimelt in de see. de golf met sterke vingeren
 Weet dziemael 't gantsche schip / met hragt /
 rondom te sliengeren.**

Tandem non possum abesse quin moneam, juventuti nostrae magnum fore in promovenda Poësi auxilium, si publicae darentur luci omnia linguae Belgicae ὁμοιότεια; item ἰπίβητα: quod in Latina Poësi dudum est praestitum.

Genera *Carminum* totidem nobis usitantur, quot versuum species antè enumeravimus; neque plura aut alia: contrâ ac quibusdam tentatum, qui et Latinorum ac Graecorum singulares species inducere moliti sunt; velut Sapphica, Anacreontica etc. sed pari modo ut apud Gallos, caruit successu iste conatus.

Car-

zoals uit die verschillende hiervoor gegeven voorbeelden duidelijk is, ofwel afwisselend, zoals in

*Eneas / de godvrugte en strydbaere oorlogsheld /
Vervolgt van Iunoos wrok / en dolende om te landen
In 't oud Italië / vervalt door 't woest geweld /
Der Siciljaensche see in 't ende aen Didoos stranden.*

En deze gelijkheid in klank doet zich bij twee ingesnoerde verzen voor in de laatste lettergreep, bij twee gerekte verzen in zowel de laatste als de voorlaatste lettergreep. Ja, wanneer in een gerekt vers de verlenging uit twee lettergrepen bestaat (wat zelden het geval is), krijgen we dezelfde klank in zowel de voorvoorlaatste als de voorlaatste en de laatste lettergreep, zoals in

*Neertuimelt in de see. de golf met sterke vingeren
Weet driemaal 't gantsche schip / met kragt /
rondom te slingeren.*

Ten slotte moet ik er wel op wijzen, dat het bij de bevordering van de poëzie voor onze jeugd een grote hulp zou zijn als alle *rijmwoorden* van het Nederlands en eveneens alle *bijvoeglijke naamwoorden* gepubliceerd zouden worden; op het gebied van de Latijnse poëzie is dit al lang gedaan.

We gebruiken evenveel typen *gedichten* als de soorten verzen die we hebben opgesomd, en niet meer of andere. Dit in tegenstelling tot de pogingen van sommigen, die getracht hebben, ook de bijzondere soorten van de Latijnse en Griekse poëzie in te voeren, zoals Sapphische en Anacreontische gedichten enz. Maar evenals bij de Fransen heeft deze poging geen succes gehad.

Carmen constans ex omnibus *strictis* (*staende*) versibus, aut ex omnibus *protractis* (*stepende*) haud est venustum: quare debet constitui ex versibus et constrictis et protractis sibi mutuò alternatis. Alternantur constricti protractis, vel alter alteri, vel bini binis: de quo exempla suprâ. Plus quàm binaria alternatio vulgò non probatur; ceu venusta minùs. parì modo, ut de Carmine, versu versui alternato, sedulò est cavendum in hexapodibus item pentapodibus, ne sit nimis longum; adhibeaturque id quidem in præfatiunculam aut dedicationem; minimè autem in totum Epos, totamve Comoediam vel Tragoediam.

Itidem cavendum, ne toti versus in Carmine incedant per solos pedes jambos, vel solos spondeos, vel solos pyrrichios; sed sint pedes ii eleganter inter se permisti: cui permistioni et suae tribui possent Regulae; sed nolo his immorari.

Porrò et alia nobis in Carmine est alternatio ac vicisitudo: scilicet, quâ, servatâ clausulae similitudine, alternamus versuum speciem speciei, omnimodam omnimodae: idque in Carmine eodem. Exemplorum talium acervum instructissimum nobis prae-buit tum Poëta eximius JOACHIMUS OUDANUS in Rhythmicâ explanatione libri Jobi; tum *Psalmodia Davidis*, multorum insignium Poëtarum metro Batavo decantata.

Hanc versuum et specierum inter se alternationem primus induxisse fertur apud Gallos CLEMENS MAROTTVS.

FINIS POETICES.

L I N.

Een gedicht dat bestaat uit allemaal *ingesnoerde (staende)* verzen, of uit alleen maar *gerekte (slepende)*, mist charme. Daarom moet het opgebouwd worden uit afwisselend ingesnoerde en gerekte verzen. Ingesnoerde worden met gerekte afgewisseld hetzij regel voor regel, hetzij telkens om de twee regels: voorbeelden daarvan hierboven. Een afwisseling van meer dan twee regels wordt in het algemeen niet gewaardeerd, als minder bekoorlijk. Evenzo als in een gedicht, waar het ene type vers met het andere afgewisseld wordt, moet men er zorgvuldig op toezien in zesvoetige verzen en eveneens in vijfvoetige, dat het niet te lang wordt. En dit mag men toepassen in een voorwoord of een opdracht, maar absoluut niet in een heel epos of een hele komedie of tragedie.

Eveneens moet men ervoor oppassen, dat in een gedicht geen verzen voorkomen die uitsluitend uit jamben of spondeën of pyrrhichii bestaan. Nee, die voeten moeten op elegante wijze onderling gemengd worden. Aan deze vermenging kunnen ook weer eigen regels toegekend worden; hier wil ik echter niet langer bij stilstaan.

Verder kennen we in een gedicht nog een andere afwisseling en variatie; als we namelijk, met behoud van het gelijke verseinde, het ene soort vers met het andere afwisselen, op alle mogelijke manieren, en dan binnen eenzelfde gedicht. Een zeer welvoorzien stapel voorbeelden hiervan zijn ons geleverd zowel door de voortreffelijke dichter Joachim Oudaen in zijn ritmische verklaring van het boek Job, als door de *Psalmen Davids* van vele vooraanstaande dichters in Nederlandse maat weergegeven.

Deze afwisseling van verzen en verssoorten is naar verluidt in Frankrijk geïntroduceerd door Clément Marot.

EINDE VAN DE POËTICA

L I N G U A E
 B E L G I C A E
 I D E A
 R H E T O R I C A .

C A P. XXI.

*De Rhetoricâ Belgicâ, seu vocum ordinē
 artificiali.*

Restat nunc unicè dicere, quae sint linguae nostrae partes in ipsâ *conscribendi* praxi, sive ligatâ sive solutâ. Et quidem utramque hîc faciunt paginam *Idioma congruum* et *Oratio numerosa*: illud modo didicimus componere in *Grammaticâ*; (*) isthanc jam ibimus tractatum.

In Oratione adhibetur dictionum ordo, non qui
 &

(*) Artem eloquentiae magistrâ pluribus constare partibus, vel pueris notum est. Noster vero, cuius consilium fuit, quae praecipue ad populares facere videbantur, docendi, *elocutionem* tantum, nec eam integram, attingit. Troporum figurarumque doctrinam, huc etiam pertinentem, peculiari libello Belgice tradidit DAVID HOOGSTRATENVS, inscripsitque: *Reginselen of hoort begrip der Nederijkkunst / Amst. 1725.*

SCHETS VAN DE
RETORICA
DER
NEDERLANDSE TAAL

HOOFDSTUK XXI

Over de Nederlandse retorica, of de kunstmatige woordorde

Er blijft nu nog uitsluitend over om te zeggen welke de rol is van onze taal in de praktijk *van het schrijven*, hetzij in poëzie of proza. En hier vormen het *'passende idioom'* en de *'ritmische rede'* de beide aspecten. We hebben zojuist in de grammatica geleerd, het eerste vast te stellen; (a) de tweede zullen wij hier nu gaan behandelen.

Bij redevoeringen wordt een woordvolgorde gebruikt, niet degene die

(a) Dat de kunst die ons de welsprekendheid leert, bestaat uit verschillende onderdelen, is zelfs aan kinderen bekend. Maar onze Verwer, wiens plan het was om duidelijk te maken wat vooral nuttig scheen te zijn voor zijn landgenoten, heeft slechts aandacht besteed aan *stijl*, en heeft zelfs dat niet volledig gedaan. David Hoogstraten heeft in het Nederlands in een opmerkelijk boekje de leer der tropen en figuren die ook hierop betrekking heeft, beschreven en heeft het de titel gegeven: *Beginselen of kort begrip der Rederijkunst*, Amsterdam, 1725.

à naturâ manat solus et simplex; sed etiâ qui ab arte. Exigit quidem series ut naturalem ordinem noscamus priùs: hîc quando cum Belgis ita agitur ut cum Latinis; valdè ex instituto fuerit pro isthoc ordine naturali inspicere caput singulare, quod pluries laudatus GERH. JOH. VOSSIUS ei dicavit in suâ Grammaticâ.

Tum porrò constabit Artis opus in cunctâ naturalis istius ordinis transpositione, quam genius nostrae linguae fert.

Ille genius hîc unicus est Deus - Terminus ac limes; usu solo definitus; quemque transilire nefas; ac nulla hîc gratia; praesertim in solutâ oratione: nam in ligatâ quandoque licentia admittitur.

Quantùm attinet ad numerum, (Gallis, cadance) est ille pro duplici Orationis genere aut Poëticus aut Oratorius: de Poëtico modò actum. (*) De Ora-

(*) Numeros oratorios non multum curant plerique Oratorum Belgarum. Certe vsus eorum hodie tam est apud nostrates rarus et infrequens, vt scribentibus forte fortuna exciderè, non adhiberi consilio appareat. Sunt autem partes longioris cuiusdam sententiae sibi inuicem fere aequales, et, vt SCHILLERI de Latinis doctrinam (Vid. P. S. B. L. Tom. I. p. 259. seqq.) huc migremus, triplici maxime genere cernuntur. Primum est in ea aequalitate, qua certa quaedam vocabula in diuersis enuntiationis partibus eodem modo sibi inuicem respondent. Sic numeros agnoscas in illa Nazianzeni sententia (GREG NAZIANZ. van de Medederzaamheid. in 't Nêerlandse overgebragt door P. FRANCIVS. bl. 17.) Alle zijn wy een in den Heere; het yn wy RIJK of ARM; DIENSTBAAR, of VAYGEBOREN; GEZONT, ofte KRANK zijn. Vni vocabulo vnum in singulis enuntiationis partibus respondere, intelligis. Bina autem binis in Henriciana oratione: (HOOFDS Werdijk de Grote p. m. 138.) En-

alleen en eenvoudig *uit de natuur* voortkomt, maar ook degene die *kunstmatig* is. De volgorde eist dat wij eerst kennis nemen van de *natuurlijke* volgorde. Aangezien het op dit punt met de Nederlanders net zo gesteld is als met de Latijn schrijvenden, zal het zeer op zijn plaats zijn voor deze *natuurlijke* volgorde te kijken in het voortreffelijke hoofdstuk, dat de meermalen genoemde Gerh. Joh. Vossius eraan gewijd heeft in zijn *Grammatica*.

Dan zal verder de taak van de kunst bestaan in elke *omzetting* van die natuurlijke volgorde die de aard van onze taal toestaat.

Die aard is hier de enige begrenzing en bepaling, alleen door de *usus* vastgesteld, en die te overschrijden is niet geoorloofd; en hier is geen enkele vrijstelling, vooral in de vrije rede, want in de gebonden rede wordt soms vrijheid toegestaan.

Wat betreft het *ritme* (Frans: *cadance*), dat is, in overeenstemming met de twee soorten rede, ofwel poëtisch ofwel retorisch: over de *poëtische* is zojuist gesproken. (a)

(a) De meeste Nederlandse redenaars bekommeren zich niet veel om het prozaritme. Zeker is de toepassing daarvan vandaag de dag bij onze landgenoten zo zeldzaam en onregelmatig, dat het blijkbaar bij toeval aan schrijvers ontvalt en niet met opzet aangewend wordt. De delen echter van een wat langere voordracht zijn ongeveer aan elkaar gelijk en, om de leer van Scheller over de Latijnen (Zie *P. S. B. L.*, deel I, bl. 259 en verder) hierop toe te passen, worden zij bij voorkeur in drie soorten onderscheiden. De eerste bestaat uit die gelijkheid, waarin zekere woorden in verschillende delen van een tekst overeenkomen met elkaar. Zo zou je het ritme kunnen herkennen in die uitspraak van de man uit Nazianze (Gregorius van Nazianze, *Van de Mededeelzaamheid* --- in 't *Neêrlands overgebracht door P. Francius*, bl. 17) "Alle zijn wy een in den Heere; het zy wy rijk of arm; dienstbaar, of vrygeboren; gezont, ofte krank zijn." U begrijpt dat één woord in de afzonderlijke delen van de uitspraak overeenkomt met een ander woord. In de redevoering van *Hendrik* echter telkens twee aan twee: (Hoofts *Hendrik de Grôte*, bl. 138.)

Oratorio in uniuersum, item quatenus tropos, et figuras, praelibari est maximè conuultum quae idem

VOS-

de die na KÓÓF en LÓF tóghf / moest ze van den KLING en den KORGEL halen. Et spud eundem alibi in de Nederl. Witor. Doch ACHTRAARHEIT van STAAT, noch EERWAARDY van OUDERDOM, noch WÉERLOOSHEIT van SEXE, noch ONMONDICHHEIT van JEUGT, noch TEDEERHEIT van JAREN waren in den weg; AANZIENLYKE REGEERDERS, AFGELEEFDE GRYZEN, ZWAKKE VROUWEN, SCHREUMIGE MAAGDEN, BAARDELOOZE JONGERS, ONNOZELE KINDEREN bezauurden den gemenen obergang ter mooydadigheid. Sed' et terna ad se inuicem referuntur: Cuius rei exemplum sit sententia *ῥετὰι ἀνῆρσχιι*; Theologi in paucis elegantissimi, ac literarum Graecarum Latinarumque intelligentissimi! [Leetrede op den bijzondren Dank- en Bededag in — Gzoningen: bl. 3.] Welk ene grote menigte van lieden . . . zag men niet / van dien tyd aan / door ZWARE KOORTSEN AANGETAST; op een LANGWIJLIG LEGER NEERGELEGD; met HOOGGAANDE BENAUWDHEDEN WORSTELENDE; en in OGENSCHIJNLIJK DOODSGEVAAR INGEWIKKELD?

Alterum numerorum oratoriorum genus est, cum pars intercisae enuntiationis posterior enuntiationem insertam aequiparat: aut, cum omnis in uniuersum enuntiatio posterior, non intercisae licet, alteram priorem, cum qua coniuncta est, parum excedit. Sic scripsit, HOOFTIUS: (Kampsaligheden d. verh. v. d. Huize v. Ardicg. bl. 91.) Twee jaaren hier I NA / ALS FRANÇOIS NU IN ZIJN VIEREN TWINTIGSTE GINK, STELDE COSMO T GANSCHE BEWIND IN DIENS HANDEN; doch behieldt aan sich de tpele en waarigheden. Numerose etiam, quamquam nulla enuntiatione inserta, cadit haec eiusdem sententia: (Henrick de Gzote bl. 278.) INDIEN ER INGEBOORNEN DEZES RYX ZÓ LAF VAN GEMOEDT ZYN, DAT ZY ONDER DE SPAANSCH E OPGHEBLAZENHEIDT STAAN KONNEN, houdt ze voor verlossende Francoizen.

Ter-

Over de *retorische* in het algemeen, eveneens in zoverre het de tropen en figuren betreft, is het vooral doordacht eerst te genieten van wat dezelfde

[vervolg noot (a) van bl. 127]

“Ende die na róóf en lóf tóght / moet ze van den kling en den koegel halen.” En bij dezelfde elders in de *Nederlandsche Historiën*: “Noch achtbaarheid van staat, noch eerwaardy van ouderdom, noch weerloosheit van sexe, noch onmondicheit van jeugt, noch tederheit van jaren waren in den weg; aanzienlyke regeerders, afgeleefde gryzen, zwakke vrouwen, schreumige maagden, baardelooze jongers, onnozele kinderen bezuurden den gemenen overgang der moorddadigheit.” Maar ook telkens drie woorden die aan elkaar beantwoorden, komen voor: hiervan is een voorbeeld een betoog van Petrus Abresch, een uitzonderlijk elegante theoloog en zeer deskundig op het gebied van Griekse en Latijnse literatuur: (*Leerrede op den bijzonderen Dank- en Bededag in --- Groningen*, bl. 3.): “Welk ene grote menigte van lieden --- zag men niet / van dien tijd aan / door zware koortsen aangetast; op een langwijlig leger neêrgelegd; met hooggaande benauwdheden worstelende; en in ogenschijnlijk doodsgevaar ingewikkeld?”

Een tweede soort van proza-ordening is, wanneer het laatste deel van een onderbroken uitspraak gelijk is aan de ingevoegde uitspraak. Of, wanneer in het algemeen de hele latere uitspraak, ook al is er geen onderbreking, de eerste, waarmee hij verbonden is hoegenaamd niet overtreft. Zo schreef Hooft: (*Rampsaligheden d. verh. v. d. Huize v. Medicis*, bl. 91.) “Twee jaaren hier naa / als François nu in zijn vierentwintigste gink, stelde Cosmo 't gansche bewind in diens handen; doch behieldt aan zich de tytels en waardigheden.” Ook verloopt van dezelfde auteur de volgende zin in ritmische cadans, hoewel er geen tussenzin is: (*Hendrik de Gróte*, bl. 278.) “Indien 'er ingeboornen dezes ryx zó laf van gemoedt zyn, dat zy onder de Spaansche opgeblazenheit staan konnen, houdt ze voor verlóghende Francoizen.”

VOSSIUS vel alius Grammaticus est persecutus, quoad linguam latinam, in Rhetoricâ; et tum inde avocari quae ad nostram spectant. Ad cujus concentum et harmoniam identidem dictio feligenda, alius non est nisi *numerus*: idem ille qui metaplasmo Grammatico locum facit: denique *numerus*, ad eumque dictionis delectus et *transpositio*, id apud nos est, à quo pendet omnis styli proprietates, sive magnifici, sive humilis, sive mediocris. In dictionum delectu plurimum juvamus a multiplici, quâ mirifice pollemus, *compositione* et *decompositione*: in eâ enim vel Graecos longe praevertimur; uti et omnem aliam linguam gentis vicinae. Praxis haec *feligendi* et *transponendi*, ante seculum minus tentata, linquebat majorum nostrorum stylum magis siccum. Etiam versio Biblica Dordracena, quod ibi, ob materiae pondus, in praxi isthâc non licuit ex animo vagari, indè evadit aliquantò jejunior: disertè enim curarunt Procerès ibi non metaplasmicam linguam adhibitam, verùm communem et analogiae tenaciorem; nec plus Rhetorices, quàm praefert textus authenticus: quod probè animadvertant,

Tertium genus numerorum est, cum *membrum*, quod vocant, orationis postremum, sive posterior intercisa enuntiationis pars sit, sive enuntiationem ipsa efficiat, antecedenti enuntiationi aequale esse percipitur. Quomodo comparatae sunt vltimae enuntiationes sententiarum, ex NOOTIO postremo loco prolatarum. Numeri autem omnibus sententiis inferri neque possunt, neque debent. Quis enim in rebus aut subtiliter, aut simpliciter explicandis tam abundaret otio, vel tam imtempestina diligentia vteretur. In orationibus maxime numeros expectamus: in ceteris, vbi res patitur, non aspernamur.

Vossius of een andere grammaticus heeft bereikt, in zoverre als het de Latijnse taal betreft, in de retorica, en dat dan daarvan overgenomen wordt wat op de onze van toepassing is. Het *ritme*, voor welks wel-luidendheid en harmonie bij herhaling de woordkeuze bepaald moet worden, is geen ander dan dat, wat ruimte biedt aan het grammaticale metaplasme: kortom, het *ritme*, en daarbij de woordkeuze en *omzetting*, dat is bij ons datgene waarvan elke passende stijlform afhangt, hetzij de verheven, hetzij de eenvoudige, hetzij de gemiddelde. In de keuze van woorden worden wij zeer veel geholpen door het veelvuldig *vormen en splitsen van samenstellingen*, waarin wij bijzonder sterk zijn. Want hierin zijn wij zelfs de Grieken verre de baas, zoals wij hierin ook naburige volken met hun taal overtreffen. Het feit dat deze praktijk van *uitkiezen en omzetten* een eeuw geleden niet veel toegepast werd, maakte dat de stijl van onze voorvaderen wat droog bleef. Ook de oude Dordtse Bijbelvertaling is, omdat men daar vanwege het gewicht van de stof niet naar hartelust in de praktijk kon ronddwalen, daardoor nogal dor uitgevallen. De vooraanstaanden hebben er immers uitdrukkelijk voor gezorgd, dat daar niet de metaplastische taal gebruikt werd, maar de gewone, die meer vasthield aan de analogie, en niet meer retoriek, dan de authentieke tekst vertoont. Laten degenen,

[vervolg noot (a) van bl. 127]

Een derde soort ordening is, wanneer een laatste *lid* van een uitspraak, zoals dat genoemd wordt, beschouwd wordt als gelijkwaardig aan het voorafgaande deel van de uitspraak, of het nu het laatste deel is van een onderbroken uitspraak, of dat het op zichzelf een uitspraak vormt. Op die manier zijn de laatste onderdelen van de zinnen van Hooft gerangschikt, die hierboven aan het einde vermeld zijn. Niet in alle uitspraken echter kan of moet een ritmische rangschikking aangebracht worden. Wie immers zou bij het uiteenzetten van zaken op subtiel of eenvoudig niveau zo veel tijd ter beschikking hebben of een zo misplaatste nauwkeurigheid aan de dag leggen? Wij verwachten vooral in redevoeringen een ritmische rangschikking: bij andere genres wijzen wij, waar de zaak het toelaat, die niet af.

tant, quorum intemperantia hic ad res novas pro-
pendit. Verum ex quo auctores eandem praxin co-
luerunt laxioribus habenis (uti jam statim, post
habitum (oetum Grammaticum antè memoratum,
factitari est coeptum ab alio atque alio bono scripto-
re) via est strata ad Eloquentiae nostrae Belgicae
incredibile fastigium.

Repetimus hic, linguâ Belgicâ, quae Rhetorices
objectum, nullâ aliâ opus esse nisi *communi*: licet
enim quidam hic in prosâ *dialectum poëticam* adhi-
beant, planè non sine ornatu; (ut HOOFDIUS ac
VONDELIUS) id tamen minimè ad Rhetorices no-
strae essentiam pertinet. Logici distinguerent, lin-
guam communem esse Rhetorices Belgicae objectum
proprie ac *per se*; Dialectum *metaplasmicam per
accidens*.

Adducemus jam ordinis *naturalis* quaedam speci-
mina; quae ibimus *transpositum*, quantum linguae
nostrae genius fert.

Ordinis *naturalis* exemplum I. *ubi Verbum est
activum ac non auxiliare; oratioque affirmans.*

1. Ik / 2. brenge / 3. heden / 4. aen de bryd /
5. den bloemkrans / 6. van de hofstede / 7. te
huis: 8. cterlyk geblogten / 9. om daer mede te
pronken.

Adnotari hinc debet, hunc esse linguae nostrae
genium in *ordine naturali*, ut primam sibi sedem
vindictet nominativus qui a fronte erit verbi:
II. Ipsum verbum activum. III. Adverbium tem-
poris. IV. Dativus, cui. V. Accusativus patiens.
VI. Ablativus à quo: VII. Adverbium loci. (Ac
in terminis his VII. subsistere posset omne periodi
segmen-

wier onmatigheid hier revolutionaire neigingen vertoont, hier maar eens goed op letten. Maar sinds de schrijvers dezelfde praktijk beoefenden met lossere teugels (zoals reeds terstond, na het houden van de boven vermelde vergadering van grammatici, begonnen is geregeld te gebeuren door de hand van nu eens deze, dan weer die goede schrijver) werd de weg geplaveid tot een ongelooflijk hoogtepunt van onze Nederlandse welsprekendheid.

Wij herhalen hier, dat geen andere Nederlandse taal als object van de retorica nodig is behalve de *gemeenschappelijke*. Want ook al gebruiken sommigen hier in proza het *poëtische taalgebruik*, waarlijk niet zonder versiering (zoals Hooft en Vondel), toch heeft dit allerminst betrekking op de essentie van onze retoriek. Logici zouden onderscheiden, dat de 'lingua communis' in eigenlijke zin en *op zichzelf* het object is van de Nederlandse retorica, en het metaplastisch taalgebruik *als bijkomstigheid*.

Wij zullen nu enige voorbeelden aanvoeren van de *natuurlijke* volgorde, die wij zullen gaan *overzetten*, voorzover de aard van onze taal dat toelaat.

Voorbeeld I, van de *natuurlijke* volgorde. *Waar het werkwoord actief is en niet een hulpwerkwoord, en de zin bevestigend.*

1. Ik / 2. brenge / 3. heden / 4. aen de bruid / 5. den bloemkrans /
6. van de hofstede / 7. te huis: 8. cierlijk gevlogten / 9. om daer
mede te pronken.

Hierbij moet opgemerkt worden, dat de aard van onze taal deze is in de *natuurlijke volgorde*, dat de eerste plaats voor zich opeist de nominativus, die aan het hoofd zal staan van het werkwoord. II. Het actieve werkwoord zelf. III. Bijwoord van tijd. IV. De dativus, aan wie. V. Accusativus van lijdende instantie. VI. Ablativus, waarvandaan. VII. Bijwoord van plaats. (En in deze 7 termen zou elk segment van een volzin kunnen bestaan.)

segmentum.) Porrò tunc VIII. accusativi patientis circumscriptio formâ aut modo. IX. Causa, ratio, finis, pretium, etc. neque ulterius abire necesse.

II. Exemplum, ubi Verbum itidem est activum ac non auxiliare; sed oratio negans.

1. Ik / 2. en / 3. bzenge / 4. heden / 5. aen de bzuïd / 6. den bloemkrans / 7. van de hofstede / 8. niet / 9. te huis.

Omnia ut antè: nisi quòd antecedens negandi particula *en* praecedit Verbum immediatè, particula consequens *niet* post verbum venit, idque immediatè ante adverbium loci.

III. Exemplum; ubi Verbum habetur activum cum auxiliaribus *sullen* vel *hebben*; oratioque est affirmans.

1. Ik / 2. sal / 3. heden / 4. aen de bzuïd / 5. den bloemkrans / 6. van de hofstede / 7. te huis / 8. bzenge.

1. Ik / 2. hebbe / 3. heden / 4. aen de bzuïd / 5. den bloemkrans / 6. van de hofstede / 7. te huis / 8. gebzagt.

Ubi verbum est passivum: quando adhibentur auxiliaria *sijn* / *wozden*: etiam par ratio est.

1. De bloemkrans / 2. is of wozd / 3. heden / 4. aen de bzuïd / 5. van de hofstede / 6. te huis / 7. gebzagt.

Qui in activo erat accusativus patiens, hic nominativus est, primamque ergo sedem occupat.

IV. Exemplum, ubi verba adhibentur auxiliaria, oratioque est negans.

1. Ik / 2. en / 3. sal / 4. heden / 5. aen de bzuïd /

Verder dan VIII. De omschrijving van de accusativus van een lijdende instantie naar vorm of wijze. IX. Oorzaak, reden, doel, prijs, etc. en niet is het nodig nog verder uit te weiden.

Voorbeeld II, *waar het werkwoord eveneens actief is en geen hulpwerkwoord, maar de zin ontkennend.*

1. Ik / 2. en / 3. brenge / 4. heden / 5. aen de bruid / 6. den bloemkrans / 7. van de hofstede / 8. niet / 9. te huis.

Alles als tevoren, tenzij dat het voorafgaande ontkennende partikel en onmiddellijk voorafgaat aan het werkwoord, het volgende partikel *niet* komt na het werkwoord, en dit onmiddellijk voor het bijwoord van plaats.

Voorbeeld III, *waar het werkwoord in de actieve vorm wordt gebruikt met het hulpwerkwoord sullen of hebben en de zin bevestigend is.*

1. Ik / 2. sal / 3. heden / 4. aen de bruid / 5. den bloemkrans / 6. van de hofstede / 7. te huis / 8. brengen.

1. Ik / 2. hebbe / 3. heden / 4. aen de bruid / 5. den bloemkrans / 6. van de hofstede / 7. te huis / 8. gebragt.

Waar het werkwoord passief is; wanneer de hulpwerkwoorden zijn/worden worden gebruikt, daarvoor geldt hetzelfde.

1. De bloemkrans / 2. is of word / 3. heden / 4. aen de bruid / 5. van de hofstede / 6. te huis / 7. gebragt.

Wat in het actief de accusativus patiens was, is hier nominativus en neemt dus de eerste plaats in.

Voorbeeld IV, *waar hulpwerkwoorden worden gebruikt en de zin ontkennend is.*

1. Ik / 2. en / 3. sal / 4. heden / 5. aen de

huid / 6. den bloemkrans / 7. van de hofstede /
8. niet / 9. te huis / 10. brengen.

1. Ik / 2. en / 3. hebbe / 4. heden / 5. aen de
huid / 6. den bloemkrans / 7. van de hofstede /
8. niet / 9. te huis / 10. gebracht.

1. De bloemkrans / 2. en / 3. is of word / 4. he-
den / 5. aen de huid / 6. van de hofstede / 7. niet /
8. te huis / 9. gebracht.

Omnia ut exemplo II. en praemittitur immediate
verbo auxiliari; niet adverbio loci.

Sequuntur monita quaedam de eodem ordine na-
turali.

I. Qualitas, modus, dictioni si adjicitur; imme-
ditate eam comitatur: *ante*, ubi adjectivum; *post*,
ubi adverbium aut participium passivum. Ut, den
rieklijken bloemkrans: den bloemkrans geheelijk;
den bloemkrans ongeschonden.

II. *E VOSSIO* addo. Si adhibetur particula exci-
tandi; ut interjectiones adverbique optandi, hor-
tandi, vocandi, demonstrandi, rogandi: ea po-
nenda ante primam sedem: nec non adverbia pro-
hibendi aut similitudinis; item relativa, ut *cum*,
quando, *donec*. etc. conjunctiones causales et ra-
tionales, *quandoquidem* etc. item vocativi, et no-
mina vel pronomina interrogativa; ut *quis*, *uter*,
cujus, *cujas* etc.

III. Pronominis demonstrativi, ad antecedens
relati, adhibitio; item oratio interrogans; invertit
locum particularum negativarum. Ut, sine pro-
nomine, de man en brengt niet. Contrà cum
pronome, de man / die niet en brengt. Porrò
interrogativè affirmando. Is de bloemkrans ge-
bragt?

bruid / 6. den bloemkrans / 7. van de hofstede / 8. niet / 9. te huis / 10. brengen.

1. Ik / 2. en / 3. hebbe / 4. heden / 5. aen de bruid / 6. den bloemkrans / 7. van de hofstede / 8. niet / 9. te huis / 10. gebragt.

1. De bloemkrans / 2. en / 3. is of word / 4. heden / 5. aen de bruid / 6. van de hofstede / 7. niet / 8. te huis / 9. gebragt.

Alles zoals voorbeeld II. *En* gaat onmiddellijk vooraf aan het hulpwerkwoord, *niet* aan het bijwoord van plaats.

Volgen zekere opmerkingen over dezelfde natuurlijke orde.

I. Als hoedanigheid en wijze aan de zin wordt toegevoegd, vergezelt het deze onmiddellijk: *ervoor*, waar het een bijvoeglijk naamwoord is, *erachter*, waar het een bijwoord of een passief deelwoord is. Zoals: *den cierlijken bloemkrans; den bloemkrans geheellijk; den bloemkrans ongeschonden.*

II. Ik voeg toe uit Vossius. Als een opwekkend partikel wordt gebruikt, zoals interjecties en bijwoorden van wens, aansporing, roepen, aanwijzing, vragen, moeten die helemaal vooraan gezet worden. En ook de bijwoorden van verhinderen of gelijkheid, eveneens de relativa, zoals *cum, quando, donec*, etc. De voegwoorden van oorzaak en reden, *quandoquidem*, etc. Eveneens de vocatieven en de vragende naamwoorden of voornaamwoorden, zoals *quis, uter, cujus, cujas*, etc.

III. Het gebruik van het aanwijzend voornaamwoord, terugslaand op het voorafgaande, eveneens de vraagzin, verandert de plaats van de negatieve partikels. Zoals, zonder voornaamwoord, *de man en brengt niet*. Daarentegen met voornaamwoord, *de man / die niet en brengt*. Verder bij het vragend bevestigen. *Is de bloemkrans ge-*

bragt? negando. En is de bloemkrans niet gebragt? &c.

IV. Inversio eadem contingit etiam cum conjunctionibus plurimis.

Superiora quatuor exempla sic transponere aggredimur. Exemplum I, in naturali ordine, nobis erat. 1. Ik / 2. brenge / 3. heden / 4. aen de bruid / 5. den bloemkrans / 6. van de hofstede / 7. te huis. Id potest congruè transponi sic.

I. 1. Ik / 2. brenge / 3. heden / 5. den bloemkrans / 4. aen de bruid / 6. van de hofstede / 7. te huis.

II. 1. Ik / 2. brenge / 3. heden / 5. den bloemkrans / 6. van de hofstede / 4. aen de bruid / 7. te huis.

III. 1. Ik / 2. brenge / 3. heden / 6. van de hofstede / 5. den bloemkrans / 4. aen de bruid / 7. te huis.

IV. 3. Heden / 2. brenge / 1. ik / 4. aen de bruid / 5. den bloemkrans / 6. van de hofstede / 7. te huis.

V. 3. Heden / 2. brenge / 1. ik / 5. den bloemkrans / 4. aen de bruid / 6. van de hofstede / 7. te huis.

VI. 3. Heden / 2. brenge / 1. ik / 6. van de hofstede / 4. aen de bruid / 5. den bloemkrans / 7. t'huis.

VII. 4. Aen de bruid / 2. brenge / 1. ik / 3. heden / 5. den bloemkrans / 6. van de hofstede / 7. t'huis.

VIII. 4. Aen de bruid / 2. brenge / 1. ik / 3. heden / 6. van de hofstede / 5. den bloemkrans / 7. t'huis.

bragt? Bij het ontkennen. *En is de bloemkrans niet gebracht?* etc.

IV. Dezelfde inversie gebeurt ook met zeer vele voegwoorden.

We gaan ertoe over de vier bovenstaande voorbeelden om te zetten.

Voorbeeld I was voor ons in de natuurlijke orde:

1. *Ik* / 2. *brenge* / 3. *heden* / 4. *aen de bruid* / 5. *den bloemkrans* /
6. *van de hofstede* / 7. *te huis*.

Dit kan op passende wijze aldus worden overgezet.

I. 1. *Ik* / 2. *brenge* / 3. *heden* / 5. *den bloemkrans* / 4. *aen de
bruid* / 6. *van de hofstede* / 7. *te huis*.

II. 1. *Ik* / 2. *brenge* / 3. *heden* / 5. *den bloemkrans* / 6. *van de
hofstede* / 4. *aen de bruid* / 7. *te huis*.

III. 1. *Ik* / 2. *brenge* / 3. *heden* / 6. *van de hofstede* / 5. *den
bloemkrans* / 4. *aen de bruid* / 7. *te huis*.

IV. 3. *Heden* / 2. *brenge* / 1. *ik* / 4. *aen de bruid* / 5. *den
bloemkrans* / 6. *van de hofstede* / 7. *te huis*.

V. 3. *Heden* / 2. *brenge* / 1. *ik* / 5. *den bloemkrans* / 4. *aen de bruid* /
6. *van de hofstede* / 7. *te huis*.

VI. 3. *Heden* / 2. *brenge* / 1. *ik* / 6. *van de hofstede* / 4. *aen de
bruid* / 5. *den bloemkrans* / 7. *t'huis*.

VII. 4. *Aen de bruid* / 2. *brenge* / 1. *ik* / 3. *heden* / 5. *den
bloemkrans* / 6. *van de hofstede* / 7. *t'huis*.

VIII. 4. *Aen de bruid* / 2. *brenge* / 1. *ik* / 3. *heden* / 6. *van de
hofstede* / 5. *den bloemkrans* / 7. *t'huis*.

IX. 5. Den bloemkrans / 2. bzenge / 1. ik /
3. heden / 4. aen de bzuïd / 6. van de hofstede /
7. t'huig.

X. 5. Den bloemkrans / 2. bzenge / 1. ik /
3. heden / 6. van de hofstede / 4. aen de bzuïd /
7. t'huig.

XI. 6. Dan de hofstede / 2. bzenge / 1. ik /
3. heden / 4. aen de bzuïd / 5. den bloemkrans /
7. t'huig.

XII. 6. Dan de hofstede / 2. bzenge / 1. ik /
3. heden / 5. den bloemkrans / 4. aen de bzuïd /
7. t'huig.

In II. exemplo, ubi oratio est negans, eadem
planè transpositiones obtinent: modò animadvertas
particulam *en* adnecti verbo 2; niet adverbio 7;
utramque praecedenter.

III. Exemplum, cum auxiliari, *sullen* / recipit
transpositiones has octodecim.

I. 1. 2. 3. 5. 4. 6. 7. 8.	X. 4. 2. 1. 3. 6. 5. 7. 8.
II. 1. 2. 3. 6. 5. 4. 7. 8.	XI. 5. 2. 1. 3. 4. 6. 7. 8.
III. 3. 2. 1. 4. 5. 6. 7. 8.	XII. 5. 2. 1. 3. 6. 4. 7. 8.
IV. 3. 2. 1. 5. 4. 6. 7. 8.	XIII. 5. 2. 1. 3. 6. 7. 8. 4.
V. 3. 2. 1. 6. 5. 4. 7. 8.	XIV. 5. 2. 1. 3. 7. 8. 4. 6.
VI. 3. 2. 1. 4. 5. 7. 8. 6.	XV. 5. 2. 1. 3. 7. 8. 6. 4.
VII. 3. 2. 1. 5. 6. 4. 7. 8.	XVI. 6. 2. 1. 3. 4. 5. 7. 8.
VIII. 3. 2. 1. 5. 4. 7. 8. 6.	XVII. 6. 2. 1. 3. 5. 4. 7. 8.
IX. 4. 2. 1. 3. 5. 6. 7. 8.	XVIII. 6. 2. 1. 3. 7. 8. 5. 4.

IX. 5. *Den bloemkrans / 2. brenge / 1. ik / 3. heden / 4. aen de bruid / 6. van de hofstede / 7. t'huis.*

X. 5. *Den bloemkrans / 2. brenge / 1. ik / 3. heden / 6. van de hofstede / 4. aen de bruid / 7. t'huis.*

XI. 6. *Van de hofstede / 2. brenge / 1. ik / 3. heden / 4. aen de bruid / 5. den bloemkrans / 7. t'huis.*

XII. 6. *Van de hofstede / 2. brenge / 1. ik / 3. heden / 5. den bloemkrans / 4. aen de bruid / 7. t'huis.*

In voorbeeld II, waar de zin ontkennend is, hebben voorzeker dezelfde transposities hun plaats. Slechts moet ge erop letten dat het partikel *en* vastgeknoopt wordt aan werkwoord 2, niet aan het bijwoord 7; elk van beide voorafgaand.

Voorbeeld III, met hulpwerkwoord *sullen*, krijgt deze 18 transposities.

I.	1.2.3.5.4.6.7.8.	X.	4.2.1.3.6.5.7.8.
II.	1.2.3.6.5.4.7.8.	XI.	5.2.1.3.4.6.7.8.
III.	3.2.1.4.5.6.7.8.	XII.	5.2.1.3.6.4.7.8.
IV.	3.2.1.5.4.6.7.8.	XIII.	5.2.1.3.6.7.8.4.
V.	3.2.1.6.5.4.7.8.	XIV.	5.2.1.3.7.8.4.6.
VI.	3.2.1.4.5.7.8.6.	XV.	5.2.1.3.7.8.6.4.
VII.	3.2.1.5.6.4.7.8.	XVI.	6.2.1.3.4.5.7.8.
VIII.	3.2.1.5.4.7.8.6.	XVII.	6.2.1.3.5.4.7.8.
IX.	4.2.1.3.5.6.7.8.	XVIII.	6.2.1.3.7.8.5.4.

Cum auxiliari hebben: has viginti.

I. 1. 2. 3. 5. 4. 6. 7. 8.	XI. 4. 2. 1. 3. 5. 7. 8. 6.
II. 1. 2. 3. 6. 5. 4. 7. 8.	XII. 5. 2. 1. 3. 4. 6. 7. 8.
III. 1. 2. 3. 6. 7. 8. 5. 4.	XIII. 5. 2. 1. 3. 6. 4. 7. 8.
IV. 3. 2. 1. 4. 5. 6. 7. 8.	XIV. 5. 2. 1. 3. 4. 7. 8. 6.
V. 3. 2. 1. 5. 4. 6. 7. 8.	XV. 5. 2. 1. 3. 6. 7. 8. 4.
VI. 3. 2. 1. 6. 4. 5. 7. 8.	XVI. 5. 2. 1. 3. 7. 8. 6. 4.
VII. 3. 2. 1. 6. 5. 4. 7. 8.	XVII. 5. 2. 1. 3. 7. 8. 4. 6.
VIII. 3. 2. 1. 6. 7. 8. 5. 4.	XVIII. 6. 2. 1. 3. 4. 5. 7. 8.
IX. 4. 2. 1. 3. 5. 6. 7. 8.	XIX. 6. 2. 1. 3. 5. 4. 7. 8.
X. 4. 2. 1. 3. 6. 5. 7. 8.	XX. 6. 2. 1. 3. 7. 8. 5. 4.

Cum Verbis auxiliaribus sijn/ woorden: has quatuordecim.

I. 3. 2. 1. 4. 5. 6. 7.	VIII. 4. 2. 1. 3. 6. 7. 5.
II. 3. 2. 1. 5. 4. 6. 7.	IX. 4. 2. 3. 1. 5. 6. 7.
III. 3. 2. 1. 4. 6. 7. 5.	X. 4. 2. 3. 1. 6. 7. 5.
IV. 3. 2. 1. 5. 6. 7. 4.	XI. 5. 2. 3. 1. 4. 6. 7.
V. 3. 2. 1. 6. 7. 5. 4.	XII. 5. 2. 3. 1. 6. 7. 4.
VI. 3. 2. 1. 6. 7. 4. 5.	XIII. 5. 2. 1. 3. 4. 6. 7.
VII. 4. 2. 1. 3. 5. 6. 7.	XIV. 5. 2. 1. 3. 6. 7. 4.

In IV. exemplo omnia eadem; modò pro particulis negativis eadem cautio quae admonita ad exemplum II.

Tu hæc satis indagabis. Nos digito monstrasse contenti sumus, fundamentaque posuisse in pusillâ hæc congerie, è quibus omne reliquum posset deduci. Et quis alius, præter te, ista viderit; ei ex allatis exemplis cunctum reliquum erit facile, præsertim ubi lin-

Met het hulpwerkwoord *hebben* deze 20.

I.	1.2.3.5.4.6.7.8.	XI.	4.2.1.3.5.7.8.6.
II.	1.2.3.6.5.4.7.8.	XII.	5.2.1.3.4.6.7.8.
III.	1.2.3.6.7.8.5.4.	XIII.	5.2.1.3.6.4.7.8.
IV.	3.2.1.4.5.6.7.8.	XIV.	5.2.1.3.4.7.8.6.
V.	3.2.1.5.4.6.7.8.	XV.	5.2.1.3.6.7.8.4.
VI.	3.2.1.6.4.5.7.8.	XVI.	5.2.1.3.7.8.6.4.
VII.	3.2.1.6.5.4.7.8.	XVII.	5.2.1.3.7.8.4.6.
VIII.	3.2.1.6.7.8.5.4.	XVIII.	6.2.1.3.4.5.7.8.
IX.	4.2.1.3.5.6.7.8.	XIX.	6.2.1.3.5.4.7.8.
X.	4.2.1.3.6.5.7.8.	XX.	6.2.1.3.7.8.5.4.

Met de hulpwerkwoorden *sijn/worden* deze 14.

I.	3.2.1.4.5.6.7.	VIII.	4.2.1.3.6.7.5.
II.	3.2.1.5.4.6.7.	IX.	4.2.3.1.5.6.7.
III.	3.2.1.4.6.7.5.	X.	4.2.3.1.6.7.5.
IV.	3.2.1.5.6.7.4.	XI.	5.2.3.1.4.6.7.
V.	3.2.1.6.7.5.4.	XII.	5.2.3.1.6.7.4.
VI.	3.2.1.6.7.4.5.	XIII.	5.2.1.3.4.6.7.
VII.	4.2.1.3.5.6.7.	XIV.	5.2.1.3.6.7.4.

In voorbeeld IV is alles hetzelfde, slechts is voor de ontkennende partikels dezelfde voorzichtigheid geboden die bij voorbeeld II werd genoemd.

U zult deze dingen voldoende navorsen. Wij zijn tevreden met de vinger gewezen te hebben en de grondslagen gelegd te hebben in dit kleine beetje waaruit al het overige kan worden afgeleid. En als iemand anders behalve gij dit zal zien, dan zal voor hem uit de gegeven voorbeelden al het overige makkelijk zijn, vooral waar

gua vivit, locusque datur in ipsâ patriâ ad vivum fontem, USUM nempe, accedere.

C A P. XXII.

Conclusio Tractatûs.

Quemnam dictionum ordinem, aut naturalem aut arte transpositum, in oratione tuâ adhibebis; id a numero et observatione pedum moderamen recipit. *Numeri lex varia pro triplici conscribendi caractere aut stylo; magnifico; humili; mediocri.* Haec characterum distributio normam primùm est mutuata à *personis* à quibus sermo profertur, aut ad quos dirigitur, vel etiam refertur. Suntque *Deus*, *Summa Potestas*, *subjecti*, *aequales*, etc. hinc protinus clarescit characteris decentia. Sique in sermone nulla personae relatio intercedit; ut in artis, scientiae tractatione; congruit character mediocris.

Ubi Deum loquentem adducimus, caractere utendum summè magnifico: ubi ad Majestatem Divinam sermo dirigitur, idem deceret; verùm enim verò cum is ita debeat esse affectus, ut ab ingenuis tenuissimis, quin à pueris, capiatur; suffecerit hinc character mediocris. In Potestates supremas quadrat character magnificus, sive ab iis proferetur sermo, sive ad eas dirigitur, refereturve.

Numerus, sive pedum ordo per quos soluta incedet oratio, versum minimè debet redolere; considerandusque in principio, in medio, in clausulâ.

Dis-

de taal leeft en gelegenheid wordt gegeven in het vaderland zelf om te komen tot de levende bron, immers de *usus*.

HOOFDSTUK XXII

Besluit van de verhandeling

Welke woordorde, hetzij natuurlijk hetzij kunstmatig omgezet, ge in uw taalgebruik hanteert, wordt als volgt gestuurd door het *ritme* en het in acht nemen van de voeten. De wet van het *ritme* is verschillend voor de drie mogelijkheden van schrijfrant of stijl: de verheven, de eenvoudige, de gemiddelde. Deze verdeling van stijlen heeft zijn norm eerst ontleend *aan de personen* door wie de tekst werd uitgesproken, of tot wie hij gericht werd, of waarmee hij in verband gebracht werd. Zijn dit *God*, het hoogste gezag, onderdanen, gelijken in rang, dan wordt hieruit meteen duidelijk wat de passende stijl is. En als in de tekst helemaal geen persoonsrelatie bestaat, zoals in een verhandeling over een wetenschappelijk onderwerp, dan past erbij een middenstijl.

Waar wij God sprekend aanvoeren, moet de meest verheven stijl gebruikt worden. Waar de tekst gericht wordt tot de Goddelijke majesteit zou hetzelfde passen. Omdat deze evenwel van dien aard moet zijn, dat hij door de eenvoudigste geesten, ja door kinderen, begrepen wordt, zou hier de middenstijl voldoende kunnen zijn. Tegenover de hoogste machthebbers past de verheven stijl, hetzij de tekst door hen wordt uitgesproken, of tot hen gericht wordt, of ermee in verband gebracht wordt.

Ritme, ofwel de volgorde der voeten waarmee het proza voortschrijdt, moet absoluut niet de suggestie van poëzie wekken; en het moet in acht genomen worden in het begin, het midden, en aan het eind.

Disquisitio, quaenam sint linguae nostrae partes in unoquoque caractere, (quod nobis hic res) propriè est qualiter sit pedum incesus, ut stylus necessariò prodeat aut *magnificus*, aut *humilis*, aut *mediocris*: „ Pro hâc omne versatur punctum *primò* in triplicis „ ejus pedum incesûs determinatione; *secundò* in „ seligendo, eique numero aptando, dictiones quae, „ sive naturali sive transposito ordine, periodum „ ejusve segmenta constituent. Determinato primo, alterum haud omninò difficile erit.

Jamque eò tandem devenimus, ut unicè restâret manum operi admoveere et ejusque styli exempla in medium proferre. Verum hîc, dilecte *****, anchoram de prorâ jacere constitui: dum interim tu, monitis his imbutus, ipsemet profectûs tui periculum facies: interim Methodus, hîc in linguâ Belgicâ rector, est ista: primò Oratiunculas scripto concinnare omni, quam ars ferat, elegantîâ, energieâ, dispositione: tum in stylo magnifico, tum in mediocri. (Pro humili ne operae quidem est pretium) secundò, identidem eloquendo, earum numerum et *Cadentiam* (liceat mihi ita dicere) ad summae venustatis amussim volvere, revolvere, emendare. Tertiò, ubi sic omne punctum tuisse tibi videberis; periodos aliquas digerere in pedes poëticos, spondeum, iambum, pyrrichium, dactylum, etc. quartò, eum pedum incesum seorsim in tabellam referre, ut normae tibi inserviat ac exemplari, cui dictionis selectus et dispositio prescè respondeat; planè eundem in modum ut versus respondent metro et ritmo. Atque factio isthaec, aliquoties tentata et repetita, in habitum brevi commutabitur; conciliabitque

De vraag welke de rol van onze taal is in elke stijl (wat voor ons hier van belang is), is in eigenlijke zin: hoe de voeten gaan, zodat daaruit noodzakelijkerwijs een *verheven* of een *eenvoudige* of een *gemiddelde* stijl resulteert. "In overeenstemming hiermee heeft alle bijval te maken met: *ten eerste* het vaststellen van die drie soorten gang der voeten; *ten tweede* met het uitkiezen en aan die maat geschikt maken van de woorden die, hetzij met natuurlijke of omgezette volgorde, de volzin of de onderdelen daarvan uitmaken." Nadat het eerste uitgemaakt is, zal het tweede helemaal niet meer moeilijk zijn.

Nu zijn we dan eindelijk op het punt aangekomen, dat uitsluitend nog rest aan het werk te gaan en van deze stijl voorbeelden in het midden te brengen. Maar hier, geliefde, heb ik besloten het anker uit te werpen, terwijl gij ondertussen, voorzien van deze waarschuwingen, zelf uw vorderingen in de praktijk toetst. Ondertussen is de methode, hier in het Nederlands juister, deze: eerst korte toespraken schriftelijk op te stellen met alle sierlijkheid, kracht en goede structuur die de kunst levert, nu eens in de verheven stijl, dan weer in de middenstijl. (Voor de eenvoudige is het de moeite niet eens waard.) Ten tweede, door ze bij herhaling uit te spreken, hun ritme en *cadans* (het zij mij vergund het zo te noemen) tot de hoogste graad van lieflijkheid te keren en te wenden en te verbeteren. Ten derde, wanneer ge zelf vindt, op deze manier alle bijval verworven te hebben, zekere volzinnen te ordenen in dichtelijke voeten, spondee, jambe, pyrrichius, dactylus, etc. Ten vierde, die voortgang der voeten afzonderlijk in een tabel onder te brengen, om u tot norm en voorbeeld te dienen, opdat de woordkeuze en indeling daaraan nauwkeurig beantwoorden. Voorzeker op dezelfde wijze, als de verzen beantwoorden aan metrum en ritme. En dit doen, heel wat keren geprobeerd en herhaald, zal in korte tijd tot een gewoonte worden, en het zal u,

que tibi, in exornandâ ad stylum quemvis oratione, firmitatem, imò Geometricam certitudinem, eandem, quae Poëtae est in componendâ quâcunque specie versûs. Neque casui aut fortunâ tunc amplius locus; sed ex normae et exemplaris determinatâ synthesi omne fluet necessariò, et à priori. Linguae Belgicae peculiaria hîc non adfero, sed jam olim familiaria et calcata Oratoribus Graecis ac Latinis: quin pedum observationem tanti fecit TULLIUS, ut affirmet conciones saepè exclamasse, cum verba aptè cecidissent. Porro si, in summâ temporis brevitate, quo haec congesta, quid parcius enucleatum invenies; id tu ipse supple; memorque esto augusti ejus verbi Imperatoris nostri JUSTINIANI in l. 2. §. 14. *C. de vet. jur. enucl. Omnium habere memoriam et penitus in nullo peccare, divinitatis magis quam mortalitatis esse.*

F I N I S.

bij het sierlijk schrijven van een redevoering, in welke stijl dan ook, vastheid verschaffen, ja, en zelfs wiskundige zekerheid, dezelfde, die de dichter heeft bij het maken van welk soort vers dan ook. En voor toeval of geluk is er dan geen plaats meer, maar uit de vastgestelde synthese van norm en voorbeeld zal alles noodzakelijkerwijs voortvloeien, en a priori. Eigenaardigheden van de Nederlandse taal voer ik hier niet aan, maar al lang vertrouwde dingen en bekend aan de Griekse en Romeinse redenaars. Ja zelfs hechte Tullius zo veel waarde aan de inachtneming der voeten, dat hij verzekert dat de vergaderingen dikwijls gejuicht hebben, wanneer de woorden goed uitgevallen waren. Verder, als gij zult vinden, in het zeer korte tijdsbestek waarin deze dingen bijeengebracht zijn, dat iets te zuinig is uitgeplozen, vult ge dat dan zelf aan, en wees gedachtig aan dat verheven woord van onze keizer Justinianus in bk. 2, § 14. *C. de vet. jur. enucl.* "Zich alles te herinneren en volstrekt nergens een fout in te maken, dat past meer bij de godheid dan bij sterfelijke wezens."

EINDE

INDEX CAPITUM

IDEA GRAMMATICA.

CAP. I. <i>De Orthographiâ.</i>	pag. 1
II. <i>De Etymologiâ, Ufu, et linguae communis analogiâ.</i>	7
III. <i>De partibus Orationis.</i>	18
IV. <i>De Generibus.</i>	19
V. <i>De declinatione Articulorum et Substantivorum.</i>	30
VI. <i>De Adjectivorum declinatione et comparatione.</i>	40
VII. <i>De Derivativis.</i>	41
VIII. <i>De Pronomine et Numerali.</i>	48
IX. <i>De Adverbio.</i>	51
X. <i>De Praepositione.</i>	53
XI. <i>De Conjunctione et Interjectione.</i>	56
XII. <i>De Verbi analogi conjugatione.</i>	57
XIII. <i>De Verbi anomali conjugatione.</i>	72
XIV. <i>Conclusio de Verbo.</i>	75
XV. <i>De Verbalibus aut Infinitivalibus.</i>	79
XVI. <i>De Participialibus.</i>	81
XVII. <i>De Metaplasmo, et linguae Belgicae in conscribendo Dialectis.</i>	84
XVIII. <i>De Syntaxi Belgica.</i>	99

IDEA

REGISTER VAN HOOFDSTUKKEN

SCHETS VAN DE GRAMMATICA

Hoofdstuk	bl.
I. <i>Over de 'orthographia'</i>	1
II. <i>Over de 'etymologia', de 'usus', en de 'analogia' der 'lingua communis'</i>	7
III. <i>Over de rededelen</i>	18
IV. <i>Over de geslachten</i>	19
V. <i>Over de verbuiging van de lidwoorden en de substantieven</i>	30
VI. <i>Over de verbuiging der adjectieven en de trappen van vergelijking</i>	40
VII. <i>Over de afgeleide woorden</i>	41
VIII. <i>Over de voornaamwoorden en de telwoorden</i>	48
IX. <i>Over de bijwoorden</i>	51
X. <i>Over de 'voorzetsels'</i>	53
XI. <i>Over de voegwoorden en de tussenwerpsels</i>	56
XII. <i>Over de vervoeging van het regelmatige werkwoord</i>	57
XIII. <i>Over de vervoeging van het onregelmatige werkwoord</i>	72
XIV. <i>Besluit over het werkwoord</i>	75
XV. <i>Over de afleidingen van werkwoorden of infinitieven</i>	79
XVI. <i>Over de afleidingen van deelwoorden</i>	81
XVII. <i>Over het metaplasme, en over de dialecten bij het schrijven van de Nederlandse taal</i>	84
XVIII. <i>Over de Nederlandse syntaxis</i>	99

INDEX CAPITUM

IDEA POETICA.

- CAP. XIX. *De Profodiâ.* Pag. 105
XX. *De Belgicae Poëseos legibus.* 112

IDEA RHETORICA.

- XXI. *De Rhetoricâ Belgicâ quoad vocum
ordinem artificialem.* 126
XXII. *Conclusio Tractatûs.* 136

SCHETS VAN DE POËTICA

Hoofdstuk	bl.
XIX. <i>Over de Prosodie</i>	105
XX. <i>Over de wetten van de Nederlandse poëzie</i>	112

SCHETS VAN DE RETORICA

XXI. <i>Over de Nederlandse retorica met betrekking tot de kunstmatige woordorde</i>	126
XXII. <i>Besluit van de verhandeling</i>	136

INSTITUTIONS

ACTS

10	XXIX. De ...	100
	XXX. De ...	105

DECRETALS

	XXXI. De ...	110
120	XXXII. De ...	120
125	XXXIII. De ...	125

Register van persoonsnamen

De paginacijfers verwijzen naar de paginering van de uitgave en vertaling van de *Idea* 1783.

- Abresch, Petrus** 128
Aldegonde, Philips van Marnix van Sint 69, 76
Alewijn, Zacharias Henric 94
Alphen, Hiëronymus van 106, 122
Alva, Hertog van 11
Antonides, Johannes [zie **Goes, Johannes Antonides van der**]
Aristoteles 106
Baretti, Joseph 122
Batteux, Charles 106, 113, 123
Baumgarten, Alexander Gottlieb 106
Beka, Johannes de 52, 77, 95
Benson, Thomas 43
Benzel, Erik IX
Bilt, Gulielmus van der π3^r
Boileau-Despréaux, Nicolas 120
Bolhuis, Lambertus van 21
Bon, Arnold 6
Boxhorn, Marcus Zuerius VIII, IX, 43, 61
Brandt, Geerardt 122
Camphuysen, Dirck Rafaëlsz. 115
Casiri, Michael 122
Cellarius, Christoph 3
Cicero, Marcus Tullius 90, 113, 138
Clarke, Samuel 59
Clignett, Jacob Arnold 77
Court, Gulielmus le 117
Crosius, La [zie **Veysièrre de Lacroze**]
Curtius, Michael Conrad 106
Despréaux [zie **Boileau-Despréaux, Nicolas**]
Diomedes 113, 114
Donatus, Aelius 85, 90
Dorth, Johannes Adrianus van π3^r
Du Bos, Jean-Baptiste 106

Ernestus, Johann August X, 59
Fabricius, Johannes Albertus 123
Fortman, Joan 54, 78, 115
Francius, Petrus 12, 127
Gautier de Lille, Philippe 117
Gendre, Ludovicus le 117
Gesner, Johann Matthias 3, 85, 113, 122
Goes, Johannes Antonides van der II, 5, 6, 88, 110
Gori, A.F. XII
Gottsched, Johann Christoph 5, 85
Groot, Hugo de II, 6, 14, 17, 20, 51, 57, 91, 92, 98
Haimo, Bisschop 61
Hasselt, Gerard van 14
Heinsius, Daniël 69
Heumann, Christoph August 117
Hickes, George X, 1
Hinlópen, Nicolaas *1^r, V, 15, 37
Homerus 59, 85
Hooft, Pieter Corneliszoon II, III, XIII, 8, 9, 12, 17, 29, 49, 50, 51, 57, 61, 77, 87, 89, 103, 122, 127, 128, 129, 130
Hoogstraten, David van *2^r, V, 23, 25, 36, 126
Hoogstraten, Frans van 69
Horatius Flaccus, Quintus 7, 10, 52, 106
Houtam, Hendrik 31
Hubert, Antonis de 14, 15, 24
Huët, Daniel Theodore 122
Huydecoper, Balthazar *1^r, 3, 11, 12, 42, 45, 46, 47, 55, 61, 69, 70, 76, 95, 101, 102, 118, 120
Idzinga, S.H. van 53
Ihre, Johannes IX, X, 5
Junius, Franciscus VIII, X, 14, 57
Justinianus 138
Kaas, Didericus π3^v
Karel de Grote, 112
Karel V 61
Kate, Lambert (Hermanszoon) ten IX, 20, 31, 32, 43, 44, 47, 52, 54, 75, 78, 79, 82, 92
Keetlaer, Cornelius π3^r

Kiliaan, Cornelis VII, VIII, 14, 29, 53, 55, 56, 92
Klinkerus, Humfredus 4
Klotz, Christian Adolph *1^v
Kluit, Adriaan 6, 23, 25, 36
Knittel, Franciscus Antonius IX, X
Lelyveld, Frans van 102
Lemmege, Johan van 53
Lennep, Johannes Daniël van 18
Lodewijk deVrome, 112
Lopez de Haro, D. 61
Lipsius, Justus VI, VII
Lye, Edward IX
Maerlant, Jacob van 77
Malmenius, A. XII, 54
Marche, Olivier de la 43
Marot, Clément 125
Marshall, Th. IX
Martel, Karel 122
Matthaeus, Antonius 43, 52, 53, 61, 77, 95
Meijer, Lodewijk 43
Michaëlis, Johann David X, XII
Moonen, Arnold *2^r, V, 25, 26, 27, 28, 36, 37, 40, 42, 43, 45, 46, 49,
52, 60, 62, 76, 79, 80, 81, 99
Morhof, Daniel Georg 14
Nanninga, Wouter Rudolf 71
Nazianze, Gregorius van 12, 127
Oranje, Prins Hendrik van XI
Otfriid 76
Oudaen, Joachim 125
Ovidius 51
Pariensis, Alexandrus [Alexander Paris] 117
Perizonius, Jacobus 58
Poot, Hubert Korneliszoon 69
Pythagoras 3
Quintilianus, Marcus Fabius 24, 113, 114
Rammler, Karl Wilhelm 106, 123
Reland, Adriaen 26, 28, 36, 38, 40, 42, 43, 52, 60, 62, 70, 81, 99
Reitz, Willem Otto 9

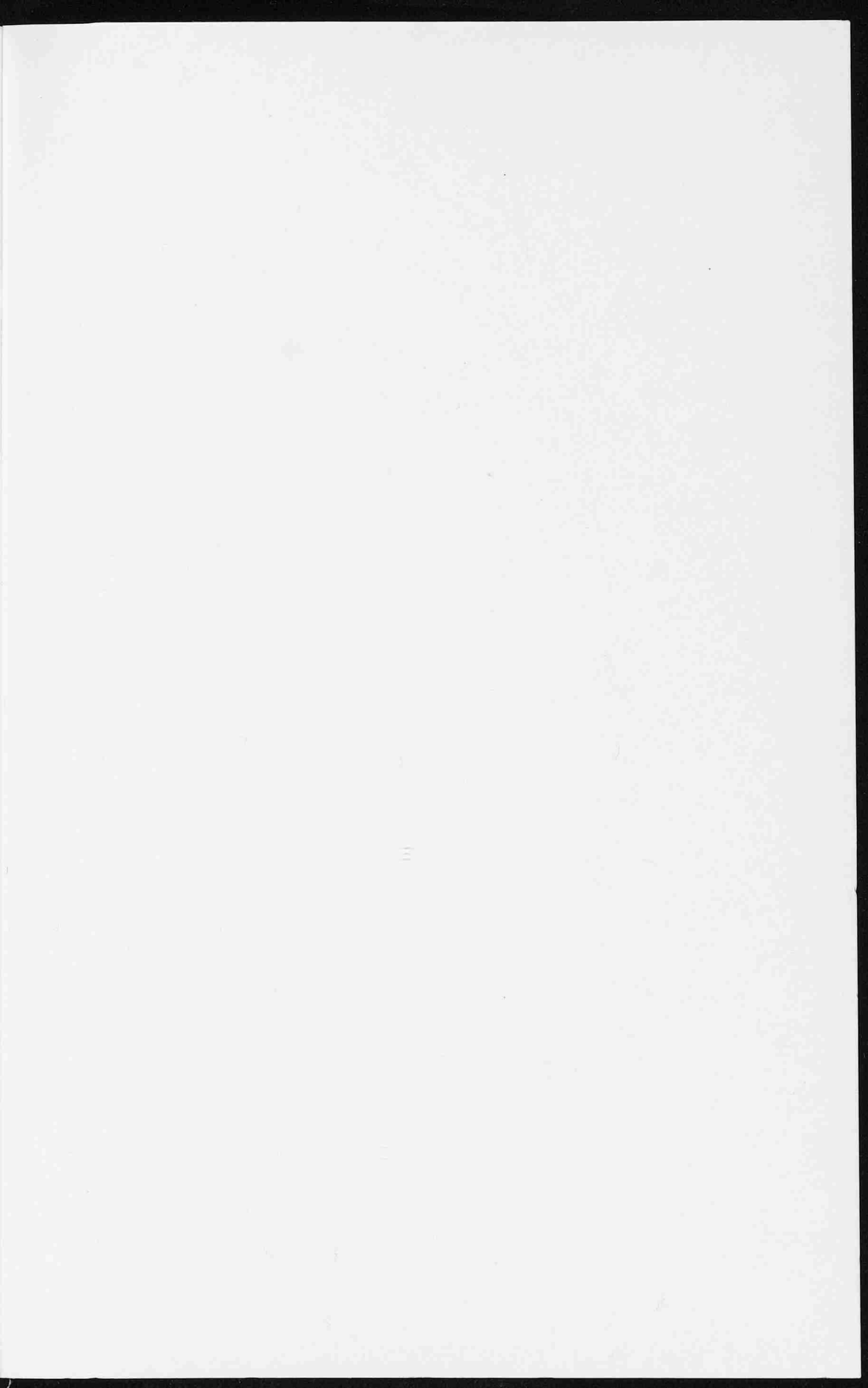
Rezzonicus *1^v
Riedel, Friedrich Justus 106
Ronsard, Pierre de 122
Ruhnkenius, David 54
Sanctius, Franciscus 58
Scaliger, Julius Caesar 31, 106
Scheller, Immanuel Johan Gerhard 59, 114, 127
Schlegel, Johann Heinrich 106
Schroeder, Nicolaus Wilhelm 18
Smolletus 4
Socrates 1
Steenwinkel, Jan 54
Stevin, Simon 12
Stiernhielm, Georg IX
Stijl, Klaas 21
Stoke, Melis 12, 13, 36, 38, 40, 43, 51, 52, 53, 55, 61, 69, 76, 113
Sulzer, Johann George 114, 123
Swildens, Johan Hendrik 122
Tacitus, Cornelius 87, 112
Terentius, Publius Afer 64
Tullius [zie Cicero, Marcus Tullius]
Tydeman, Meinard 6, 78
Ulphilas IX, X, XI, 1
Ulpianus 5
Valckenaer, Lodewijk Caspar 8, 54
Vaugelas, Claude Favre de 51
Veldenaer, Jan 43, 52, 77
Velsen, Gerard van 56
Velthem, Lodewyk van 52, 55, 61, 77
Vergilius 118
Veysièrre de Lacroze, Mathurin X
Visscher, Roemer 77
Vitringa, Campegius IX
Volkman, D.J. 8
Vondel, Joost van den II, III, XIII, 5, 6, 8, 9, 12, 15, 17, 29, 51, 69, 87, 88, 89, 97, 102, 103, 110, 118, 130
Vossius, Gerardus Johannes IV, VIII, 4, 13, 17, 20, 21, 31, 51, 56, 86, 92, 99, 106, 118, 122, 127, 129, 132

Wachter, Johann Georg XI

Willem III 76

Willeram 14, 37, 76, 95

Zweerts, Philip 106

ISBN 90-72365-47-X
ISBN 3-89323-424-1